

895.914
จ657

เกลยาณ

ใน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
ลาญจนบุรี

ไกลบ้าน เล่ม ๑-๒

พระราชนิพนธ์

ใน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ๕,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๔๕๗

ปกแข็งเดินทองราคาเล่มละ ๔๐.๐๐ บาท

(ห้ามขายเกินกว่าราคาที่กำหนดไว้นี้)

จัดพิมพ์โดยองค์การค้าของคุรุสภา

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ

๕ ถนนพระสุเมรุ บางลำพูบน พระนคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

LT 8.3

เลขหิ้ง ๓๗
เลขหมู่ ๔๙๕.๙๑๔
เลขทะเบียน ๒๔๙๖

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

คำนำ

สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้านิภานภดล—สมเด็จหญิงน้อย—มีพระประสงค์จะทรงพิมพ์หนังสือเรื่องไกลบ้าน ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถ ฯ ทรงพระราชนิพนธ์แล้วพระราชทานกรรมสิทธิ์ไว้แก่พระองค์ ถวายสนองพระคุณพระอรรคชายาเธอ—พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์—กรมขุนสุทธาสินีนาฏ พระชนนี สำหรับจะได้ทรงแจกเป็นมิตรพลี เนื่องในงานฉลองพระชันษาครบ ๖๐ ในปีกุญ พ.ศ. ๒๔๖๖ นี้ มีรับสั่งมายังหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครให้จัดการพิมพ์ถวาย แลทรงมอบหมายแก่ข้าพเจ้าอีกชั้นหนึ่ง ด้วยทรงพระปรารภว่าเมื่อพิมพ์หนังสือเรื่องไกลบ้านครั้งแรกนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าพเจ้าเป็นผู้อำนวยการเคยทราบกระแสพระราชดำริห์อยู่ ทรงขอให้ช่วยเป็นธุระคิดอ่านการพิมพ์ครั้งนี้ด้วยอีกครั้งหนึ่ง

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะรับจัดการถวายตามพระประสงค์ ด้วยเป็นโอกาศจะได้มีส่วนสนองพระคุณในงานอภิลักขิตมงคลของพระอรรคชายาเธอฯประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งข้าพเจ้าทราบอยู่แก่ใจว่าหนังสือเรื่องไกลบ้านนี้ คนทั้งหลายนับถือกันว่าดีอย่างยิ่งเรื่องหนึ่งในพระราชนิพนธ์ของพระยาทสมเด็จ ฯ พระบุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผู้ต้องการหาอยู่ไม่ขาด แต่ทุกวันนี้จะหาให้บริบูรณ์ไม่ได้มานานแล้ว ถ้าพิมพ์ขึ้นใหม่คงจะมีผู้ถวายอนุโมทนาเป็นอันมาก อีกประการหนึ่ง พระราชนิพนธ์เรื่องนี้เมื่อพิมพ์ครั้งแรกเป็นการรีบเร่งยังบกพร่อง เช่นขาดสารบาญแลรูปภาพเป็นต้น ถ้าพิมพ์ใหม่ในครั้งนี้จะแก้ไขให้ดีขึ้นกว่าฉบับก่อนได้หลายอย่าง ด้วยเหตุทั้งปวงดังพรรณามา ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าซึ่งสมเด็จหญิงน้อยทรงพระดำริห์จะพิมพ์หนังสือพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านถวายพระชนนีในครั้งนี้เป็นการสมควรยิ่งนัก

อธิบายตำนานหนังสือเรื่องไกลบ้าน

หนังสือเรื่องไกลบ้านนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อเสด็จไปยุโรปครั้งหลัง อย่างเคยทรงพระราชนิพนธ์เรื่องระยะทางในเวลาเสด็จประพาสทางไกลมาแต่ก่อน ครั้งนี้ทรงพระราชนิพนธ์เป็นลายพระราชหัตถเลขา พระราชทานมายังสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภาล ซึ่งสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถฯ เป็นตำแหน่งราชเลขาธิการฝ่ายในอยู่ในสมัยนั้น แลพระราชทานพระบรมราชานุญาตมาให้ผู้อื่นอ่านได้อีกด้วย เมื่อพระราชหัตถเลขามาถึงหลายฉบับเข้าด้วยกัน ผู้ที่ได้อ่านเห็นว่า เรื่องเสด็จประพาสซึ่งตำรัสเล่ามาในพระราชหัตถเลขานี้ข้อความต่าง ๆ เช่นทรงพรรณาสิ่งซึ่งได้ทอดพระเนตรเห็น แลกิจการซึ่งได้ทรงทราย ทั้งกระแสพระราชดำริวินิจฉัยในเรื่องนั้น ๆ น่าอ่านยิ่งนัก จึงกราบบังคมทูลไปว่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในพระราชหัตถเลขานั้น ถ้ารวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือขึ้นสักเรื่องหนึ่ง เห็นจะเป็นประโยชน์มาก พระราชทานพระราชหัตถเลขาตอบมาว่า จะพิมพ์ก็ได้ แต่จะต้องตัดความซึ่งไม่ควรโฆษนาออกเสียบ้าง เมื่อเสด็จกลับจะทรงตรวจตัดต้นฉบับให้พิมพ์ เรียกว่าเรื่อง "ไกลบ้าน" เป็นการยุติดังนี้ตั้งแต่เมื่อยังเสด็จอยู่ในยุโรป ครั้นเสด็จกลับคืนมาถึงพระนคร เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๐ มีรับสั่งว่าหนังสือเรื่องไกลบ้านนี้ควรจะพิมพ์ให้ทันจำหน่ายที่ร้านหลวง ในงานไหว้พระประจำปีฉลองวัดเบญจมบพิตรอันมีกำหนดกลางเดือนอ้าย ในปีนั้นตรงกับวันที่ ๑๗ อันวาคม แต่ทรงคิดพระราชกิจต่าง ๆ จะหาเวลาทรงตรวจต้นฉบับไม่ได้ จึงตำรัสสั่งให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ตรวจต้นฉบับและจัดการพิมพ์ตามที่ได้ทรงพระราชดำริห์ไว้ การพิมพ์หนังสือเรื่องไกลบ้านครั้งแรกต้องรีบเร่งทำให้ทันงานดังกล่าวมา จึงต้องพิมพ์ออกจำหน่ายทีละตอน กำหนดเอา

พระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่งเป็นตอนหนึ่ง ถึงกระนั้นก็พิมพ์ทันจำหน่ายงานวัดเบญจมบพิตรแต่บางตอน แล้วพิมพ์ต่อหลัง ๆ ต่อมาเป็นลำดับ จนครบจำนวนพระราชหัตถเลขา ๔๓ ฉบับ เป็นหนังสือ ๑๘๕๐ น่ากระดาษ กำหนดให้รวมเย็บเป็นสมุดเล่มใหญ่ ๔ เล่มด้วยกัน เรื่องตำนานหนังสือไกลบ้านมีดังพรรณามาฉะนี้

หนังสือไกลบ้านฉบับที่พิมพ์ใหม่ครั้งนี้ ได้แก้ไขเพิ่มเติมให้บริบูรณ์ดีขึ้นกว่าฉบับพิมพ์ครั้งแรกหลายอย่าง คือ (๑) ได้ทำคำอธิบายหมายเลขสำหรับนามบุคคลแลเรื่องราวในพระราชนิพนธ์บางแห่งให้รู้ความชัดเจนยิ่งขึ้นอย่างหนึ่ง (๒) ได้เสาะหารูปภาพเนื่องด้วยการเสด็จไปยุโรปครั้งหลัง เป็นรูปภาพซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงถ่ายเองก็มากมาพิมพ์ประกอบกับพระราชหัตถเลขาเป็นจำนวน ๘๕ รูปด้วยกัน แลสมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมพระนริศรานุวัติวงศ์ได้ทรงเขียนลายใบปกประทานใหม่ด้วยอย่างหนึ่ง (๓) ได้ทำสารบาญพิเรื่องแลสารบาญพิรูปเพิ่มเติมขึ้นด้วยอีกอย่างหนึ่ง (๔) ส่วนการพิมพ์ได้ขยายขนาดกระดาษเป็นขนาดพับแปด เพื่อลดจำนวนเล่มสมุดลงคงแต่ ๒ เล่มอย่างหนึ่ง นอกจากที่กล่าวมา ได้รวบรวมจดหมายเหตุเรื่องเสด็จไปยุโรปครั้งหลัง อันมิได้ปรากฏในหนังสือไกลบ้าน เช่นเรื่องส่งเสด็จ เรื่องการรักษาพระนครเวลาเสด็จไม่อยู่ แลเรื่องรับเสด็จกลับคืนพระนคร เหล่านี้เอามาเรียบเรียงตกแต่งพิมพ์ขึ้นเป็นสมุดมีรูปภาพอีกเล่มหนึ่ง เรียกว่า "จดหมายเหตุประกอบเรื่องไกลบ้าน" เพิ่มเข้ากับหนังสือเรื่องไกลบ้านฉบับพิมพ์ใหม่ครั้งนี้ รวมเป็นสมุดชุดหนึ่ง ๓ เล่มด้วยกัน

อันพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านนี้ เช่นหนังสือเรื่องหนึ่งซึ่งอ่านไม่รู้จักเบื่อ ข้าพเจ้าเองได้เคยอ่านประมาณเห็นจะราวห้าเที่ยวหกเที่ยวแล้วก็ยังไม่เบื่อ ใครได้เคยอ่านมาแต่ก่อนก็กล่าวเช่นเดียวกัน เพราะพระราชปฏิภาณในพระยาทสมเด็จ ฯ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์กระบวรพรรณาว่าด้วยสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ดี ฤๅกระบวรบรรยายเล่าเรื่องราวอันใดก็ดี แม่มแม้งอ่านขัดใจ ไม่เลือกว่าทรงพระราชนิพนธ์เรื่องใด ๆ ในกระบวรนั้นแทบไม่มีผู้ที่จะเทียมถึง แลหนังสือเรื่องไกลบ้านนี้ นอกจากคำรัสเล่าความทุกข์สุขส่วนพระองค์ในการที่เสด็จไปครั้งนั้น ทรงพระราชนิพนธ์พรรณาว่าด้วยถิ่นฐานบ้านเมือง แลบรรยายถึงขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ของนานาประเทศ ซึ่งเปนเรื่องแปลกประกอบกับกระแสพระราชดำริห์วิจารณ์อันสุขุมคัมภีรภาพ แลมีเรื่องสนุกขบขันแกมกันไป จึงชวนอ่านเพลิดเพลินมิรู้จักเบื่อ ถึงล่วงรัชกาลที่ ๕ มาแล้ว แลนับเวลาตั้งแต่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านมาจนบัดนี้ได้ถึง ๑๗ ปีก็ดี ข้าพเจ้าเชื่อว่าใครอ่านก็คงจะยังเพลิดเพลินในพระราชปฏิภาณอยู่มิรู้สิ้น ยิ่งผู้ซึ่งเคยเปนข้าคุ้นในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ก็ยิ่งจะขัดใจลืกซึ้งขึ้นไปอีก เพราะฉนั้นบรรดาผู้ที่ได้รับหนังสือเรื่องไกลบ้านฉบับซึ่งพิมพ์ใหม่ในครั้งนี้ไปอ่าน คงจะมีความยินดี แลขอบพระคุณพระอรรคชายาเธอ ฯ ทั่วกันเปนแท้

อาศัยโอกาศซึ่งหอพระสมุด ฯ ได้จัดการพิมพ์หนังสือนี้ กรรมการหอพระสมุดฯ พร้อมกันถวายพระพรแด่พระอรรคชายาเธอ ฯ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ในอภิลักขิตมงคลฉลองพระชัณษา ขอให้ทรงเจริญพระสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล พระชนมสุขสถาพรสืบไปทุกประการ เทอญ ฯ

สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑๐ มีนาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๖

สารบารพ์เรื่องในเล่ม ๓

พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๑ น่า ๑

เสด็จลงเรือพระที่นั่งมหาจักรีออกจากกรุงเทพ ฯ ๑

เรือไปในอ่าวสยาม ๓

ถึงทเลจีน ๕

เรือไปในทเลจีน ๗

เสด็จถึงเมืองสิงคโปร์ ๙

เสด็จรถไฟไปประพาศเมืองยะโฮ ๑๑

เสด็จทอดพระเนตร์เรือเมล์ซักซันซึ่งจะเสด็จไปยุโรป ๑๕

เจ้าเมืองสิงคโปร์เชิญเสด็จเสวยที่เคาเวอนเมนต์เฮาส์ ๑๗

พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๒ ๒๐

เสด็จลงเรือซักซันออกจากสิงคโปร์ ๒๐

เรือซักซันไปในช่องมละกา ๒๓

เสด็จถึงเมืองปีนัง ๒๖

พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๓ ๒๙

เสด็จประพาศวัดจีนในปีนัง ๒๙

เรือซักซันออกจากปีนังไปในอ่าวเบงคอล ๓๒

พบเรือรบอังกฤษชื่อเบดฟอด ๓๕

ถึงเกาะลังกาเสด็จประพาศเมืองโคลัมโบ ๓๗

พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๔ น่า ๔๓

เรือซักซันออกจากเกาะลังกา ๔๓

ทอดพระเนตรพวกโคยสานเล่นกีฬา ๔๕

พระราชทานเลี้ยงในวันเถลิงศกสงกรานต์ ๕๓

เรือถึงเมืองเอเดน ๕๗

สำเนาคาถาที่พระลังกาถวายพระพร ๕๘

แปลคาถาที่พระลังกาถวายพระพร ๖๐

พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๕ ๖๔

เสด็จประพาสเมืองเอเดน ๖๔

เรือซักซันออกจากเอเดน ๖๗

เรือไปในทเลแดง ๖๘

พระราชทานรางวัลพวกเล่นกีฬา ๗๒

เสด็จถึงคลองสุเอส ๗๔

พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๖ ๗๗

เรือซักซันเข้าในคลองสุเอส ๗๗

บรรยายเรื่องขุดคลองสุเอส ๗๙

เสด็จประพาสเมืองปอตเสด ๘๑

เรือซักซันออกจากสุเอส ๘๔

เรือไปในทเลเมดิเตอเรเนียน ๘๕

ผ่านช่องมัสซีนา ในแดนประเทศอิตาลี ๙๐

	น้ำ
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๗	๙๑
เรือซักซันถึงเมืองเนเปอลเสด็จทอดพระเนตรที่เลี้ยงปลา	๙๑
เสด็จประพาสวัดซันมาติโน	๙๓
เสด็จเสวยที่เรสเตอรองต์ยารดิเนแลทอดพระเนตรละคอน	๙๖
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๘	๑๐๑
เตรียมเสด็จขึ้นจากเรือซักซัน	๑๐๑
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๙	๑๐๓
เสด็จขึ้นจากเรือซักซัน	๑๐๓
เสด็จทอดพระเนตรที่ฝังศพแลประพาสที่เมืองเยนัว	๑๐๕
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๑๐	๑๐๙
เสด็จรถไฟจากเมืองเยนัว	๑๐๙
ถึงซันเรโมเสด็จประทับวิลลาโนเบล	๑๑๑
ทรงกะโปรแกรมเสด็จประพาสทางเหนือ	๑๑๔
ประชุมแพทย์ตรวจพระอาการครั้งแรก	๑๑๔
เสด็จประพาสในซันเรโม	๑๑๕
แพทย์ตรวจพระอาการแลเสด็จประพาสในเมืองต่อมา	๑๑๙
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๑๑	๑๓๐
เสด็จรถประพาสเมืองเมนโตน	๑๓๐
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๑๒	๑๓๘
เสด็จประพาสเมืองยอดิเครา	๑๓๘
เสด็จประพาสสวนกัยตันสิเคโร	๑๔๓
มองสิเออดุรังเขียนพระบรมรูป	๑๕๑

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๓	น่า ๑๕๕
เสด็จประพาสเมืองมอนติคาโล	๑๕๖
เสด็จทอดพระเนตรโรงบ่อนเบี้ยที่มอนติคาโล	๑๕๘
ตุ๊กเยนวัมาเฝ้า	๑๖๒
เสด็จประพาสตำบลเวนติมิเคลีย	๑๖๔
มองสิเออตุรังเชียนพระบรมรูปต่อมา	๑๖๘
เสด็จประพาสบ้านนายปะโรดี	๑๗๐
เสด็จประพาสชายทเลแลร้านตลาด	๑๗๒
ว่าด้วยพระพุทธรูปฝรั่งคิดทำขึ้น	๑๗๓
เสด็จประพาสเมืองปอโตมริโซ	๑๗๕
พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๔	๑๘๑
เสด็จประพาสเมืองนิศ	๑๘๑
มองสิเออตุรังเชียนพระบรมรูปต่อมา	๑๘๕
ทรงกระยะทางที่จะเสด็จทางเหนือ	๑๘๘
เสด็จถ่ายพระบรมรูปแลเสวยน้ำชาที่แคปโฮเตล	๑๙๐
บรรยายว่าด้วยวิธีปลูกแลประสมกุหลาบต่าง ๆ	๑๙๓
พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๕	๑๙๗
เสด็จรถไฟไปเมืองตุริน	๑๙๗
ผ่านเมืองซาโวนา	๑๙๘
เสด็จถึงเมืองตุรินทอดพระเนตรละคอนออปรา	๒๐๐
เสด็จประพาสวังที่ตำบลอาย์	๒๐๒
เสด็จกลับเมืองตุริน	๒๐๕
เสด็จไปเมืองเวนิศประทับแครนต์โฮเตล	๒๐๘

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๖	น่า ๒๑๐
เสด็จประพาสเมืองเวนิศ	๒๑๐
เสด็จทอดพระเนตรการไหว้พระวัดเซนต์มารค	๒๑๙
เสด็จเมืองฟลอเรนศ์	๒๒๒
พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๗	๒๒๔
เคานต์ตูรินแลเยเนอราลมาเฝ้า	๒๒๔
เสด็จประพาสร้านในเมืองฟลอเรนศ์	๒๒๖
เสด็จเมืองมิลัน	๒๓๔
เสด็จประพาสในเมืองมิลัน	๒๓๕
พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๘	๒๔๑
เสด็จรถไฟออกจากประเทศอิตาลีไปสวิตเซอแลนด์	๒๔๑
เสด็จประทับโฮเตลเดซอัลป์เมืองเตอร์ริเตต์	๒๔๔
เสด็จทอดพระเนตรงานเฟตนาซีซัส	๒๔๖
ทรงทำพิธีวิสาขบูชา	๒๔๙
เสด็จประพาสเขาโรเซียเดเนย์	๒๕๐
พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๙	๒๕๕
เสด็จรถไฟออกจากประเทศสวิตเซอแลนด์ไปเมืองนอยเฮาเซนในแดนเยอรมนี	๒๕๕
ประทับโฮเตลซไวซาซอฟแลเสด็จประพาสน้ำตก	๒๕๗
เสด็จประพาสเมืองซุริคในสวิตเซอแลนด์	๒๖๐
เสด็จประพาสยนเซา	๒๖๓
เสด็จกลับนอยเฮาเซนทอดพระเนตรจุดดอกไม้ไฟที่น้ำตก	๒๖๗

เสด็จรถไฟไปยาเดนยาเดน น่า ๒๖๗
เสด็จประทับโฮเตลสเตฟานนี่เมืองยาเดนยาเดน ๒๗๑
เสด็จสรงน้ำแร่ที่เฟรเดอริกยัด ๒๗๒
เสด็จประพาสตำบลรัสตัตต์แลในเมืองยาเดน ๒๗๔
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๒๐ ๒๗๗
เสด็จสรงน้ำแร่ครั้งที่ ๒ ๒๗๗
เสด็จประพาสป่าทางตำบลคาลสรูห์ ๒๗๙
เสด็จสรงน้ำแร่แลประพาสตลาด ๒๘๑
ปรินซซาลส์มาเฝ้า ๒๘๖
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๒๑ ๒๘๘
เสด็จทอดพระเนตรไฟไหม้ ๒๘๘
เสด็จรถไฟไปประทับเมืองไฮเดลแบ็ก ๒๙๑
เสด็จทอดพระเนตรคาเซอลโบราณ ๒๙๒
เลี้ยงดินเนอที่วังปรินซ์ซาลส์ ๒๙๓
เสด็จทอดพระเนตรมหาวิทยาลัย ๒๙๕
เสด็จประพาสเมืองมันไฮม์ ๒๙๗
เสด็จทอดพระเนตรเอกซหิบิเชน ๒๙๘
เสด็จเสวยน้ำชาที่วังแกรนด์ดุก ๓๐๐
เสด็จทอดพระเนตรแม่น้ำไรน์ ๓๐๑
เสด็จเสวยน้ำชาที่วังเจ้าหญิงไวมาร์ ๓๐๒
เสด็จโรงพยาบาลหมอไฟลเนอ ๓๐๔
เสด็จประพาสพยแข่งรถโมเตอคาร์ ๓๐๖
เสด็จกลับเมืองยาเดน ๓๐๗

พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๒๒ น่า ๓๐๘

เสด็จประพาศแลทอดพระเนตรละคอนในเมืองยาเดน ๓๐๘

เสด็จประพาศน้ำโอสแลที่ประสมปลา ๓๑๒

เสด็จทอดพระเนตรเต้นรำที่สถานที่เลี้ยงคนจน ๓๑๕

เสด็จทอดพระเนตรการเลี้ยงผึ้ง ๓๑๗

เสด็จประพาศเมืองสตราสสเบิค ๓๑๙

เสด็จประพาศเมืองคาลสรูห์ ๓๒๗

พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๒๓ ๓๓๑

เสด็จเยี่ยมแกรนด์ดุ๊กไมเคอลรุชเซีย ๓๓๑

เสด็จประพาศเมืองแฟรงก์เฟิต ๓๓๒

เสด็จทอดพระเนตรละคอนเซอคัส ๓๓๕

เสด็จประพาศเมืองเก่า ๓๔๐

พวกยาเดนมีงานแต่งประที่ปถวาย ๓๔๓

ทรงซื้อเครื่องถ่ายรูป ๓๔๔

เลี้ยงโต๊ะที่วังแกรนด์ดุ๊ก ๓๔๕

พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๒๔ ๓๔๗

เสด็จรถไฟจากเยอรมนีไปประเทศฝรั่งเศส ๓๔๗

เสด็จถึงเมืองปารีสประทับที่สถานทูต ๓๔๙

เสด็จประพาศซาลองแลรับแขก ๓๕๑

เสด็จทอดพระเนตรที่ยืนพระบรมรูปทรงม้า ๓๕๒

เสด็จทอดพระเนตรละคอนออปรา ๓๕๒

เสด็จโรงถ่ายรูปแลบ้านมองสิเออดุรังช่างเขียน ๓๕๔

เสด็จเสวยที่เรสเตอร์รองต์ทำเบ็ด น่า ๓๕๖
เสด็จประพาสในเมืองปารีส ๓๕๘
เสด็จจากประเทศฝรั่งเศสไปประเทศอังกฤษ ประทับสถานทูตที่ลอนดอน ๓๖๐
เสด็จไปประทับที่พระราชวังวินด์เซอคาเซอล ๓๖๒
เสวยกลางวันที่วินด์เซอคาเซอล ๓๖๓
งานสโมสรที่สวนหลวง ๓๖๔
เลี้ยงดินเนอที่วินเซอคาเซอล ๓๖๗
เสด็จที่ฝังศพเจ้านายและประพาส์ป่าก ๓๗๐
เสด็จประพาสในบริเวณวินด์เซอคาเซอล ๓๗๒
เสด็จกลับมาประทับที่สถานทูต ๓๗๖
ทรงอธิบายว่าด้วยการเกี่ยวพันในระหว่างพระเจ้าแผ่นดิน
และการปกครองของอังกฤษ ๓๗๗
เสด็จบ้านมิสเตอร์เวอนิและเสด็จรับดีกรีมหาวิทยาลัยเคมบริดซ์ ๓๗๙
เสด็จประพาสในเมืองลอนดอน ๓๘๐
เสด็จซื้อเครื่องลายคราม ๓๘๒
เสด็จทอดพระเนตรละคอน ๓๘๓
พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๕ ๓๘๖
เสด็จออกเรือจากลอนดอนไปประเทศเยลเยียม ๓๘๖
ถึงเมืองออสเตนด์เสด็จประพาสควัซาล ๓๘๗
เสด็จทอดพระเนตรย่อนเล่นเข้าที่เมืองออสเตนด์ ๓๘๘
เสด็จประพาสที่อายน้ำทเล ๓๙๑
เสด็จทอดพระเนตรที่เลี้ยงหอยแลกุ้ง ๓๙๓

เสด็จทรงพิ้งคนตรี น่า ๓๙๔
เสด็จรถไฟออกจากประเทศเบลเยียมไปเมืองแฮมเบิค
ในประเทศเยอรมนี ๓๙๕
ทรงพรรณาว่าด้วยภูมิประเทศเมืองแฮมเบิค ๓๙๗
เสด็จทอดพระเนตรคอนเสิตเซอคัส ๓๙๘

สารบารพ์รูปในเล่ม ๑

๑	พระบรมรูปพระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภดล	น่า ๑
๒	สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ฯ กลับจากส่งเสด็จในเรือพระที่นั่งมหาจักรี	๒
๓	เรือซักซันซึ่งเสด็จจากสิงคโปร์ไปยุโรป	๑๖
๔	เสด็จลงเรือซักซัน	๒๐
๕	เรือเข้าเมืองลังกาลงมารับเสด็จในอ่าวเมืองคอลัมโบ	๓๘
๖	เสด็จทรงรถประพาสเมืองคอลัมโบ	๔๐
๗	พระสงฆ์ลังกามาเฝ้าในเรือซักซัน	๔๒
๘	เสด็จประทับในเรือซักซัน	๕๒
๙	แหลมตรงที่เรือไฟจอด ณ เมืองเอเดน	๖๔
๑๐	ที่ขังน้ำจืด ณ เมืองเอเดน	๖๘
๑๑	คลองสุเอส	๗๖
๑๒	รูปหมู่ก่อนเสด็จขึ้นยกที่ปอตเสด	๘๐
๑๓	รูปอ่าวเนเปิลส ทรงถ่ายจากเรือซักซัน	๙๐
๑๔	เสด็จขึ้นประพาสเมืองเนเปิลส	๙๖
๑๕	ห้องที่ประทับในเรือซักซัน	๙๘
๑๖	รูปนายเรือซักซัน ทรงถ่ายขนสพาน	๑๐๐
๑๗	รูปทรงถ่ายท่าเมืองเยนัว	๑๐๒
๑๘	รูปทรงถ่ายสวนหน้าโฮเตลเมืองเยนัว	๑๐๖

๑๙	วิลลาโนเบล ที่ประทับ ณ ตำบลซันเรโม ดูจากด้านใน	น่า ๑๑๐
๒๐	โฮเตลเดอลาเรน	๑๒๘
๒๑	รูปรถยนตรเสด็จประพาศ	๑๓๐
๒๒	รูปทรงถ่ายเรือรยอิตาลี	๑๓๘
๒๓	พระยรมรูปเสด็จข้านช่างเขียน มิศเตอร์มาร์กอตติถ่าย	๑๕๔
๒๔	พระยรมรูปทรงถ่ายกับคุกออฟเยนัว แลเจ้านายอิก ๓ พระองค์ ที่ซันเรโม	๑๖๒
๒๕	รูปทรงถ่ายเวลากระยวรเสด็จรอผ่านทางรถไฟ	๑๗๘
๒๖	พระยรมรูป ซึ่งมองซิเออดูรงเขียน	๑๘๐
๒๗	เสด็จประพาศตามถนนในริเวียรา	๑๘๔
๒๘	เสด็จประพาศที่ริเวียรา	๑๘๖
๒๙	พระรูปหมู่ ถ่ายที่วิลลาโนเบลซันเรโม	๑๙๐
๓๐	พระยรมรูปถ่ายในเรือที่เมืองเวนิศ	๒๑๐
๓๑	พระยรมรูปเสด็จประพาศเมืองเวนิศ	๒๒๐
๓๒	รูปเดวิดที่สนามเมืองฟลอเรนส์	๒๒๔
๓๓	รูปห้องทำงารของโปรเฟสเซอร์เยลี ช่างเขียน	๒๒๘
๓๔	รูปห้องโฮเตลเมืองมิลัน	๒๓๔
๓๕	โฮเตลแลยอดเขาโรเซเดอเน	๒๕๐
๓๖	รูปทรงถ่ายที่ยอดเขาโรเซเดอเน ทางเสด็จประพาศที่เมืองเตอริเตต์	๒๕๒
๓๗	แก่งน้ำตกในแม่น้ำไรน์	๒๕๖
๓๘	เมืองซุริค	๒๖๐
๓๙	โรงอาบน้ำที่เมืองบาเดนบาเดน	๒๗๖

๔๐	รูปทรงถ่ายย่ำค่ำ ในแขวงเมืองยาเคนยาเคน	น่า	๒๗๘
๔๑	รูปทรงถ่ายคาเซอลเมืองไฮเคลเยอค		๒๙๒
๔๒	เมืองไฮเคลเยอค ทรงถ่ายจากคาเซอล		๒๙๖
๔๓	รูปรถพระที่นั่งที่เมืองยาเคนยาเคน		๓๑๒
๔๔	น้ำพุที่เมืองยาเคนยาเคน		๓๑๔
๔๕	รูปทรงถ่ายแกรนด์ตุกแลแกรนด์ดัชเชส ยาเคน		๓๓๐
๔๖	ถนนในสวนเมืองแฟรงก์เฟอท		๓๓๒
๔๗	พระบรมรูปทรงเครื่องดอกเตอร์ ออฟลอ ของมหาวิทยาลัยเคมบริดช์		๓๘๐
๔๘	รูปทรงถ่ายที่เมืองออสเตนด์		๓๙๐
๔๙	รูปทรงถ่ายที่ประสมกุ้งเมืองออสเตนด์		๓๙๒

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
กับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้านิภานภดล
ฉายที่พระราชวังดุสิต

พระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑

คืนที่ ๑

เรือมหาจักรี

วันพุฒ ที่ ๒๗ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕

ลูกหญิงน้อย

พ่อตั้งใจว่าจะเขียนหนังสือบอกข่าวให้รู้เป็นส่วนตัวต่างหากจากที่จะรู้ทางราชการ แต่จะเขียนด้วยกระดาษหนาแลดีกว่านี้ก็จะโตนักไปจึงเขียนแผ่นใหญ่แลให้กระดาษบาง ๆ เช่นนี้ ว่าทางลมจับ[๑] ก็เสียค่าส่งน้อย

ที่ตำหนักแพคนมากจริง ๆ ทั้งไทยทั้งฝรั่ง นับว่าที่มาได้คงมาหมดทั้งผู้ชายแลผู้หญิง แต่พ่อออกจะเหลว ๆ ไม่ใช่เพราะตกใจเห็นจะเป็นเมาน้ำตาคน พูดอะไรตั้งใจจะให้ดีไม่ใคร่สำเร็จ พูดกับพวกทูตฝรั่งได้นึกไว้แล้วแต่ควรฤาลืมนึกคำไม่ออก พูดเลวไปกว่าที่ซ้อมไว้ในใจเป็นกอง แม่เล็ก[๒] ลงมาอยู่ไม่ช้า ดูตกใจคนมากเพราะมันแน่นหนาเหลือเกิน แต่เป็นอันสำเร็จในการออกเรือได้ทันพระฤกษ์ คือภายใน ๕ โมงเช้า ตามทางฝรั่งทึ่ง[๓] ก็มาก แต่ไทย ๆ ออกไม่ใคร่รู้สึก เห็นเป็นเสด็จเที่ยวตามเคย เจ้านายมาหมด ขุนนางมามาก เลี้ยงกลางวันก่อนถึงปากน้ำ เจ้าพระยาภาณุวงษ์ลงมาแต่ขึ้นเรือไม่ได้ ว่าขาอ่อนไปพ่อลงไปหาที่กระได ออกจะผอม ๆ โทรมไปจริง พวกมาส่งไม่กลับตามเวลารออยู่จนย่ำค่ำจึงได้ไป แต่มีการร้องไห้กันเสียนุงนังจนใจทรมเต็มที

---

๑ ลมจับ เป็นคำแผลง หมายความว่าตระหนี่

๒ สมเด็จพระ (ศรีพัชรินทรา) บรมราชินีนาถ

๓ ทึ่ง เป็นคำแผลง หมายความว่าใคร่ดู

เห็นเขาเอาที่ชาทองมาตั้ง หมายว่าจะเอาไปด้วย เห็นมันใหญ่โต ถามเขาว่าเอามาใช้แต่ในเรือ ครั้นถามถึงบ้านชาที่จะไปใช้ เขาว่ามีการอุ่นอย่างฝรั่ง ให้รู้สึกกลิ่นไม่ลงคอ ปฤกษากันกับกรมหลวงนริศร[๕] จะให้ส่งเรือเดลิที่จะออกพรุ่งนี้ จดหมายแล้วพ่อขอให้ค้นดูอีก เพราะเชื่อว่าแม่[๕] ไม่เคยลืมอะไร มีแต่จะมากเกินต้องการ พระยาบุรุษ[๖]ไปค้นได้อะไร ๆ มาพร้อมเลยเลิกหนังสือ

เวลาค่ำกินเข้ามันช่างโหรงเหรงจริงๆ น้อยกว่าไปยุโรปคราวก่อนเหลือเกิน ถ้าไปเรือเมล์จะน้อยลงไปยิ่งกว่านี้ เห็นจะถึงเล่นเอาเถิดกันได้

ผู้ที่มาทั้งหมด เมื่อเย็นจนบัดนี้ ตุ๊ก[๗] ครึ่มครำมากกว่าเพื่อน ช่วยกันชำระว่าเพราะอะไรก็ไม่ได้ความ แต่อ้ายคนนั่ง[๘]รับเป็นสัตย์ว่าร้องไห้เมื่อพ่อขึ้นรถถึงโฮๆครั้งหนึ่งแล้ว พอเรือมาถึงปากน้ำมาร้องไห้โฮๆอีกว่าคิดถึงคุณแม่[๙] จนเลยนอนหลับ ตอนค่ำก็เลยทรึมไม่สนุกเลย

แต่ร่างกายพ่อมันที่จะชอบ ลงมาปากน้ำขมูกโล่งจนเวลาจะนอน ง่วงเหลือกำลัง ตั้งใจจะขึ้นนอนแต่ ๕ ทุ่ม แต่มันช่างประดักประเดิดด้วยไม่เคยต้องเรียกสั่งไปเสียทุกอย่าง กว่าจะพร้อมได้เป็นนาน ได้ลงมือนวด หลวงศักดิ์[๑๐] มันตกใจตัวสั่นเหมือนแตกโทรมตัว ท่าทางก็พระสัมพาหะ มีงอแขนเป็นต้น แต่ยอกเข้าใจง่ายกว่า กดได้แรงกว่าแต่เป็นเวลาเคราะห์ดีที่ง่วงแลไม่สู้เมื่อยเพราะ

---

๔ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัติวงศ

๕ คือพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีกิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏพระมารดาของสมเด็จเจ้าฟ้านิภานภดล

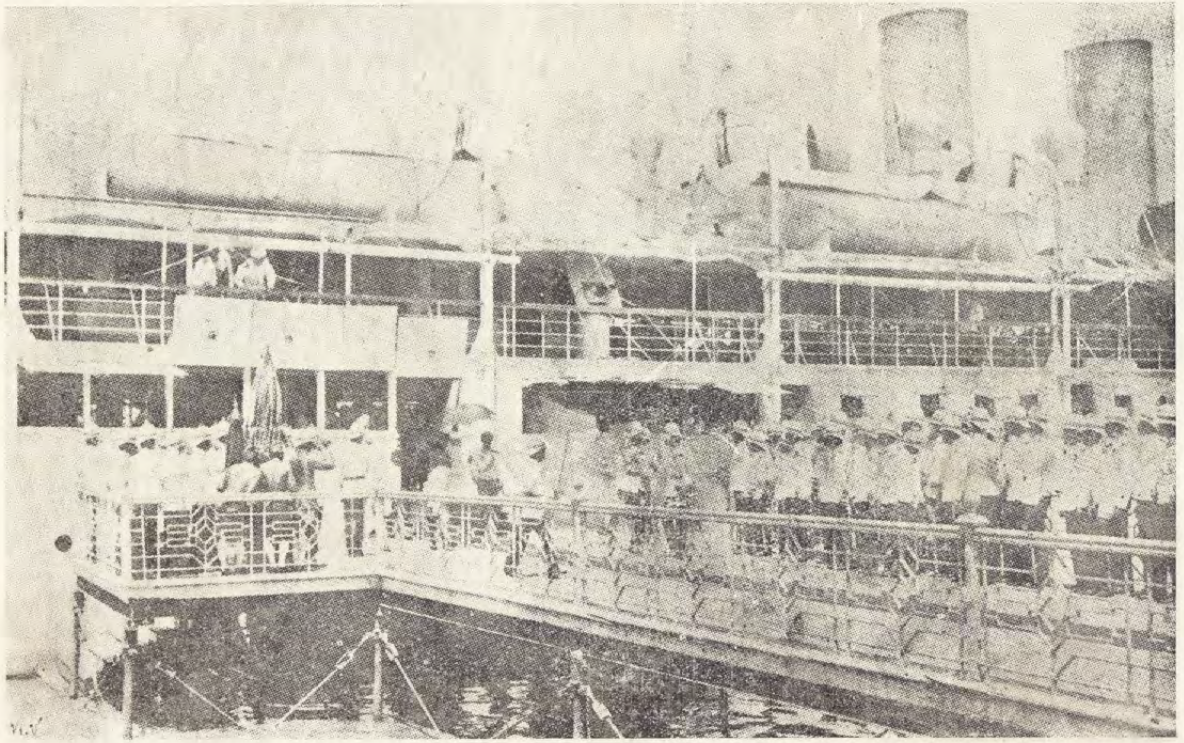
๖ พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ นพ ไกรฤกษ จางวางมหาดเล็ก

๗ คือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ

๘ เด็กเงาะเมืองพัทลุง ทรงพระกรุณาเลี้ยงมาแต่น้อย

๙ นายคนนั่งเรียกพระอรรคชายาเธอ ฯ ว่าคุณแม่

๑๐ หลวงศักดิ์ ม.ร.ว. ลบ อรุณวงศ์ ณ กรุงเทพ นายเวรมหาดเล็ก (ในรัชกาลปัจจุบัน เป็นพระยาพิพิธไอสูรย์)

สมเด็จพระบรมราชินีนาถฯ กลับจากส่งเสด็จในเรือพระที่นั่งมหาจักรี

ออกจะท้องเบา ตกลงเปนอันไม่รำคาญใจนัก แต่ยืดม่านมุ้งคับไฟประเดี๋ยวเดียว ร้อนเต็มทีนอนไม่หลับ ต้องเยืดทางโน้นเยืดทางนี้หาลม ลงปลายมือก็ต้องพัดกันดื้อ ๆ รู้สึกเปลี่ยวใจวังเวงใจกลับไปบ้าน สวดมนต์ไปหน่อยก็เลยไปบ้านร่ำไป แต่เปนเวลาเหมาะที่ง่วงจึงหลับราว ๗ ทุ่ม

คืนที่ ๒

เรือมหาจักรี

วันพฤหัศบดี ที่ ๒๘ มีนาคม

นอนตื่นเปนระยะคล้ายบางกอกแต่อื่มดี ยิ่งเช้าขึ้นค่อยสบาย เพราะคนพัดเปลี่ยนใหม่ไม่ง่วงนอน ตื่น ๕ โมงเช้ากินนมและขนมปังกับลูกไม้ รู้สึกคิดถึงบ้านจนน้ำตาไหลไม่รู้สึกตัว บ่ายโมง ๑ กินเข้าแล้วพูดกันเล่น อ่านสำเนาจดหมายถึงแม่เล็กที่มีมาจากโคลัมโบคราวก่อน แล้วกลับลงมาอ่านรายงานที่ส่งมาแต่บางกอก เมื่อวานนี้ปากน้ำก็ได้เยืดออฟฟิศสั่งเรื่องเงินประจำปีสำเร็จแล้วเขียนหนังสือเหล่านี้ เลยยังไม่ได้ลงมืออ่านหนังสือ ค่ำกินเข้าแล้วไปกะปั้นน่าที่ เอาคราวก่อนมาเทียบ แต่คราวนี้น้อยคน จึงได้รื้อเข้าไป ในการซื้อสั่งทำส่งแจกของต่าง ๆ คือ ในการจ่ายเงินทั่วไป รักษาพระรักษาตรากรมสมมต[๑๑] ในการจัดที่อยู่แลกิน การไปมาแลจ่ายเงินเหล่านี้ยริพัตร[๑๒] ตามเสด็จ รับแขก เยี่ยมแขก เยนตรา[๑๓] โทรเลขรับหนังสือโต้ตอบ รับแขก ที่มากวน กะตรา กะทาง รัตนโกษา[๑๔] รายงานหนังสือพิมพ์ รับแขก เก็บหนังสือ

---

๑๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์

๑๒ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมขุนนครสวรรควรพินิจ

๑๓ เจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ โต บุนนาค สมุหราชองครักษ์

๑๔ พระรัตนโกษา เล็ก สุจริตกุล ได้เปนพระยาในคราวตามเสด็จ

ม่อมนเรนทร[๑๕] พระยาบุรุษการเข็ดเสร็จในตัวตลอดจนเงินท้ายที่นั่ง เปนการรวมในมหาดเล็ก ประจักษ์[๑๖] ในการรูป แต่ออกจะโหรงเหรงอยู่ เพราะแกไม่สันทัดอย่างธรรมเนียม กลัวจะทำไม่ใคร่ไหว อีกน่าที่หนึ่งกรีพ[๑๗] ในการโมเตอคาร์ การเบิกเงินคราวนี้มีตั๋วฎีกาบริพัตรทำมาพร้อม เพราะจะกันการเปลี่องเช่นคราวก่อน การทั้งปวงเปนที่เรียบร้อยดีกว่าครั้งก่อนมาก เพราะเคยเห็นมาแล้ว ได้เบียวยาทุกอย่างเสียแต่ต้องเขียนหนังสือเอง ไม่ใช่ไม่มีคนเขียน แต่เหมือนหนังสือเช่นนี้จะไปขอกให้ใครเขียนเขี่ง ๆ มันก็น่าอายเขา

ลืมเล่าถึงเห็นปลาเมื่อย่าย ตัวไม่สู้โต ขนาดปลาเทโพแก่ ๆ นับพันว่ายน้ำเล่นโลดไล่กันเปนวงกว้างเกือบเท่าสนามหญ้าน่าพระที่นั่งอัมพร ตอนเย็นปลาฉลามแลปลาโลมาว่ายตามเรือเปนนาน เรือเดินดีลมพอสบาย ตั้งแต่มาไม่เคยมีใครพูดถึงคลื่น เพราะไม่มี

คืนที่ ๓

เรือมหาจักรี

วันศุกร ที่ ๒๙ มีนาคม

วันนี้หมดทุนไม่มีอะไรจะจดจริง ๆ แต่เมื่อคืนนี้ยังเกิดความไม่หาวนอน รออ่านหนังสืออยู่จน ๘ ทุ่มจึงนอน แต่นอนไม่หลับจนจวนสว่าง ครั้นเมื่อหลับแล้วก็ไม่ตื่นจนจวนเที่ยง กลัวจะคลาศเวลากินเข้า ถ้าเปนในวังได้นอนเรื่อยไปจนเย็น ครั้นไปกินเข้าต่างคนก็ต่างโจทย์กันว่าไม่หลับเหมือนกัน หลับจวนสว่างด้วยกันสักสี่ห้าคน จะว่านกอะไรมากก็จริง แต่เวลาจะหลับมันหายนกอย่างไรวับเดียวก็หลับ วันนี้เวลาย่ายโมงหนึ่งเรือออกทเลจีน แต่อากาศโปร่งใสดี

---

๑๕ นายพันเอก หม่อมนเรนทรราชา ม.ร.ว. สิทธิ สุทัศน ณ กรุงเทพ ราชองครักษ์ต่อมาเปนนายพล (ถึงรัชกาลปัจจุบันเลื่อนเปนพระยาสุรินทราชา แล้วเปนพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร)

๑๖ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม

๑๗ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

กรมประจักษ์อยากให้ถ่ายรูป ตกลงกัน แกขอให้แต่งฟรอกโก๊ตกำลังจะโก้[๑๘] พากันขับคาง[๑๙] ลาหมด ตกลงเลยแต่งยุ่ยยุ่ยตามปรกติ รูปพระที่นั่งอัมพรเลนซ์ส่งมางามจริง ๆ ตกลงเปนเก็บไปอวดพวกเมืองนอก ฟังรายงานทหารแล้วให้นายมุ่ย[๒๐] ลงมือระบายสีรูป ทำอะไรไม่สนัดเพราะรู้สึกว่าอีกสองสามวันก็จะย้ายที่ จึงหมายจะรอไปทำงานที่เรือซักเซน[๒๑] แต่เห็นข่วยการเวลาจึงลงมือไปเสียพลาง จดรายสิ่งของที่จะไปทำที่ยุโรป แต่ดุ๊กยังไม่ยอมเบิดออฟพีศเขียนอย่างว่าเก็บยากขนยาก ที่จริงมันรู้สึกอัดใจถึงพ่อก็เช่น

อ้ายคนนังหายทุกข์ร้อน ยอกว่าอ่อย[๒๒] มาแต่วานนี้แล้ว กรมประจักษ์คลั่งล้อคนเรืองเมีย ๆ เขาพากันอาราธนาให้พ่อแต่งให้กรมประจักษ์บ้าง พึ่งลงมือขัดนี้ได้ ๓ บทแล้ว

◎ แถลงปางบำราศแก้ว กลอยใจ เรียมเอย
ตามเสด็จขึ้นไผท สู่ด้าว
ยุรบ่รัตนกรุงไกร เรียมมุ่ง ถึงแฮ
ชื่อรงขัดข้อกร้าว ร่องรวรอยสมาน ฯ
◎ จักนานจักเนิ่นพ้น จันทร์เพ็ญ พี่เอย
สู่เทศเขตรหนาวเย็น ยอกช้ำ

---

๑๘ โก้ เปนคำแผลง หมายความว่าทำเปนฝรั่ง

๑๙ จับคาง เปนคำแผลง หมายความว่าระอา ว่าเบื่อ

๒๐ หลวงสรลักษณลิขิต มุ่ย จันทรลักษณ (เดี๋ยวนี้เปนพระสรลักษณลิขิต)

๒๑ เรือเมล์เยอรมันลำที่จะเสด็จไปยุโรปจากเมืองสิงคโปร์

๒๒ เมื่อนายคนังหัดพูดไทยแต่ยังเล็ก รู้คำว่า "อร่อย" โดยได้กินอาหารที่ชอบ เลยจำคำนั้นมาใช้ในบรรดาการที่ชอบว่า "อน่อย" ทุกอย่าง

แลนวมนุ่มยเห็น หายแห่ง ใดฤๅ
เติมแต่เติมทุกข์กล้ำ กลัดกลุ้มเหลือกลืน ฯ
๑ กลางคืนศุกรย์กษ์เปลือง เดือนฉาย
สุกสกาวเกศหาย ห่างหน้า
ทำเนานกประกาย พลอยเกลื่อน
ดาวดั้งดวงแก้วฟ้า ซ่อพ้องพลอยสูญ[๒๓] ฯ

กรมประจักษ์เตรียมมาก จะแต่งนิราศสู้หม่อมราโชทัย[๒๔] กำลังถามหาอะไรเก่า ๆ ต่าง ๆ แลตื่นอะไรต่าง ๆ ออยู่เสมอ

ค่ำวันนี้ลมสำเภาพัดจัดมาทางทเลจีน แต่ไม่มีคลื่นเลย วันนี้เห็นจะเย็นสบายในเวลานอนฤๅจะเกินไปก็ได้

คืนที่ ๔

เรือมหาจักรี

วันเสาร์ ที่ ๓๐ มีนาคม

เมื่อคืนนี้หลวงศักดิ์ฝันถึงพระสัมพาหะ ไปเอาอย่างอีโก้งอีเก้งเหือโทรมตัว จนหยดถูกพ่อ นวดพันลำคือเดินร่ายไปตามขวางของลำตัวเหมือนเห็นว่าเส้นพันตัวเปนเกลียว จี้ผิดจี้ถูกจนเลยเนิฟตื่นหมดทั้งตัวเปนนานจึงได้นอนหลับ ตื่นขึ้นเช้าปวดไปข้างหนึ่ง ต้องทายาแล้วนอนนิ่ง แต่เปนเคราะห์ดีที่ยังหลับได้อีก ตั้งแต่มาไม่เคยนอนอิ่มตาเลยดูก็เปนอัศจรรย์ ขึ้นชื่อว่าผู้ชายทุกวันนี้แรงน้อย จะนวดตะละที่เหมือนยกเขาพระสุเมรุน้อยใจว่าได้ความทุกข์ยากเสียจริงๆ ตื่นขึ้นแขงไข่ทั้งข้างเหมือนจะเปนบัตฆาฏ ได้เอาตำหมอมาให้สอนเส้น ให้กรมสมมต

---

๒๓ ในโคลง ๓ บทนี้ มีชื่อหม่อมหลวงกรมประจักษ ฯ ครบหมด

๒๔ คือนิราสลอนดอนที่หม่อมราโชทัยแต่งเมื่อรัชกาลที่ ๔

เปนโมเดล ให้รู้จักว่าเส้นมนุษย์มันไม่ได้พันตัวเหมือนเถาวัลย์เลอย เมื่ออ่านหนังสือที่เขียนครั้งก่อน มันช่างยั่นแต่เรื่องกินเข้าไม่ได้ ต้องคลุกน้ำพริกเผากินเปนที่สุด มาเทียบกับครั้งนี้มันช่างแสนสบาย กับเข้าฝรั่งเขาก็จัดดี กับเข้าไทยก็บริบูรณ์ไม่ได้มีความอดอยากเลย อยากอะไรได้ดังใจ พ่อกินเข้าได้เสมอทุกวัน ถ้าเสมอเช่นนี้ก็พออ้วนได้เสียแล้ว รู้สึกบุญคุณแม่แลย่าภ[๒๕] มีแก่พ่อมากนัก อยากจะถวายยถาสัพพีให้พอแก่ใจ การที่จะไปในเรือเมล์ภายน่าก็เห็นจะไม่กันดาร เพราะเขาต้องล่อคนโดยสานให้ติดใจไม่ได้นั่งเอ้เตไม่เอาใจใส่ก็ได้ ไม่สู้มีความวิตก วันนี้ยั่นหยุมหยิมเต็มที จะเข้าใจว่าพ่อพันไม่ดีความจริงพันดีอยู่ แต่รู้สึกใจเช่นนั้นก็อยากจะเขียนลงไปให้ลืมเสียสักที.

วันนี้ค่ำดูซีกแนลโคมไฟฟ้าที่เขาคิดขึ้นใหม่ คือผูกเปนระยาง ๕ ใบจากเสาไปปลายเพลา โคมแถวหนึ่งเปนขาวก็ได้แดงก็ได้ เขากำหนดเปนตัวอักษรด้วยนับดวงโคม มากข้างน้อยข้าง แดงข้างขาวข้าง แต่ดูอยู่ข้างจะช้าแต่เข้าใจได้ดีไม่มีทางที่จะพลาดพลั้งได้.

โคลงกรมประจักษ์นั้นเรียกว่า นิราศรัตนะ คิดต่อไปได้อีกดังนี้

◎ อาดูรอดักดิน ดวงกมล ผ่อแช
หล่อหลั่งถั่งอสุชล ชุ่มหน้า
เวียนซัยฤส่างจน ยวมเย่ง
หนักจิตรคิดเห็นถ้า ถูกล้อเหลืออาย ฯ
◎ อุบายขอกบ่วยแก้ว ตาดำ เจ็บเฮย
สวมแว่นน้ำเงินงำ เงือนไว้
วันเคยวดอกทนคลำ มืดหน่อย
ไม่มืดเหมือนร้างไร้ แว่นแก้วก่องสมร ฯ

---

๒๕ หม่อมเจ้าหญิงสารภี ในกรมหมื่นภูมินทรภักดี เปนหัวหน้าพนักงานห้องเครื่องสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ในพระอรรคชายาตรัสเรียกว่า "บ้าภี"

๏ อยากจรจักใครรู้ เทียมเขา
ดีกว่าต่อโดยเดา พลาดพลั้ง
ออปโปสิชั้น[๒๖] เอา มาข่ม คุยแฮ
จำพรากจากนุชทั้ง สี่ห้าอย่าหมอง ฯ
๏ สองครั้งแตรเตรียมก้อง นาวา
เชิญเสพย์ภักษโภชา แวดล้อม
ยลแกงย่ตรุตา เต็อนตริ ถึงแฮ
น้ำพริกขนมจีนพร้อม เหม็อดเข้าขัดสรร ฯ
๏ สามวันเว้นเสพย์น้ำ มื่อนาง
พุงยอยหย่อนเอวบาง ขอยซ้ำ
นี่หากยากเย็นทาง เทถ่าย
จำหย่อนผ่อนภักษ์ซ้ำ สกดกลั้นแปดครา ฯ

โคลงเหล่านี้สำหรับอ่านเวลากินเข้าเวลาละยท กรมประจักษ์จะทำนิราศกลอน เริ่มขึ้นยังไม่เข้าท่า ถูกโคลงทับหนักเข้าออกจะรวนเร.

คืนที่ ๕

เรือมหาจักรี

วันอาทิตย์ ที่ ๓๑ มีนาคม

เมื่อคืนนี้เกิดอาละวาดนอนไม่หลับจนรุ่งสว่าง หมดปัญญาที่จะทำอย่างไรเรือมาถึงแต่คืนนี้ ๘ ทุ่มหย่อน เดิมว่าจะให้ถึง ๒ โมงเช้าแต่ไม่หลับ เรียกกระดาษจะไปจดบอกอาภา[๒๗] มหาดเล็กยืนคว้างอยู่ในห้องนอน คว้าทางโน้นคว้าทางนี้สิบมินิตไม่ว่ากระไร จะบอกว่าไม่มีก็ไม่น้อยใจ ต้องลุกออกมา

---

๒๖ หมายความว่ากรมขุนสรรพสาตร ฯ

๒๗ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์

หยิบกระดาษเองที่ห้องเขียนหนังสือ เขียนสั่งให้ถึงเวลา ๓ โมงเช้า ได้จ่ายไปนิดเดียวไม่เกินชั่วโมงมากนัก แต่ตื่นขึ้นก็เปล่า ๆ แอดดิกงเกาวเนอลงมานัดว่า ต่อ ๕ โมงจึงจะพร้อม ที่จริงเรานัดเขาพรุ่งนี้ จึงเลยเลื่อนไปเสียต่อพรุ่งนี้ มีแต่นายเรือรยออสเตรียกับพวกชาวเรา คือ พระยามนตรี[๒๘] พระยาดำรงสุจริต[๒๘] เป็นต้นมาในเรือ แล้วได้พยายามนอนอีกก็ไม่หลับจนบ่าย จึงแบ่งกันขึ้นบกเป็น ๒ พวก กรมประจักษ์ต้องเกณฑ์เป็นพระราชาขึ้นก่อนกับพวกไม่เคยมา พ่อขึ้นกับตุ๊ก สมมต ชายบริพัตร อาภา เยนตรา ตั้งต้นไปชริกันเฮาส์แล้วไปโบเตนิกกัลกาเดน โทรมเหลือประมาณ สวนนั้นที่เกาะสิงร้าง ๆ เดียวนี้ก็ไม่ผิดกันนัก ลงปลายไปที่ขังน้ำยังบริบูรณ์ดีอย่างเดิม แต่น้ำน้อยไปกว่าแต่ก่อน ชีเกียจเล่า "ทรงทราบเกล้าทราบกระหม่อมอยู่แล้ว" ขอแต่ยอกให้ส่วนบุญที่ได้ไปซ้ำอีก กลับมาเลยไปทางกำพงกาลัม ที่เฉกมันกินเข้ากลางถนนไม่ต้องเล่า จะหาอะไรให้ผิดจากบ้านเรานั้นเป็นหาเลือดปู มีแปลกแต่เรื่องน้ำที่มาท่อมาใช้ตามถนนแลถนนแขงทั่วไปทั้งนั้น ขยะคุมฝอยอะไร ๆ บริบูรณ์ ตลาดก็สกปรกเรี้ยวเหมือนกันไม่มีผิดเลย แวะกินน้ำที่แรฟ์ลโฮเตล เลยเดินดูที่กินเข้าแลห้องอยู่ด้วย การที่จะอยู่ในหลังใหญ่นั้นกันการเต็มที่เสีย ๘ เหรียญ หลังปีกมีห้องนอนแลห้องนั่งด้วย ๑๒ เหรียญ แต่คนเดินผ่านไปมายังเห็นอยู่ห้องที่สุดเป็นที่ตั้งที่นอนได้ ๓ เตียง แต่ถ้าไม่นอนเตียง ๑๐ คนก็อยู่ได้สบาย ราคา ๒๐ เหรียญเห็นจะพออยู่ได้สบาย กลับลงมาเรือเวลาพลบค่ำขึ้นไปด้วยเรือโมเตอของเราเอง เมืองสิงโคปร์ใช้ไฟแกสสีน้ำเงินอย่างฝาชีมาก ตามริมน้ำเป็นสีน้ำเงินทั้งนั้น สิ่งอื่นมีแปลกขึ้นข้างแต่ไม่มาก หน้าตามันก็สิงคโปร์นั้นเองนี่เอาเถิด อ่อนใจเขียนไม่ไหว.

---

๒๘ พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชื่น บุนนาค)

๒๘ พระยาดำรงสุจริต คอซิมก๊อง ณระนอง จางวางเมืองระนอง

คืนที่ ๖

เรือมหาจักรี

วันที่ ๑ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

ผเอินจะมาเขียนหนังสือไม่ได้เองในเวลาวันนี้ จึงต้องวานกรมสมมตเขียนเหตุทั้งนี้เพราะเสียเส้นมาแต่วานนี้เปนมูล นอนไม่หลับติด ๆ กันมา ๒ คืน โหรงเหรงโรเรเต็มที เวลาจำกัดที่จะต้องนอนทั้งกายทั้งการสำหรับวันนี้ เมื่อว่าตามจริงแล้ว ตั้งแต่มาทั้ง ๔ วัน ๔ คืนเห็นจะได้หลับสัก ๒๔ ชั่วโมงหย่อนๆ มาขาดแท้เข้าอีกคืนหนึ่งจึงเต็มทนทีเดียว ที่ไม่หลับนั้นเพราะนวดไม่ถูก แลพูดอะไรไม่มีใครได้ยิน ได้ยินแล้วทำอะไรไม่ถูก ฤๅไม่มีคนเสียทีเดียว แต่เคราะห์ดีที่ได้อ้ายพ้อน[๒๙] เปนคนจริตน้อย เคยได้ยากกรากกรำมาไม่ใคร่จะอ้อนแอ้น แลเพราะหาวนอนอยู่แล้วด้วย พอประทับขาเข้าแน่นไม่คลอน ๆ แคลน ๆ ร้อนได้สักสองสามวายก็ง่วง เคี้ยวหมากเกณฑ์ให้เปนผู้สำหรับตื่นอยู่ ถ้าหากว่าใช้ได้จริงอีกสักสองสามวันจะให้รายวันๆ ละปอนด์ค่าข้างให้อยู่กลางคืน ถ้าหากว่าพ่อกลับเข้าไปบางกอกมีผู้หญิงฝรั่งเข้าไปด้วย อย่าได้ตกใจเลยว่ามีเข้าจอมฝรั่ง นั่นคือพี่เลี้ยงแม่นมอย่างฝรั่ง ซึ่งจะข้างเขาเลี้ยงไปส่ง.

อนุสนธิเรื่องวันนี้ ตื่น ๔ โมงเช้า เขาบอกว่าเข้าเมืองลงมาแล้วแต่งตัวตลิดตลานเต็มทีเพราะเข้าใจว่าเขาจะมาจากบ้านต่อ ๕ โมงตามที่นัด กลายเปนกะให้มาถึงเรือ ๕ โมง จึงได้ผิดเวลากันมาก คราวนี้ดูเปนพิธีมากขึ้น มีติดตราลงมาพร้อมกันทั้งเยเนอราลคอมมานดิงแลโคโลเนียลเสเครตารี

เซอยอนแอนเดอซัน กิริยาอัชฌาไศรยเรียบร้อย พูดจาด้วยสบายใจดีขึ้นไปตอย แต่งทหารเรือขาวมีกระดิดตราด้วย แต่ทหารเรือขาวเคี้ยวนี้เขาไม่

---

๒๙ หลวงฤทธิ พ้อน ศิลปี นายเวรมหาดเล็ก (ในรัชกาลปัจจุบันเลื่อนเปนพระยาบุยยรถบดี แล้วเปนพระยาไชสวรรยาธิบดี)

มีหมวกเซลเม็ต ถูกแห่เปิดประทุนรถกำลังเที่ยงร้อนเปรี้ยะที่เดียว ทั้งแห่ไปแห่กลับ การเยี่ยมเยียนเช่นนี้ก็ตามเคยไม่น่าจะต้องเล่า แต่ไม่ได้กลับลงมาเรือหยุดเปลี่ยงเครื่องแลกินกลางวันที่แรฟเฟิลโฮเตล ขนมปังฝรั่งเศสอร่อยเสียจริง ๆ บ้านเราทำไมมันไม่ทำบ้าง เวลาขวนบ่าย ๒ โมง ไปขึ้นรถไฟที่สเตชั่นแตงก์โรด รถไฟนั้นก็เหมือนรถไฟในเมืองมลายูทั้งปวงคือรางเล็กไปอย่างคนธรรมดา ไม่ใช่พระราชา หยุดสเตชั่นรายทาง ๕ แห่งจึงถึงท่า แต่มันไม่เร็วตามที่นึกว่าจะเร็ว เมื่อยังไม่มีรถไฟใช้รถม้าประมาณสักชั่วโมงครึ่ง นี่ก็เดินชั่วโมงหนึ่ง เลียบไปข้างทางเก่า น่าข้างหลังข้าง ฟากทางข้างที่ยังไม่มีบ้านมีที่ว่างมาก เห็นปลูกแต่สับปะรดเป็นพื้น พริกไทยก็เซีย ๆ ไม่งาม เขาว่าดินในกลางเกาะไม่ดี มีไร่ร้างหลายแห่ง เพราะเป็นดินทราย ต้นไม้ที่รากตื้น ๆ กลางวันเหี่ยวพบต้นไม้โตซ้ำแท้ ๆ ตลอดจนกระทั่งต้นประดู่แลต้นปาม เห็นเท่าไรก็เท่านั้นไม่ใคร่โตขึ้น พวกปามจีนที่เราปลูกที่หลังมีลูกตั้งปล้องสูง ๆ ที่นี่ไม่เห็นโตขึ้นเท่าไร ใกล้ลงไปข้างทเลคงเป็นพื้นน้ำท่วม ต้นโกงกางเหมือนกับที่ไหน ๆ ในหัวเมืองตวันตก มีเรือไฟข้ามส่งไปขึ้นที่น่าโฮเตล (เมืองยะโฮ) ขึ้นรถข้างซึ่งมีแต่รถเดียว นอกนั้นเป็นรถเก๋ เที่ยวทางแถบตลาดก่อน แวะซื้อของที่โรงทำนำ มีของทองคำที่จะพึงซื้อได้แต่กำไลที่ส่งเข้ามาคู่เดียว นอกนั้นไม่มีอะไรปลาดเลย ถนนพาหุรัดสนุกกว่ามาก สิ่งที่ควรจะสรรเสริญแต่ถนนทั้งสิงคโปร์แลยะโฮ ขึ้นชื่อว่าเป็นถนนแล้ว ได้ทำแล้วไม่มีทิ้งเลยราบเป็นน่าโต๊ะบิลเลียดทั้งนั้น ขึ้นรถเที่ยวต่อไปผ่านตลาดของสดจนถึงที่ฝังศพสุลต่านอาบูบะกา ที่นี่เห็นจะเป็นป่าช้าเก่า มีศพผู้อื่นมาก ฝังชิดกันอย่างธรรมเนียมแขก แต่ต้นไม้ของเขาปลูกงามเรียกว่าต้นตำบุดสู อาภารักษาชื่อภาษาไทย เป็นลำต้นตรง พุ่มเป็นต้นไม้เงินทอง เขาว่าเป็นเร็วด้วย เรียกว่าต้นรุ่ย ศพสุลต่านนั้นอยู่ในตึกพื้นชั้นเดียวหลังใหญ่มีโดมกลาง พอขึ้นไปใกล้ก็ได้ยินเสียงสวด

มีนักขวชมาสวดเหมือนอย่างที่ไกโร นึกว่าเขาห้ามก็จะไม่เข้าไป แต่ไม่ห้าม ตาพระกลับมาเชื้อเชิญให้เข้าไป ที่ ๆ ตาเหล่านั้นสวดนั้นเปนเตียงนอนแขก ๆ แคบยาวคนละหลัง ที่แกจะนอนด้วย ศพสุลต่านอยู่ตรงโถม ข้างซ้ายที่เราเข้าไป มีศพอาอยู่ศพหนึ่ง ข้างขวานั้นมีหลายศพ ที่ตายใหม่คนหนึ่งก็กางมุ้งเหมือนอย่างเมืองตรังกานู ที่ตายเก่าก็ทำรูปโลงด้วยศิลา เปนศิลาฝรั่งอย่างงาม ๆ ทำเปนอย่างแขกแต่ก็หลงเปนฝรั่งไปบ้าง ออกจากที่ฝังศพตรงไปตามถนน ไปถึงวัดที่อยู่บนที่สูง วัดนี้อยากจะทำเปนแขก แต่ไม่ใช่แขกเปนเจ็กปนฝรั่ง หลังคาตัดมียอดห้ายอด ออกจะเปนอย่างตามเคย ขึ้นเกียจเข้าไปดูเพราะเชื่อว่าไม่มีอะไรนอกจากเสื่อ กลับลงมาทางชายทเลผ่านหน้าวังที่เรียกอิสตานา ซึ่งเคยไปครั้งหนึ่งแล้ว แต่เห็นเวลามากเหลือหลาย จึงได้หวนกลับขึ้นไปเดินตามอิสตานานั้น ซึ่งไม่วิเศษอะไรกว่าบ้านสมเด็จเจ้าพระยานัก เข้าของไม่อยู่ แล้วกลับมาที่โฮเตลเพื่อจะกินน้ำ สุลต่าน[๓๐] รู้เข้ามาหา เอ็ดวิงใหญ่ว่าไม่บอกให้รู้ เลยชวนพ่อไปขึ้นรถโมเตอคาร์ รถนั้นเปนรถเมอเซเด ๔๕ แรงม้า ไม่มีเก๋ง ท่าทางแกคล่องแคล่วมาก พาเที่ยวเสียไม่มีเว้นถนนเลย หมดเมืองในประมาณไม่ถึงครึ่งชั่วโมง นอกจากที่เราไปแล้วมีถนนไปที่ขังน้ำมีอันหนึ่งเหมือนกันกับที่สิงคโปร์ เปนแต่ย่อมกว่า งามดีมียิงเข้าสำหรับพวกทหารสมัครไปยิง ถัดนั้นไปก็ถึงไร่ปารารับเบอซึ่งสุลต่านกำลังทำ ไปปลูกเย่าสร้างเรือนอยู่ใหม่ไม่สู้ใหญ่นัก พึ่งจะลงมือปลูกได้ปีเดียว คุยว่าในปีนี้จะปลูกให้ได้ในพันเอเกอ ใช้เจ๊กทำการดิน ใช้พวกชวาปลูก เรื่องรถโมเตอคาร์สุลต่านคุยว่าได้ไปเอกแซมิเนชั่นที่ปาริส แกชอบรื้อเครื่องคุมเครื่อง เคยใช้รถร้อยยี่สิบแรงม้าที่ยุโรป เคยขับรถไล่รถอื่น รถอะไรไม่ดีเท่าเมอเซเด กรีวรถอังกฤษแลรถฮาติอื่น ๆ ทั้งหมด จนริชาด์ยราเซียของฝรั่งเศสเองเปนที่สุด กลับมาถึงโฮเตลยังมีเวลาอีก ๑๖ มินิต ลงจากรถแล้วกลับขึ้นไปหาคนมาถ่ายรูป

---

๓๐ สุลต่านอิบราฮิม ทรงคุ้นเคยมาตั้งแต่ยังเปนรายามุดา

สุลต่านดูผิดกว่าแต่ก่อนมาก กิริยาว่องไวพูดอังกฤษคล่องคุยข้อ เปลี่ยนจากองค์วิบูลย์เป็นเจ้าศรีใส[๓๑] ดูเหมือนจะมีความคิดความอ่านขึ้นมาก รูปร่างก็อ้วนขึงขังขึ้นมาก สังเกตดูว่าแกดีขึ้น ทำไมเขาฦาว่าแกเลวลงไม่รู้ มาถึงเรือย่ำค่ำครึ่ง

วันนี้ (เลี้ยงปีใหม่) เป็นวันแต่งตัวสโมกิงแยกเกตครั้งแรก ต่อไปนี้จะต้องเป็นฝรั่งเรื่อยทีเดียว แขกขนมคนในเรืออย่างเช่นเนือง[๓๒] ซื้อเข้าไปบางกอก แล้วเลี้ยง ๔๐ คน กรมหลวงประจักษ์สยัชอย่างตาโหรว่าเป็นกลอนเรื่อยทีเดียว พ่อคิมให้เจ้าแผ่นดินอังกฤษ เจ้าพระยาสุรวงษ์ให้พรแทนขุนนางเมื่อแรกมาโจทย์กันว่าจะให้ดุกสยัชภาษาฝรั่ง ดุกไปเกี่ยงให้มิสเตอร์เวสเตนกาด[๓๓] สยัชภาษาไทยมิสเตอร์เวสเตนกาดเชื่อว่าตัวพูดภาษาไทยไม่ได้ ไปวานให้พระรัตนโกษาแต่งท่องเสียจนจำได้ ข้างดุกเชื่อว่าตัวรู้ภาษาอังกฤษ ไม่ได้ตระเตรียมอะไร พอเวสเตนกาดลุกขึ้นยืนพูดหน้าซีดไม่เป็นรส พอเขาขยบแล้วถึงทีแกจะลุก ๆ ไม่ขึ้น เกี่ยงให้กรมสมมตสยัชภาษามาคอยก่อน กรมสมมตว่าเก่งปรูดปราดได้ ดุกจะตกินเสียให้ได้ ช่วยกันเขนเอาขึ้นไปหลุดออกมาได้ สักห้าหกคำ ไม่เป็นภาษาอะไร เลยไม่มีใครรู้ว่าจะควรคิมเวลาไร มีคนนั่งใกล้ ๆ ได้คิมสักสองคน พ่อตอบแลให้พรเมืองไทยเป็นขบ.

วันนี้ยาภิได้นำก๊าดมาให้ มีความยินดีเป็นอันมาก ได้รับโทรเลขบางกอกก็มากหลายฉบับ นี่หากว่าไปเที่ยว ถ้าขืนอยู่กับเรือวันปีใหม่เช่นนี้เห็นจะเงียบ

---

๓๑ พระองค์เจ้าวิบูลยพรรณรังษี ในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ และนายพลตรีหม่อมเจ้าศรีใสเฉลิมศักดิ์ ในกรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ์

๓๒ คุณหญิงเนื่อง ภรรยาพระพิศาลศุภผล ฉาย พิศาลบุตร

๓๓ เป็นอเมริกัน เข้ามารับราชการเป็นตำแหน่งที่ปฤกษา อยู่ในกระทรวงต่างประเทศ ได้เป็นที่พระยากัลยาณไมตรี

ใหมาก เรื่องซื้อของแจกย่ายอะไรกันก็ไม่สำเร็จทั้งนั้น ข้อที่ว่าห้างโรบินซันโทร-เลซเข้าไปถามว่าจะให้เปิดห้างวันอาทิตย์ฤๅไม่ ครั้นมาถึงสิงคโปร์ดูกกลายไปว่าเฮนริกไปเห็นโทรเลข แปลว่าเขาถามวันจันทร์ซึ่งเปนวันอิสเตอโซลิเดต่างหาก วันอาทิตย์ไม่เปิดเลย เปล่าไปไม่ได้ซื้ออะไร ครั้นวันนี้ไศล [๓๕] มาบอกว่าเมื่อวานนี้เขาก็เปิด วันนี้จะไปก็ไม่ได้ติดไปเยี่ยมเยียน ดูกแกนอกจำนวนได้ไปคนเดียว แกกลับมาบอกว่าไม่มีอะไรนอกจากเครื่องแต่งตัว เรื่องห้างอยู่ข้างเหลวไหลใหญ่ น่ากลัวจะไม่มีอะไรฝากจากสิงคโปร์ แต่ยังมีพรุ่งนี้อีกวันหนึ่งจะไปดูเรือซักเซน ถ้ามีเวลาคิดจะไปแวะตามห้างลองดู หนังสือพ่อคิดจะไปซื้อเอาต่อวันที่ ๓ เพราะเรือจะออกเวลาบ่าย มีเวลาที่จะส่งทัน

โคลงนิราศรัตนะต่อไป

◎ มัศยานับร้อยล่อง ลอยชล
คุมคู่เปนหมู่วน ว่ายเคล้า
ยลปลาประเล่ห์ยล เยาวลักษณ์ กูเอย
ล้อมรอบกอบลูกเต้า อ่อนอุ้มเดินเหิน ฯ

◎ แลเพลินระลอกพร้อย พรายแสง จันทร์เฮย
ถวิลว่าฝูงปลาแฝง ฟากน้ำ
นึกในใคร่ถ่องแถลง นุชช่วย ชมเฮย
ชี้เปล่าเขาสรวลซ้ำ ใส่ถ้อยเทียมถอน ฯ

◎ ภูธรธิราชไท้ ทัศนา
เปิดปิดโคมสัญญา บอกใบ้
เขาเชิดชื่อวนิดา โดยรับ ส่งแฮ
เห็นชื่อชวนพี่ไซ้ ขนาดเพียงพลำสพาน ฯ

---

๓๕ หมอมเจ้าไศลทอง ในกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม.

๏ เยาวมาลย์โกเมศแก้ว กับตน พี่เอย
เรียมบ่เคยจรดล เด็กร้าง
จากแก้วสู่แก้วกล ใดดั้ง นี้นา
นอนจักนอนเนตรค้าง นับเค้าคืนหลัง ฯ
๏ เล่งผั่งยลแต่ฟ้า ต่อสา ครเชย
สามรวดรายตรีคลา คว่างคว้าง
คืนสี่สยเกาะยรา ลาแหล่ง ปหังแฮ
เปลี่ยวแต่เรือเคียวร้าง เพื่อนผู้เดินหน ฯ
๏ ดลสิงคบุเรศแก้ว โกโล นี้เอย
ใจพี่เยิกขานโต ตื่นกลุ้ม
แต่งกายอย่างโก้โก ลาล้น
เห็นเนื่นเดินตุ้มตุ้ม แต่ตั้งตาชม ฯ

คืนที่ ๗

เรือมหาจักรี

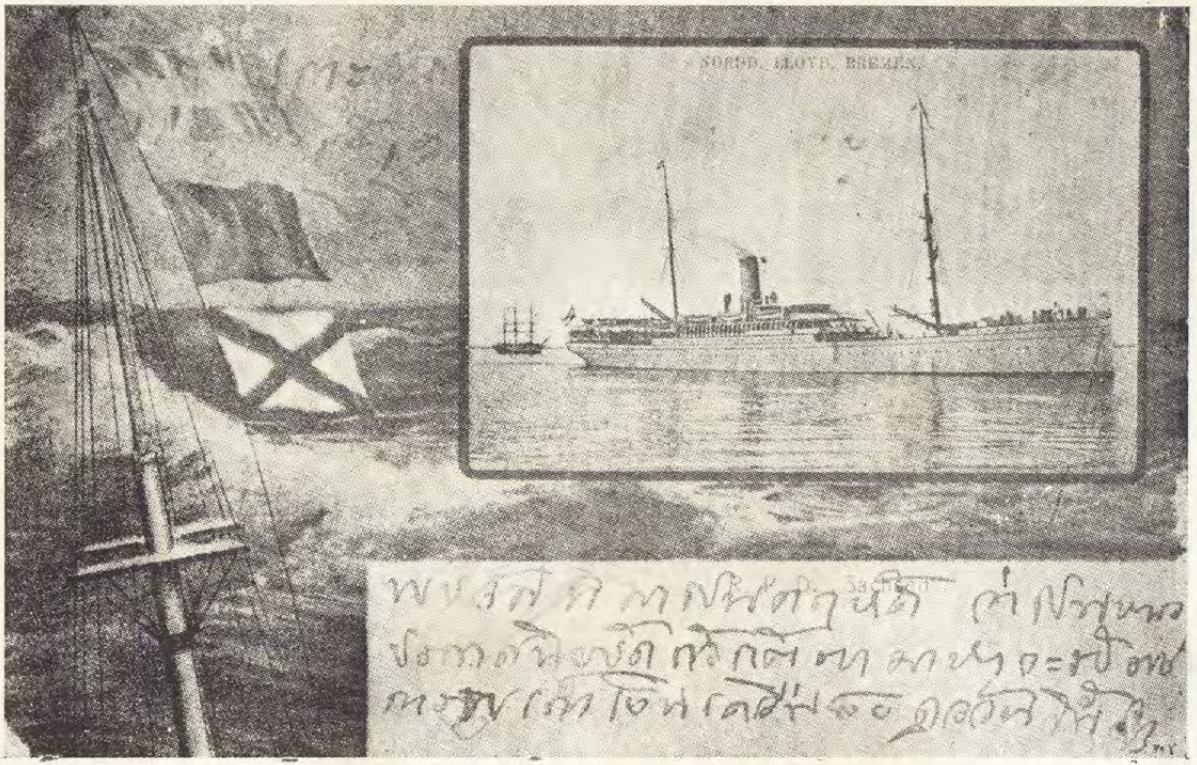
วันที่ ๒ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

เช้านอนเสียไม่ไปไหน รับตอบโทรเลข กินเข้ากลางวันแล้วจึงขึ้นยก ตรงไปห้างรอบินซันซอของฝาก การไปห้างนี้เสียเวลามากจริง ๆ แลร้อนไม่สนุกด้วย แล้วไปห้างเกลลีแอนด์วอลซ์ซอสมุดไปให้ลูกบรรจุตู้หนังสือ ได้ไปที่ท่าขอเนียวกัมปนีต่อเวลาบ่าย ๓ โมงเศษเกือบ ๔ โมง ดูเรือซักเซน ห้องที่อยู่เขียดเปนสองห้องติดกัน ห้องนอกมีโต๊ะเขียนหนังสือ เก้าอี้ยาว ห้องในเปนห้องนอน ตั่งเตียงทองเหลืองก้าไหล่ เหมือนอย่างในเรือเขอม่า เปน

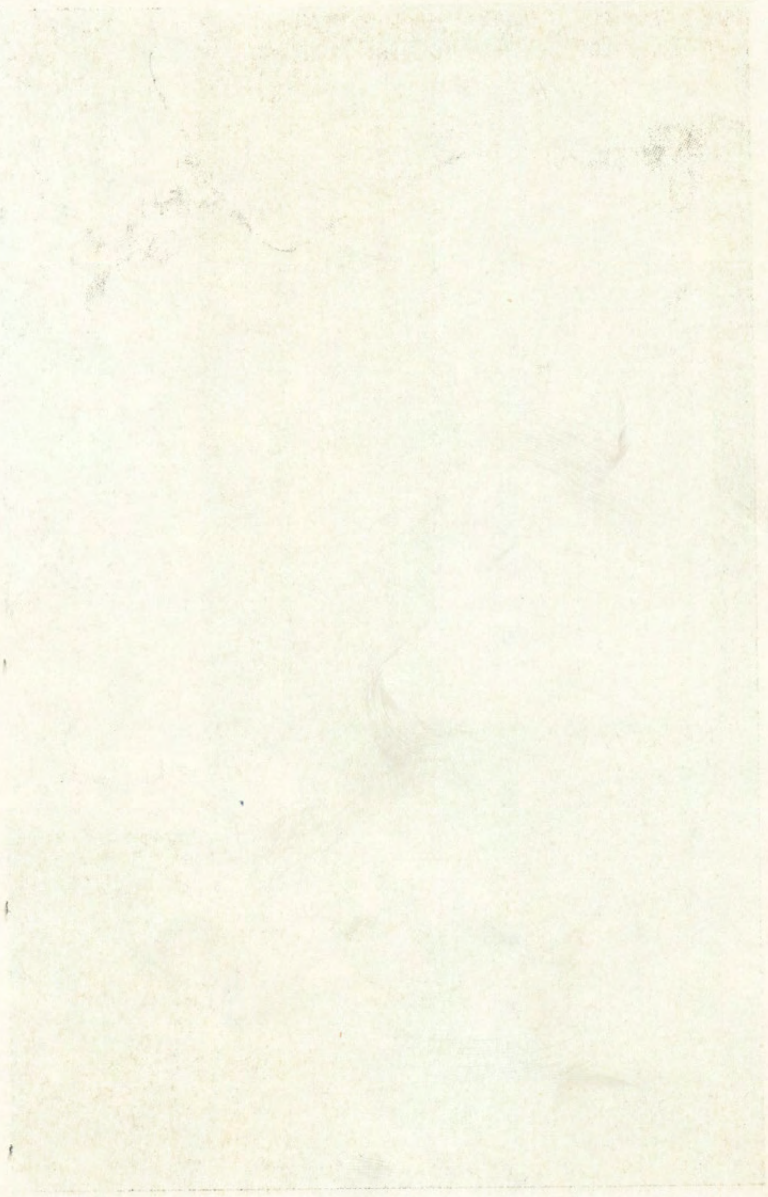
กว้างอย่างห้องเรือ แต่ไม่เท่าที่เคยนอน มีห้องน้ำต่อไปข้างหลัง เรียบร้อยดีหมด ฝาเพดานแต่งสวยมาก ทำขึ้นใหม่เฉภาะ ในห้องสลูนที่กินเข้าเพิ่มเติมลวดลายยิ่นเขียนมาก ขึ้นไปชั้นบนเขาเตรียมห้องเลดี้สลูนไว้ ให้เป็นที่นอนอีกแห่งหนึ่งดูสบายดี แต่ใกล้ทางเดินอยู่หน่อย จะใช้กั้นด้วยม่าน มีห้องสโมกิงรูมตอนหลัง เป็นห้องใหญ่ แต่ที่ว่างที่เป็นห้องที่สำหรับนั่งโปกฮามากกว่าจะอยู่ การที่ว่าเป็นห้องสูบบุหรี่นั้น น่าจะแปลว่าเป็นห้องกินเหล้ามากกว่า เพราะมีขายอยู่ในที่นั้นทั้งเหล้าทั้งบุหรี่ บุหรี่นั้นจะสูบที่ไหน ๆ ก็ได้ เว้นเสียแต่ในสลูน แต่ในการที่พ่อจะไปนั้นที่ไหนก็สูบได้หมดทั้งสิ้น ดาดฟ้ากว้างมากอยู่ ถ้าเป็นเรือเช่นมหาจักรี นอนได้ตั้งร้อย เซกันด์คลาสนั้นอยู่ตอนข้างท้าย ขาดคนละดาดฟ้า มายืนทิ่งดูกันได้ ยังยืนดาดฟ้าชั้นบนขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง มีห้องกัปตันแลห้องเดินเรือติดกัน ถ้าเป็นเจ้านายแลพระราชาคณะขึ้นไปนั่งเล่นได้ กำหนดวันออกวันถึงดูเป็นเลื่อนได้มาก ๆ เหมือนอย่างที่ขี่นั่ง เดิมกำหนดว่าจะแวะเพียง ๖ ชั่วโมง คราวนี้ว่ามีสินค้ามาก จะต้องหยุดถึง ๑๒ ชั่วโมง การที่จะออกจากสิงคโปร์แลออกจากขี่นั่งนั้นเป็นแล้วแต่จะโปรดทั้งนั้น จะให้ออกเรือเมื่อไรก็ได้ แต่เราจะต้องเกรงใจเขา บอกแต่เวลาที่เราจะต้องการ คือต้องการเวลาแต่ ๔ โมง เช้าไปถึงย่าย ๒ โมง แกจึงกะจะออกจากสิงคโปร์นี้ย่าย ๔ โมง ถึงขี่นั่งวันศุกร์ ๑๐ ทุ่ม ลงมือยกของย่าย ๔ โมงจึงจะออก ถ้าเราจะโย้ให้แกไปออกต่อค่ำก็ได้ แต่เห็นว่าพอแล้ว จึงได้ตกลงกันเช่นนั้น กัปตันชื่ออะไรยังจำไม่ได้ แต่ท่าทางดีเป็นนายทหารเรือกองหนุน ได้ตราเก็กถึงดวงดีดอก ไม่รู้ว่าชั้นใด ได้รูปปรินซเฮนรี[๓๕] เซ็นชื่อด้วย มีนกคีรีบูนตัวหนึ่งพูดไม่ได้ขาดเลย

---

๓๕ พระอนุชาเยอรมันเอมปเรอ เคยเข้ามากรุงเทพ ฯ

รูปเรือซักซัน ซึ่งเสด็จจากสิงคโปร์ไปยุโรป

อยู่ในห้อง แกว่าเปนเพื่อนเดินทางของแกมาแปดปีแล้ว ที่จริงมันก็จะจู๋เต็มที ขยันมีเวลาอยู่บ้านเพียง ๔ วัก แล่นไปแล่นมาอยู่เปนนิจ พวกออฟพีศเซอ อื่น ๆ เปนคนที่คัดมาทั้งนั้น จนกระทั่งอินยิเนีย ไม่เคยคุมกันเปนสำรับเดียว ดังนี้ เมื่อแรกเห็นเรือเขยม่า เอามาผูกใจนึกว่ามันจะอัดแอไม่สบาย นึกถึงเรือเมล์ออกคร้าม ๆ แต่ครั้นเมื่อไปเห็นแล้วออกโล่งไปเปนอันมาก กลับมาบ่าย ๕ โมง

เวลาค่ำแต่งเสื้อเย็น ไปกินเนอที่คอเวอนเมนต์เฮาส์ การมันออกจะพิลึกอยู่บ้าง ผิดกว่าแต่ก่อน คือพวกแขกที่ไป ไปยืนอยู่น่ากระไดเรือนชั้นล่าง พอพ่อไปถึง เซอยอนแอนเดอซันลงมาพาผ่านแขกเดินขึ้นไปอยู่ห้องหนึ่งต่างหาก ตัวลาออกมารับแขก พาเข้าไปในห้องรับแขก ดูเหมือนจะพอจับมือกันทั่วก็มาพาพ่อออกไป ท่านพวกเหล่านั้นยืนเข้าแถวกันอย่างเฝ้า พอจับมือทั่วก็ลงไปกินเข้า เข้าเมืองนั่งตรงกับเยเนอราลคอมมานดิง พ่อนั่งขวากับสุลต่าน ซายบริพัตรกับเจ้าพระยาสุรวงษ์นั่งซ้าย ได้ขอน้ำกินอย่างตรง ในเวลาที่กินเข้า ดูเหมือนแกไม่อยากจะพูดถึงการงานแต่เอาไว้ไม่อยู่ มันไหลออกมาเองทีละน้อย ๆ สุลต่านนั้นชักตาทัพเรื่องยิงเสือยิงสางอะไร เอาไว้ไม่อยู่ เลยคุยกันไปเปนกอง ครั้งถึงเวลาจวนจะสิ้นชั่ พ่อได้ถามว่าแกจะพูดอะไรบ้าง แกบอกว่าคิดจะไม่พูดถึงการงานอะไร ซึ่งจะทำให้พ่อต้องนึกตอบลำบาก จะพูดแต่เพียงให้พรเล็กน้อย พ่อก็นึกเตรียมตอบไว้อย่างสั้น ครั้นพอแกลุกขึ้นยืนพูด เดิมก็ตั้งวงแคบ ได้เรียงตอบในใจสำเร็จครั้งที่หนึ่ง พอนึกเสร็จเท่านั้น แกกว้างออกไปอีกแล้ว นึกใหม่พอเสร็จแกก็กว้างออกไปอีก ลงปลายบรรดาที่จะพูดอะไรได้แกได้พูดหมด รวบรวมใจความที่พูดนั้น ปรากฏนาดีทั้งเวลานั่งพูดกันแลยืนพูด ปรากฏชัดว่าในใจแกรู้สึกว่า เมืองเรา

ไม่ใช่สิวิลัยเซชั่นอย่างผิว ๆ ได้จับหลักยึดมั่นมากแล้ว พูดกันเป่นอย่างคนรู้จักการงานได้เสีย ดินเนอแล้วขึ้นไปฟังซอ ผู้หญิงกับผู้ชายสองคนเป่นชาวอิตาเลียน ผู้ชายสีซอตราเต็มน่าอก ว่าเคยสีถวายเจ้าแผ่นดิน ผู้หญิงดีดหีบเพลง แกสีเพราะจริง ๆ ครานี้นำใครต่อใครเฝ้า จนจวน ๕ ทุ่มจึงได้กลับ กลับลงมาเวลา ๕ ทุ่มจัดของที่ซื้อมอบให้ข้าภิ แต่ยังไม่ได้มาหมด พรุ่งนี้ยังจะซื้อเติมอีก นัดจะพบกันในเรือ ก่อนเวลาเรือออก.

คืนที่ ๙

เรือมหาจักรีทอดที่ท่าโบเนียวกัมปนีวอฟ

วันพุฒ ที่ ๓ เมษายน

พ่อพึ่งจะกลับมาจากห้างเดียวนี้บ่าย ๒ โมงเศษ ได้ขึ้นยกข่ายโมง ๑ ให้เรืออ้อมมาเทียบท่าน เพื่อจะได้ขนของง่าย แลจะได้เลยบรรทุกถ่านเรือพึ่งมาเทียบท่าเดียวนี้เอง พ่อได้ไปห้างแกศยรอเทอ มีของมากเป่นห้างใหญ่ที่เดียว เท่ากับห้างทิปตาเวียทั้งปวง เครื่องเพ็ชร์พลอยจะดีขึ้นกว่าเก่า แต่กลั้นเสียไม่ซื้อ ได้ซื้อแต่ของอันเล็กน้อยพอเป่นที่ระฦก แล้วไปห้างดาซิลวาเป่นคนลังกา ขายของเครื่องเงินเครื่องทองทำเองโดยมาก แปลว่าร้านตาครูช่างทอง[๓๖] ของสิงคโปร์ แต่มีของดีกว่ามาก เจ้าของร้านแย้นถึงขนาดขอแอบป่อยน์เมนต์ด้วยซื้อของหลายอย่าง แต่น่าที่จะพรรณาว่าสิ่งไรให้ใครไม่ทัน จะขอฉลากติดไปสำหรับแจก เพราะเป่นของฝากข้าภิไม่แน่นหนาหน่อยหนึ่งก็ได้.

---

๓๖ ชื่อ เครเลิต เป่นเยอรมัน ตั้งห้างทำเครื่องทองเงินที่ตึกถนนบ้านตนาว

วันนี้เปนวันหลังที่สุดที่จะได้กินกับเข้าไทย ได้ขยักเข้าแช่ไว้กินที่นี่ แลจะกินหมากเปนคำหลังที่สุดด้วย เลิกอย่างไทย ๆ กันหมด เมื่อสองสามวันมานี้ดูใจคอค่อยตามเคยขึ้น เพราะเปนถิ่นที่เคยมาบ่อย ๆ แต่วันนี้มาถึงนี่รู้สึกเปนจากบ้านอีกแล้ว ใจคอมันให้ระส่ำระสายอีกเปนครั้งที่สอง คิดถึงใคร ๆ หมดทุกคน ขอลาตั้งต้นที่จะเดินทาง มีแต่จะห่างกันไปทุกวัน แต่ที่ห่างจะห่างแต่กาย ใจคงจะผูกพันกลับไปบ้านทุกวัน วันละหลายหน ขออำนวยพรให้อยู่เปนศุขสบายด้วยกันทุกคน อนึ่งได้ซื้อต้นไม้มีกล้วยไม้ดอกแดงเปนต้น ฝากอาภามาให้แม่ สำหรับจะได้ทำนุบำรุงปลูกให้งาม ถ้าพบที่อื่นจะส่งอีก.

พ่อขอลาทุก ๆ คน ขอฝากความอาไลยไว้ทุกคนจนกว่าจะกลับ.

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒

คืนที่ ๘

เรือนอทเยอรมันลอยด์ ชื่อซักเซนกำลังเดินทาง

วันพุฒที่ ๓ เมษายน

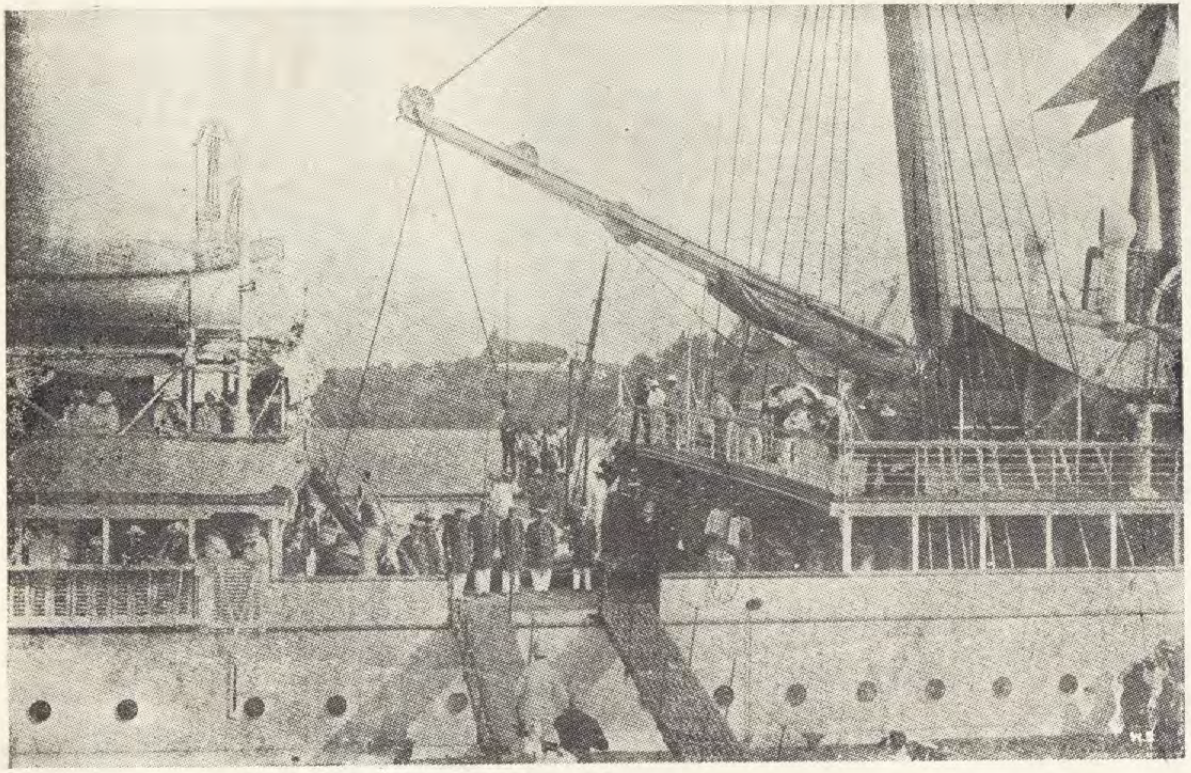
หญิงน้อย

พ่อต้องลงมือเขียนซ้ำวันนี้อีก เพราะที่มอบข้าก็ไปเป็นตอนเพียงจะมาจากเรือมหาจักรีเท่านั้น พอเขียนหนังสือฉบับนั้นเสร็จเวลาย่าย ๓ โมงเศษก็มาลงเรือนี้ มีการส่งเสด็จที่เรือมหาจักรี แลรับเสด็จที่เรือลำนี้ แต่คนไม่ใคร่จะมามาก เพราะเขาเห็นจะเป็นการรบกวน เช่น ทูตเยอรมันมาจากบางกอกมาที่ท่าแต่ไม่มาหา เป็นแต่ส่งเวสเตนกาดมาให้พร กลัวว่าจะเป็นการรบกวน มาแต่กงสุลเยอรมัน มิสเตอแลมิสซิสแอนเดอซัน[๑] กับลูกชายคนหนึ่ง ลูกหญิงคนหนึ่ง สอนคำนับกันมาแข็งแรงน่าเอนดูมาก ผู้หญิงให้ช่อดอกไม้พ่อช่อหนึ่ง ให้ข้าก็มาดูห้องจะได้ไปเล่าให้ฟัง จะพาดูเองก็ไม่ได้ เพราะต้องรับแขกคนพลุกพล่านมาก ให้ตุ๊กพาดู ตุ๊กรายงานว่าไม่เป็นอันดู มัวแต่ร้องไห้แลจะขอเห็นพ่อจนไปลับอย่างเดียว ผู้ที่ส่งชั้นนี้อาภาเป็นต้นร้องไห้กันอีกทุลักทุเลมาก เรือออกมีโห่กันตามตำรา พ่อลงมือจัดห้องแลเดินตรวจทั่วทั้งลำ

เรือซักเซนลำนี้เขาว่าเก่าไปเสียอีก เป็นเรือที่ใช้มา ๑๓ ปีล่วงแล้ว ว่าดาดฟ้าแคบไปกว่าเรือชั้นใหม่ ๆ แต่การตกแต่งนั้นยอมกันว่าวิจิตรจริง แต่งเสียจนเป็นเรือใหม่ทีเดียว เรือเมล์นี้นอกจากได้เห็นแลได้อยู่ น่าจะเข้าใจ

---

๑ เป็นพระพิเทศพานิช ตำแหน่งกงซุลเยเนอราลสยามที่เมืองสิงคโปร์

เสด็จลงเรือซักซัน

ยากว่ามันสบายบริบูรณ์เพียงใด สาระพัดจะมีที่สุดจนช่างตัดผม อาหารนั้น ถ้ากินทุกเวลาเปนไม่หมด คือเช้าย่ำรุ่งครั้งหนึ่ง เปนน้ำชากาแฟแลผลไม้ เช้า ๒ โมงครั้งหนึ่งกินอาหารเช้า เช้า ๔ โมงครั้งหนึ่งมีน้ำมะนาวฤาซุปกับเซนด์วิช บ่าย โมงครั้งหนึ่งกินอาหารกลางวัน บ่าย ๓ โมงครั้งหนึ่งน้ำชาย่ำค่ำครั้งหนึ่ง ๒ ทุ่มครั้งหนึ่ง ๔ ทุ่มครั้งหนึ่ง เวลาเหล่านี้มีอาหารเรียกได้ตลอด แปลว่าคนมันมาก จะกินเวลาไรช้าเร็วได้ตามแต่ใจ เรือนั้นแบ่งเปน ๔ ตอน ตอนหัวไม่มีดาดฟ้ายนกรายเปนระวางบรรทุกของ ถัดมาอีกตอนจนกลางลำ ชั้นล่างเปนห้องคนอยู่ แลสลูนใหญ่กินเข้า ชั้นปากเรือมีห้องคนอยู่สองข้าง กลางเปนบันไดแลเครื่องจักร์ ชั้นดาดฟ้ามีห้องสลูนสำหรับเลดี้แลห้องสูบยุหรี่ ชั้นบนสพานขึ้นไปเปนห้องกัปตัน ในตอนที่ ๒ นี้เปนชั้นที่หนึ่ง คนชั้นที่สองเดินมาไม่ได้ ตอนที่ ๓ ต่อท่อนท้ายไม่มีดาดฟ้ายนกราย เปนระวางบรรทุกของเหมือนข้างน่า ตอนที่ ๔ ตกท้ายเรือชั้นล่างเปนห้องนอนของพวกชั้นที่สอง เดินต่อกับชั้นที่หนึ่งข้างล่างได้ มีเขตรเปนประตูกั้น ห้องนอนมีห้องเปน ๔ แถว ขึ้นดาดฟ้าชั้นปากเรือเปนห้องกินเข้า ดาดฟ้าชั้นบนเปิดโถงสำหรับนั่งเล่นแลเห็นกันกับชั้นที่หนึ่ง แต่ดาดฟ้าขาดตอนกั้น ชั้นล่างนั้นที่สองติดกันกับที่หนึ่งก็จริง แต่จะเดินล่วงประตูมาไม่ได้

ในการที่จะเห็นไม่สบายก็แต่ที่นอน ถึงชั้นที่หนึ่งก็เต็มที ห้องนั้นเปนประตูเข้ากลางแล้วมีห้องสองข้าง ในห้องหนึ่งมีที่นอนซ้อนกันสองอัน คนหนึ่งต้องไปนอนขนลนกลีข้างบน มีเก้าอี้ยาวแคบ ๆ อันหนึ่ง มีที่ล้างหน้าเปิดปิดคู่หนึ่ง ถ้ามีเข้าของต้องเอาไว้แต่เฉภาะ เหลือนั้นต้องเอาไปฝากเก็บในห้องระวาง ห้องน้ำมีร่วมกันแต่สอาดหมดจด แต่ที่เรามาเช่าทั้งลำแลมาน้อยคน คนหนึ่งตกเสียสองห้องไว้ของห้องหนึ่งนอนห้องหนึ่ง ลนกลีซ้อนข้างบนก็เอา

ออกเสียด้วย แต่กระนั้นห้องยังมีเหลือ เพราะเขารับได้ถึง ๖๐ คนเรามา ไม่เท่าไร

แต่ส่วนห้องพ่อนั้น เขาเรียกว่าสเต็ตรูม อยู่ดาดฟ้าชั้นที่สองข่ากเรือ อยู่หัวโต่งต่อน่าเรือ ได้กำไรน่าต่างเบิดออกไปทางในเรืออีกน่าต่างหนึ่ง เปนทางที่ลมพัดเย็นไม่ใคร่ขาด เขายังซ้ำเบิดห้องต่อกันให้อีกห้องหนึ่ง เบิดเลยไปถึงห้องน้ำด้วยอีกห้องหนึ่ง ถ้าจะประมาณกว้างยาวเห็นจะเท่าห้องเฉลียงที่พระที่นั่งวิมานเมฆ แต่ยาวกว่าหน่อยหนึ่ง ด้วยขั้นเปน ๓ ตอน ๆ ข้างหัวเรือ ๓ น่าต่าง ออกน่าเรือน่าต่าง ๑ ข้างเรือ ๒ น่าต่าง เปนน่าต่างกระจกกลม แต่มีม่านแพรบังข้างใน ฝาเปนห้องเพียมไม้ลายแลฝังไม้ลายมีลายสลักกรอบแลเสา งามหรูเหมือนเครื่องเฟอนิเช่อฝรั่งเศส มีตู้เขียนหนังสือสลักลายนอ[๒] มาก อันโตไม่ใช่เล็ก แต่ชั้งเหมาะใจเสียจริง ๆ พ่อจัดหลังตู้ตั้งพระห้ามสมุทเมืองนครมุมหนึ่ง ต้นไม้ขุนปลูกกระถางกรายเขาจัดสำหรับเรือ ๒ กระถาง กับพระรูปทูลกระหม่อมบู[๓] รูปลูกอ่านหนังสือ รูปปราสาทราชมณเฑียร ซ้อกรอบเงินเขาใส่อีกสามแผ่น มีชั้วรองลงมา พวกรูปในสมุดเงินเล็ก ๆ ปกิณกแลเครื่องเขียนหนังสือยรรดาที่ประจุกระเป๋าหิ้วมาล้วงออกตั้งได้หมด หีบของ สมุดรายวัน แลอะไร ๆ ไว้ลิ้นชักที่ ๓ จนนาฬิกา หีบเขียนหนังสือตั้งข้างซ้าย มีปลั๊กติดโคมตั้งยนตู้เขียนหนังสือได้ด้วย นั่งที่โต๊ะเขียนหนังสือรู้สึกเพลินใจเหมือนอยู่บ้าน เพราะเห็นหน้าคนที่เคยเห็นเผ้าพร้อมมูลทั้งเย่าเรือน รู้สึกใจคอเบิกบานด้วยคิดสมัยตีบ้า ตั้งแต่มาไม่เคยสบายใจเช่นวันนี้ ในเรือมหาจักรีห้องมันมากเกินไป รูปมันเดินตาม

---

๒ นอ เปนคำแผลง หมายความว่ามีลวดลายที่ไม่จำเปน

๓ พระบรมรูปพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไหนเคยมีติดพระองค์ไปด้วยเปนนิจ

เมื่อย้ายห้องไม่ได้ นี่ห้องเดียวสมน้ำหน้าดีจริง ๆ ข้างริมกรายเรือมีตู้ผ้านุ่งหรูมาก แขวนเครื่องครอง กล่าวคืออิวนิงเตรสที่ต้องแต่งทุกวัน และเครื่องแต่งตัวกลางวันสำรับหนึ่ง ชั้นล่างยังเหลือลิ้นชักเป็นกอง เพราะเอาหีบหนังเหลืองมาจุกไว้ใบหนึ่ง ต่อมาริมกรายเรือมีเก้าอี้ยาว เล็กกว่ากระดานอยู่ไฟสักผ้ามือหนึ่ง แต่พอนั่งพอเอนได้ น่าเก้าอี้ยาวมีโต๊ะรีตัวหนึ่ง วางกล้องหีบหมาก กระโถน ซองบุหรี่ นาฬิการะฆังพอใช้ แต่เก่ามาก ที่ฝาห้องนอนเป็นฝาไม้ครึ่งหนึ่งม่านครึ่งหนึ่ง ที่ฝาไม้ตั้งตู้ ยรรดาสมุดที่เอามาขึ้นตู้ชั้นบนได้หมด มีชานไว้ที่ชา ขวดยา หีบบุหรี่ของกระจุกกระจิก ในห้องนอน เตียงก้าไหล่เงินเขาตั้งมันเล็กไม่สะใจ ลากเอาเตียงแม่เล็กในเรือมหาจักรีมาตั้งอ้าช่าได้ถึงที่ ที่ปลักดับไฟแลเปิดไฟอยู่ข้างที่นอน ไม่ต้องพึ่งพระยามีพวกมหาดเล็ก เปิดปิดได้เองตามใจ ตู้แต่งตัวอยู่ตรงปลายเตียง ตู้ล้างหน้าอยู่ริมกรายเรือ ตู้ล้างหน้านี่มีอ้ายหัวพู่ล้างหัวได้เช่นพระองค์สาย[๔] ให้ ฝาห้องนี่บุด้วยแพรดวงงามวิจิตรสบายตา ห้องน้ำต่อไปก็กว้าง มีถังอาบน้ำโตแต่สั้น เปิดน้ำร้อนก็ได้น้ำเย็นก็ได้ มีที่ล้างมือเหมือนพระที่นั่งอัมพรทั้งสามห้องนี่โคมที่มุมแลดอนนกที่เพดาน มีไฟห้องละสามดวงสองดวงทุกห้อง มีพัดลมติดฝาทั้งสามห้อง พัดนั้นจะให้เงยหน้าก็ได้ เหลียวซ้ายแลขวาได้ดังใจทุกอย่าง ให้ยังเกิดความรักห้องเป็นกำลัง จะจากไปน่าจะถึงเสียดายได้ พ่อชอบห้องเล็ก ๆ จัดอะไรให้เห็นทั่วแลหยิบง่ายอยู่แล้ว ช่างถูกใจเสียจริง ๆ ขอให้วางใจเถิดว่าพ่อมาอยู่ในเรือนี้สบายมาก เป็นอันเลิกยกเลิกสูบข้างบนไว้เป็นที่รับแขก ห้องนั้นเป็นลายยนครัดไปทั้งนั้น หรูอย่าง

---

๔ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์

ห้องฝรั่งเศส ห้องกินเข้าก็หรูเหมือนกัน ต้นไม้พระยานริศร [๕] จัดแต่งมาแต่ยังไม่ขึ้นมากทั้งในห้องนอนแลห้องกินเข้า ค่อยหายคิดถึงต้นไม้ลง ฝันว่าอยู่ในสวนได้

เวลากินเข้าเช้าแตร ๒ คราว แต่คราวหนึ่งถึง ๓ ครั้ง กับต้นนั่งหัวโต๊ะพ่อให้คงไว้ แต่วันนี้เรือมาในช่องไม่ลงมากิน ท้ายโต๊ะเป็นที่หมอสำหรับเรือนั่ง อาหารทำดีมาก กินได้บริบูรณ์นับว่าไม่อด เว้นไว้แต่ลูกไม้เป็นลูกไม้ฝรั่งกิน อ้ายลูกก่าหว่าต่าง ๆ เช่น แอบเปอลเป็นต้น มันปอกสับปรดขันอยู่เอาเปลือกไว้หมดคว้านแต่ไส้ในออกมาหั่นเสียแล้วกลับบรรจุลงไป แต่โต๊ะหนึ่งนั่งกว่า ๒๐ มีน้ำท่าขวดเดียวเท่านั้น มีขาญชิเหล้า ขาญชิบุหรี่ ต้องซื้อกินต่างหากทั้งนั้น เมนูติพิมพ์ใหม่ในเรือทุกวัน พ่อได้ไปดูกำลังดีแลได้สั่งให้เก็บไว้ด้วย นกจะส่งเข้ามาให้ดูเป็นตัวอย่างบ้าง ในการที่มาคนน้อยเท่านี้แสนจะสบาย สบายกว่าเรือมหาจักรีมาก วันนี้ใจคอโปร่ง พรุ่งนี้จะว่างจะส่งหนังสือมีมาก ข้างรบเขียนจนมือออกแข็ง ๆ เพราะเขียนในสมุดด้วยขอลานอนเสียที แต่เดชะความดื้นเต้นสบายนี้จงช่วยป้องกันอย่าให้หลับตาลงแลเห็นบ้านให้คิดถึงเหลือเกินเลย จะได้นอนหลับให้สบาย ๆ

คืนที่ ๕

เรือซักเซน

วันพฤหัสบดีที่ ๔ เมษายน

เมื่อคืนนี้ใจคอรุ่งโรจน์ เขียนหนังสือจน ๑๐ ทุ่มจึงได้นอน เสมหะอยู่ข้างจะทำความ นวดมันไม่ได้ดี เป็นปัญหาที่ได้ถามกันในโต๊ะ ว่ายรรดาสัตวโลกอะไรมีกำลังมาก ตอบกันว่ามดตามแบบ ถามต่อไปว่า อะไรมีกำลัง

---

๕ พระยานริศรราชกิจ สาย โชฎึกเสถียร เป็นราชทูตอยู่ประเทศญี่ปุ่น (เดี๋ยวนี้เป็นพระยาวิสุตรสาครดิฐ)

น้อย ตอบกันว่าช้าง พ่อว่าไม่ใช่ บุรุษที่เป็นหมอนวด เฉภาะแต่ผู้ชาย มันช่างเป่นพ่อถนิมสร้อยทุก ๆ คน หาแรงสักครึ่งผู้หญิงไม่ได้ อะไรก็สบาย ร้ายแต่นวดได้ความเดือดร้อนเป่นที่ล้นพ้น พ่อได้เกียยาญชักยังเข้าที่มันเอามาให้เลือกเวลาเช้า พ่อสั่งอะไรมีแจ้งอยู่ในที่กาดินสอนั้น อีกแผ่นหนึ่งกลางวัน อีกแผ่นหนึ่งกลางคืน อีกแผ่นหนึ่งเป่นเรืองเหล้าที่จะสั่งเรียกกิน เพราะเขาไม่มีเครื่องดมในการเหมา ต้องเรียกต่างหาก แต่ถ้ากินไม่หมดเอาจุกขวด เงินอุดไว้ เขาคงตั้งไว้ให้เรากินต่อไปจนหมดขวด เพราะฉนั้นกับเข้าที่กินไม่เหมือนกัน ตามแต่ใครจะเรียก ได้มาร้อน ๆ ทั้งนั้น มันทำดีจริง ๆ กลางวันวันนี้มีเข้าหุงเป่นดีเต็มที่ มาในเรือนี้ต้องระวังอย่างเดียวอย่าตะกลามกินให้มากเกินไปเท่านั้น ค่ำมืดดึกดื่นจะกินอะไรมันได้ไปเสียทั้งนั้น ที่จะหาเวลาหิวอีกขยับจะยาก นั่งๆอยู่ ๒ ชั่วโมงคงได้กินอะไรต่ออะไร เว้นแต่เราจะไม่กิน ถ้าคนไม่มีโรค ชั่วแต่เดินทางกินกับนอนอาจจะอ้วนท้องพลุ้ยกลับไปบ้านได้ พ่อช่างอยากให้ลูกมาจริง ๆ

ได้ส่งโปสก๊าดมามาก แต่ส่วนในนี้จะส่งมาตามธรรมดามันเปลืองนัก พ่อจึงเอาสอดมาในซองนี้ด้วย ขอให้ช่วยแจกไป วันนี้ให้ซองทองคำลงยาเวสเตนกาดใบหนึ่ง แลให้นาฬิกาเยนตราเพราะแกเออมาก เรือนที่ให้แต่ก่อนหายยังไม่ได้อ่านหนังสือถึงดีมเพราะวุ่นต่าง ๆ ไม่ลงร่อง ตากับตันคนนี้ดีมากจะไว้เล่าต่อเมื่อได้สังเกตต่อไปอีก ให้นาฬิกาพระยาดำรงสุจริตเรือนหนึ่งด้วย

โปสก๊าดที่ส่งมานี้ไม่ต้องซื้อ เขาให้เปล่า เราเสียแต่ค่าส่งแผ่นละ ๓ เซนต์ อย่างสินั้นขายราคาเล็กน้อย ส่งกระดาษสำหรับเรือแลกระดาษซับมาให้ดูด้วย วันนี้เวลาค่ำกินเข้าแล้วฝนตกเป่นครั้งแรกตั้งแต่มาจากบางกอก ไม่สู้มากนัก ไม่มีลมแลลมเลย

เรือมาถึงปีนังยังไม่ทันจะ ๕ ทุ่ม สักครู่หนึ่งพระยารัษฎา[๖] กับข้าหลวง ๔ คน รายามุดา[๗] กงสุลนิวเยรานเนอ[๘] มิสเตอร์ดุกที่ปฤกษาเมืองปลิศ หมอฮูป ผู้แทนที่ปฤกษาเมืองไทร กับต้นเรือสุครพลงมา เปลื้องเครื่องเสียแล้วรับทั้งกางเกงเข็ก ขนห้องสลูน เรือยังไม่เข้าเทียบท่า เพราะเขาจะรอให้น้ำกลับจะหันแคมเรือข้างห้องนอนพ่อออกข้างนอก ถ้าจะเทียบเข้าไปเดี๋ยวนี้จะร้อนเวลานอน เขาเตรียมจะให้ชนยกขึ้นรถเข็กเล่น แต่พ่อดดขึ้นเกียจแต่งตัว รู้ว่าไปคงต้องกินเข้าต้มแล้วนอนไม่หลับ แต่ชายอุรุพงษ์[๙] นั่งอมยิ้มใจเต้นโครมๆ อยู่คนเดียว

คืนที่ ๑๐

บ้านจักรพงษ์เมืองปีนัง[๑๐]

วันศุกรที่ ๕ เมษายน

เวลาเช้า ๓ โมงรับพวกที่ลงมา คือผู้แทนเรสิเดนต์เคาน์ซิลเลอ ต่อนั้นเจ้าพระยาไทร[๑๑] พระยาปลิศ[๑๒] หลวงอินทรวิไชย[๑๓] เมืองสตูน แลพวกตนกู

---

๖ พระยารัษฎานุประดิษฐ คอซิมบี๊ ณระนอง สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็จ

๗ พระยาเสนีรงคฤทธิ อับดูลอาสีส รายามุดาเมืองไทร

๘ เปนพระทวีปสยามกิจ กุงซุลเยเนอราลที่ปีนัง

๙ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช

๑๐ บ้านจักรพงศ์ เปนบ้านของพระยารัษฎานุประดิษฐที่เกาะหมาก เมื่อทำแล้วได้รับเสด็จสมเด็จเจ้าฟ้า กรมขุนพิษณุโลกประชานาถ เปนเริ่มแรก จึงให้ชื่อว่าบ้าน จักรพงศ์

๑๑ เจ้าพระยาฤทธิสงคราม ฮามิด

๑๒ พระยาวิเศษสงคราม เสดสะเบีย

๑๓ ชื่อกูเด็น ต่อมาเลื่อนเปนพระแล้วเปนพระยาอินทรวิชัยผู้ว่าราชการเมืองสตูล (เดี๋ยวนี้เปนพระยาภูมินาถภักดี จางวางเมืองสตูล)

เมืองไทรอีกหลายคน ข้าหลวงผู้ว่าราชการกรมการเมืองตวันตกมาก แล้วขึ้นยก แต่งตัวธรรมดาไปเยี่ยมตอบเรสิเดนต์เคาน์ซิลเลอแล้วไปที่สวน ที่สวนนี้ยังรักษาดีมากและทำรื้อกะริการ์เดนเติมขึ้นอีก มีต้นไม้ดี ๆ มาก ดูชอบต้นไม้ที่งามและที่ไม่เคยมี ให้พระยารัษฎาส่งเข้าไปที่แม่ จะเล่าถึงต้นไม้ก็จะมีเวลาน้อย กล้วยไม้ขาวงามนัก ขอให้แม่จัดการรักษาให้ดี ได้ชอบต้นไม้ไปมาก จะไปหาที่นอก กลับมาพบพระยายุทธการ[๑๔] และรายามุดาที่บ้านจักรพงษ์ คือบ้านพระยารัษฎานี้ เรือนก็ทำนองบ้านระนอง แต่เล็กไปกว่า ผู้หญิงคือ เลี่ยนกี เมียพระยาดำรง เมียพระยารัษฎา เมียพระยาดำรงเก่า พี่พระยารัษฎา ลูกสาวลูกสะใภ้ เมียพระยาอัษฎงคต[๑๕] เมียพระยามนตรี ๒ คน มาคอยหา แล้วเชิญหนังสือฉบับนี้ ได้ถามหาของที่จะซื้อและห้างที่จะไป ว่าไม่มีอะไรเลยร้อนขวยการเวลาเปล่า จึงไม่ได้ไปไหน เรียกเอาเครื่องแต่งตัวมาซื้อที่นี่เอง เชิญหนังสือแล้วจะอาบน้ำกินเข้า แล้วไปเที่ยววัดเจดีซึ่งเป็นการตามเคย ใครมาเป็นต้องไป เขาว่าเป็นสิ่งที่ควรดูแห่งเดียวเท่านั้น บ่ายจึงจะไปลงเรือ ออกจากที่นี่บ่าย ๔ โมงไม่ได้ถ่ายรูปเลย กรมประจักษ์เอากล้องไปถอดเสียไม่ยอมให้ใคร แล้วหลงหายไปข้างไหนไม่ทราบจนเดี๋ยวนี้ยังตามไม่พบ ดุกดื่นอนไม่หลับจำมิบ[๑๖] เหลือทนเกณฑ์ให้ไปตามกัน เลยหายไปด้วยกัน

อนึ่งลืมบอกเรื่องจันทิมา[๑๗] สึกแล้ว ลงไปหาในเรือคุกเข่าซูซ่อดอกไม้แรกไม่รู้จักเพราะไม่นึก ต่อเข้าไปใกล้จึงจำได้ อ้วนขึ้น นุ่งกางเกงขาว

---

๑๔ พระยายุทธการโกศล ไออุดิน อาว์พระยาไทร

๑๕ พระยาอัษฎงคตทิปรักษา คอซิมซิม ณระนอง

๑๖ จำมิบ เป็นคำแผลง หมายความว่าหลงเลอะ

๑๗ มหาจันทิมา เป็นลูกจีนเรียนรู้ภาษาอังกฤษ บวชเป็นพระภิกษุที่เมืองพม่า เข้ามาถวายตัวโปรดให้อยู่วัดเบญจมบพิตรหลายพรรษา ทรงตั้งเป็นเปรียญยก แล้วจึงทูลลากลับไป

เสือราชแปตแตน พูดอังกฤษอย่างอิน[๑๘] ไมลอดแลอะไรต่าง ๆ ว่าไปไล่วิชาเปนหมอได้ที่กัลกัตตา มาหาพระยารัษฎาทกลงจะจ้างไว้เปนหมอเมืองระนอง แต่มีเงินเดือนๆละ ๘๐ บาท เท่านั้น

ขอจบไว้ครึ่งวัน จะส่งต่ออีกจากโกสัมโบ ขอฝากความรฦกถึงผู้ซึ่งเย็นที่รักทุกคน แลลาอีกครั้งหนึ่งเปนครั้งที่สาม

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

---

๑๘ อิน เปนคำแผลง หมายความว่าแก่วัด

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๓

คืนที่ ๑๐ ต่อ

หญิงน้อย

พ่อได้เขียนเรื่องขึ้นวันที่ ๕ ไปได้เพียงถึงบ้านพระยารัษฎา ยังจะเขียนตอนเย็นต่อไป เมื่อเขียนแล้วส่งหนังสือแล้วอาบน้ำ ได้ทำน้ำอบปรุงรู้สึกสบายเหมือนกับเกิดมาไม่เคยทาเสียเลย ใจคอเบิกบานโปร่งดี เมื่ออยู่บ้านดูน้ำอบจะไม่เป็นของจำเป็นในการบำรุงความสุขถึงเพียงนี้ กินเข้ามีกับเข้าฝรั่งตั้งเมนูที่ส่งเข้ามาให้กับรูปเมื่อก่อนเรือออก ไม่ได้มีหนังสือนำ แล้วเลยงเกาเหลาอย่างจีน กินเพลิดเพลินจริง ๆ มีกับเข้าพวกยอหยาสำหรับเป็นกับเข้าไทย กล่าวคือกุ้งเค็มเป็นต้น มีต้อยู่สิ่งหนึ่งผักกาดเค็มหั่นผ่อย ๆ ใส่น้ำส้ม แลมีอะไรอีกไม่ทราบปรุงอร่อยดี กินอิ่มมากกว่าทุกวัน แล้วขึ้นรถไปดูวัดเจ็ก วัดเจ็กวัดนี้ขึ้นชื่อว่าใครมาที่นั่งเป็นต้องไปทุกคน เป็นคู่กันกับสวนนั้น ที่จริงนอกจากสองแห่งนี้เป็นไม่มีที่ไปไหนเป็นคุ้นเป็นชิน นอกจากจะขับรถเล่นตัง ๆ หรือขึ้นเขาเท่านั้น ทางไปเขาเรียกว่าไอยะอิตำเป็นลำอารหนึ่งต่างหาก จากน้ำตกที่เป็นน้ำใช้ในเมือง ตามทางเป็นสวนมีมะพร้าวแลมังคุดปนกันตลอด มังคุดมีมากต้นงาม ๆ มีรถรางไฟฟ้าไปทางนี้ แต่ไม่เคยเห็นมีคนขี่มากสักหลังเดียว สี่ห้าคนโหรง ๆ เสมอ เดิมเป็นรถไฟ เลิกไปแล้ว ที่พระยาราชานุวงษ์[1] มาทำตกให้เช่าแถบนี้ แต่ดูร้างโดยมากไม่มีคนเช่าเท่าไร ดูโทรมไปข้างแล้วก็มี ในที่สุดถึงหมู่บ้าน เป็นตลาดเลว ๆ ถึงตีนเนินที่จะขึ้นเขา มีโรงเตี๊ยมหลังคาจากอยู่ที่นั้น ต้องลงจากรถเดินขึ้นเขาไป

---

๑ พระยาราชานุวงศ์ เล็ก บุนนาค

ตามที่พันศิลาเป็นต้นยาว ๆ กินเข้าไปแลเสมหะขังอยู่ เหนื่อยแลไอออกจะร้องว่า "รู้รึ"[๒] แต่พอขึ้นไปถึงไหล่เขา คราวนี้ถึงศาลเจ้าหลังโตไม่เล่น มีรูปกวนอูแลอะไรแหกตาต่าง ๆ[๓] แล้วขึ้นกระไดไป ข้างกระไดมีสระน้ำตื้น ๆ น้ำพุโปรยเป็นฝอยในสระนั้นมีเต่าโต ๆ เห็นจะกว่า ๓๐ ตัว ว่ามีใคร ๆ มาปล่อยกันมาก ที่เขาเข้าใจกันว่าเป็นการบุญเช่นปล่อยปลา แต่สังเกตดูเห็นจะต้องการให้เป็นอกลกสัวไปรอยข้าง มีต้นสนมีสระบัว มีหนังสือสลักที่น่าผาบรรดาที่เป็นเครื่องหมายคำให้พรอกลกสัวต่าง ๆ เป็นของที่ได้คิดแล้วจึงทำทุกอย่าง ขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งเป็นเก๋งมีรูปทั้งสามพัง คือตาท้องพลุ้ยอยู่กลาง มีพระยายมราชแลอะไรพวกชั้นที่ ๒ อยู่ คราวนี้ขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งเป็นชั้นที่ ๓ ท่านสมภารพาพระมาคอยรับที่ประตู ในนั้นเป็นพระพุทธรูป มีองค์โต ๆ สามองค์ ว่าทำด้วยแพรหุ้มทับ ๆ กันเข้าไป แล้วจึงลงรักปิดทอง การอันนี้ช่างจีนใหญ่วัดเทพศิรินทร์[๔] เห็นจะทำได้งามพอใช้อยู่ พระจุดธูปให้บูชา ลงกราบพระสวดสองข้าง ตามผนังมีรูปพระจับโป๊ยเซ่ขึ้น นั่งข้างละ ๙ รูป ขึ้นจากนั้นเยื้องไปข้างหนึ่งเป็นกะฏิ เห็นจะเป็นที่เหมือนวิหาร ที่นี่เห็นพนมเมืองไปไกล มียี่ปั๊กกับย้าย ๒ อัน ถัดไปอีกข้างหนึ่งเป็นเก๋งที่ไว้ย้ายซ่อคนตาย มีโต๊ะสวดแลที่ทำกงเต๊กพร้อม ขึ้นไปข้างหลังอีกชั้นหนึ่งเป็นเก๋งที่ไว้รูปผู้มีใจศรัทธาออกเงินเรี่ยราย ยนรูปขนาดตุ๊กตาไว้ในตู้กระจกที่บูชา รูปเป็นกองด้วยกัน ดูแกช่างคิดอย่างจีนจริง ๆ แต่เห็นจะเป็นประเพณีของวัดจีนเช่นนี้ พาขึ้นไปถึงชั้นบนมีโต๊ะเครื่องแจเลี่ยง แต่แกเห็นเราเป็นฝรั่งหาขนมขิงโซดา

---

๒ รู้รึ เป็นคำแผลง หมายความว่าถ้ารู้ว่าอย่างนี้ก็จะไม่ไปที่นั่น

๓ แหกตา เป็นคำแผลง หมายความว่าเป็นวิสัยจีน

๔ ช่างจีนคนนี้ ชื่อเทียมชุน อาศรัยตั้งโรงงานอยู่ในที่วัดเทพศิรินทร์ เป็นช่างปั้นและลงรักปิดทองฝีมือดี จึงมักเรียกกันว่าช่างจีนใหญ่

แลอะไรหร้อง ๆ ต่าง ๆ ไว้เลี้ยง ได้หยุดกินน้ำชาเรียกให้แกมานั่งด้วย ได้เห็นกระดาษแข็งสำหรับขีดรูป เขียนชื่อดุกออฟคอนนอต แกเอามาให้เขียน พ่อได้เขียนเติมลงเป็นชื่อไทย แต่ยอกยศอย่างฝรั่ง แล้วถามว่าเขาให้อะไรบ้าง แกตอบเก่งมากว่าไม่ได้ขอ ได้แต่เซอติฟิเกต ซึ่งรับสั่งให้นายอำเภอทำให้ไว้ เราขอดูแลให้เวสเตนกาดคัดไว้รับจะให้บ้างให้เหมือนกัน ดูแกไม่สบาย เล่าถึงว่าเคยเข้ามาทำกงเด็กที่บางปอิน ได้เงิน ๘๐๐ บาท เราจึงว่าเราเป็นคนถือพุทธิสาสนา เราจะให้เงิน ๒๐๐ เหรียญเป็นส่วนตัว ขออย่าให้จดลงในบาญชีเลย ดูแกดีใจมาก วัดนั้นรักษาสอาดจริง ๆ ขากลับลงมาแกเด็ดกิ่งจุหลันให้ แล้วขึ้นเก๋ง ในโบสถ์ในรามหามกันเรือยลงมาตลอด ตาพระเหล่านแกไม่ได้นุ่งเหลือง นุ่งกางเกงดำเสื้อขาวยาวเช่นเสื้อพระ ต่อเวลาจะเดินนำเสด็จฤาสวดมนต์จึงจะแต่งเหลือง การที่เป็นล่ามในวัดนี้คือ จันทีมาเขาเรียกกันว่ามหาขัน อยู่ข้างจะคล่องแคล่วสนิทสนมมาก เก่งแต่วันแรกลงมา ถามใคร ๆ ว่ากรมสมมตท่านจำวัดเสียแล้วหรือยัง เป็นยอดยิ่งแห่งความอ่อนเพียงนี้จะทายกรมดำรง[๕] ให้เดาว่าใคร แต่จะเอาไปถามจากลังกาจะได้ยุ่ง หาไม่จะทายถูกง่ายเกินไป

กลับลงมาเรือยรรดาคนที่มาหามาส่งพร้อมกันหมดประมาณ ๓๐ คนเศษ รับรองสนทนากันจนบ่าย ๕ โมงครึ่ง ร้อนเหลือกำลังจึงต้องหนีลงมาห้อง จนย่ำค่ำเรือจึงออก พระยารัษฎา พระพิศาล[๖] พระสถล[๗] ลงมาในแคยขึ้นส่งเสียกัน พระยารัษฎาร้องไห้ พวกนี้ไม่ได้ไปด้วย เพราะจะไปรับชายยุคล[๘] ที่เดียว วันนี้กับตันไม่ได้ลงมากินเข้า เพราะอยู่ในที่แคบ

---

๕ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

๖ พระพิศาลสงคราม อรุณ อมาตยกุล ปลัดมณฑลภูเก็จ

๗ พระสถลสถานพิทักษ คอยุเกียด ณ ระนอง ผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง

๘ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสพบุรีราเมศวร

คืนที่ ๑๑

วันเสาร์ที่ ๖ เมษายน

วันนี้ไม่มีอะไรเลย นอกจากกินเข้ากลางวัน แล้วไปดูเด็กฝรั่งที่มาในเซกันด์คลาสเล่นกันเสียงเอ็ดอยู่ อ้ายพวกหนึ่งเล่นหามเก้าอี้ เอาไม้ทำคานเข้า ๔ คนหาม คนหนึ่งนั่ง เดินกันเอะอะรอบหัวเรือ พวกเด็กผู้หญิงเล่นขึ้นคอกข้าง ปล้ำกันข้าง สนุกดี ได้ถ่ายรูปไว้สองสามแผ่น แล้วขึ้นไปพูดกันเล่นที่ห้องกัปตัน แกให้นกคิริบูนมาไว้ในห้อง แลให้ของเล่นยี่บุ่นลูกชายอุรุพงษ์ แลตาต่อ[๑] กับเขียนแผนที่ทางเรือเดินที่สำหรับพ่อจะส่งเข้าไปขายกอก แลดูไปพลางตามทางแผนที่เช่นนี้ เขาจดระยะทางในเวลาเที่ยงทุกวันที่น่าห้องกินเข้า เอาธงอันเล็กติดไว้วันละอันทุกวัน พูดกันถึงเรื่องโปรแกรมข้างน่า แลถ้าได้ไปอเมริกา จะเป็นอย่างไร พอจะกะวันได้ แต่กลัวอ้ายการฟรีต่าง ๆ ลองกะเป็นสองอย่าง ไปเซนต์หลุยส์อย่างหนึ่ง ไปอเมริกาอย่างหนึ่ง ลองวางไว้ดูที่หนึ่ง กลับลงมาเขียนหนังสือเรื่อยไปจนค่ำ วันนี้พอค่ำแล้ว เรือออกพ้นช่องแคบ เรือพอกลิ้งนิด ๆ เวลากินเข้าตาต่อเมามาก ไปพูดกันเล่นแล้วกลับลงมาเขียนหนังสือนี้ ร้อนอยู่ในตอนข่ายจนสัก ๒ ยาม ก็เย็นสบายดี นั่งพูดกับตุ๊กเล่นเพลินไปจนแสงสว่างเห็นทางน่าต่าง เวลาเช้าแล้วเช่นนี้ยังร้อนกว่าทุกวัน เห็นทีจะอ้าวฝน พัดลมหมุนก็ไม่เย็น เป็นเหื่อหนัย ๆ นอนไม่ใคร่จะหลับ

วันนี้รู้สึกมีทุกขเวทนากล้า ๒ ประการ คือตั้งแต่กินเข้าเย็นแล้ว เกิดอุบัติอยากหมากทำอย่างไรไม่หาย กินน้ำชา สูบบุหรี่ กินนมวัว กินลูกไม้ อมหมากหอม ทำอย่างไรก็ไม่หาย นั่งระหวยอยู่เช่นนั้น อีกอย่างหนึ่งระหายอยากทาน้ำอบ ยิ่งร้อนยิ่งใจหริ่ง ๆ แห้งตึงผิวหนัง นั่งง่วมงำอยู่ต่อหน้าตุ๊ก

---

๑ หม่อมเจ้าทองต่อ ในกรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ

ความนั้นเปนเช่นนั้น ตั้งแต่วันมาในเรือ ร้อนลูบตัวเขาก็ไม่ให้น้ำอบ ต้องขอว่ามาเพียงเท่านี้ยังไม่ขาดขอทา ได้มาเปนน้ำอบตะคันค่นหน่อย หมายว่าเขาจะทำให้เห็นใสเก๋จะหอม ทาเข้าก็กระนั้นเอง นึกใหม่ว่าเห็นเขาจะกลัวว่าปรุงมาจะเหม็นสาย ตกลงใจว่าช่างเถอะดีกว่าไม่มีทา ได้ทามาจนถึงสิงคโปร์ เรือมันแล่นอยู่มันก็ไม่ร้อนมาก พอเรือจอดท่าเข้าเหนียวตัวจะหอมก็ไม่หอม เลยเสียสละไม่ทาเสียทีเดียว แต่มันร้อน ถ้าลูบตัวไม่ทาไม่รู้ว่าเย็นฤาแล้วเมื่อไร บ่นว่าที่จริงน้ำอบนี้มันจะอดทาได้เมื่อหนาวไม่ต้องลูบตัว กลายเปนลาศิลทาใหม่แต่รู้สึกไม่น่อยจริงๆ ลงเว้นบ้างทาบ้าง ครั้นวันขึ้นปีนั้น ได้ไปอาบน้ำที่บ้านพระยารัษฎา ทาน้ำอบของเขาหอมชื่นใจจริงๆ ชมว่าเขาช่างปรุงแท้ เหมือนน้ำอบในวัง เจ๊กก็ปรุงเปนหน้าตาไม่สมเลย ฤาเมียพระยามนตรีปรุง กลิ่นช่างไม่ฟากชะโนนั้นเลย ที่แท้วันนั้นเหนื่อยเต็มที ทาน้ำอบแล้วหายเหนื่อย ครั้นค่ำมาอาบน้ำในเรือ ทาอีน้ำอบสังกะตีดของเราอีกไม่ได้การ มูมมามเราขุกขวดน้ำอบฝรั่งหักยาดมือ แต่ไม่ได้เห็นว่ามันหอมอะไรสักนิดหนึ่ง รุ่งขึ้นกินกลางวันไปนั่งข่นรำพรรณถึงน้ำอบพระยารัษฎาที่โต๊ะกินเข้า บริพัตรแลอรุพงษ์บอกว่าของตัวมีมาทั้งสองคน จะเอามาให้ทา ช่างนึกฉุนว่านั่นเขามีเมีย เขามีแม่จัดมาให้ อ้ายเรามีก็ไม่มี แม่ก็ไม่มี จนไม่มีน้ำอบทาเลย ไม่ยักได้ตอบว่าจะเอาฤาไม่ อาบน้ำค่ำแลเห็นขวดน้ำอบก็เหมือน สั่งให้เอาไปเทเสียให้สิ้นห่วง จะได้ไม่นึกอยากทา จะรับศีลมาลาคันอีเลยนะแต่วันนี้ไป จนกว่าจะกลับถึงบางกอก ครั้งตกดึกดื่นมานั่งคุยอยู่ด้วย ล้อกันเล่นฮาๆ พอลูบตัวคราวนี้มีน้ำอบมาตั้งเปนน้ำอบปรุง เชื่อว่าคงเปนของชาย ๒ คนนั้น เลยบ่นว่าหลายวันแล้วมันก็ไม่เห็นเสียหายอะไร อ้ายของเราไปเอาน้ำอบติดขวดแต่ครั้งไปกำแพง-เพชร์มาทามันจึงไม่หอมเลย นี่รู้สึกหายเปรี้ยวปากลงไปได้ด้วย ดุกกับอรุพงษ์

คิดอ่านกันกลุ้ม จะไปหาอะไรอยปรุงที่ลังกา ว่ากันสัก ๑๕ มินิต พระยาบุรุษจึงบอกว่าพระสุคนธ์ยังมีมาก พ่อว่าเทน้ำมันเสียเถิด ทาเข่นตัวเปล่า ๆ เขาว่าพระสุคนธ์ที่ทรงบนยกก็ไม่ใช่เปนของพระยารัษฎา พระสุคนธ์นี่เองเชิญขึ้นไป พ่อถามว่าใครกรอกขวด บอกว่ามหาดเล็กกรอกเอง เปนทีว่าพ่อเพ้อกรึวไม่แล้วไม่รอด กรึวเลยไปไม่รู้จบ ให้ไปยกขวดเก่ากับขวดใหม่มาเทยบกันจึงเห็นปรากฏว่าขวดหนึ่งมันรินเอาแต่ข้างบน ขวดหลังมันพร่องที่ปรุงข้างล่างกระฉ่อนขึ้นมา ก้นขวดนอนเปนกองแลไม่เห็น เพราะไม่เคยทากัน เคยเห็นแต่น้ำอบตะคัน คนหนุ่ม ๆ ทุกวันนี้ก็ไม่รู้ว่าน้ำอบไทยมีหอม ถ้าจะแต่งให้หอม ซื้อน้ำอบฝรั่งขวดละแปดสลึงสามบาท เทรดหัวแลทาไปจนหมดแต่งเสมอไม่ได้นิยหาย เหมือนสายเหลือทนแทยทั้งนั้น เมื่อเดือนนี้กโกรธองค์สร้อย[๑๐] พอรู้สึกเลยเขียนหนังสือไปขอสมา นั่งพูดกับตุ๊กพลามเหลว ๆ จนสว่างไม่รู้ตัว

คืนที่ ๑๒

วันอาทิตย์ที่ ๗ เมษายน

ตื่นพอแต่งตัวแล้วก็ถึงเวลากินเข้า ให้กระดุมมือข้างหนึ่งเปน จ. ป. ร. ข้างหนึ่งเปนเกี่ยวประดับเพ็ชร์กับตัน แล้วไปพูดกันเล่น เวลาย่ายฝนตั้งมามาก แต่ตกโปรยปรายเล็กน้อย กลับลงมานอนเล่นในแคบขึน อยู่ข้างจะโหรงเหรงโรเร ชวนจะให้เปนพาลต่าง ๆ ลูกไม้ไม่มีกินอร่อย เขาเอามา บอกว่าไม่กิน คิดถึงบ้าน กับตันแกแก้ตกไปคราวหนึ่ง คราวนี้เอามาอีกบอกว่าคิดถึงคนบอกเลยไม่เปนอันกินอันอยู่อะไร ทเลตอนนี้มันกร่อยจริง ๆ นั่งพูดกับบริพัตรแลชาย

---

๑๐ พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอาง เปนผู้ปรุงพระสุคนธ์ถวาย

อรุพงษ์กับตุ๊กตัวยจนสามยาม วันนี้กลางวันตาต่อหายเมาเมื่อนอนเสีย ๑๘ ชั่วโมง แต่ตอนค่ำนี้เอาอีกไม่มาก เลยตีกินไปนอน คนอื่นไม่มีใครเมาเลย

วันนี้ในห้องสูบบุหรี่ หม่อมนเรนทร์ตั้งต้นสักรวาให้ชาย [๑๑] เที่ยวขอต่อคนละวรรค กำหนดว่าให้ลงในเรื่องเบ็ด ตกลงเปนสำเร็จลงดังนี้

(นเรนทร์) สักรวาแลเหลียวให้เปลี่ยวจิตร
(เบ็ด) [๑๒] เฝ้าแต่คิดคืนหลังยังกรุงศรี
(จ. ป. ร.) จะเงียบเหงาเศร้าใจในราตรี
(สมมต) ด้วยไม่มีใครประโลมโฉมสุดา
(บริพัตร) แต่เขอหนึ่งถึงสิบสองต้องร้างรัก
(บุรุษ) อกจะหักไกลเบ็ดของเชษฐา
(อรุพงษ์) ทำไฉนจึงจะได้พาน้องมา
(เวสเตนกาด) โอ้โสฬาจากชนิษฐคิดถึงเอย

คืนที่ ๑๓

วันจันทร์ที่ ๘ เมษายน

วันนี้เวลากินเข้ากลางวันแล้ว ผ่านเรือรบอังกฤษลำหนึ่งสลุดแต่ไกล จนเห็นแต่ควันไม่ได้ยินเสียงปืน ได้ให้แขวนธงตอบว่า King thanks แล้วถามชื่อได้ความว่า ชื่อเยดฟอด เปนเรือครูเซอปืน ๑๔ ยอก แลผ่านเรือปืแอนด์โอกัมปนีด้วยลำหนึ่ง

---

๑๑ คือพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรุพงศ์รัชสมโภช

๑๒ คือเจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์ เมื่อไปยุโรป ไปรู้วิธีปิ้งเบ็ดอย่างฝรั่งเศสเข้ามา จึงเรียกล้อกันว่าเบ็ด

ค่ำวันนี้เขามีเต้นรำกันในพวกชั้นที่สองลงมีอยามหนึ่งไปจน ๕ ทุ่ม กับตันชวนให้ไปดู ไปนั่งดูอยู่ครู่หนึ่งร้อนเต็มที พวกที่เต้นนั้นพอหยุดเหื่อไหลรินทีเดียว พวกในเรือนอยู่ข้างจะแย่นมากทุกคน

โคลงนิราศรัตนะ จำไม่ได้ว่าได้ส่งแล้วถึงไหนจึงคัดพุ่งเข้ามาบางทีจะซ้ำ

๏ ดลสิงคบุเรศแก้ว โกโล นิเอย
ใจพี่เข็กขานโต ต่นกลุ้ม
แต่งกายอย่างโก้โก ลาล้น
เห็นเนื่นเดินตุ้มตุ้ม แต่ตั้งตาชม ฯ

๏ บรรทมยหลับเข้า ที่แถม เล่านา
คอยอยู่ง่วงงอมแงม ย่ายแล้ว
หวนรฦกนึกแก้วแกม ทองลูก กูเอย
แม้นเชื่องไหนจักแคล้ว คลาศข้อมือย่า ฯ

๏ เวลาตกย่ายเอือน โองการ สั่งเชย
ให้พี่จรสู่สพาน ก่อนไท้
เที่ยวชมทัศนสถาน แถวถิ่น
เรือรัฐบาลจัดให้ ส่งขนพลันถึง ฯ

๏ ปริงปริ่งรถแล่นเลียว ตามสถล มารคเชย
จินแขกแซกสับสน สลับหน้า
รถม้ารถลากจน รถจักร ยานแช
สยรถโมโตว้า หวั่นส้านเสียวสมร ฯ

โคลงนี้เห็นโทษจะถึงค้าง เพราะแกหน้าเฉยเสียแล้ว ไม่เรี่ย ๆ ฉุน ๆ เช่นแต่ก่อน แต่ยังมีคำวันนุเก่งมาก ถึงเรียกจะเอาไปเติม พากันไม่ยอมให้ นั่งร้อง ฉิ ๆ ฉิ ๆ ฉิ ๆ อยู่เป็นนานท่าทางจะตรองโต้อย่างใดอยู่

(บุรุษ) สักรวามากลางมหาสมุท
(จ. ป. ร.) สนุกสุดใจเต้นเขม้นหมาย
(สมมต) เสียแต่ร้างแก้วตาน่าเสียดาย
(ประจักษ์) เขียนจะวายชีวาปาณาตัว
(เย็ด) พี่จะโพกผ้าเขียวเที่ยวรื่นและ
(ยรินทร์) อย่าค่อนแคะว่าเป็นลาวขาวทั้งหัว
(นเรนทร์) โอ้แก้วเอ๋ยเคยถนอมกล่อมกันนัว
(อุรุพงษ์) ออกพันพัวพายุ่งนุงถุงเอย

คืนที่ ๑๔

วันอังคารที่ ๙ เมษายน

วันนี้เอะอะกันมากจึงได้น้ำแร่กิน เพราะตั้งแต่วันลงเรือพระยาบุรุษยอกว่าไปทเลหมอห้ามว่าไม่ให้กินน้ำแร่ ครั้นต่อว่ากันเป็นว่าห้ามแต่วันแรก ตกลงเป็นไม่ไปกินเข้ากลางวันได้ เพราะไม่สดวก เมื่อยปวดไปหมดทั้งตัว จะย่นก็จะเหนื่อยหู เป็นอันรวมความว่าหัดทหารง่ายกว่า หัดให้คนนวดมันจำแห่งไม่ได้จริง ๆ ไม่ใช่ขี้เกียจ แลสายาลได้ว่า ยางวันขาพ่อมีข้างเดียว ยางวันข้างหนึ่งเต็มขา ข้างหนึ่งมีอยู่เพียงหัวเข่า เป็นความสัตย์จริงไม่แลเห็นท่อนล่างแลคลำไม่พบเลยดังนี้

วันนี้จะถึงโกลัมโบ ได้เรียกรูปต่าง ๆ ที่เกาวแมน[๑๓] ได้แมวดำมาเป็นอันมาก กล้องตริเนตรไม่รู้ว่าเป็นอะไรถ่ายไม่ชัด เกาวแมนรักเหลือเกิน

---

๑๓ คือกรมหลวงประจักษ ฯ เรียกกันว่าเกาวแมน เป็นคู่กับกรมขุนสรรพสาตร ฯ ซึ่งเรียกกันว่า ออปโปสิชัน

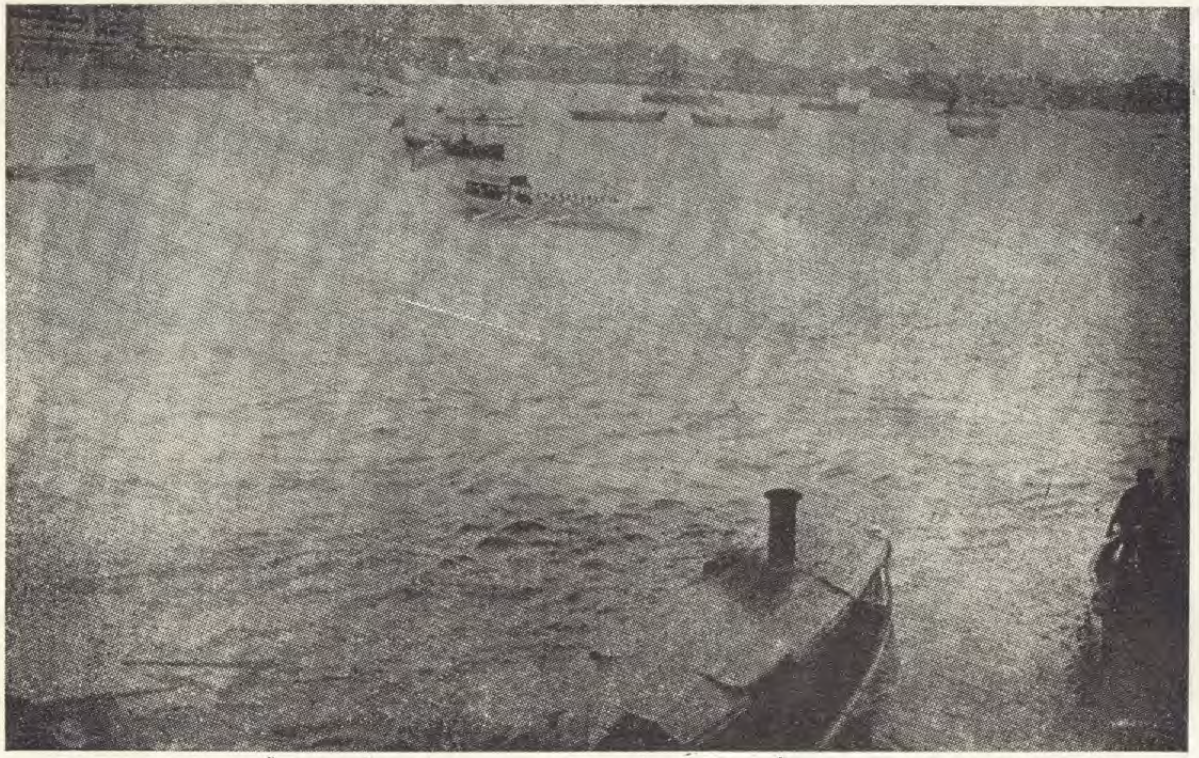
เอาไปกำไม่ให้พ่อขยต้องเลย จะถ่ายก็หมิ่นแผ่นไม่รู้ ได้แต่เท่าที่ส่งมาเท่านี้ เรื่องรูปพ่อลาเปนถ่ายไม่ไหว เพราะยากที่จะเรียกเอากล้อง เกาวแมนไม่ยอมให้ใครไปไหน แกไปมัวหลงอะไรจิดๆ ที่เราไม่ดู เราไปทางอื่นเสียแกก็งมหมู อยู่คนละทาง ไม่เคยเรียกกล้องได้สักที

เวลาบ่าย ๔ โมงเรือเข้าในเขรกวอเตอ มีเรือรบอังกฤษสลุดลำหนึ่ง เรือยังไม่ทันจอด พวกดำน้ำหัวมันเหลืองเหมือนพวกเอเดน สิเกรตารีเจ้าเมืองกับกงสุลเยอรมันลงมาหา เอาเรือเจ้าเมืองลงมารับไปขึ้นท่า มีพระมารับประมาณ ๑๒ องค์สวดมหาการุณิโก ได้ยินฟังจนจบแล้วเลยไปขึ้นรถ ตรงไปกรินซเฮาส์ทีเดียว เจ้าเมืองคนนี้ ชื่อเซอเฮนริอาเทอเยลก เดิมเปนเจ้าเมืองช่องกง เคยรับลูกโต[๑๔] เมื่อกลับจากยุโรป ท่านผู้หญิงต้อนรับดีจริงๆ จะชวนให้นอนบนกรินซเฮาส์เสียให้ได้ เพราะเขาขัดไว้เรียบร้อยแล้ว ความจริงนั้นไม่ได้อยู่ที่นี่ ฤดูนี้เขาขึ้นไปอยู่นิวราลเยีย ที่ชอบของเขาแท้ที่แกนดี โกลัมโบนั้นเปนการมาห่างๆ พึ่งลงมาเพื่อจะมารับเสด็จเมื่อวานซืนนี้ ขึ้นไปสนทนากันอยู่สักครู่หนึ่ง ชวนให้ขี่รถโมเตอคาร์ พ่อออกคร้ามๆ กลัวจะเปนตาโอ[๑๕] ยอกแกตรงๆ ว่าไม่เชื่อคนขับ ตกลงเปนไปรถม้า แต่เซอเฮนริกับพ่อแลเจ้าพระยาสุรวงษ์ ไปหน่อยหนึ่งเจอเขาชักศพ เขาไม่ผ่านศพทีเดียว ให้ขับรถหนีย้ายไปทางอื่น เห็นฝนตั้งตกลงว่าจะหนีไปเข้ามิวเซียมจะได้เลยอยู่จนตลอดเวลาฝนหาย แต่ก็ไม่สำเร็จ ฝนตกหนักเหลือเกิน อ้ายรถฤาก็คร่ำหวอดเต็มทีผ้าบังหน้าก็เอาแขวนกับอะไรไม่ได้ ตกลงต้องเข้ามานั่งยัดกันข้างในทั้งสามคน เจ้าเมืองยืดผ้าบังข้างหนึ่ง เยนตราข้างหนึ่ง พ่อโดดเข้าไปอยู่กลาง หัวเราะกัน

---

๑๔ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (คือพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันนี้)

๑๕ ชื่อโอลารอฟสกี้ เปนราชทูตรุสเซียอยู่ในกรุงเทพ ฯ ไปรถยนต์โดนกับรถรางเท้าขาด

เรือเจ้าเมืองลังกาลงมารับเสด็จในอ่าวเมืองคอลัมโบ

กิกก๊ากสนุกมาก เปนอันต้องกลับ สองคนเชิญกพ่อไม่เชิญก มานั่งกินน้ำชา พูดกันเล่นต่อไป ให้ไปตามพวกขายพลอยมาขาย อ้ายพวกเหล่านั้นเจ้าก้า[๑๖] เต็มที ช่วยกันต่อแลเลือก เพราะอ้ายพวกลังกานั้นโกงเหลือที่จะโกง แต่แก กำหรายกันอยู่ จึงซื้อได้ ไม่สู้ฉิบหายนัก พวกผู้หญิงที่อยู่นี่ มีท่านผู้หญิง เปนต้น แต่งตัวเต็มไปด้วยพลอยลังกา จะกล่าวถึงแต่ท่านผู้หญิงคนเดียว พอให้เปนตัวอย่าง เอาพลอยเม็ดเขื่อง ๆ สลับสีเรียงกันเปนเกา ทำเปนสร้อย คอเหมือนสร้อยคอเพชรเม็ดใหญ่ ๆ มีสายรัดคอก็ทำด้วยพลอยเม็ดย่อม ๆ ตุ้มหูใช้พลอยเม็ดใหญ่แล้วเอาพลอยเม็ดเล็กเกาะ สายนาฬิกาเปนสายยาว พลอยสลับสี สร้อยข้อมือก็อย่างกว้างเปนตาข่ายประดับพลอยสีทั้งนั้น อันที่จริง ดูงามดีมาก นึกอยากจะเอาอย่างบ้าง แต่มันเปนเวลากลางคืน เลือกพลอย ไม่ได้แลเวลาก็น้อย ทั้งนึกอีกอย่างหนึ่งว่าไทย ๆ ไม่ใคร่นับถือ จะกลายเปน ลูกบ้า แต่ความจริงราคามันแพง ออกเสียดายเงินลมขึ้นมา แต่กระนั้นยัง สั่นเปนสามร้อยปอนด์ มีพลอยอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งกำลังนับถือกันมาก ถึงกับ ให้ชื่อว่าอาเลกซานเดรียตามชื่อกวีนออฟอิงค์ลันด์ ถ้าดูกับไฟเปนสีแดง ดูกับ แดดเปนสีเขียว มันมีอยู่เม็ดหนึ่งงามเสียจริง ๆ ใหญ่มาก ราคาเปนแปดร้อย ปอนด์เลยต้องลา ซื้อเม็ดย่อมมาดูเม็ดหนึ่ง ยังไม่ได้เห็นกลางวัน จึงได้เก็บ เอาไว้ดูก่อน อีกอย่างหนึ่งก็ทับทิม น้ำอ่อนงามเสียจริง ๆ แต่แพงจดไม่ติด นึกจะเอาเม็ดเล็ก ๆ มาสักเม็ดหนึ่งก็ไม่สำเร็จ กลืนไม่ลงคอ นึกจะไว้ดูชากลับ ได้แต่เพทายเม็ดหนึ่ง งามดีพอใช้ เปนพลอยวันอังคาร พ่อจะไว้ทำแหวน ไพฑูรย์ที่ส่งไปให้ เม็ดเล็กก็จริงแต่งามกว่าทั้งหมดยรรดาที่มี ราคาแพงขัด เหมือนกัน นิลลังกาที่เลื่องฦๅกันซื้อได้เม็ดเดียว แต่ถ้ามีเวลาเลือกเห็นจะ

---

๑๖ เจ้าก้า เปนคำแผลงหมายความว่านบนอบอย่างยิ่ง

เลือกได้อีก ข้อที่ลมจับนี้สำหรับเมืองฝรั่งมันชักจะไม่ให้อยากซื้ออะไรไปหมด ซื้อของบ้วนเบี้ยนกันอยู่จนกระทั่งทุ่มครึ่งจึงได้อาบน้ำ แล้วรีบแต่งตัว ๒ ทุ่ม กินเข้า แกสบีชคริง ๆ ไม่ต้องคมให้เจ้าให้นายอะไรของตัวเช่นที่สิงคโปร์ ขนกให้พ่อทีเดียว พูดสั้นแต่คอย่างยิ่ง พ่อก็ตอยเก่งกว่าที่สิงคโปร์ ศรีสวัสดิ์[๑๗] ทำยุ่มย่ามไว้มาก สำแดงว่าเขนผู้ทรงพระราชศรัทธาต่อพระสาสนากล้าหาญ เวลาขึ้นยกไปที่กวันซเฮาส์ ขอตั้งเครื่องสักการบูชาพระพุทธบาท ว่ามีออลเตอ ซึ่งอยากจะซักที่สุด ว่ารูปร่างเป็นอย่างไร แต่ดูมันจะขี้จืดหนักไป เลยเซ่อ เอาเสีย ว่าที่จะเป็นเครื่องนมัสการถึงโต๊ะทองทิศฤาอะไร ตั้งหันไปทาง พระพุทธบาทในกลางสนามหญ้า จุดธูปเทียนนมัสการแล้ว ให้ลูกขึ้นไป สวดมนต์สิบสองคน พอสวดจบแล้วลุกขึ้นรำ "ริลิเยียสดานศ์" พ่อเถียงว่า ไม่เห็นมีริลิเยียสดานศ์ของเรา เขาอ้อแอฤากันต่าง ๆ แล้วยอกว่าเห็นหน้าตา เคร่งครัดทั้งนั้น ที่จะเป็นด้วยลครอย่างเราหน้ามันยิ้มเฉย ๆ ไม่ยิ้มแห้งอย่าง ฝรั่ง ไปแกนดีก็ไปทำพิธีสักการบูชาอะไรใหญ่เหมือนกัน ชมกันว่าเคร่งครัด นัก พ่อนึกว่าแกคงเห็นเราโซดเหลือกำลัง แต่อย่างไร ๆ คงคุยกับเรา สนุกกว่าคุยกับศรีสวัสดิ์ ว่าเรื่องกิมตึ้งกันเสียหมดพุง เพราะเขาอยู่ข้าง จะเข้าใจแลมีกิมตึ้ง[๑๘] มาก พ่อไปได้แต้มเป็นพูดอยู่เรื่องหนึ่ง คือมีชนสัณฐาน เหมือนดอกเห็ดฤาลายเสาเม็ด ข้างในกลวงมีช่องเจาะอยู่ข้าง ๆ ช่องหนึ่ง เป็นของทำใหม่เขม่ายังเขอะ ครามไฟมังกรห้าเล็บมีถึงสองชั้น แกถามว่าชั้น นี้อะไรให้ทายไป นึกรู้แล้วว่าที่สำหรับวางหมวก แต่เหตุไฉนจึงไปเจาะข้าง ๆ ไปนึกในใจขึ้นว่าคงจะสำหรับใส่เหล้า อ้ายปากมันก็หลุดออกไปว่าใส่เหล้าก่อน

---

๑๗ สมเด็จพระศรีสวัสดิ์ พระเจ้ากรุงกัมพูชา

๑๘ คำว่ากิมตึ้ง ใช้เป็นคำแผลงหมายความว่าบรรดาเครื่องถ้วยของจีน

เสด็จทรงรถประพาสเมืองคอลัมโบ

แกโห่เอ็ดจะเอาแต้มเสียให้ได้ ต้องขออธิบายต่อ ว่าอ้ายข้อที่วางหมวกนั้นจริง แต่กระบอกมันยังวางหมวกได้ แต่ข้อที่กลวงในนั้นสำหรับใส่เหล้าจริง ๆ ต้องถึงชักกระดังได้สดับมา เขาว่าขุนนางจีนต้องเข้าไปเฝ้าเวลา ๘ ทุ่ม ติดเหล้าจัดทุกคน จนพกกาเข้าไปในแขนก็มี นี่คงจะเป็นให้ข่าวถือตามไปสำหรับรับหมวก ไม่ให้ปรากฏว่าเอาเหล้าเข้าไปกิน เวลาต้องการก็รินกินได้ ตกลงข้อกันเอ็ดถึงให้แต้มว่าเป็นพูด

ค้นไปเจอะชั้นที่เข้าอีกชั้นหนึ่ง รูปร่างคล้ายพระเจดีย์ผอม ๆ ทำด้วยงาลายเป็นลังกาแท้ ครานี้ทายว่าอะไรตกเขาทีเดียว เป็นอันได้ความว่าสุหร่ายงานั้นคว้านข้างในเสียให้บาง ยิบยุบยิบเข้าน้ำนิดออกได้ เห็นพ่อชอบเลยให้ได้ถามว่าแป๊ะเต่งมีไหม บอกว่ามีมันไม่สู้ดี ไปลากเอากวนอิมเหนียออกมาบอกชื่อเสียงได้คล่องแคล่ว มีช้าเลอดช้าหนองสองชั้นอยู่ข้างจะเก่ง บอกว่าเมื่อครั้งรบกันคราวนี้ของแตกเสียมากเต็มที คงจะเป็นเช่นนั้นจริง[๑๘] จึงไม่ใคร่จะได้เห็น อีกอย่างหนึ่งนั้นพวกจีนเกียกันเหมือนกับเกี๊ยไข่มุกเครื่องแต่งตัวถ้าปอสเลนดี ๆ ถึงเอาเข้าตู้เหล็ก มีนิทานอุทาหรณ์หลายเรื่อง การที่จะไปอนุราธปุระนั้น เป็นอันสำเร็จได้ดี เซอเฮนรีกับเมียรับจะไปด้วย ข้อที่ว่าถึงสามวันนั้นไม่จริง ค้างสองคืนเป็นพอที่จะดูได้ทั่ว แต่ไข้มลาเรียมีจำจะต้องระวังตัวขึ้นไปก่อน ครั้งนี้ออฟคอนนอตมาอยากจะดูอนุราธให้ได้ เขารายงานมาว่าไข้ชุมนัก เซอเฮนรีรับอาสาพาไป ไม่ให้ต้องนอนค้าง กลับลงมาในกลางคืน นอนพักที่แห่งใดจำชื่อไม่ได้ เรื่องที่ไปนั้นสนุกมาก แต่ไม่มีเวลาจะเขียนในที่นี้ เรื่องจะหาพระพุทธรูปก็รับจะช่วย แต่พระทองเหลืองเป็นไม่มี ที่ดี ๆ ก็เป็นพระศิลาทั้งนั้น อยู่ในต้องถ่ายแขยเข้าไป อยู่ข้างจะอิน

๑๘ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช เคยเสด็จไปเมืองจีน

มากทั้งผัวทั้งเมีย เขาว่าพระเยซูได้บวชเป็นพระอยู่ถึง ๑๕ พรรษา กับปฤษฎางค์[๒๐] อยู่ข้างหยอดกัน[๒๑] มาก ถึงนิมนต์ขึ้นไปเลี้ยงไว้นิวราลเย็ยแล แกนด์ ปลูกกุฏิให้อยู่ต่างหาก เพราะผู้นั้นไม่ยอมอยู่ร่วมชายคากับผู้หญิง สรรเสริญว่ามีพระที่ประฏิบัติจริงอยู่แต่ปฤษฎางค์ เวลาเย็ดโรงเรียนก็ไปเย็ด ได้ไปหากันถึงกุฏิ ว่ามีตู้ตั้งสองใบ ใบหนึ่งไว้เครื่องยูนิฟอมดิโปลมาติก แลดวงตราทั้งปวง มีตราเซนต์ไมเคอลเซนต์ยอชในนั้นด้วย อีกใบหนึ่งใส่เครื่องสมณบริขาร เห็นเป็นตรงกันข้าม จ้อยกจับใจเต็มที ข้างท่านผู้หญิงนับถือยายชีอะไรคนหนึ่งว่า เป็นคนเคยอยู่ในคอนเวนต์พวกกาตอลิค แลมาตั้งสอนพุทธิสาสนาเอาอย่างพวกคอนเวนตยังไม่มีวัด ออกจะอยากเกลี้ยกล่อมให้พ่อสร้างวัด แต่พ่อออกไก๋ๆ เสีย นึกว่าเสียท่วงทีก็จะทำพระเจดีย์มรีวิวัฏยังค้างอยู่ให้แล้วสำเร็จ เพราะพระเจดีย์นั้นไม่มีใครรู้จักชื่อเดิมแล้ว เดี๋ยวนี้เรียกกันว่ากิงออฟไซแอมคาโคยา เรื่องที่ปฤษฎางค์จะมาเผ้า ก็ยอกว่าอยากเผ้า แต่ได้ตอบว่า เพราะเป็นคนไทยจะนำเผ้าไม่ควร รวบรวมใจความว่า เวลา ๖ ชั่วโมงที่อยู่บนยอดนั้น พูดกันสนุกแลรู้สึกสบายใจเหมือนกลับไปบ้านดีก ไม่มีรู้สึกว่าไปบ้านฝรั่งเลย มหามุทธะลิยะ ไปตามตัวกันมาได้กลิ่นแย้มแจ่มใสเป็นอย่างคนคุ้นเคยกัน กลับลงมาเวลา ๕ ทุ่มเศษ พรุ่งนี้จะให้เจ้าพระยาสุรวงษ์เอาสมุดเซนซือขึ้นไปให้เซ็น ฝากของขึ้นไปให้เมียแลลูกสาว ทั้งรับสมุดเรื่องเมืองอนุราธซึ่งเขาจะให้ รู้สึกขอบใจเป็นอันมาก

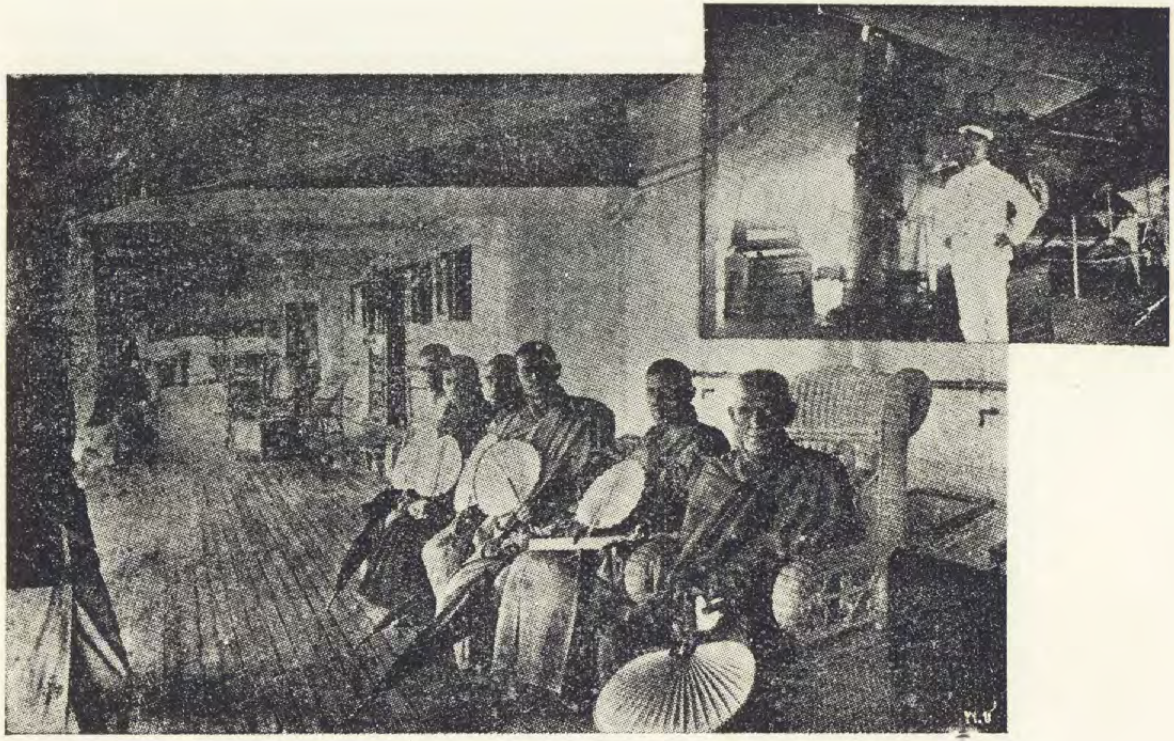
ฝนตกวันนี้เขากล่าวกันว่ามีคัสต์สตอม เราอยู่กลางฝนไม่ยักรู้สึกว่าเป็นฝนชนิดที่นาน ๆ จะเคยมี เวลานี้ยังเป็นฤดูแล้งอยู่ ตั้งแต่กลับลงมาทำงานเรื่อยไม่ได้หยุดเพราะมีเวลาสั้น ขอจบเรื่องเพียงเท่านี้

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

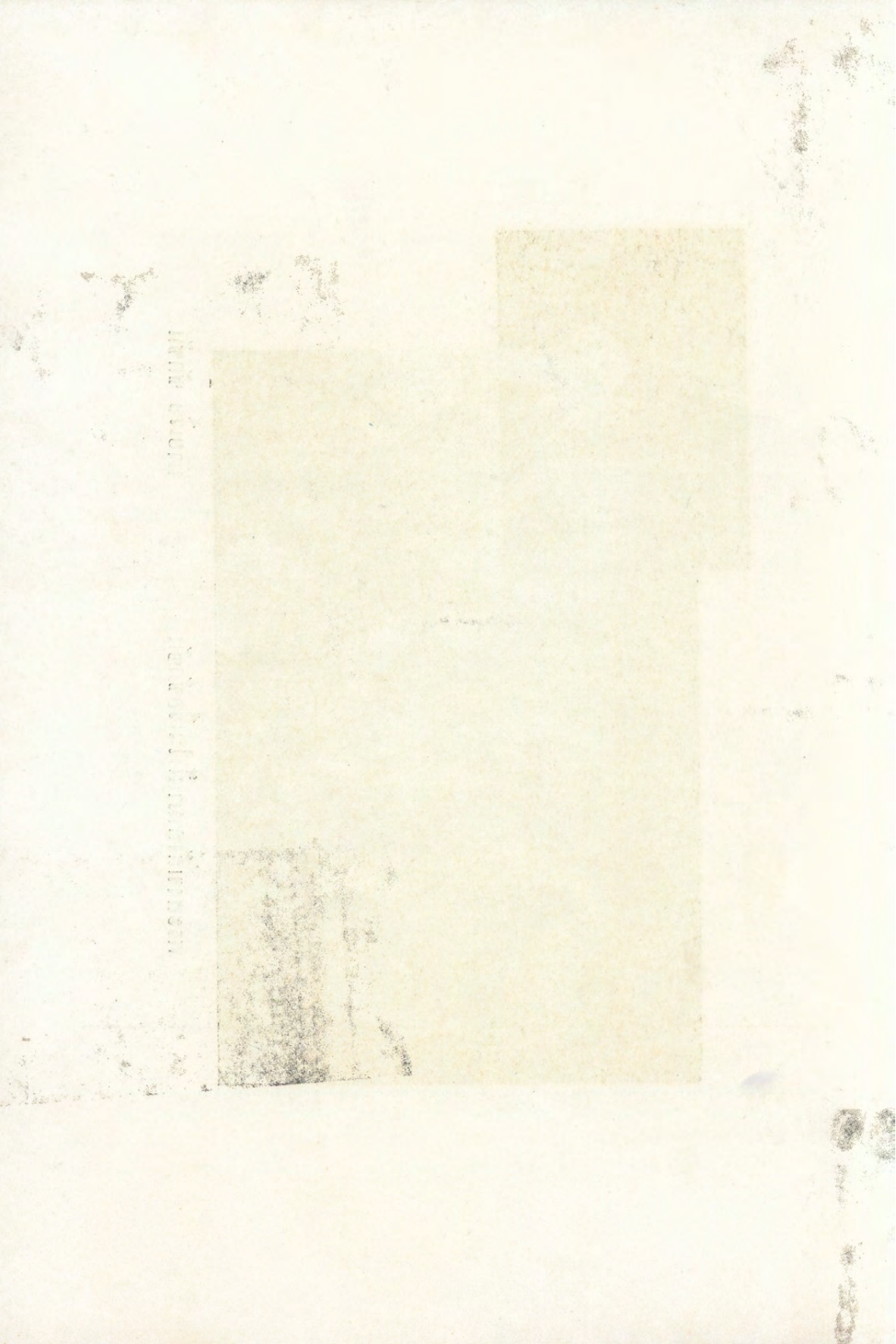
๒๐ พระวรวงศเธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ เวลานั้นไปทรงผนวชอยู่ที่ลังกา มีนามฉายาว่าชินวรวงศ

๒๑ หยอด เป็นคำแผลงหมายว่าชอบอย่างยิ่ง

พระสงฆ์ลังกามาเผ้าในเรือซักซัน

นายเรือ ซักซัน

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๔

คืนที่ ๑๕

วันพุฒที่ ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๒๖

หญิงน้อย

วันนี้เรือออกพ่อนอนหลับ ต่อออกมาพ้นแล้วเรือแคลงมากจึงรู้สึก เขาว่าเมื่อ ๓ โมงเศษมีพระลงมาหาคือท่านสุมังคละ แลสุภูติ กับพวกคฤหัสถ์อื่นๆอีกมากด้วยกัน กรมสมมภนำหนังสือต่าง ๆ มาให้ดู พวกพระทันตธาตุลงชื่อกันมาเชิญให้ขึ้นไปแลเรี่ยรายต่าง ๆ ท่านสุภูติแต่งคาถาท้านองถวายพรพระ เปนคำให้พรแก้เข็ยไข้ลงมาว่าจะมาสวดให้หายเข็ยไข้ คาถานั้นแต่งออกจะดี ๆ คิดจะส่งถวายกรมหลวงวชิรญาณ[๒] ทอดพระเนตร คราวนี้ไม่ได้พบใคร แต่ขากลับเห็นจะต้องพบ

วันนี้ได้ให้เจ้าพระยาสุรวงษ์นำหนังสือกับของไปให้เลขเขลก พ่อได้สมุดเซอเซนริ์ให้ ๒ เล่ม คือที่งามของลังกาเล่ม ๑ ไคด์เมืองอนุราธเล่ม ๑

กลางคืนคลื่นก็ไม่มี แต่เรือโคลงเคลงเปนไกวเปล เพราะออกที่กว้างมากไม่มีอะไรบัง แลออกจะเฉียงลมหน่อยๆด้วย กรมประจักษ์พูดมคธเม้ก[๓] ตาพวกลังกา ๖ ชั่วโมงอิ่มอกอิ่มใจสบายมาก ว่าให้อยู่กับพวกนั้นสามวันก็เอา

---

๑ ตัวคาถาและคำแปลมีอยู่ข้างท้ายพระราชหัตถเลขาฉบับนี้

๒ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงผนวชเปนสมเด็จพระราชาคณะ (คือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า)

๓ เม้ก เปนคำแผลง หมายความว่า หลอกล้อ

คืนที่ ๑๖

วันพฤหัศบดีที่ ๑๑ เมษายน

วันนี้นึกถึงสงกรานต์ กำหนดจะสรงน้ำพระพุทธรูปแลพระบรมอัษฐิด้วย น้ำอบฝรั่ง ชาย ๒ คน อยากกินกับเข้าไทย จึงเรียกเอาขาญซึ่เสยงมาดู หมายว่าจะเลยงสงกรานต์กันตามแกน แลจะเล่นวางเงินรูเบี้ยแทนอัฐอย่างเคยเล่นมาทุกปี แต่ครั้นได้ขาญซึมาเห็นมีส้มเขยวหวานแลส้มโอ นึกฉุนขึ้นมาว่าได้บ่นทุกวันว่าอดลูกไม้ พระยาบุรุษได้ยินเสมอ จะได้บอกสักคำว่ามีมาก็ไม่บอก ปานนี้คงเน่าหมด ดูกสอดเข้ามาแก้ว่าคงไม่เน่า พ่อว่า ๑๕ วันแล้วจะไม่เน่าอย่างไร ดีกว่าเคยเห็นเขาผึ่งไว้กินได้นานๆ ถามว่านี่ดูกเชื่อว่าผึ่งฤๅกว่าเห็นจะไม่ได้ผึ่ง แต่ก็คงยังไม่เน่าอยู่นั่นเอง เพราะเห็นเขาเคยผึ่งไว้ได้ เลยต้องเอ็ดว่าแกพูดก่อน ๑๕ มินิตแล้วจึงนึกเช่นนี้เต็มที เหมือนกับพ่อจะว่ากลัวกรมมหิศร[๕] จะตาย แกจะเถียงว่าไม่ตาย เพราะเคยเห็นยายท้าวเสมเกาะสีชังแกอยู่เปนอายุร้อยเศษเช่นนี้ ขอให้นึกเอาดูกเปนผู้พูด พ่อเปนผู้ตอย ดูกจะเห็นเหลวฤๅไม่ จึงรับว่าเปนอยู่ ครั้นไปเอาขึ้นมาดูเน่าเฟอะหมด เหลือแต่ส้มโอก็แกนไปหมด ขิงก็ไม่มีน้ำ ซ้ำน้ำปลาฝาขวดหลุดหกหมด การที่เกิดอยากกินกับเข้าไทยขึ้น เพราะชาย ๒ คนไปเห็นอ้ายเจ๊กกวางตุ้งที่มาในเรือ มันตำน้ำพริกกินมีกะปิด้วย มีแต่ปลาจิ้มกินไม่มีผัก ว่าดูน่ากินจนอยากกินของมันเต็มที แต่จะเปนอันต้องเลิกเสียแล้ว ทำอะไรกับมหาดเล็กเปนกลุ้มครึกขึ้นภูเขาขึ้นเกยจเหลือประมาณ

เรือผ่านเกาะเมืนึกถอยย่าย ๓ โมง ไม่มีคลื่นแต่เรือแคลงอยู่เสมอ เมื่อยเต็มที การที่มานี้จะมีความสบายได้ผลต่อเมื่อกลับถึงกรุงเทพฯ ในระหว่างนี้

---

๔ คือ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์ ฯ กับพระองค์เจ้าอรุพงศ ฯ

๕ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ประชวรเพียบอยู่ในเวลาเสด็จจากกรุงเทพ ฯ

ผลที่ได้กับความเมื่อยขบต่าง ๆ ขึ้นเต็งกันอยู่ ไม่ได้กำไรอันใดเลย แต่พ่อเชื่อว่าถ้าไม่มีอันซ้ำเติมเห็นจะพอทนไปจนตลอด ไม่ตายเสียก่อนกลับถึงบางกอก

วันนี้เขาขายของที่ระฤกสำหรับเรือลำนี้ พอได้เป็นของฝาก จะส่งจากเอเดน

คืนที่ ๑๗

วันศุกร์ที่ ๑๒ เมษายน

กินเข้ากลางวันวันนี้ ให้นาฬิกาทองชีฟออฟสัวดเรือนหนึ่ง กับกาลซิล-เลอสัวดประจำตัวพ่อให้นาฬิกาเงิน ความเหน็ดเหนื่อยของคนในเรือมันมากจริง ๆ ตื่นยังค่ำ กลางคืนกว่าจะได้นอนก็จนดึก ยืนเกือบจะเป็นบ้าไม่เห็นมีเวลานั่งเล่นเลย คนเรือเองประเดี๋ยวทำนั่นประเดี๋ยวทำนี่ ล้างเรือก็ล้างแต่ ๘ ทุ่ม กับตันให้รูปอันหนึ่ง เตรียมมาเป็นหลายวันเกรงผิดแลชอบปฤกษาใครต่อใครร้อยแปด พอประจวบกับพ่อให้รูปแกที่พ่อถ่าย จึงผสมมาให้

วันนี้เวลาบ่าย ๒ โมงครึ่ง พวกเซกันด์คลาสมีหนังสือขออนุญาตมามีการสปอตถวายตามเคย พระปลัดฉายเป็นแซแมน อันที่จริงเซกันด์คลาสพวกนี้เขาจะมาชั้นที่ ๑ โดยมาก แต่ติดเราเช่าห้องชั้นที่หนึ่งเสียหมด จึงมาชั้นที่สอง ไม่ใช่คนชั้นสกุลนัก ได้ส่งโปรแกรมการเล่นมาให้ดูด้วยในซองนี้ พ่อให้ลอกเก็ตลงยาเป็นรางวัลอันหนึ่ง แต่ยังไม่รู้ว่าจะได้แก่ใคร เพราะยังจะเล่นพรุ่งนี้อีกวันหนึ่ง

การเล่นวันนี้ คือแข่งลูกแอบเปอลห้อย เอาเชือกมาขึงตาดฟ้า เอาลูกแอบเปอลผูกเชือกแขวนเชือกที่ขวางนั้น คนแข่งต้องคายแลกินแอบเปอลนั้นให้หมดลูกก่อน ห้ามไม่ให้เอามือจับ ถ้าเหลือชิ้นเล็กจนตกลงกับพื้นแล้วก็ต้องลงคายกิน แล้วจึงวิ่งมา มีคนถือเชือกเป็นสาหร่ายอยู่ข้างหนึ่ง ใครถึงสาหร่ายก่อนคนนั้นชะนะ

อีกอย่างหนึ่งโดดข้ามเชือกที่ตัวถือ เรียกว่าสกิปปิง

อีกอย่างหนึ่งเอาเกือกเด็กที่จะเล่นทั้งหมดถอดลงกองซ้อน ๆ กัน เอาผ้าผูกตาแล้วให้คลำหาเกือกใส่ ใครใส่ได้ก่อนคนนั้นชะนะ (ผิดคู่กันเปนพ้น)

กระโดดสูง พ่อไม่ได้ดู

แข่งมันเทศ คือเอาถังมาตั้งลง ๒ ใบที่ต้นทาง แล้วเอาหัวมันเรียงกันห่าง ๆ สองแถว ๆ ละ ๖ หัว ผู้หญิงที่จะเล่นถือช้อนคนละอันวิ่งไปตักมันเอามาใส่ในถัง ถ้าใครตักหมดก่อนคนนั้นชะนะ

อีกอย่างหนึ่งเรียกเน็กออนอทิง คือตอฤาเปล่า เอาผ้าขาวม้าผูกเปนวงเข้าสองวง แล้วผูกลางอีกผืนหนึ่งเปนบ่วงทั้งสองข้าง แล้วเอาโต๊ะขนาดย่อมตั้งไว้หว่างกลาง คนที่จะแข่งกันเอาบ่วงสวมตอหันหน้าเข้าหากัน เอามือยันโต๊ะ เท้ายันพื้น ต่างคนต่างชิ้นมาข้างตัว ใครแรงน้อยแลตัวเขาแพ้แรงมากแลตัวหนักมีตาอ้วนเก่งอยู่คนหนึ่ง ใครสู้ไม่ได้ ถ้าผอม ๆ แล้วลากเอาคว่ำขึ้นไปขนโต๊ะ จึงเรียกว่า "ตอฤาเปล่า"

แข่งจุดบุหรี่ พ่อไม่ได้ดู

เวลาที่นั่งดูนั้น ได้สังเกตดูผู้หญิงฝรั่ง ความสังเกตเห็นนั้นเช่นนี้ ทุก ๆ คนผมยางแลผมอ่อนที่สุดทั้งนั้น แก่เข้าหน่อยมักจะล้าน เขาว่าเด็กออกใหม่มักจะไม่ใคร่มีผม การแต่งตัวเดินทางมักจะใส่เสื้อขาวนุ่งสเคิดสีน้ำเงินฤาสีเหลืองคากี คาดเข็มขัดแพรข้างหนังข้าง เงินก็มี นางคนหนึ่งออกจะเก๋มาก เอาผ้าโปร่งสีน้ำเงินห่อหัวกันผมปลิว ผ้าห่อเช่นนี้ลูกสาวเคาเนอลังกาก็ใช้ คลุมหัวแล้วเอาลงมาผูกตะแคงที่คางให้เก๋ มีเด็กมากเสียริง ๆ ตั้งแต่โตจนกระจอมอแม เขาเห็นพ่อชอบเด็กจึงมาเล่นให้ดู นางเด็กคนหนึ่งโตแล้ว เล่นแพ้เขายังร้องไห้ทุกที

ที่พวกเราชอบดูมากนั้นเรื่องผัวเป่นขี้ข้าเมีย มันน่าสมเพชเวทนาถึงเราก็ต้องสัพยกเก้าอี้ให้ผู้หญิงจริงอยู่แล แต่ยังไม่ถึงคู่หนึ่ง ซึ่งถูกดูเสียจริง ๆ แลย่นกันไม่หยุด คือตาดพ่าชั้นที่หนึ่งกับที่สองมันเดินไม่ถึงกัน เวลาจะมาใช้ให้ผัวยกเก้าอี้ตามหลัง พอมาถึงจัดการตั้งเก้าอี้ให้ แต่แม่เจ้าประคุณไม่นั่ง เพราะจะมีแดดถูกตีนนิดหนึ่ง เขียวให้ตั้งใหม่จึงได้นั่ง ตาผัวยังยืนอยู่หันไปพูดกับใครเรียกมาเขียวไม่ให้พูด บังคับให้นั่งลงกับพื้นที่ข้างเก้าอี้ เจ้าผัวกว่าจะนั่งลงได้ประดักประเดิดโก้งเก้งกันอยู่เป่นนานจึงนั่งได้ ครานี้สั่งให้ผัวไปเอาผ้าห่มผัวเดินงัง ๆ ลงกระไดไปขึ้นกระไดโน้นได้ผ้าห่มมา ไม่ยักรู้มาคลุมเอง เจ้าผัวต้องคลุมให้ ประเดี๋ยวเดียวก็เอาผ้าออก ตาผัวไปพูดกับคนอื่นเรียกมาเขียวอีก คราวนี้อนุญาตให้นั่งปลายระงอยเก้าอี้ อันเป่นที่สำหรับเหยียดตีนนิดเดียวไม่ถึงผ้าม้อ เลยแขวนอยู่เช่นนั้นจนตลอด ขากลับก็ต้องแบกเก้าอี้ตามหลังไปอีก เหมือนนายกับข่าวจริง ๆ น่าสงสาร ถ้าประเพณีมีเมียของฝรั่งเป่นเช่นนี้โดยมาก ก็ควรจะเข้าใจได้ว่าทำไมฝรั่งจึงไม่ใคร่มีเมีย

คลื่นโคลงเคลงวันนี้สงบไปมาก เพราะเรือตั้งลำตรงได้ สงบมาแต่คืนนี้แล้ว

กรมประจักษ์ศิลปาคม ตั้งแต่วันมาจนวันนี้พึ่งถึงเวลาเช้าวันที่ ๒๗ ยังไม่ได้สรง อยู่ข้างจะอึดอัด พ่อเร่งวันนี้เอามาให้ดู แกอดตรองโต้ไม่ได้ พ่อจึงว่าจะรับแต่งท่อนชั้นลังกาให้ ได้ขอกให้ยิรพัตรเขียนในขณะนั้นอย่างแต่งกลอนสดประเดี๋ยวเดียวก็แล้ว เข้าของรับจะเอาไปเข้าในนิราศของตัว แต่จะเอาไปทำอย่างไร ไว้คอยดูเมื่อกรมประจักษ์พิมพ์นิราศเถิด พ่อคัดส่งมาให้อ่านเล่นก่อน ถ้ากรมดำรงเห็นจะหัวเราะงอทีเดียว

วันที่เก้าเข้าเขตรลังกาเกาะ ช่องเฉภาะเขื่อนตั้งยังเป่นท่า
เห็นเรือรอยู่ข้างซ้ายชายคงคา องคชาชักพลันแล้วลั่นฆ้อง

จนคำรบครบสิบเอ็ดนัด
เรือลูกค้าจอดสพรั่งคนนั่งยัน
พวกขอทานหาญทเลเที่ยวเร่ร่อน
ร้องเพลงอ้อนวอนขอเผ้าตอแย
โปรยเยียเซนต์เป็นทานหว่านในน้ำ
โปรยเท่าไรไล่คว้าไม่ซาเซา
พึงตั้งจิตรพิศฐานกาลภายน่า
ต้องถูกห้ามปรามสั่นจนคันโดย
สักครู่หนึ่งจึงมีพวกเรือข้าง
มีพระสงฆ์สององค์วงษ์ลังกา
โอเยเยเสเกเรคเนแน่
นึกว่าเจอะกระโถนใหญ่ไม่อั้นจน
ท่านสมมตนำไปให้รู้จัก
เขาพูดเร็วยิ่งล้ำจำเกือบตาย
เยอรมันพักดันเข้าไปข้าง
เขาก็แขงไม่ยักเจ็งเก่งพอควร
ตั้งแต่พรากจากมาไม่ผาศุก
วันนี้โล่งโปร่งปลอดเห็นรอดชนม์
จนเสร็จขึ้นผึ่งพัดยังพล่าม
มาถึงท่าซู่ซ่าคนมาไป
ชอคอลเฟศวิเศษล้ำทำพิภก
ครั้นจะร่ำพรรณาว่ายากเย็น
น้ำสงัดเรียบดีไม่มีคลื่น
ดูดายคื่นเรือน้อยลอยเปนแพ
ขี้ไม้ขอนต่างนาวามาเชงแช่
สองมือแยลูบท้องจ้องหน้าเรา
มันโดดดำได้ทุกทีไม่มีเปล่า
สิ้นกระเป๋าอัฐหมดต้องงดโปรย
ไม่ขอมาจากนวลให้หวนโหย
อดเม็กโอยเหลืออนาถหวาดวิญญา
มาจอดข้างกำปั่นพหรรษา
กับคฤหัสถ์ขึ้นมาสี่ห้าคน
พึงแต้ลงไปรับทั้งสับสน
จะได้พ่นพิศม์ใส่ให้สยาย
พูดทายทักเปนมคธหมดทั้งหลาย
ต้องขยายอังกฤษแซกแปลกสำนวน
ให้ต่าง ๆ ช่างเปนไรใครจะสรวล
มคอล้วนเราก็รับไม่อับจน
ไม่สนุกเหมือนเช่นเคยเลยสักหน
เพราะได้พ่นพิศม์เม็กเอกสุดใจ
ต้องวิ่งตามลงนาวามาทันได้
ริบครรไลไปสำนักพักโฮเตล
ก่อเปนตึกสามชั้นไม่ทันเห็น
ตาหมอเต้นขึ้นมาหาไม่ช้าเลย

ก๗
๘๙๖.๙๑๔
จ๖๕๗ก
หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
ลพบุรี

พี่หยุดนั่งตั้งพร่ำร่ำกันใหม่ ฝนตกใหญ่มากแท้แกก็เฉย
ต้องตะเบงเสียงกริ๊ดจนผิดเคย แสนสเบยสนทนากว่าซ้วโฆง
แกก็หิวเราก็หอยพุงยอยหย่อน จึงผันผ่อนอำลายังว่าโผง
คนดูรอยเช่นโนราสักห้าโรง เพราะเสียงโด่งดังลั่นสนั่นเมือง
แก่สวดมนต์ให้พรข้างท่อนท้าย เราเปลี่ยนย้ายเป่นคาถาว่าตามเรื่อง
จนแกเข็งคำคลาเวลาเปลื้อง จึงย่างเยื้องรีบกลับมารับประทาน
อาหารรศเปนอย่างไรก็ไม่แจ้ง ด้วยคอแห้งผากหมดรศอาหาร
เห็นดีแท้แต่มะม่วงหิมพานต์ ถ้าเติมหวานเสียสักนิดจะดีดใจ
แล้วลงมาหาของต้องประสงค์ ซื้อได้แหวนสามวงจะส่งให้
ครั้นสำเร็จเสร็จสรรพกลับลงไป คอยอยู่ในเรือชักชันเท่านั้นเอง

คืนที่ ๑๘

วันเสาร์ที่ ๑๓ เมษายน

วันนี้มีการเล่นกันอีก คือ

ชนไก่ วิธีเล่นนั้นเขียนวงลง พอนั่งชันเข่าหันหน้าหากันได้สองคน ขีดเส้นที่กลางวง คนจะเล่นเอาไม้คนละอันขัดขา แล้วเอาแขนลงใต้ไม้โอบมากอดเข่า เอาปลายเกือกวางที่เส้นกลาง แล้วเอาเกือกเขยกันทั้งสองข้างจนกว่าใครจะล้มไปข้างหนึ่ง หม่อมนนเรนทร์เล่นกับตาหมอ ๆ ล้มง่ายเป่นที่สุด

ผู้หญิงวิ่งไข่แข่งกัน จัดเต็มที่ ยายแก่ทำไข่แตกใบหนึ่ง

วิลยาโร ผู้ใหญ่จับต้นเด็กหิ้ว ให้เด็กคลานมาด้วยมือ

สนเข็ม ผู้หญิงถือเข็มยืนเป่นแถวกระดาน ผู้ชายวิ่งมาสนเข็ม ใครแล้วก่อนใครไป

ซิคเกนแอนด์รูสเตอ นี่ แต่เป่นไก่ได้คนเดียวเท่านั้น ใครจะเล่นมานั่งยองเก้าอี้ กางมือคอยตบหน้าไก่ ๆ นั้นก้มหัวเข้าไปหาที่ห่างขา ร้องกุ๊ก ๆ โผล่ขึ้นมาแลหลบลงไป ให้คนทั้งนั้นคอยตบให้ถูก แต่ไม่เคยตบถูกเลย

คนอ้วนวิ่งแข่งกันก็ดี

เขียนแข่งกันนั้น เอาดินสีพองเขียนหนูในแผ่นกระดานแล้วเอาผ้าผูกตาเข้าไปเขียนหาง ใครเขียนได้เหมาะดีกว่ากันคนนั้นชะนะ

ดิ่งเชือก ตามเคย ไม่ขันอะไร เรื่องรางวัลจะได้แก่ใครยังไม่ปรากฏ มีอีกคนหนึ่งพูดอังกฤษนกพิราบพึ่งพิลึก เห็นสนุกดี ไปตามเกาวแมนมาหมายจะให้เม้ก แต่ไปเรี่ยเสียเม้กไม่ไหว เพราะแกพึ่งภาษาของมันไม่เข้าใจเลย

วันนี้เจ็บขาไม่ได้ไปกินเข้าตามเคย กินในห้องกับชายสองคนคลุกเข้ากับกะปี อ้ายคนใช้มันดูเปนดูโนราห้าโรง พูดคำนี้จนติดกันแล้ว

กลางคืนเวลาคุยกันจนดึกแล้วกินแซนด์วิชทุกวัน มันมีถึงวันละ ๘ อย่าง ลางวัน ๑๐ อย่างก็มี คือไส้กรอกกับหมูแฮม หมูหันซีนเล็ก ๆ เนยแข็งแผ่นขาวน่ากิน เนื้อวัวรมกับไข่สุก ปลาซาดิน ปลาเค็มบาง ๆ เปนต้น พรรณาไม่ถ้วน พ่อคิดถึงลูกทุกวัน เพราะเคยกินด้วยกันเสมอ ของหวานลูกไม้แช่มีถึงวันละ ๔ อย่าง อาหารมันช่างบริบูรณ์จริง ๆ จนหายอยากกับเข้าไทย

วันนี้ได้ต่อนิราศกรมพระจักษ์ ตอนออกจากโคลัมโบ

เสด็จกลับนับเวลาสักห้าทุ่ม พี่มัวกลุ้มต่อของร้องอึงเผง
อ้ายลังกาถ้าว่าเชลาไม่เข้าเพลง มันโกงเก่งขึ้นราคาห้าร้อยคูณ
ยามไสยาเห็นแต่หน้าลังกากระดิก ขยุกขยิกไล่เท่าไรก็ไม่สูญ
ฝันถึงชินวรวงษ์พงษ์ประยูร มากรายทูลขอให้พี่ไปวัด
แล้วเลือนเลือนเหมือนได้เห็นพระเชี่ยวแก้ว ประเดี๋ยวแว่วเสียงใสจำได้ถนัด
เรียกในกรมในกรมตามลมพัด พี่ช่างแสนโสมนัศในอารมณ์
ผวาตื่นพ้นเห็นเปนแคบิน แซ่เสียงลั่นลังกามาขรม
ตลิตลานทยานไปใจนิยม จะขากถ่มเสียให้หมดเผื่ออดนาน

เห็นดอกเตอร์ออยสเตอเร่อมาหน้า
องค์หนึ่งนั้นพานชราเป็นอาจารย์
อีกวิลเลียมสุภูติลัทธิหนึ่ง
แต่พูดยากแกคล่องจึงต้องลา
มีตาเฒ่าเค้าพระอุดรแท้
ดอกเตอร์ย้ำซ้ำยุด้วยแสนเย
แกพูดพล่ำย้ำทีละสี่ห้า
พักพล่ำเขาก็พรูอยู่โด่งดัง
อันที่ไปในพิภพจบทุกชาติ
จะใคร่ขออยู่แต่ที่เกาะลังกา
จะรับแก้วแววตามาอยู่ด้วย
จะสอนขาพี่น้องให้ว่องไว
เรื่อออกจากโคลัมโบโอ้อกเอ๋ย
กรรมเอ๋ยกรรมจำจะไกลวนิดา
พอหัวเรือย่ายเหนือชนไปนิด
เรือเหมือนแกว่งเปลเย็นผเอินเปน
แสนสงสารหลานต่อพ่อสวิง
ขยักขย่อนผ่อนคายหลายกระบวน
คลื่นเช่นนี้สักสามคืนได้
นึกถึงลูกแก้วตาถ้าพาจร
อันกิจการของพี่นี้มาก
เพราะทำเคียวเปลี่ยวใจให้ยากกาย
กับพระห้าหกถ้วนล้วนฉาดฉาน
ฉายาชานเรียกเฮนรีราชา
พี่ไปถึงเจาะจงส่งภาษา
หวนมาหาคู่คอหมอโอเบ
เว้นแต่แก่หงำหวนไม่สรวลเส
ยุ้ยปากเบ้เป็นจังหวะนะสุนทรัง
ฟังภาษาทันหน่อยค่อยสมหวัง
จนกระทั่งเรือออกจึงบอกลา
ไม่มุ่งมาดหมายถวิลสิ้นปรารถนา
พูดภาษามคธเล่นให้เย็นใจ
พอได้ช่วยประคับประคองให้ผ่องใส
ซ้อมเจ้าไว้เป็นลูกคู่สู้ลังกา
เมื่อไรเลยจะได้กลับมาเห็นหน้า
พี่ขอลาดวงใจไปเอเดน
วิปริตจริงแท้พึงแลเห็น
นั่งเดินเล่นโยเยชวนเซชวน
ลงซีมนิ่งโมเยไม่เสสรวล
แล้วเลยม้วนล้มหลับกับที่นอน
แต่พี่ไม่เมาเลยเคยแต่ก่อน
ไม่พักร้อนถึงอู่อยู่สบาย
ต้องลำยากล้างรูปก็เหลือหลาย
ไม่มีสายสมรช่วยด้วยเช่นเคย

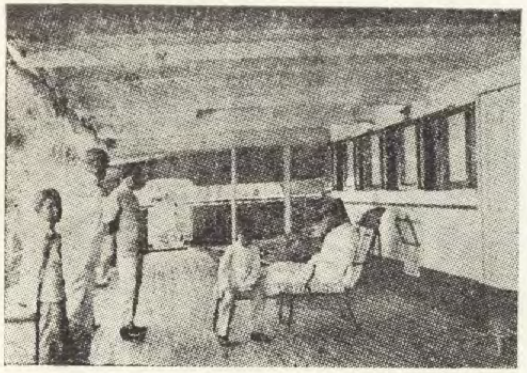
ต้องเรียกให้อ้ายฝรั่งช่วยตักน้ำ
เป็นคนอื่นแล้วหนาอย่าเรอเลย
นึกนึกไปให้เอนดูอ้ายหนูนี้
เข้าใจข้างทั้งอังกฤษและคำไทย
หากว่าคร่ำเยอรมันฉันเฉลย
มันจะเฉยเสียแล้วกรรมทำกระไร
สอนยาพี่พูดเล่นเห็นจะได้
ถ้านานไปจะให้เทศน์นครกัณฑ์

คืนที่ ๑๕

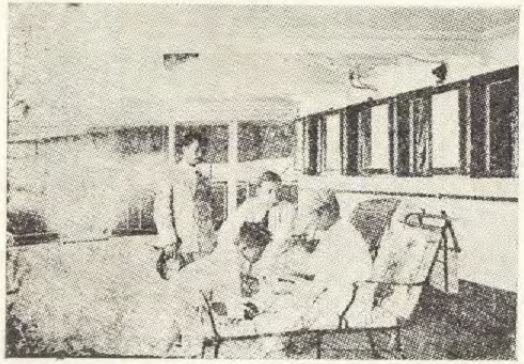
วันอาทิตย์ที่ ๑๔ เมษายน

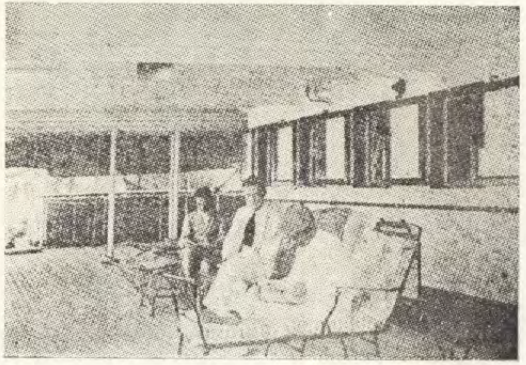
รู้สึกว่าอากาศเปลี่ยนเป็นอื่น ผิดจากที่คุ้นเคยกลิ่นอายกันมากออกจะแห้ง ๆ ไม่ชื้นแต่ร้อนพอใช้ พัดลมเบา ๆ เย็นนอนสบาย ทเลแดงคงหนาวเช่นคราวก่อน วันนี้กลางวันเวลาเที่ยงในแคบินไม่ต้องใช้พัดลมแล้ว จะกินไข่แลเยลลี่ในตอนเช้าไม่สำเร็จ เพราะกาในขาญชมหาดเล็กเขาอ่านไม่ออกเอาไปส่งให้ฝรั่งเฉย ๆ ไม่พูดว่ากระไร มันก็ไม่นึกว่าเราจะกินเพราะสายแล้ว มหาดเล็กไม่เห็นใครเอาอะไรมาก็ไม่เป็นไรเพราะพ้นน่าที่แล้ว ตกลงต้องไปรับสั่งให้หาสัวดมาสั่งเอง เกิดหนักใจขึ้นว่าถ้าไปทางยกเราม้วนอนต้นขึ้นจะไม่มีอะไรกิน ถ้าถูกคนใช้ไม่รู้ภาษาจะลำบาก เพราะน่าที่พระยาสุรสีห์[๖] เคยทำ มาตกในมือมหาดเล็กอาจมีเวลาอดได้ จึงได้มอบให้เยนตราช่วยเออในการกินอีกทางหนึ่ง คิดถึงพระยาสุรสีห์มาก นอนอ่านหนังสือยันเที่ยงนอนแต่บ่ายจนค่ำมาสองวันแล้ว เวลาชิงพลบเป็นหลับได้อย่างลิงทุกวัน ต้นขึ้นอ่านหนังสือแม่มาใส่ไปใหม่ จนกินเข้าเลิกแล้วพูดกันไปจนนอนเหมือนกันทุกวัน นึกจะเขียนหนังสือถึงใครก็ไม่มีเรื่องอะไร ย่นอยู่ ๆ อี ๆ เขาจะขี้เกียจอ่าน นั่งเสียที

๖ พระยาสุรสีห์วิศิษฐศักดิ์ เชย กัลยาณมิตร ข้าหลวงใหญ่มณฑลพายัพ ต่อมาเป็นเจ้าพระยา เคยตามเสด็จเมื่อคราวก่อน

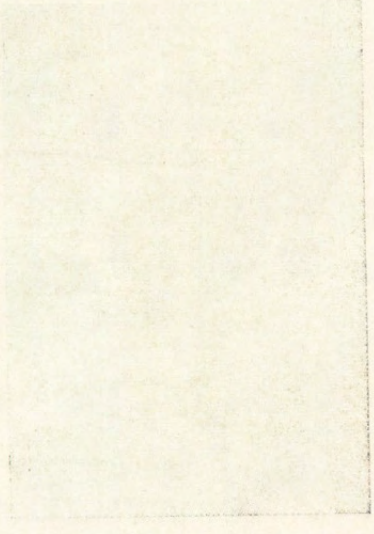

เสด็จประทับในเรือซักซัน

คืนที่ ๒๐

วันจันทร์ที่ ๑๕ เมษายน

วันนี้เป็นวันเถลิงศกขึ้นจุลศักราช ๑๒๖๙ ปีมะแมนพศก อยู่กลางทเล คลาดเอเดนจะทำอย่างไร ตั้งแต่เป็นสงกรานต์มายังไม่เคยทำการเล่นเท่านี้ ได้เชิญพระพุทธรูปบรรดาที่มากับพระบรมอัษฐิสรงน้ำ แต่น้ำอบไทยก็ไม่มี จึงโปรยด้วยน้ำอบฝรั่ง ไม่แต่พระ พ่อก็ไม่มีน้ำอบสรงเหมือนกัน แล้วมีการเล่นกลางวัน ขับฉลากนั่งที่ พ่อถูกไปอยู่หัวโต๊ะไทยล้วนแต่เซกันค์โดยมาก กับเข้าไทยที่เลี้ยงวันนี้ คือพริกเกลือถั่ว ๑ กุ้งไม้ทอด ๑ ไข่เค็ม ๑ เนื้อทอด ๑ ของหวานสับรดกวนแลมะปรางแก้ว ทอดกุ้งไม้กลิ่นส่งขึ้นไปถึงกับต้นต้องลงมาดู ชายอรุพงษ์เป็นผู้ทอดเลยยัดปากตากับต้นเคี้ยวเรื่อย มะปรางแก้วเก่งเต็มที่ ฝรั่งพากันพิศวงงงงวยมาก ในการเปลี่ยนที่ไม่มีอัฐจะเล่นต้องเอาเงินม้ากเยอรมันเล่นกัน เพราะปฤกษากันว่าจะเอาเงินรูเปียสำหรับเอเดน ก็พากันเห็นว่าจะมีเวลาใช้น้อยฤาไม่ได้ใช้เลย ถ้าเป็นม้ากจะใช้ในเรือได้ตลอดทาง สำหรับซื้อน้ำซื้อบุหรี่สูบ ฝรั่งกับคนไทยที่ไม่เคยเล่นสนุกกันเสียจริงๆ ส่วนของพ่อที่ได้มีสองม้ากอันหนึ่งนอกนั้นม้ากเดียวหมด ได้คิดจะให้เขาทำเข็มกลัดคอเอารูปเรือซักเซนแล้วเอาเหรียญทับกลาง ที่ลำเรือเขียนว่าเถลิงศกข้างหนึ่ง ๑๒๖๙ ข้างหนึ่ง จะส่งเข้าไปเป็นของฝาก ทำด้วยเงินทั้งนั้น ได้รดน้ำเจ้าพระยาสุรวงษ์คนเดียว[๗] เสือกางเกงเจ็กสำรับหนึ่ง ปยามาสักหลาดสำรับหนึ่ง น้ำอบฝรั่งหนึ่งขวด กับให้นาฬิกาเรือนหนึ่ง เพราะนาฬิกาที่ให้เมื่อมายุโรปของแกหายเมื่อก่อนจะมานี้ เขียนว่า "ให้เจ้าพระยาสุรวงษ์ที่ได้เป็นเพื่อนคิดตัวมาครบ ๑๐ ปี"

---

๗ ในผู้ตามเสด็จเจ้าพระยาสุรวงศเป็นผู้มีอายุแก่กว่าพระชัณษา จึงทรงรดน้ำ สมมตว่าเป็นผู้สูงอายุ มิให้ขาดพระราชกิจที่เคยทรงประพฤติ แต่อายุยังหาถึง ๖๐ ไม่

วันนี้พ่อได้สรงมุรธาภิเศก คือสระหัวแลอาบน้ำจืด ใจตออยู่ข้างจะโรเรรู้สึกขาดเต็มที

กลางคืนเย็น ฉวนรุ่งหนาว แต่กลางวันยังร้อน กลิ่นอายเปลี่ยนเปนอื่นมากขึ้น กินอยู่อย่างฝรั่งมาจนวันนี้รู้สึกลิ่นลมหายใจมันออกจะหรั่ง ๆ กลิ่นฝรั่งมันเปนด้วยอาหารนี่เอง มันห่างกันกับเรามาก ประกอบไปด้วยนมเนยมันจึงมีกลิ่นเปนเนย ไม่หายอยากทาน้ำอบเลย อาบน้ำแล้วรู้สึกเศร้าใจทุกวัน ไม่แล้วเสียจริง ๆ เมื่อขวชก็ดูไม่เดือดร้อนเช่นนี้ เห็นจะเปนด้วยบำเรอตัวมากเข้าจึงให้เสียคนไปดังนี้

คำวันนี้กับตันให้แต่งห้องด้วยธงแลดอกไม้ ออกจะใคร่หรูอยู่บ้าง กับเข้าก็เลือกคัดมีเมนูทำเฉภาะ กรมประจักษ์ทำรูปแมวดำให้ ได้ส่งมาด้วยในซองนี้ เพลงแตรข้างหลังมีนางครวญ บริพัตรเขียนให้ แต่มันทำไม่ได้ดี เพราะวิธีเพลงไทยกับฝรั่งมันห่างกันมาก ถ้าฟังไกล ๆ พอได้เค้าซัด ถ้าฟังใกล้มีฝรั่งเข้าไปเลือนอยู่ในนั้นมาก ตกลงต้องให้ตาต่อร้อง คิดถึงบ้านเต็มที ใจกระสับกระส่าย คืนวันนี้อยู่ข้างร้อน รู้สึกไม่สบายแต่ไม่ใช่เจ็บ

กับตันเอายาไอช็อเอมเซอ เปนยาไอธรรมดาสีขาว ๆ มาเล่นกล ยานี้มันเปนเกลืออย่างหนึ่ง เอาเท่าปุหรี่เทลงในกันขาน แล้วเอายาไอซ้อน ๆ กันสองตั้ง ๆ ละ ๕ อัน แล้วเอาออลกะฮอเทลง จุดไฟไหม้ยาไอแวบ ๆ ประเดี๋ยวยาไอนั้นพุ่งขึ้นมาทีละน้อย ๆ เหมือนงูเลื้อยยาวเปนนักเปนหนาดูก็ขันดี ยานี้กินแก้ไอดี พ่อเขียนหนังสือเห็นจะผิดเต็มที เพราะใจไม่อยู่กับตัว มีอะไรเขียนในนี้หมดต่างพูดกัน ส่วนในสมุดที่เตรียมมาจะเขียนนั้นได้เขียนน้อยเต็มที บางวันไม่ถึงครึ่งน่า วันละน่านั้นเปนพ้น คงจะไม่ได้แก่นสารอะไรนัก คำเตือนของเจ้าพระยาสุรศักดิ์[๗] แกก็จริงอยู่บ้าง ถ้าถึงเจ็บไข้ล้มหมอนนอนเสื่อน่าจะถึงร้องไห้

---

๗ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เจิม แสง-ชูโต

ถ้าไม่มีลูกแลเจ้านายมาด้วยพอคุยกันได้เห็นจะเหลือทนทีเดียว **ต้องคอยไล่**
เวลานอน แต่หวังว่าขืนยกกระเบา วันนี้ในแคบินร้อนต้องขึ้นไปนั่งข้างบน **แต่ง**
นิราศกรมประจักษ์เล่นประสาไม่มีอะไรจะทำ ได้คัดเติมมาให้

เมื่อวันจันทร์สกันต์คลาสดาดฟ้าท้าย เขานัดหมายเต้นรำดูขำขัน
เพื่อสกันต์คลาสขาดผู้หญิงจริงทั้งนั้น จึงหฤหรรษาสบายแต่ท้ายเรือ
ฉันจะไปก็ให้คิดจิตรประวัติ กลัวจะตัดกิเลศยากลำยากเหลือ
ต้องละเลยเฉยไว้ไม่เออเพื่อ สู้ทนเหื่อทนไคลในที่นอน
ครั้นวันศุกร์วันเสาร์เขามาเล่น แข่งขันเช่นมีตำรามาแต่ก่อน
ดาดฟ้านี่จะมีเรือเหลืออาวรณ์ จึงผันผ่อนแขงใจขึ้นไปดู
เห็นยายแหม่มยายหม้ามกลุ้มกล้ำกลาด เหลือประหลาดรูปกายคล้ายยายหนู
นึกความหลังยังไม่ลืมปลื้มเชยชู พี่ยืนอยู่จนเขาเล่นเห็นวิธี
อย่างหนึ่งนั้นเชือกขวางกลางดาดฟ้า ห้อยแอบเปอลเรียงมาห้าหรือสี่
แล้วประมวญแต่ล้วนพวกครุณี ยืนกัดกินตามที่คนละใบ
ห้ามมิให้ผู้ใดเอามือจับ ใช้ปากงับแสนยากถลากไถล
ใครกินหมดก่อนจริงจึงวิ่งไป ลอดเชือกใช้เป็นสาหร่ายผ่ายหัวเรือ
นางเด็กเสือสีฟ้าน่าสงสาร แสนรำคาญแพ้เขาเศร้าโศกเหลือ
ร้องไห้เบ้เหยยุ่งสุ้งเสียงเครือ นางคนเสือสีจันทน์นั้นชนะ
ทั้งหญิงชายร่ายเดินเที่ยวเมินเล่น เด็กเด็กเต้นโลดเละเทียวเกะกะ
หัวน่าขัดการเล่นนั้นเป็นพระ ดูเอะอะวุ่นมากยากกระไร
พระราชทานจ้องยาดูน่ารัก ลายจำหลักพื้นทองงามผ่องใส
ใครเล่นดีกว่าทั้งหมดที่จดไว้ ก็ให้ได้ของเปรเซนต์เป็นรางวัล

ยังมีอย่างอื่นมากยากจะเล่า
เป็นที่รื่นเริงร่าพูดจากัน
คนอื่นเล่นนั้นไม่เห็นมันสนุก
มีทั้งลาวแลฝรั่งอีกทั้งไทย
มามัวดูอยู่เช่นนี้ไหนรอด
ฝรั่งขาวพี่เกลียดขี้เกียจตอม
พี่หลบหน้าลงมาที่ห้องหับ
ขึ้นไปเฝ้าพึ่งความตามจำนง
แกมาเดินยุ่มย่ามตามดาดฟ้า
นางคนพี่แก่นั้นกลับเล็ก
พยุนดรเข้าไปข้องอด
ไม่รู้คำลำยากยากจะตาย
ให้คิดถึงเมืองลังกาน้ำตาหยด
อยากจะพูดยาพี่ตีสำนวน
กลับคืนห้องท่องอภิธานซ้ำ
เมื่อขากลับจะได้พล่ำหน่ำฤไทย
เฉลิงศกหกสิบเก้าเข้าปีวัว
แสนอาวรณ์ร้อนใจไม่เคลื่อนคลา
มาเปลี่ยนยุทเลยเหระหน
ถึงจะคิดข้องกันให้บันเทา
สรงน้ำพระอนิจาน่าอนาถ
ต้องใช้น้ำหอมแทนแสนคนึง
ขาดเข้าแซ่มีแต่ของแห้งแห้ง
กองเงินม้ากหลายอย่างต่างออกไป
เพราะพวกเขานั้นชำนาญการแข่งขัน
แต่ตัวฉันซมเซาเหงาง่วงใจ
จะสู้กรุกเรือนพี่ที่ไหนได้
จะนึกไหนได้หมดไม่อดออม
เห็นจะจอดเจ็บใจจนไผ่ผอม
ไม่งามพร้อมเหมือนฝรั่งบางเสาธง
เขาขอกรรับส่งให้หาน่าพิศวง
รับส่งทรงชี้ให้ดูยายเจ๊ก
อุ้มลูกฝาแฝดประคองมาสองเด็ก
โปรดให้เม็กเล่นตามความสบาย
พึ่งกำหนดราจาน่าใจหาย
แสนเสียดายล้อไม่ไหวใจรัญจวน
แสนรันทดหม่นไหม้ฤไทยหวน
มีแต่ล้วนมิลักขูดสูใด
จะจำศัพท์ใหม่ใหม่ไว้ให้ได้
ให้ฦๅในเขตรแคว้นแดนลังกา
เมษายนตลดีถีสิบห้า
คิดถึงน่าสงกรานต์ที่บ้านเรา
แสนขัดสนเศร้าทรวงให้ง่วงเหงา
ก็ไม่เยาบางวิโยคที่โศกรึง
น้ำอบหยาดหนึ่งก็ไม่ได้มาถึง
เสร็จแล้วจึงเลี่ยงกลางวันกันอย่างไทย
พี่สู้แสร้งยิ้มแย้มทำแจ่มใส
ตัวฉันได้สามม้ากมากจริงจริง

จะฝากไปให้ทั้งสามทรามสงวน
ปราณีเจ้าหม่อมแห้งเหมือนแกล้งทิ้ง
แหวนก็ไม่ได้กับเขาเผ้าอาภัพ
เสียแรงทำกับเข้าให้ใช้การงาน
อันที่แท้แกก็มีโทษอยู่นิด
ได้ถุงเงินหนึ่งใบพอใจเย็น
ผู้เสร็จการต่างพระองค์คงไม่ว่า
ทั้งเป็นผู้แจกจ่ายทุกรายไป
เวลาค่ำซ้ำมืดดินเนอเล่า
เสร็จการเลี่ยงเลยมาข้ำแต่ลำพัง

พอท้วถ้วนกันทั้งนั้นท่านผู้หญิง
จะกลอกกลิ้งไปอย่างไรไม่ได้การ
ช่างยุยงยับเต็มประดาน่าสงสาร
จะคิดอ่านดูสักทีที่เอเดน
ทำให้ติดหงอกกระจายไม่วายเข็ญ
ดูก็เห็นจะยินดีมีน้ำใจ
ด้วยเลือกหาแปลกชักสู้จัดให้
เพราะเป็นใหญ่ปกป้กรักษาวัง
วันนี้เขาหรูแท้กว่าแต่หลัง
ในห้องนั่งคิดนิราศไม่ขาดคืน

เมืองเอเดน

คืนที่ ๒๑

วันอังคารที่ ๑๖ เมษายน

เมื่อคืนนี้ตอนดึกหนาวอีก กลางวันในแคบินของพ่อร้อน เหตุด้วยลมมันเปลี่ยนทาง ตรงมาน่าเรือกินแคมซ้าย ห้องพ่ออยู่แคมขวา จึงขึ้นมานั่งเล่นแลเขียนหนังสืออยู่บนดาดฟ้า ตกย่ายลงเย็นขึ้นทุกที เสื้อขาวแต่งอย่างฝรั่งพอสบาย

วันนี้รีบเขียนหนังสือเสียให้สำเร็จ เพราะเหตุที่จะถึงเอเดนไม่แน่เสียแล้ว เดิมเขาว่าย่าย ๔ โมง กับ ๕ โมง จะหยุด ๖ ชั่วโมง มีเวลามากจึงเรื่อย ๆ นี่จะถึงค่ำแลหยุดเพียง ๔ ชั่วโมง เพราะน้ำเชี่ยวแลไม่มีของยรรทุก

เริ่มเข้าอ่าวเอเดนมาแต่เมื่อวานนี้ เขาว่าเป็นที่สำหรับปลามาไข่ ด้วยน้ำค่อยตื้นกว่าข้างนอก พื้นเป็นทรายเพราะฉนั้นปลาจึงได้ชุมนัก ผุดโผล่ว่ายพล่าน

---

๙ เป็นคำพูดล้อกันว่า ถ้าใครมีเมียสาวผมหงอกเร็ว

ไปเสมอยังค่ำ เมื่อวานนี้เขาเห็นปลาโลมากันมาก ว่าเป็นฝูงใหญ่ ๆ ตัวโต ๆ เป็นเหตุให้มีนกยูงมากินว่อนโฉบฉวยตามริมเรือ ให้ไปตามกรมประจักษ์มาดู เพราะต้องกับนิราศหม่อมราโช อะไรๆ ที่นอกจากนิราศหม่อมราโชก็ไม่ทิ้งเหมือนที่หม่อมราโชแกว่าเหมือนนกนางนวลนั้นไม่เหมือน ยินอยู่บนทเลเหมือนนกนางนวล แต่ปีกมันสั้นเท่าทั้งสองข้างอกขาว เรียกว่ายูง ภาษาที่นี่เขาว่าโง่ ฉันยกมาเตียวนี้ แต่จะจดไม่ทัน ขอผัดไปวันอื่น พ่อได้ส่งของที่ซื้อมาให้ จะลาออกเรือต่อไปอีก

พ่อผู้คิดถึงเหลือล้น

จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

ป. ล.

คาถาพระสุภูติแต่งถวายไชยมงคล

ชยตุ

ชยสิริมงฺคลาภิวุฑฺฒิ เต โหตุ

อาสีสปุพฺพกำ ชยมงฺคลฏฺฐกำ

๑ เชตฺวา มารำ สเสนำ กริวรสหิตำ เภรวำ โย ปวีโร
สิทฺธตฺโถ สกฺยสีโห สกลชนหิโต พุทฺธวา พุทฺธโพธึ
สจฺเจนาเนน นิจฺจำ สุวิหตกสิโร อุตฺตโม ยาวชีวำ
จุฬาลงฺการราชา ชยตุ สปริโส โหตุ เต มงฺคลำ จ.

๒ พนฺธิตฺวา กามปาสารตฺทธิสทิสา อานเยมาติ วตฺวา
ปตฺตา โย ขีณกาโม อชินิ มุนิ ตโย ธีตโร อนฺตกสฺส
สจฺเจนาเนน นิจฺจำ สุวิหตกสิโร อุตฺตโม ยาวชีวำ
จุฬาลงฺการราชา ชยตุ สปริโส โหตุ เต มงฺคลำ จ.

๓ สพฺพญฺญุ ปาฏิหีเร กริยติ มติโน โยรุเวลาทิเก จ
เชสี นานปฺปกาเร สปริสชฏิเล โลกนาโถ วิเนตฺวา
สจฺเจนาเนน นิจฺจํ สุวิหตกสิโร อุตฺตโม ยาวชีวํ
จูฬาลงฺการราชา ชยตุ สปริโส โหตุ เต มงฺคลํ จ.

๔ เทวพฺรหฺมาทิมชฺเฌ วรมติยมกิ ปาฏิหีรํ กริตฺวา
ทุปฺปญฺเญจาภิมาเน อชินิ ชินวโร ติตฺถิเย โย ทเมตฺวา
สจฺเจนาเนน นิจฺจํ สุวิหตกสิโร อุตฺตโม ยาวชีวํ
จูฬาลงฺการราชา ชยตุ สปริโส โหตุ เต มงฺคลํ จ.

๕ ภูปาทีนมฺปี ภีมฺธิวจนสวนาจางฺคุลีมาลโจรํ
มาเรตุ สนฺติเก ตํ อชินินธิวโร โย อภีรู วิเนตฺวา
สจฺเจนาเนน นิจฺจํ สุวิหตกสิโร อุตฺตโม ยาวชีวํ
จูฬาลงฺการราชา ชยตุ สปริโส โหตุ เต มงฺคลํ จ.

๖ ผาเลสฺสํ เต ขิปีสฺสํ หทยมถปเท ปารคงฺคาย คยฺห
เชสฺยายาตญฺจ ยกฺขาลวกอิติ สุตํ โย มุนินฺโท ทเมตฺวา
สจฺเจนาเนน นิจฺจํ สุวิหตกสิโร อุตฺตโม ยาวชีวํ
จูฬาลงฺการราชา ชยตุ สปริโส โหตุ เต มงฺคลํ จ.

๗ มาเรตุ จกฺขุมนฺตํ ทสคชพลวายาตนาลาคิรีภิ
มตฺตํ ปิตฺวาน มชฺชํ อชินิ มุนิวโร โยติโมรํ นเมตฺวา
สจฺเจนาเนน นิจฺจํ สุวิหตกสิโร อุตฺตโม ยาวชีวํ
จูฬาลงฺการราชา ชยตุ สปริโส โหตุ เต มงฺคลํ จ.

๘ วตฺเตตฺวา ธมฺมจกฺกํ ปรหิตนิรโต อปฺปติวตฺติยํ โย
พุทฺโธสมึ เกหิจาปี วินยิ จ อปเร ปญฺจวคฺคียภิกฺขู
สจฺเจนาเนน นิจฺจํ สุวิหตกสิโร อุตฺตโม ยาวชีวํ
จูฬาลงฺการราชา ชยตุ สปริโส โหตุ เต มงฺคลํ จ.

เทวายาจนปุพฺพกา กตฺตุปริทีปกคาถา

๑ ยา เทวตา ภุวนสาสนปาลนสฺมึ
ยุตฺตาตฺตนียสุตธีตุมเหสิหี จ
ตา มุตฺตมํ สุชนวณฺณิตเทหโสภํ
สุยามิสฺสรํ นรปตึ ปริปาลยนฺตุ.

๒ ยทา หิมํ สีหพฬีปภูมึ อฑิวฺรฑิมหาราชวโรปคญฺฉิ
ตทา หิ โกลมฺพปุเร ปสิทฺเธ มโนรเม ภูสิตราชมนฺทิเร.

๓ มหาอมจฺจาทิหิ ราชเสว สุธีสมากิณฺณมหาสภายํ
จิลฺทรฺสฺสการาทิสมญฺญเกน คนฺเถน ปูเชสิ ทยาย ยสฺส

๔ โสโข อหํ ราชคุรู สุภูติ เนตา นิกายมฺหิ มรมฺมวิ์เส
เถโร กตญฺญู สุหโท สุธีนํ อกาสิ มํ ตุฏฺฐินิเวทนตฺถํ.

ดับลยู. สุภูติ. ป. น. ม. ร.

(ภาษามคธที่พิมพ์นี้ ได้แก้อักขระวิธีมาตามที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้)

แปลคาถา ที่พระสุภูติแต่ง

ขอจงทรงพระเจริญด้วยไชยสิริมงคล
ชัยมงคล ๘ คาถา มีความหวังเปนเบื้องหน้า

พาหุงคาถา ๑

๑ สมเด็จพระสิทธิวัตถ ผู้แกล้วกล้าดุจพระยาราชสีห์ ในศากยวงษ์
ทรงพระกรุณาแก่ประชาชนทั้งปวง ผจญพระยามารกับริพล ทั้งพระยาช้าง

อันน่ากลัวได้แล้ว ได้ตรัสรู้พระโพธิญาณ ฯ ด้วยอำนาจสัตยาธิษฐานนี้ ขอสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์บรมราช พร้อมทั้งราชบริษัท จงขจัดพระโรคหายเป็นนิตยกาล มีชัยตราบเท่าพระชนมายุสานสมัย ขอชัยมงคลจงประสิทธิ์แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าเทอญ

๒ สมเด็จพระมหามุนีผู้มีเกลศกามสิ้นแล้ว ชำนะได้แล้วซึ่งอิตามาร ๓ คน ผู้ทนงตนกล่าวว่าตัวเป็นคุจบ่วง กล่าวคืออกามตัณหา แลสมุทรชลาธาร กล่าวคืออรติ คือความหวงหึงส์ (?) จักผูกตรึงนำมาให้จงได้ ดังนี้แล้วแลมาประโลมล่อ ฯ ด้วยอำนาจคำสัตย์ข้อนี้เป็นที่ตั้ง ขอสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์บรมราชพร้อมทั้งราชบริษัท จงขจัดพระโรคหายเป็นนิตยกาล มีชัยตราบเท่าพระชนมายุสานสมัย ขอชัยมงคลจงประสิทธิ์ แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าเทอญ

๓ สมเด็จพระสรรเพ็ชญผู้เป็นที่พึ่งของโลกคือสัตวนิกาย ทรงกระทำพระบำเพ็ญบารมีทั้งหลายต่าง ๆ ประการ ทรมานชฎิลเจ้าลัทธิสามคนกับบริษัท มีอุรุเวลกัสสปเป็นหัวหน้าให้ละมานะได้แล้ว เทศนาโปรดให้สำเร็จ ฯ ด้วยอำนาจสัตยภาษิตนี้ ขอสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์บรมราช ฯลฯ มีชัยตราบเท่าพระชนมายุสานสมัย ขอชัยมงคลจงประสิทธิ์แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าเทอญ

๔ สมเด็จพระชินวร ทรงกระทำพระยมกปาฏิหาริยอันประเสริฐยิ่ง ปราบเหล่าเดียรถีย์ผู้ไร้ปัญญา มีมานะถือตัวจัด ให้ปราชัยในท่ามกลางบริษัทมีเทวดาและพรหมเป็นหัวหน้า ฯ ด้วยอำนาจสัจวาจาที่กล่าวนี้ ฯลฯ ขอชัยมงคลจงประสิทธิ์แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าเทอญ

พาหุงคาถา ๔

๕ สมเด็จพระชินสีห์ ผู้เอกอัครหาบุคคลประเสริฐยิ่งกว่ามิได้ มีพระไทยมั่นไม่คั่นคร้าม ทรงทรมานอังคุลิมาลโจรผู้ร้ายกาจ แม้แต่เพียงออกชื่อ ก็เป็น

ที่ขยาดสดุ้งกลัวของชนนิกรมีพระภูธรเปนประมุข ผู้รุกเข้ามาเพื่อจะสังหารพระองค์ ทรงเทศนาโปรดให้ได้สำเร็จ ฯ ด้วยอำนาจคำจริงนี้ ฯลฯ ขอชัยมงคลจงประสิทธิ์แด่สมเด็จบรมบพิตร์พระราชสมภารเจ้าเทอญ

พาหุงคาถา ๒

๖ สมเด็จพระมุนินทร์ ทรงปราบอาลวกยักษ์ผู้แรมา เปล่งวาจาคุร้ายหมายจะฉิกดวงพระหทัย ไม่ฉนั้นจะจับพระยาทฟาดไปณฝั่งโน้นแห่งพระคงคา ให้ปราชัยพ่ายแพ้แด่พระบารมี ฯ ด้วยอำนาจวิสัตย์นี้ ฯลฯ ขอชัยมงคลจงประสิทธิ์แด่สมเด็จบรมบพิตร์พระราชสมภารเจ้าเทอญ

พาหุงคาถา ๓

๗ สมเด็จพระมุนิวร ผู้ทรงพระกำลังสิบคชสาร ได้ทรงทรมานพระยาช้างนาลาคิริ ผู้ดื่มสุราเมาชัชมัน อาลวาดวิ่งมาเพื่อจะปลงพระชนมชีพของพระองค์ ผู้ทรงพระญาณปานจักษุประสาท อาจเห็นแจ้งซึ่งเหตุผล ผจญให้แพ้พ่ายหายพยศ ฯ ด้วยอำนาจสัตยพจนปรารภพระพุทธานุภาพนี้ ฯลฯ ขอชัยมงคลจงประสิทธิ์แด่สมเด็จบรมบพิตร์พระราชสมภารเจ้าเทอญ

๘ สมเด็จพระพุทธองค์ ทรงยินดีในหิตสุขของปรสัตว์ ได้ตรัสเปนพระสยัมภูแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร อันใคร ๆ ในโลกนี้ไม่สามารถจะให้เปนไปแข่งขัน โปรดพระภิกษุปัญจวัคคีย์กับทวยเทพอื่นอีกเปนอันมาก ให้ได้ดื่มพระอมฤตธรรม ฯ ด้วยอำนาจสัตยประกาศคุณอ้างคุณพระพุทธรตนนี้ ขอสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลาลงกรณ์บรมราชกับทั้งราชบริษัท จงชนะพระโรคหายเปนนิตยกาล มีชัยตราบเท่าพระชนมายุสานสมัย ขอชัยมงคลจงประสิทธิ์แด่สมเด็จบรมบพิตร์พระราชสมภารเจ้าเทอญ

อายาจนาคือความวอนขอต่อเทวดา ๑ คาถา

ขออมรเทพนิกรผู้กอบภาระธุระในอันรักษาพระพุทธศาสนากับทั้งภูวสถานจงบริบาลสมเด็จพระนฤบดีสยามินทร์ ผู้มีพระอิศริยยศอันสูงสุด ทรงพระรูป

สิริวิลาศอันสาธุชนสรรเสริญแล้ว พร้อมทั้งสมเด็จพระมเหษี พระราชโอรส พระราชธิดาอันสืบสายเนื่องลงมาแต่พระองค์สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้านั้น เทอญ

ว. สุภูติ ป. น. ม. ร.

ต่อนี้ยังมีอีก ๓ คาถา พรรณาความอวดตัวของผู้แต่งคำฉายชัยทั้งนั้น ผู้แต่งอวดว่า ตนเปนเถระชั้นพระราชครูชื่อสุภูติหัวหน้าในพวกมรัมนิกายคือคณะพม่า เปนคนอัธยาศรัยดี มีกตัญญู เปนผู้ได้รับสมุดดีกชันนาริยาพิของอาจารย์ชิลเดอส์ เปนราชสักการของพระเจ้าเอดเวอดกรุงอังกฤษทรงถวาย เมื่อครั้งเสด็จมาถึงเกาะสิงหฬ ในที่ประชุมใหญ่แห่งหมู่เสวกามาตย์ ณสถานที่ควินส์เฮาส์ที่ผู้แต่งเรียกว่าราชมณเฑียร เมืองโกลัมโบ ตนได้แต่งคำฉายชัยนี้ไว้ เพื่อประกาศความชื่นชมยินดีให้ปรากฏแก่หมู่ปราชญ์ จะแปลตามโวหารของผู้แต่งก็อายใจ เล่าไว้เพียงเท่านี้ก็เห็นว่าพอแล้ว

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๕

คืนที่ ๒๑

วันที่ ๑๖ เมษายน ตอนค่ำ

หญิงน้อย

พ่อจะเขียนเรื่องเมืองเอเดนส่งไม่ทันนั้น ไม่ใช่ว่าไม่มีเวลาเขียน มีถมไป แต่ถ้าส่งขวนเรือออกนัก คนมันพากันตีกินเสียส่งไม่ใคร่จะได้ จึงต้องตาลตาลานส่งก่อนเรือออกสองสามชั่วโมง แต่เรือแล่นเห็นเอเดนมานานจึงได้อ้อมแหลมเข้ามาถึงท่าจอด ดูประหลาดที่ครานี้แลเห็นเขียวเหมือนตะไคร่น้ำมีบ้างตามน่าเขา นอกจากนี้ไม่เห็นมีอะไรแปลกตากว่าแต่ก่อนเลย เรือทอดสมออีก ๑๕ นาฬิกาจะย่ำค่ำ แต่ต้องเข้าใจว่ากลางวันที่นี่มากขึ้นกว่ากลางคืนแล้ว เห็นเรือรบอังกฤษหลายลำ ซักธงบริวารทุกลำ ที่ท่าแต่งเอาธงตาดเป็นเพดาน ได้ความว่าหลอดแลมิงต้นเข้าเมืองขอมเขมาตรวจราชการ มีเรือลงมาขายของทันทีในเวลาเรือยังไม่ทันจอด ใช้เรือกระเชียงรุงรังเป็นพืน เสียงมาแต่ไกล คนที่มานั้นเป็นพวกสุมาลีดำหัวหยิก บางคนเอาดินอะไรเหมือนดินสีผองโพกหมดทั้งหัว เห็นจะเป็นเครื่องกันร้อนได้แลทำให้ผมเป็นสีแดง ของที่มาขายนั้นเขาสัตว์ สมุกยอดแหลม พัดขนนก ขนนกเปล่า ๆ เป็นต้น แต่การที่จะซื้อนั้นแพงเต็มที ไม่ใช่แพงเงิน แพงแรงที่จะต้องต่อมัน เขาสัตว์ที่พ่อซื้อฝากผู้ชาย ตั้งต้นมันก่งราคาคู่ละปอนด์หนึ่ง การที่จะต่อตามกันไม่ใช่อย่างพูดจาถึงเทลาะกันสักครึ่งชั่วโมง ตกลงคู่ละรูเปี้ยเดียวเท่านั้น มันถูกเหลือเกินเช่นนี้ ถ้าเป็นเมืองเราคู่ละ ๒๐ บาทก็เกือบจะขายได้ เดิมคิดว่าขวนค้าแล้วจะไม่ขึ้น แต่นั่งกินนอนมาหลายวัน เมื่อยเต็มทีจึงตกลงเป็นจะขึ้นบก คนที่เมืองนี้ชอบยกลฝรั่งก็มี แขกเตอกก็มี แขกอาหรับก็มี กิริยาอาการมันคล้ายกันหมด คือ

แหลมตรงที่เรือไฟจอด ณ เมืองเอเดน

เสือกเข้ามาพูดอะไรต่ออะไร ชวนแลกเงิน ขอทาน รับนำทาง รับชนของ เดิน โดนหัวไหล่แซกเบียดพร้อมทุกอย่าง ถ้าทำงานแล้วเหมือนไม่มีวิญญาณ เช่น ต้นว่าเรือกระเชียงเล่าเฟอะ คนติกระเชียงแต่งตัวไม่เหมือนกันสักคนเดียว อ้ายบ้างก็นุ่งกางเกงไม่มีเสื้อ อ้ายบ้างก็มีเสื้อนุ่งขัดเตี่ยว อ้ายบ้างก็ห่มคลองด้วยผ้าขาวเหมือนพระ พอลงเรือแล้วอ้ายบางคนก็ อ้ายบางคนหยุด จนเรือไม่เดินเลย จนถึงฝรั่งนายเรือวานให้พ่อถือท้าย ชักเลยวนหมดแต่เรือมันไม่เลี้ยว โคดเข้าขัยหางเสือกเหนียวลุกขึ้นยืนร้องราวกะจะลากไม้ ยอกว่าสั่งให้มันติกระเชียงดีกว่าลากหางเสือ ก็ส่งภาษาอังกฤษที่เกือยจะไม่เป็นภาษาคน อ้ายคนติกระเชียงตอยก็พูดอังกฤษอย่างไม่เป็นภาษาคน เอ็ดกันเรอย ตกลงเป็นพูดกันมากกว่าทำอะไรหมด เห็นไม่ได้การเอ็ดกันขนานโตจึงถึงฝั่ง พวกเราออกเดินกันไปข้างซ้ายมือ ซึ่งเป็นที่ว่าการกงสุลและโฮเตลกับร้านขายของ ซึ่งพ่อไม่เคยไปแต่ก่อน เพราะเมื่อมาคราวก่อนขึ้นรถไปข้างขวามือ อันเป็นทางขึ้นไปบนเนินจนไปถึงบ้านเจ้าเมือง ขึ้นไปบนเขา ลงจากเขาไปเครตาซึ่งเป็นเมืองของพวกสุมาลีอยู่ เที่ยววนอยู่ข้างในแล้วกลับมาลงท่า ที่ไปข้างซ้ายนี้มันเป็นที่สุดของเมืองไปชนเขา มีถนนสามสาย สายน่าริมทเลมีที่ไว้ถ่านกันกำแพงอยู่ข้างทเล สายกลางเป็นโฮเตลและห้าง สายในเป็นถนนออกร้าง ๆ ครุกระ มีแต่ตึกชนิดไม่มีหลังคา เงียบไม่เห็นมีคน ที่ไปเดินสายกลาง ระยะทางเห็นจะราวตั้งแต่วังสวนดุสิตไปถึงถนนดวงตวัน ระหว่างถนนริมทเลกับถนนสายกลางมีสนามแต่ไม่มีหญ้า ปลูกต้นอะไรคล้ายพลับพลึงไว้สักสองสามหย่อม ตรงสพานขึ้นไปมีสวนกั้นเป็นคอกไว้นิดหนึ่ง มีต้นไม้รูปร่างแลขนาดเหมือนแลเท่ากับกิ่งไม้ที่เขาเอามาทำฐานรองตั้งในโรงลคร ประมาณสัก ๒๐ ต้นได้ ต่อนั้นไปจึงเป็นตึกรูปร่างกระจัดกระจายตามแต่จะเป็นไป มีข้างขวามือแถบเดียว ลองแวะเข้าที่ร้านแรก ถามซื้อขนนกกระจอกเทศ เอาออกมาให้ดูมัดหนึ่ง (สามอัน)

เรียกราคาถึงปอนด์ครึ่ง เยนตราแกก็ต่อเสียถึงดี จะให้หกชิลลิงส์ ตกลงลดราคาเหลืออยู่ปอนด์หนึ่ง ต้องเดินออกจากร้านทำมารยาไปอีกร้านหนึ่ง คราวนี้จะซื้อสองมัด เรียกราคาปอนด์ครึ่ง เท่ากับอ้ายมัดเดียวก่อน เยนตราต่อ ๑๖ ชิลลิงส์ ไม่ตกลงออกจากร้านนั้นไปใหม่ คราวนี้จะซื้อสามมัดเรียกราคา ๒๕ ชิลลิงส์ ต่อกันตอแตกตอแตน ตกลงเป็นได้ซื้อที่ร้านนี้ อะไร ๆ บรรดาที่ซื้อเป็นเช่นนี้ทุกอย่าง ว่าไปตามความจริง ถ้านึกถึงราคาเมืองเราแล้ว มันช่างถูกเสียจริง ๆ ไข่นกกระจอกเทศใบละรูเบี้ย แต่ในเวลาที่ยืนฟังต่อกันอยู่นั้นอดหัวเราะไม่ได้ แต่ความรำคาญก็มีมาก ยืน ๆ อยู่ประเดี๋ยวอ้ายคนนั้นมาเฉียดหน้าประเดี๋ยวอ้ายคนนี้โดนหัวไหล่ ประเดี๋ยวคนนั้นเอาเงินมาชวนแลก ประเดี๋ยวคนนั้นมารับจะนำไปที่โน่นที่นี่ ประเดี๋ยวยื่นมือสอดเข้ามาล้วงเอาของที่ซื้อทำเป็นจะรับถือไปให้ เขาว่าเป็นท่วงเป็นทีก็พาสูญ ถ้าไม่เป็นทีก็รีดเอาเงินเมื่อถึงท่า แต่ส่วนขอทานนั้นไม่ว่าแห่งหนตำบลใด เดินรอเรี่ยงเคียงไหล่กันไปกับเรา พูดพล่ำไม่หยุดปาก ถึงจะนิ่งเสียอย่างไรก็คงขออยู่เสมอ ลงปลายที่สุดไปที่ร้านขายเหล้า ซึ่งได้แอบปอยน์เมนต์ด้วยเพื่อจะไปกินน้ำ พูดภาษานั้นเหลือกำลัง ไม่เลือกว่าชาติอะไรใช้ภาษาอังกฤษอย่างโคมลอยต่าง ๆ ทั้งนั้น เรียกเอาน้ำกินรับเออนอห่อหมกแล้วไปลืมเสียเฉย ๆ กว่าจะได้มาหยุดคุยกันเสียนาน เร่งรัดเข้าให้เย็ด เย็ดออกมาได้สองสามขวดแล้วนิ่งเฉยเสีย ต้องเตือนกันใหม่เล่า ดูอัชฌาไศรยคนที่นี่เหมือนกับฟ้าซึ่งขึ้นข้างหลังแล้วต้องมีคนถือไม้เฆี่ยนขวับ ๆ ตลอดทาง ไม่มีอะไรนอกจากอยากได้เงินกับอยากพูด เดินกลับลงมาที่สพานดูมันขุดตะเกียงอิลลุมมิเนชั่นในการรับเจ้าเมืองขุ้มย่าย ตะเกียงที่ขุดนั้นเป็นหม้อเล็ก ๆ สีต่าง ๆ เอาผูกเชือกแขวนแถวเดียวรอบโรงที่สพาน ต้องตั้งนั่งร้านขึ้นไปขุด ใช้ขุดด้วยเทียนไขอย่างแฟริแลมป์ จะหาลมสักนิดหนึ่งก็ไม่มี แต่ขุดช่างแสนประดักประเดิด ขุดทางนี้ทางโน้นดับ ริบหรี่มอซอมอแซ

เมื่อกลับลงมาทุ่มครึ่งพึ่งจะจุดไต้สักเล่มแปดดวง ถือแต่ชนวนเองว่าหยุดคุยกันพลาม เรือออกยามครึ่งแล้วยังจุดไม่สำเร็จ ฤาเลยออกมืดหนักลงไป ที่บ้านเจ้าเมืองก็จุดไฟ เห็นจะเปนด้วยค่อยใกล้หูใกล้ตาผู้ใหญ่ค่อยมีไฟทั่วถึง แต่เมื่อเรือออกก็มอดเสียมากแล้ว เมืองเอเดนนี้ถ้าดูจากทเลมันก็พอดูได้อยู่บ้างภูมฐานก็ดี นับว่าเปนเมือง แต่ถ้าขึ้นบกแล้วถนนรนแคมดินทรายมันสกปรกเต็มที แต่ยังไม่เลวที่สุดเหมือนอย่างคนพลเมือง คนมันก็เหมือนกับดิน ดินก็เหมือนกับคน หม่อมนเรนทร์ถึงออกปากจะร้องสมาขาป ว่าไม่ได้นึกจะหมิ่นประมาทชาติมนุษย์เลย แต่ทำไมใจคอมันให้นึกว่าอ้ายพวกนี้เปนสัตว์ดิรัจฉานร่ำไป นี่ฤาฝรั่งมันจะไม่ว่าเปนดิรัจฉาน ตั้งแต่ขึ้นไปวันนี้ไม่ได้เห็นผู้หญิงสักคนเดียว แต่ที่เราไปเปนตอนข้างคนต่างประเทศ ไม่ใช่หมู่บ้านของชาวเมือง จึงไม่เห็นผู้หญิง แต่ถึงจะไปที่หมู่บ้านของชาวเมืองผู้หญิงก็น้อยที่สุด เพราะฉนั้นคนเมืองนี้ไม่มีเมียเปนพื้น แต่เปนเมืองที่มีสินค้ามาก เปนสินค้าข้ามาแต่อาหรับบ้าง อาฟริกาบ้าง เรือลำนี้ไม่ได้บรรทุกอะไร รับแต่ถ่าน เมื่อกลับลงมาบรรทุกถ่านยังไม่เสร็จ ได้ยินเสียงพวกกุลีแซ่ด้วยเรื่องคุยกันพลางส่งถ่านพลางยังเจ้าพวกขายของก็ขึ้นมาขายอยู่กลางเรือ ต้องเอาเชือกขึงวงเข้าไว้ เดินผ่านมันชูอะไรต่ออะไรควักไขว่ไป เสียงอึงไม่ได้ศัพท์ บรรดาห้องใคร ๆ ต้องล้นประแจหมด หลุดเข้าไปได้ห้องไหนไม่ว่าอะไรขะโมยสิ้นทั้งต้องขัดประตูน่าต่างกันผงถ่าน ร้อนเกือยหายใจไม่ออก แต่กัปตันจัดให้พ่อขึ้นไปนั่งบนสพาน ได้อ่านโทรเลขแลเขียนหนังสือกินเข้าในห้องกัปตัน แล้วอยู่บนนั้นจนกระทั่งเรือออกได้ดูวิธีเขาออกเรือ นำร่องลงมา ตากัปตันยอมให้นำร่องบัญชาหมด ทั้งการที่จะเข้จักรเดินช้าเดินเร็ว แลถือท้ายอย่างไรนำร่องสั่งเรือยทีเดียว ที่แท้ก็สักสิบมินิตเท่านั้น เรือก็ออกพ้นท่า ดูไม่น่าจะต้องมีนำร่อง เขาจุดโคมเขียวโคมแดงสองข้างไว้เหมือนลำคลอง ไหนจะมีดวงใหญ่สีขาวสำหรับยอกเขตร แต่เห็นจะ

เปนข้อยังคับที่ว่าให้ต้องรับนำร่องเขามาลง นำร่องบอกกับตันว่า วันนี้เปนวันร้อนผิดปรกติ ที่จริงดูก็ไม่สู้กระไรนัก

คืนที่ ๒๒

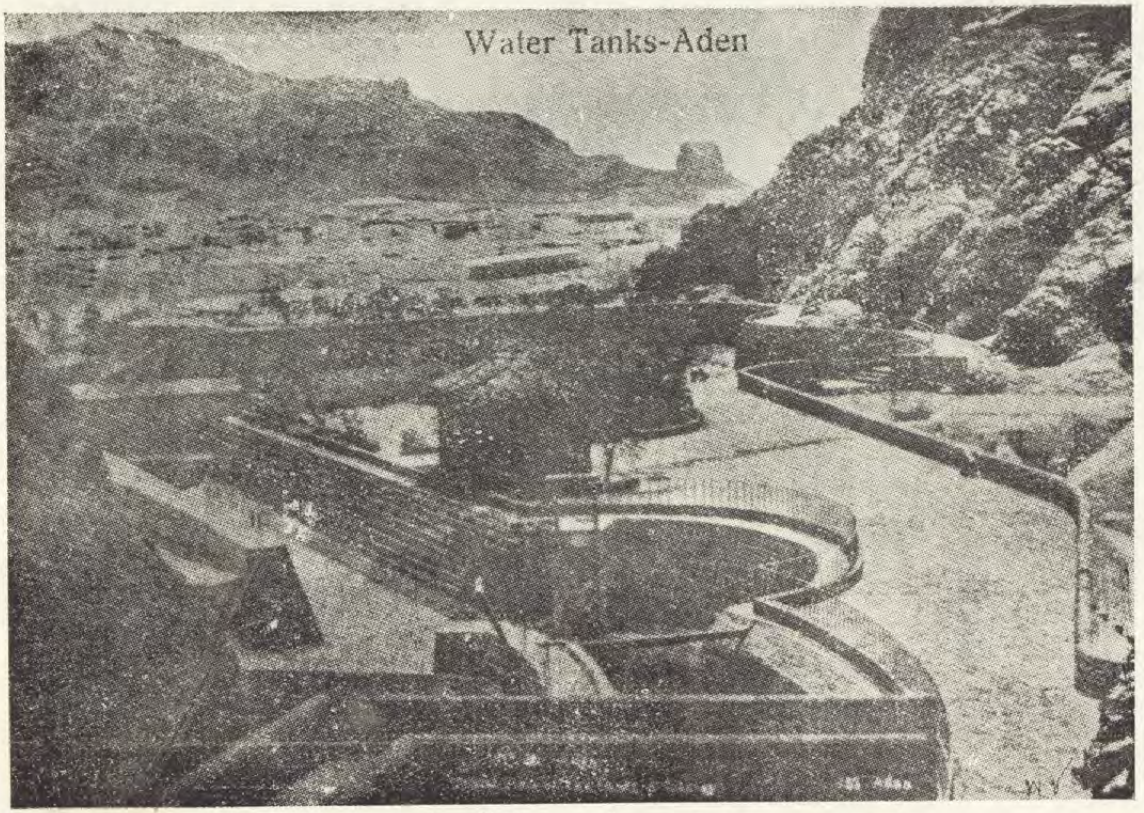
วันพุฒที่ ๑๗ เมษายน

วันนี้เรือเข้าช่อง ป๊ายเอลเมนเดีย แปลว่าทเลน้ำตา เพราะในทเลแดงนี้มีคลาใต้น้ำมาก แต่ก่อนถ้าเรือมา ญาติพี่น้องรู้แล้วก็ร้องไห้กลัวจะมาเปนอันตราย ข้านช่องนั้นเปนทเลแดงที่มาอยู่ไม่ใคร่เห็นฝั่งมีลมเย็นกว่าวานนี้ นกบูบียังบินว่อนอยู่รอบ ๆ เรือ มันเหนื่อยขึ้นมามันก็หยุดนอนลอยเสียบนน้ำ หายเหนื่อยก็บินไปใหม่ ไม่เห็นขึ้นเรืออย่างหม่อมราโชทัยว่า

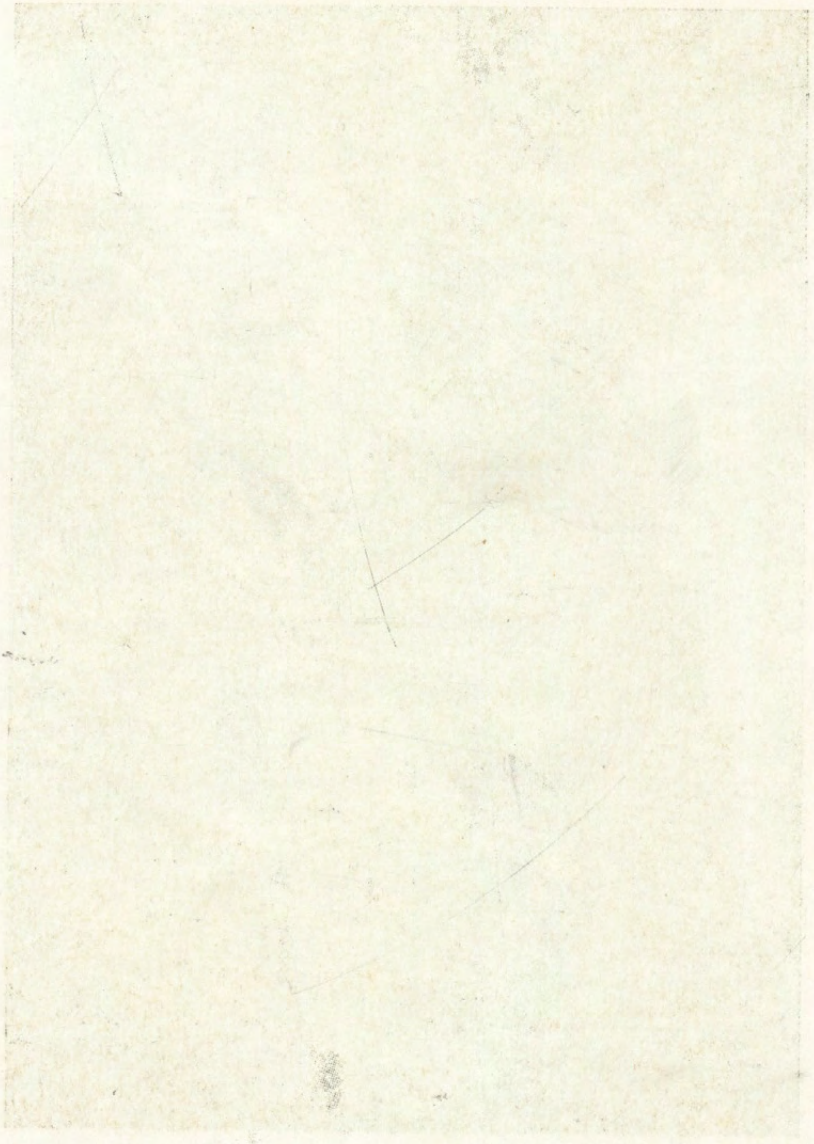
คืนที่ ๒๓

วันพฤหัศบดีที่ ๑๘ เมษายน

วันนี้ท้องฟ้าสลัวแดดอ่อน มีลมเย็น ทเลรายเหมือนน่ากระจก สีน้ำเงินใสแจ่ม รศชาติกลิ่นอายเปนอย่างใหม่ที่เดียว ในห้องพอที่จะหยุดพักลมได้บ้าง วันนี้อ้ายพ่อนนวดยังช้ำ ได้ช่างวัลอิกปอนด์หนึ่ง ซ้ำไปคงพอใช้แต่จะเอาดีเห็นจะยาก ค่ำวันนี้กรมประจักษ์เอานิราศมาอ่าน ตอนที่นังที่จะร้อยกับลังกา เปนอันแก้ครั้งที่สองแล้วยังใช้ไม่ได้ ที่เลียดก็เลียดเกินไป ที่จะเล่าอะไรดูไม่ทั่วถึง เอาหลังเปนน่า ๆ เปนหลัง เลยต้องเกณฑ์ให้ไปแก้อีก พากันยังเกิดความวิตกด้วยขึ้นเอเดน กลัวจะแห้งแลโคมเยืองอ่าน เขาจึงอาราธนาให้พ่อทำ ได้ทำสำเร็จเวลาเดียวนั้นทั้งสิ่น่า ได้คัดสำเนามาให้อ่านเล่นต่อกันกับที่ส่งมาแต่ก่อนได้ วันนี้เวลานอนหนาวหยุดพักแลรูดม่านได้

ที่ขังน้ำจืด ณ เมืองเอเดน

ครั้นวันรุ่งราตรีสิบหก
แสนทุกข์ทนพ้นที่จะกล้ำกลืน
ค่อยยันเทาเขาอุราแต่ตาหมอ
มาทำพรากจากซ้ำซ้ำอุรา
จะตอบต่อข้อความได้ถามซัก
แม้นเหาะได้ก็จะใคร่ระเห็จไป
ย่ายสักสองโมงเศษสังเกตเห็น
เรือค่อยแล่นเข้าไปใกล้กระชั้น
เปนคริสตังดำสักหน่อย
เหมือนดินกองไว้เก่าเก่าเปล่าอุรา
บางแห่งพร้อยรอยเหมือนตะไคร่น้ำ
แต่เรือนรายชายเขาดูเข้าที
เรือแล่นวงตรงไปจอดที่ท่า
พอเวลาย่ายห้าโมงครึ่งตรง
เรือสามลำสำคัญว่าเรือรบ
ทั้งเรือค้างต่างต่างกระเชียงติ
พวกขายของร้องอึงทึ่งถลา
มีขนนกเขาหนังถังขิดไฟ
ควนพลอยคล่ำย่ำฆ้องเสด็จขึ้น
ลงเรือกระเชียงข้าน่าเกลียดครัน
มังตกูดไม่มีรังหวะ
คนถือท้ายชักสายหางเสือดึง
เผ้าสกสท้านใจให้สั่น
ถึงจากอื่นไม่เหมือนพรากจากสุดา
ได้พูดจาเจาะจงส่งภาษา
เพื่องกถาขาพี่ไม่มีใคร
อกจะหักเสียแล้วกรรมทำไฉน
พูดอยู่ในเกาะลังกาสักห้าวัน
แหลมเอเดนเหมือนอย่างเกาะดูเหมาะมั่น
ดูก็ขันเลื่อนโล่งโปร่งไนยนา
ไม่เห็นรอยร่องเค้นว่าเปนผา
ขาดพฤกษาหญ้าขอนข่อนมี
ไม่เขียวสดสดร่ำดำหมิดหมี
ยอดคิรีย้อมเขม้นเห็นเสาอิง
เห็นนาวาน้อยใหญ่น่าใหลหลง
เขาก็ลงสมอทอดจอดนาวี
ชักธงครบเปนระยางล้วนต่างสี
สุมาลีลูกเรือนั้นเหลือใจ
ชูสินค้าพูดมากถลากไถล
สมุกไข่ทั้งบุหรี่มีนันต์
อีกคนอื่นมากมายต่างผายผัน
อ้ายพวกนั้นเถียงกันเสียงลั่นอึง
ดูเกะกะวัดเหวี่ยงเสียงผางผึง
จนไปถึงท่าทอดจอดสพาน

ตามเสด็จลีลามาข้างซ้าย ทั้งสองฝ่ายคนหลามตามพลุกพล่าน
เที่ยวเดินมองจ้องหน้าว่าขอทาน บ้างริอ่านเมียงมาอาสานำ
บางพวกมาว่าชวนแลกเงินเหรียญ ทำพากเพียรสลนเสลือกเสือกพูดพล่ำ
ดูรูปกายคล้ายเปรตเศษเวรกรรม หัวหยิกดำพันขาวยาวโซเซ
ไม่มากมายเท่าไรใช่เบียดเสียด แต่น่าเกลียดโดนใครใครหัวไหล่เบี้ย
เดินตัดหน้าผ่ากลางขวางเกเร เหมือนอย่างเดรัฉานน่าระอาใจ
พ่างพันปถพีสีมัวมน จะหาหญ้าสักต้นหนึ่งไม่ได้
ที่ถัดท่าวาริมีต้นไม้ เหมือนเขาหักบุ๋กในโรงลคร
อันตึกร้านย่านนี้อยู่หลาย แต่ของขายเหมือนกันหมดไม่ลดหย่อน
สินค้าถูกทุกอย่างต่างเมืองจร วางซับซ้อนเป็นปลาร้าไม่น่าดู
ของเมืองนี้ไข่โอทเรช กับขนมกระจอกเทศวิเศษอยู่
การซื้อหาน่าฉงนเป็นพ้นรู้ เหมือนต่อสู้เถียงเทลาะเบาะแว้งกัน
บอกราคาห้าตำลึงแล้วพึงต่อ สลึงหนึ่งนั้นพอซื้อได้มั้น
ของอะไรซื้อได้ถูกถูกครัน ที่เปลืองนั้นจริงแท้แต่เวลา
ต่อตะบันกันไปใครจะแพ้ พูดกอแกนอกทางขวางนักหนา
ไม่ว่าคนชาติไหนใช้เจรจา เป็นภาษาอังกฤษเจือแต่เหลือเลว
ฉันน้อยใจที่มันไม่พูดมคธ มันสันรศเหลือตำราอ้ายห่าเหว
ยืนต่อของท้องแขงขัดขืนเอว ของเลวเกวกก่งราคาจนน่าเคือง
ซื้อหอยพิมะกะรังทั้งสองฝา ไข่โอชาสองใบค่อยได้เรื่อง
สันสามรู้ยี่ถ้วนล้วนไม่เปลือง ไว้เป็นเครื่องฝากพระสงฆ์ที่ทรงใจ
เคยพึ่งพาอาไศรยได้ไต่ถาม ยาพิศวามใหม่แท้ก็แก้ได้
คิดว่าหมอออยสเตอเธอเป็นไทย พบเมื่อใดได้เมื่อนั้นทันต้องการ

ครั้นเดินไปใกล้จะสิ้นสุดตลาด
ยุรยาตรเข้าไปในสถาน

ร้านสุราของสำหรับรับประทาน
ว่าเปนร้านแอยปอยน์เมนต์เห็นจะดี

ว่าซ่อนน้ำสำหรับระงับร้อน
เจ้าของต้อนรับจริงวิ่งออกจี

พาไปหลังร้านขัดชักพัดวี
ยกเก้าอี้มาให้นั่งตั้งเปนแนว

เจ้าของหายไปข้างไหนก็ไม่รู้
อีกสักครู่เห็นคนขนถ้วยแก้ว

แล้วกลับหายไปข้างไหนยังไม่แล้ว
ไม่วี่แววนิ่งเฉยเลยซาซา

ต้องเอะอะกันกระไรได้เจ้าของ
มามองมองเวียนวนเที่ยวค้นหา

จึงได้น้ำเลมอเนดปนโซดา
แต่สักห้าหกขวดกวดให้ริน

มันรินพลางพูดพลางค้างจังหวะ
ต้องเอะอะกันใหญ่ไม่รู้สิ้น

ไม่เสวยเลยโปรดให้เรากิน
พอชุ่มลิ้นก็ไม่พอจนท้อใจ

ออกจากนั่นผันกลับรอบสนาม
อย่าเติมความว่ามีหญ้าหาถูกไม่

สนามดินเราดีดีไม่มีอะไร
หลังที่ไว้ถ่านศิลามาท่าเรือ

เห็นเขาตั้งนั่งร้านเปนการใหญ่
ขึ้นจุดไฟรอยหลังคาน่าเบื่อเหลือ

เทียนแฟริ่งริบหรี่ไม่มีเชื้อ
พูดพันเผื่อเอ็ดตะโรเสียงโกลา

จุดดวงนั้นดวงนี้ดับกลับจุดใหม่
ไม่สำเร็จกันลงได้นานนักหนา

จนยามครึ่งถึงกำหนดออกนาวา
ไฟที่ท่ายังไม่ติดสักนิดเลย

นี่เหตุผลกลใดในนั้น
จึงพากันเหลวไหลจิตรใจเอ๋ย

จนฝรั่งมังค่าก็มาเคย
พูดเยยเยยเหลวเปล่าไม่เข้ายา

ขึ้นบนเรือเหลือดูผู้ขายของ
ยืนเปนกองเบียดกันสนั่นจ้า

เขาเอาเชือกวงไว้มิให้คลา
เที่ยวไปมาได้ทั่วกลัวชะโมย

ชูแต่ของร้องเรียกให้คนซื้อ
เสียงอื้ออึงเท่านั้นเอ๋ยร้องเหวยโหวย

ดูรูปร่างกาเยช่างเรโรย
มือโยกโยยควักไขว่อยู่ไปมา

พิเคราะห์ไปให้เห็นเหมือนเช่นยักษ์ เมื่อทศภักตร์ประน้ำมนต์ค้นมาหา
ต่างกวัดแกว่งแสงศรแลคทา พยักหน้าเต้นโลดโดดทยาน
พระรามแผลงศรไปเป็นข่ายล้อม ให้วงล้อมกันไว้ไม่ประหาร
ยิ่งดูก็ยิ่งเย่อเหลือรำคาญ ต้องคิดอ่านกลัยห้องท้องนาวา
ชาวลังกาท่าทางดีกว่ามาก ดูไม่ใคร่เป็นทรากกากภาษา
ถึงพูดมากก็ยังพ้องต้องวิญญา เหราหากันได้ดีไม่มีจน
เมื่อยามกว่าถึงเวลาเรือจะออก นำร่องบอกทางสันทัดไม่ขัดสน
มาขัดเคียวพันช่องร่องตำบล ใยจักรวนวิดวักตักวารี

คืนที่ ๒๔

วันศุกรที่ ๑๙ เมษายน

วันนี้แสงแดดอ่อนกว่าวานนี้ เย็นมาก ขึ้นบนดาดฟ้าสรวมเสื้อสักหลาดพอดี ตั้งกองเขียวเข็ญชายอุรุพงษ์มาหลายวัน เรื่องเสื้อชอบใส่แต่เสื้อบางชั้นในไม่ว่ากลางวันกลางคืน ร้อนฤาเย็นก็เช่นนั้น ถ้าเผลอตัวเข็บลงแล้วจะลำบากมาก แรก ๆ มาก็แต่งตัว พอเคยเข้าตกลงเท่าที่อยู่บางกอก ต่อให้ฝรั่งมาเล่นอะไรต่ออะไรอยู่ก็เท่านั้น แปลว่าคุ้นกันเสียหมดทั้งลำเรือแล้ว

รางวัลแข่งขันนั้นพึ่งเป็นตกลงกันเมื่อวานนี้ได้แก่มิสซิสมาเลอ โดยสานมากับผัวแลลูกสองคนเป็นชาติอังกฤษ มาจากฮ่องกงจะกลับไปบ้านไม่กลับอีก เอาของนั้นมาให้กับตันขอให้พ่อประทานเอง ท่านพวกกรรมกิจกรรมการพากันมาพร้อม พอให้แล้วถึงเชียร์กัน ช่วยกันดึดออกยุ่ง เอาเข็มกลัดทองอย่างแม่ลูกอ่อน (เข็มซ่อนปลาย) ติดที่อกเหมือนตราแล้วพ่อให้ถ่ายรูป ทั้งพวกกรรมการก็ถ่ายด้วย กับตันให้ผ้าพันหมวกกระลาสีทำเป็นสายตะพายคนละอัน เอะอะเกรียวกราวกันมาก

ไม่มีอะไรทำชั่วแต่อ่านหนังสือเขียนหนังสือกับคิดวิธีที่จะเที่ยวที่เนเปอล อย่างไร กินเข้าเย็นวันนี้มีมักกะโรนีเส้นย่อม ๆ เขาทำไม่ได้ใส่มะเขือเทศ เรียกลูบริอลิตะเลียนเหมือนก๋วยเตี๋ยว เรียกมะนาวแลน้ำตาลพริกป่นมาเติม อร่อยจนตากับตันต้องลอง เลยสั่งให้ทำมาบ่อย ๆ

คืนที่ ๒๕

วันเสาร์ที่ ๒๐ เมษายน

เมื่อคืนนี้เวลาจะนอนต้องปัดน่าต่างกระจกหมด แล้วซักม่านรอบที่นอน แต่ครั้นเวลาย่ำรุ่งตรงต้นขนเย็นซาไปทั้งตัว ได้นึกแต่แรกนอนแล้ว ว่าควรจะใส่เสื้อชั้นในสักหลาด แต่กลัวจะไม่หนาวเช่นคิดจะนอนไม่หลับ ต้นขนเอาผ้ากำมหลีดข้างที่นอนห่มไม่หายหนาวพาลจะสท้านเอาด้วย จึงเรียกเอาผ้าห่มอีกผืนหนึ่ง คอยเท่าไร ๆ ก็ไม่ได้ ประเดี๋ยวได้ผ้ารัคสำหรับคลุมต้นผืนหนึ่งส่งมาให้ห่ม ห่มซักขึ้นมาข้างบนต้นหลุด ซักไปคลุมต้นข้างบนหลุด เหลือกำลัง ปรอดเห็นจะราว ๗๐ เศษ ไม่ใช่หนาวมากมายอะไร แต่รู้สึกหนาวเพราะเสื้อผ้าที่มหาดเล็กจัดไว้ให้ไม่พอใช้เท่านั้น

กินเข้าแล้วขึ้นไปดูแผนที่กับกับตัน แลพูดกันอยู่บนสพานแลในห้องจนบ่าย ๔ โมง อากาศมัวแลไม่เห็นฝั่ง เลยเขาเดินผิดกับที่เคยมาคราวก่อน มาติดฝั่งข้างอาฟริกา กับตันให้ตลับยี่ปั๊นอันหนึ่ง มีรูปไก่หางยาวงามดีนักอยากสั่งพระยานริศรให้ส่งเข้ามา เขาว่า หลวงสุนทร[๑] แลหม่อมอนุวงษ์[๒] มีแล้ว แต่หางยาวออกมาก็ร่วงเสีย เห็นที่จะจดแล้วจึงงดไว้ พิเคราะห์ดู

---

๑ หลวงสุนทรโกษา คอยุเหล ฆระนอง (เดี๋ยวนี้เป็นพระยาปดิพัทธภูบาล)

๒ หม่อมอนุวงศ์วรพัฒน ม. ร. ว. สำเริง อิษรศักดิ์ ฆกรุงเทพ (เดี๋ยวนี้เป็นพระยาพจนปรีชา)

เรื่องเสมหะนั่นที่จะไม่หายขาด พอเห็นได้ว่าอากาศที่แห้งแล้งนั้นทำให้เสมหะอ่อนชุ่ม ถ้าร้อนหายใจพาลมร้อนเข้าไปให้เสมหะในลำหลอดหายใจนั้นแห้งน่าร้อนจึงค่อยสบายทั้งที่ล้างยากมักแห้งกรัง ที่ร้ายมากนั้นชันเบี่ยกปนกับร้อน ส่วนร้อนชักแห้งแลเหนียว ส่วนชันทำให้ชุ่มพองแต่ไม่พอที่จะทำให้เหลว จึงเปนเวลาร้ายไม่สบายกว่าเวลาอื่น เพราะเสมหะขังค้างอยู่ในหลอดหายใจ การที่เปนเช่นนี้จึงเห็นว่า จะสบายแต่เมื่ออยู่ในเมืองหนาว ถ้าไปอยู่ในที่ร้อนชันคงกลับเปนอีก พ่อจึงไม่มีความหวังใจว่าจะหายขาดได้ เว้นไว้แต่หมอเขาจะมียาแก้ไขประการใด นั่นเปนทางที่จะดูไปก่อน แต่คงรู้ไม่ได้ว่าหายขาดฤาไม่กว่าจะกลับไปถึงบางกอก จดหมายพ่อนี้ได้ตั้งใจแต่จะเขียนความรู้สึกในใจอันเปนส่วนตัว ไม่ได้พยายามที่จะเขียนเล่าถึงภูมิประเทศฤาสาราญชื่อย่างใด เพราะการเช่นนั้นได้มอบให้หม่อมนเรนทร์เปนผู้เขียน ส่งเข้ามายังที่ประชุมเสนาบดี คงจะลงในราชกิจจาแล้ว ถ้าได้อ่านหนังสือนั่นเปนหลัก เอาจดหมายพ่อเปนฝอยสำหรับรู้เรื่องเฉภาะตัวแล้วจะเข้าใจแจ่มแจ้งได้ดี

พ่อจะจบหนังสือฉบับนี้ลงเสียก่อนเวลาไปถึงสุเอส เพราะเปนเวลากลางคืนแลไม่มีท่าทางที่ควรจะชมอย่างไร เปนแต่เรือจะไปถึงในเวลาสองยามวันนี้ รอให้หมอลงมาตรวจ แลรับโคมสำหรับเรือที่จะเข้าคลอง กับทั้งฟังว่ามีเรืออะไรเดินอยู่บ้างจะเข้าได้ฤายัง บางทีก็จะได้เข้าภายใน ๗ ทุ่ม อย่างช้าที่ต้องคอย ๔ ชั่วโมง เรื่องในคลองแลปอตเสคจะไว้เขียนพรุ่งนี้ต่อไปทีเดียว เขียนหนังสือนี้แล้วคิดจะขึ้นไปดูเมืองสุเอสอยู่บนสพาน

พ่อคิดถึงลูกเหลือประมาณทีเดียว สารพัดในการหนังสือที่เคยใช้ต้องทำเองทั้งสิ้น จนนอนฝันไปว่าให้หญิงน้อยอ่านหนังสือ Development of the European Nations ให้ฟัง (เพราะพ่อกำลังอ่านอยู่) นอนฟังสบายเพราะนอนจริงๆ นึกเปลี่ยวใจที่ไม่มีใครช่วยในการหนังสือยังไม่เคยลืมคิดถึงแต่สักวันหนึ่งเลย

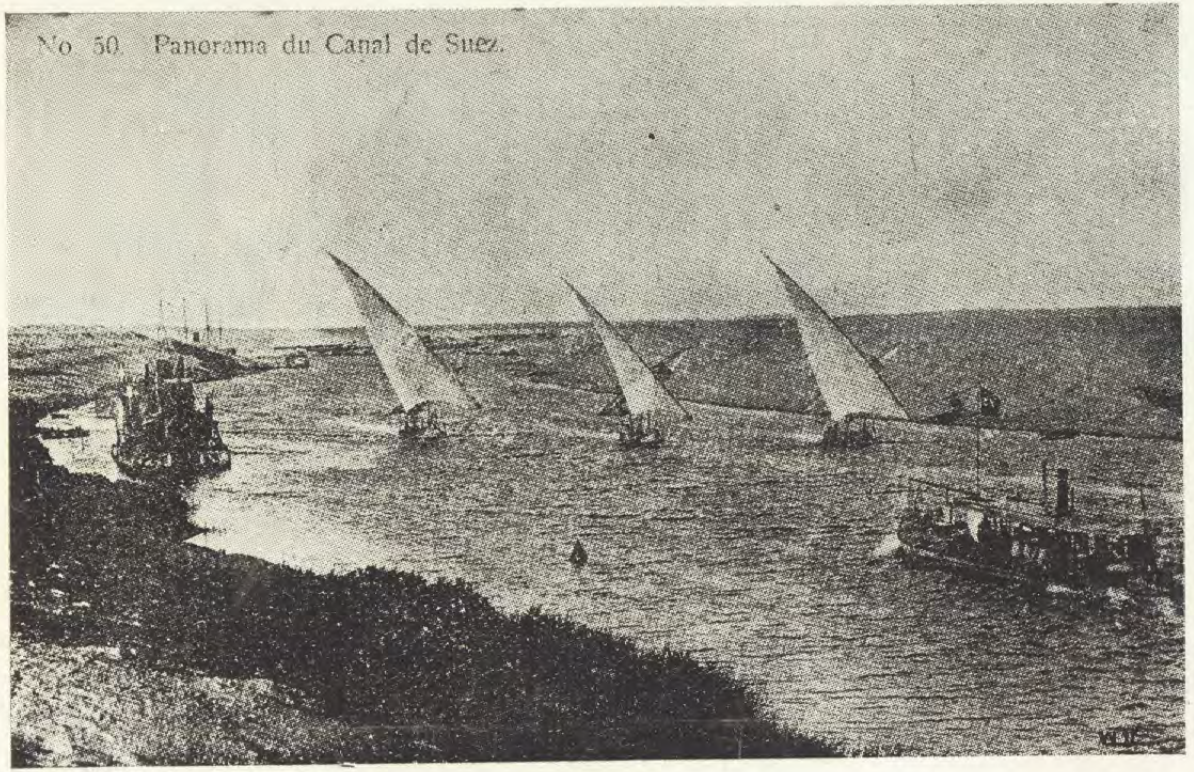
จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

ป.ล. คืนที่ ๒๕

วันเสาร์ที่ ๒๐ เมษายน

(ต่อตอนกลางคืน) พอเรือจอดประมาณสักครึ่งชั่วโมง เรือเข้าท่าแล หมอลงมา หมอนั่นมีมาหลายคน ผู้ชายบ้างผู้หญิงบ้าง พ่อไปดูเขาตรวจชั้นที่ ๓ ก่อน เอามายืนเรียงแถวที่ดาดฟ้าชั้นล่าง หมอเข้าไปคลำรักแร้คลำไข่ดัน การที่คลำนั้นดูเหมือนสักแต่ว่าพอถูก ฤๅไม่ถูกเพียงแต่ทำท่าก็พอ ส่วนฝรั่งดูเป็นการสนุกหัวเราะกันคิก ๆ คัก ๆ แต่ถ้าเจ็กแล้วยกแขนขึ้นยนหัวหน้าตึงตกใจทุกคน คราวนี้จะตรวจชั้นที่หนึ่งแต่พ่อนั่นยกไม่ต้องตรวจ แต่พ่ออยากดูจึงลงไปประชุมกับเขาที่ประชุมนั้นห้องกินเข้าชั้นล่าง ให้ยืนเรียงกันเป็นแถว นางหมอผู้หญิงเข้ามาตรวจ เป็นคนกลางคนคล้ายยายลอฟตัส พอมาถึงพ่อ แกบอกว่าพ่อนั่นฟริไม่ต้องตรวจ ขอเชิญเสด็จกลับจะตรวจคนอื่น ตรวจคนอื่นนั้นหมายว่าจะทำอย่างไร หมอกับคนโดยสานยืนห่างกันสัก ๓ วา เอาขาญชีออกมากางแต่ก็ไม่ยักต้องอ่านชื่อ นับหนึ่งสองสามสี่ พอคนครบขาญชีก็บอกแล้วเลิกกันเท่านั้น แล้วไปดูเขาตรวจชั้นที่ ๒ พวกนั้นสนุกเกรียวกราวกันมาก เล่นตลกต่าง ๆ แต่การตรวจก็แปลกกว่าชั้นที่ ๑ ยายหมอนั่งที่โต๊ะเอาขาญชีออกกาง ต้องเข้าไปบอกชื่อตัวให้กาขาญชีทีละคน แล้วก็เท่านั้นเอง มันชั้นที่แรกจะตรวจดูเอะอะเป็นการใหญ่มาก แต่ครั้นถึงการที่ตรวจกลายเป็นทำพิธี พิธีนั้นก็ทำตามยศเป็นชั้น ๆ ด้วย การตรวจนี้สำเร็จใน ๗ ทุ่ม พ่อเห็นว่าดึกแล้วจะไม่มีใครลงมา พอถอดเสื้อเขาก็บอกว่าเจ้าเมืองลงมา ต้องกลับแต่งตัวใหม่ขึ้นไปรับ ที่แท้สมุหราชองครักษ์แลมาศเตอออฟเซเรมอนีมาก่อน ราชองครักษ์นี่ชื่อเซียปาชา เป็นที่อย่างเจ้าพระยาสุรศักดิ์ เพราะซิกิปาชาอย่างที่เจ้าพระยาสุรวงษ์ไปตามเสด็จที่อาเล็กแซนเดรียแลซุลพิการ์เบย เป็นที่อย่างพระยาอนุรักษ์-

ราชมณเฑียรลงมาประจำตลอดเขตรแดนอิยิปต์ ว่าเคดีฟอยากจะมารับเอง แต่ถึงกำหนดลงไปเบีดโซอะไรในการบุญที่อาเล็กแซนเดรีย ขอให้บอกนัดหมายว่าจะตามไปพบกันแห่งใดแห่งหนึ่งที่ยุโรปในเดือนมิถุนายน เวลานั้นรถไฟพิเศษจัดมาคอยอยู่พร้อมแล้ว ขอเชิญให้พ่อขึ้นบกไปนอนปอตเสดทีเดียว จะถึงในก่อนสามยาม พ่อว่าอยากจะไปทางเรือจะได้ดูคลอง แล้วนำฮาลิมปาชาพระยาสมุทยุรานุรักษ์ ซัลซเบย์ ผู้บังคับการโปลิศรักษาคลอง แลมองสิเออ เดอตรูวิสเปนผู้บังคับการโปลิศเฝ้า เจ้าคนนี้พูดอังกฤษได้ นอกนั้นพูดฝรั่งเศส ท่านสมุหราชองครักษ์ตั้งต้นสบัชไปในภาษาอังกฤษได้นิดหนึ่ง ลานกไม่ทันต้องมีล่าม แต่ถ้าพูดธรรมดาพอจะโขลกกันไปได้ แล้วนอนอยู่ในเรือนทั้งสองคน เรือเข้าคลองไม่ได้จนสว่าง จะคอยดูเข้าคลองจึงเลยนั่งอยู่จนสว่างจึงได้นอน นอนไม่ใคร่หลับ เห็นจะเปนด้วยตะกรามกินแซนด์วิชถึง ๓ ชั้น แลมีลูกสตรอเบอรีลงมาจากบนบกกำลังสด แลใหญ่มากอร่อยเสียจริง ๆ กินเข้าไปเต็มจานเพราะอดผลไม้มาเหลือกำลัง พ่อช่างคิดถึงลูกเสียเหลือล้น เพราะกินอะไรอร่อยเคยกินด้วยกันเสมอ ลูกมันโตกว่าที่ยาวาสองเท่าแลไม่มีกลิ่นแตงหนูเลย ที่มีกลิ่นเห็นจะเปนด้วยสุกเกินไปฤๅยังไม่สุก นี่มันกำลังพอดีแต่เพราะมันมีเปรี้ยวในนั้นมากจึงเสาะท้อง ต้องกินน้ำแร่ซ้ำเสียทีเดียว รู้สึกตัวเมื่อราวโมงหนึ่งเรือเข้าคลองแล้ว แต่ง่วงไม่ได้ลุกขึ้นดู กินน้ำแร่แล้วจึงหลับสนิท ไม่มีของจะฝากเพราะถึงกลางคืน

คลองสุเอส

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๖

คืนที่ ๒๖

วันอาทิตย์ที่ ๒๑ เมษายน

หญิงน้อย

พ่อไม่ได้ทำทวนต้นเป็นหนังสือฉบับใหม่ เพราะจะให้จบวันกันทิ วันนี้กินเข้าเอาพวกอิยิปต์ไปกินด้วย คลองตอนนี้พ้นอิสไมเลียที่เป็นกึ่งทางมาแล้ว ประเดี๋ยวเดียวก็ถึงตอนลงเชื่อนสำเร็จ แต่ได้ความว่าตอนกลางเชื่อนยังไม่สำเร็จเหมือนกัน ที่จริงมันอัศจรรย์มาก คือในระหว่างเอเซียกับอาฟริกา แต่ก่อนนั้นเป็นทเลแคบ ๆ เช่นทเลแดง ที่หลังตันขึ้น จะเป็นด้วยเขาไฟฤๅทรายขนผึ่งมิพยุพัดเป็นลมบ้าหมูโปะลงไปนานเข้าก็ตื้นขึ้นได้ ที่ซึ่งทเลลึกแลกว้างทรายถมไม่เต็มได้ก็เป็นทเลเล็กบ้างใหญ่บ้างน้ำไหลไปไหนไม่ได้ ที่ทรายโรยมากก็ตอนสูง ที่น้อยก็เป็นทรายพอน้ำแฉะ ๆ แต่น้ำยังเค็มอยู่ จึงเป็นเกลือในที่ที่น้ำท่วมเท่านาเกลือ แต่ไม่ต้องทำอะไร เกรอะขึ้นเองดอยแต่โกย ง่ายกว่านาเกลือของเรา ในที่ที่น้ำลึกลงไปกว่านาเกลือมีปลาชุมมาก เหตุด้วยเวลาน้ำทเลขึ้นท่วมเข้ามาโดยเร็วปลาก็ไหลเข้ามาตามน้ำ ครั้นเวลาน้ำลดค่อย ๆ ลดออกไป ปลาไม่ทันรู้ตัวที่จะออกน้ำงวดก็เลยติดอยู่ในห้วงนั้น จึงมีนกต่าง ๆ นา ๆ ตั้งแต่นกกระทุงลงไปจนนกเล็ก ๆ เต็มไปทั้งนั้น นกกระทุงแลขาวสุดตาจนเหลือเชื่อว่าเป็นนก แต่เข้ายิงไม่ได้ด้วยเป็นที่ทรายไปทั้งนั้น เขาจึงใช้ตลบด้วยอวนอย่างหนึ่ง ฤๅเอากิ่งไม้บังเข้าไปยิงอย่างหนึ่ง คลองที่ขุดมานั้น เขาขุดหันหาที่ซึ่งมีห้วงน้ำขังอยู่ คือที่ทรายลึกหน่อย ให้เขาแรงเป็นที่ตั้ง แต่ห้วงอื่น ๆ เป็นห้วงเล็กกว่าลำคลองที่ขุด จึงไม่ใคร่ปรากฏเช่นห้วงน้ำบิตเตอเล็กแล

ขิดเตอใหญ่ ซึ่งแลเห็นเปนทเลหมื่อนทเลสาบน่าเมืองสงขลาแลพัทลุง การขุดนั้นยาก เพราะเปนทรายรวดลงไปลึกจึงถึงกะส้าหอย เหมือนอย่างเราขุดคลองเล่นในหาดทราย เขิดน้ำเข้าไปทรายก็พลอยลงไปเต็มตัน เขาลงเชือนสองข้าง แต่ยังต้องโกยในกลางอยู่เสมอ เชือนนั้นก็ยังไม่ตลอด ขุดคลองนี้ดูลำยากกว่าคลองกัลในเยอรมนีมาก ด้วยที่นั่นเปนดินแขงตัดตรงลิ่ว แลทำภายหลังคลองนั้น เปนการที่คิดสำเร็จแล้ว ไม่ต้องทดลอง ข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่งนั้น ตามลำคลองนไม่มีน้ำจะกินตั้งแต่เริ่มแรกมา ขุดบ่อก็ไม่ได้น้ำ จึงขุดคลองชักสายน้ำจืดมาแต่แม่น้ำไนล์ เคียงกันมากับคลองใหญ่แลทางรถไฟจนถึงปอตเสด แล้วขีดให้ตันไม่ทลุ อย่างเดียวกันกับคลองราชดำริห์ที่ประทุมวันมีน้ำจืดใช้ได้ตลอดปี ตามริมคลองนั้นปลูกต้นสน ขันที่มันไม่โตเท่าไร เมื่อคราวพ่อมาสิขยี่แล้วนั้น ต้นสนก็สูงอยู่ในแปดศอกสิบศอก ก็เห็นจะปลูกมาแต่แรกเขิดคลอง คือในแผ่นดินพระจุลจอมเกล้าเอง ครั้นมาคราวนี้เห็นยังเล็กกว่าต้นสนที่สวนดุสิตก็มี เท่ากันนั้นมีน้อย เซย ๆ เสียโดยมาก บางตอนกลับจะว่าเล็กลง เห็นจะเปนด้วยรากเดินไม่ได้ ไม่มีน้ำจะกิน จึงไม่แตกกิ่งออกไปได้ สพานข้ามคลองที่กัลมีสพานเหล็กเรือกำปั่นลอดได้ แต่ที่นี่ไม่มีเลย จะเปนด้วยไม่ต้องการ แลถ้าจะทำขึ้นก็ที่จะต้องลงทุนมากกว่าคลองกัล ผู้ที่จะข้ามไปมานั้นชั่วแต่พ่อค้าอูฐที่ไปมาค้าขาย ในแผ่นดินอาหรับฟากข้างตวันออกมีพวกอาหรับชาวบ้าเรียกว่าเบดวนมาปลูกเตนต์อยู่ในกลาง ๆ ทราย เห็นเรียรายมาตามทาง พวกนี้ไม่มีบ้าน แลมักจะเปนผู้ร้ายปล้นคิงเที่ยวย้ายไปย้ายมา เวลาที่จะย้ายไปไหนก็ถอนเตนต์ยกครอบครัวพาม้าฟ้าอูฐ แกะไปตั้งอยู่ที่อื่นต่อไป การที่จะขุดคลองนี้เริ่มแต่แผ่นดินทูลหม่อมปู่ มีฝรั่งเศสผู้หนึ่งชื่อมองสิเออเดอเลสเสปเปนผู้คิดว่าจะขุด แต่เปนข้อใหญ่ใจความที่ต้องปฤกษากันมาก อังกฤษ

เปนตัวขัดขวางอย่างเอก เหตุด้วยหวงประเทศอินเดียกลัวเรือรบต่างชาติจะไปถึงง่าย ที่มีรถไฟเดินผ่านระหว่างกวิทเลอยู่เท่านั้น ไม่น่ากลัวอันใดเหมือนเรือจะผ่านไป พร้อมด้วยสาตราอาวุธ เพราะมันย่นทางลงถึง ๑๕ วัน แต่ฝรั่งเศสครั้งนะโปเลียนที่ ๓ อุดหนุน มีทุนรอนของคนฝรั่งเศสมาก เงินพอแล้ว แต่ไม่มีคนที่จะรับจ้าง จึงต้องมาชวนเสดป่าชาเจ้าเมืองอียิปต์ให้เข้าหุ้นส่วน ให้ฟรีแซร์แลมีข้อสัญญาให้ช่วยเกณฑ์จ้างพวกพลเมืองอียิปต์ ที่เรียกว่าเฟละฮินเดือนละ ๒๐๐๐๐ คน เปนการเดือดร้อนผู้คนระส่ำระสายมากนัก ครั้นเมื่อเสดป่าชาตาย อิสไมลป่าชาได้เปนเจ้าเมืองอียิปต์ จึงไม่ยอมเกณฑ์คนไปขุดคลอง เกิดเปนความกับบริสัทถึงต้องปรับปรุงกันเอะอะมาก บริสัทได้เงินค่าปรับนั้นไปสร้างเครื่องจักรมาขุดคลองต่อมาจนสำเร็จ แต่อิสไมลป่าชาแกเปนคนหรูเหลือประมาณ ถึงเชิญเอมเปรสยูยีนีเมียนะโปเลียนมาเบิดคลอง สร้างวังขึ้นรับใหม่ทั้งวังที่เมืองอิสไมเลีย ถวายของเครื่องพระสำอางประดับเพ็ชร์แลทับทิมทั้งสำรับ แลแขกอื่นๆ ก็มาก สิ้นเงินเท่าใดจำไม่ได้แน่ กว่าสิบแปดล้านแฟรงก์แต่ชั่วเบิดคลอง แกก็เลยล่มจมเพราะเรื่องหรู ถึงต้องถูกถอด แลเมืองก็เปนหนี้เขายับเยิน จนเจ้าหนี้ยังคอยอยู่จนทุกวันนี้ แต่ความมั่งมีมันไปอยู่ที่ฝรั่งเมื่อแรกลงทุนเข้าแชร์กันแชร์ละห้าร้อยแฟรงก์ เพราะมันได้กำไรดอกเบี้ยเหลือล้น จนเดี๋ยวนี้ขายแชร์ละ ๔๕๐๐ แฟรงก์ก็ยังมีผู้ซื้อ เมื่อคิดดูผู้ซื้อยังถือแชร์ละ ๕๐๐ แฟรงก์อยู่แต่ก่อนไม่ได้ซื้อขนราคาจะรวยสักเพียงใด ในการที่ซื้อ ๔๕๐๐ นี้ก็ต้องคเนว่าดอกเบี้ยคงไม่ต่ำร้อยละ ๕ ถ้าต้นทุนแต่เพียง ๕๐๐ แฟรงก์ จะมิได้มากเหลือเกินเต็มที่ฤา นี่เปนส่วนประโยชน์ที่ฝรั่งเศสได้จากคลองนี้

แต่ยังมีเก่งขึ้นไปกว่านั้นอีก คืออังกฤษอันเป็นผู้ไม่เข้าตาชอบเรื่องขุดคลองนี้มาแต่ต้นเดิมดังที่กล่าวแล้ว กลับได้ใช้คลองนี้มากยิ่งกว่าใคร ๆ หมด ใช่แต่เท่านั้น เมื่ออิสไมลซวนลงจวนจะต้องเลหลังนั้น แอบเข้ามาขอยื่นแชร์ของอิสไมล เป็นต้นทุนถึงสี่ล้านปอนด์ แล้วซื้อได้แชร์ละ ๕๐๐ แฟรงก์ด้วย เพราะอิสไมลแกได้เปล่าก็มี ลงทุนไปข้างก็มี ขายแชร์ละ ๕๐๐ แฟรงก์เท่าเดิมก็ไม่ขาดทุน ในเวลานั้นราคาแชร์ที่ขายกันอยู่ในตลาดสองพันแฟรงก์ไม่ใช่เวลาที่กำปั่นตกต่ำ ซึ่งเคยขายได้แต่เพียงแชร์ละ ๒๑๐ แฟรงก์ก็มีนั้น ใช่แต่เท่านั้น ซ้ำเข้ามาช่วยอิยิปต์ในการปราบปรามการจลาจลยึดเอาเมืองอิยิปต์ไว้เป็นผู้ทำนุบำรุงแต่คนเดียว กันฝรั่งเศสซึ่งกำลังกระปลกกระเปลี้ยในเวลานั้นออกเสียได้ ความคิดเขาเดินเป็นอันหนึ่งอันเดียวแน่แน่วกริบ ๆ เข้าไปไม่ได้มีถอยหลังเลยตลอดเวลาห้าสิบปี การที่เป็นได้ดังนี้ เพราะอังกฤษมีหลักฐานการปกครองมั่นคง เรียบมาเสียห้าร้อยปีจริง ๆ แล้วด้วย เมืองอื่นจึงไม่ใครจะว่องไวเหมือนหน่อย ๆ ก็ไปทลายถอยหลังเสีย แล้วจึงตั้งต้นใหม่

ย่นด้วยเรื่องคลองมาตลอดแล้ว ที่นี้จะว่าด้วยถึงปอตเสด เรามาถึงบ่าย ๕ โมง แต่ที่กลางวันมันมากขึ้นมาทุกที หนาวก็มากขึ้นทุกที ปรอดในแคบิน ๗๑ กลางแจ้ง ๖๘ เรือค่อยๆ เลื่อนเข้ามา พ่ออยู่บนสพานเห็นแปลกแต่ตอนข้างขวามือ การขุดอ่าวจอดเรือเห็นจะมีมากขึ้นสักหน่อย การที่รู้ว่าขุดไม่ขุดนั้นใช่จะเห็นเป็นน้ำเป็นดินอะไร ที่ตรงไหนเป็นน้ำแลเห็นเป็นน้ำไม่มีทรายปรม ๆ แปลว่าตรงนั้นขุด ถ้าไม่สังเกตก็คล้ายกันทั้งยกฤาน้ำ แต่ข้างซ้ายมือนั้นเป็นที่มีตึกรามเป็นตัวเมือง มีขุดเข้าไปเป็นอ่าว ๆ สำหรับจอดเรือ มีเรือรบไอรอนแคลดอิตาลีลำหนึ่ง อังกฤษลำหนึ่ง มีทหารยืนคำนับทั้งสองลำ ด้วยในคลองเขาห้ามไม่ให้สลุต แต่เมื่อสลุตข้างริมทเลได้ยินเสียงเขา ๆ จอดที่ตรงน่าตึกของบริสัท

รูปหมู่ก่อนเสด็จขึ้นบกที่ปอตเสด

คลองซึ่งมิโดมหลังคากระเบื้องเคลือบสีเขียว หมอลงมาตรวจก่อน แต่พ่อไม่ทิ้งหมอด้วยเห็นเสียแต่กลางคืนแล้ว มาทำอะไรข้างก็ไม่ทราบ เข้าข้านผ่านเมืองรถรักอะไรลงมาคอยอยู่พร้อมที่ท่า แต่เห็นจะรอหมอตรวจ เพ็ญ[1] กับพระเสน่-พิทักษ์[2] หลุดลงมาก่อน เพ็ญอ้วนขึ้นมาก ไม่เคยเห็นอ้วนเท่านี้ ตัวยอกหาย แต่หมอเขาว่าอีกสองปีจึงจะสนิท ต่อนั้นจึงคอเวอเนอเยเนอราล ชื่ออิปรชิมชะลิม ปาชา กับผู้บังคับการโปลิศในลำคลอง ชื่อชัลซเยย์ กับมองสิเออเดอตูริส ผู้บังคับการโปลิศลงมารับ รับสั่งเกดิฟมาให้ต้อนรับแลเชิญเสด็จขึ้นยก ตากงสุลเยอรมันได้เคยพบแต่คราวก่อน เข้ามาเป็นเจ้าเข้าเจ้าของ ค่ำที่มาเรือเยอรมัน

พ่อขึ้นยกในเรือของรัฐบาลกับพวกข้าราชการเตอรกทั้งปวง ขึ้นรถแรกกับสมุหราชองครักษ์ ยรพัตร์ขึ้นกับผู้ว่าราชการเมือง รวบรวมใจความในข้อที่เห็นเมืองปอตเสดเป็นอย่างไรนั้น ตอนข้างเก่าคือข้างใต้เหมือนอย่างเดิมไม่ได้แปลกอะไร แต่หาดงอกออกไป ข้างเหนือริมทเลทำถนนออกไปแล้ว มีตึกราย ๆ มีที่ว่างยังเป็นน้ำเฉาะแฉะอยู่ก็มี เห็นจะเท่ากันกับเมืองเก่า จวนผู้ว่าราชการแลศาลเมืองยกออกไปทำริมทเล สร้างขึ้นใหม่พึงจะแล้วในปีนี้เอง ไม่ใช่แต่ไม่เคยไปคราวก่อน ที่เหล่านั้นคราวก่อนยังเป็นทเลอยู่ เรือนตะเกียงที่เคยอยู่ปากคลองนั้น เดี๋ยวนี้หลุดลึกเข้ามาแล้ว แต่ความจริงตอนใหม่นั้นยังโรเรไม่แน่นหนาเหมือนตอนเก่า ถ้าจะนึกหน้าเมืองปอตเสด จะเทียบกับเมืองใดในข้างตวันออกไม่ได้ มันเป็นเมืองฝรั่ง ฝรั่งก็ไม่ใช่ชาติอื่น ฝรั่งเศสยังไม่โตมากจริง แต่สิบปีออกไปเกือบครึ่งหนึ่ง มีท่าทางที่จะโตเร็วมาก แต่

---

๑ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม ประชวรออกไปพักรักษาพระองค์อยู่ที่อิยิปต์

๒ พระเสนีพิทักษ เปลี่ยน หัสดิเสวี ไปตามเสด็จกรมหมื่นพิไชย ฯ (เดี๋ยวนี้เป็นพระยาชนินทรภักดี)

ต้นไม้แลเต็มที่ ที่ปลูกตามถนนโตแล้วก็แห้งร่องแร่ง ที่ปลูกใหม่ก็ไม่เห็นน่าว่าจะรอด แต่เป็นความทเยอทยานของพวกนี้ ดูเหมือนไม่มีอะไรที่จะสำคัญยิ่งกว่าจะหาดอกไม้มาแต่งมาประดับในเวลารับแขก ไปบ้านเคาวเนอ ในห้องเลี้ยงน้ำชาเป็นเฉลี่ยงเรือน ไม่จำเป็นที่จะต้องแต่งดอกไม้เลย ควรฤๅแต่งดอกกุหลาบเสียออกหรู โต๊ะกินเข้าที่โฮเตล ถึงแก่แต่งปกคลุมไปด้วยดอกไม้ ดอกกุหลาบของเขาดีกว่าบ้านเราเป็นอันมาก เพราะเขามีสีต่าง ๆ ดอกใหญ่ ๆ ไม่เหมือนกับเรา ลงอยู่เพียงชมภูซ้อน วันดีคืนดีจึงจะได้เห็นกุหลาบเหลือง แต่ลองถามดูเถิด มาจากไกโรทั้งนั้น ไกโรเองลองถามดูเถิดมาจากยุโรปทั้งนั้น เมืองที่มีต้นไม้ดอกไม้น้อยเขารักต้นไม้ดอกไม้ เมืองที่มีเผออย่างเช่นเราไม่มีใครแลดู หัดเคยมือมาเสียแต่เด็ก ๆ เดินก็เอามือระต้นไม้รูดใบเล่น

เรือนเข้าเมืองนี้ทำชอยกล มันยาว ๆ แคบ ๆ เห็นจะคอดกลาง พอเข้าประตูข้างน่าจะขึ้นกระไดก็แลเห็นประตูข้างหลัง แต่เป็นตู้กระจกโก้เต็มที่ แกเลี้ยงน้ำชาที่จะเห็นท่าเราจะชอบใช้อย่างอังกฤษ พ่อไม่กิน เรียกกาแฟอิยิปต์ออกจะประดักประเดิด ดูเหมือนพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ [๓] เสียกระไรเลย เป็นแต่อ้วนกว่าโตกว่า จะบอกว่าคนอื่นไม่ได้เป็นอันขาด พ่อขอเสียอย่าให้มีการรับรองอย่างอื่นต่อไปอีก แต่ยอมให้แกช่วยเลือก ว่าจะพักที่โฮเตลไหนดี ตกลงเป็นเลือกอัลเตอนเอกสเซนซ์ซึ่งเป็นโฮเตลทำใหม่ พากันไปทั้งหมดออกแห่ ๆ ตามถนนมีโปลิศราย แลมีโปลิศม้านำรถรับกันเป็นทอด ๆ แลประจำอยู่น่าโฮเตลเป็นนิจ เขามีที่นั่งเล่นอยู่ชั้นล่างฝากระจกรอบ ตามเฉลี่ยงริมถนนมีคนมานั่งเล่นในเวลาเย็นจนค่ำแน่นไปทุก ๆ แห่ง เหมือนในเมืองฝรั่งเศส

---

๓ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ มร ว เปี่ยม มาลากุล ณ กรุงเทพ (เป็นเจ้าพระยาพระเสด็จในรัชกาลปัจจุบันนี้)

เวลาน่ารับประทาน แต่ไม่เห็นกินเข้า เวลาเราไปนั่งอยู่ที่ชั้นล่าง ดูกันกะไรเลย แต่กับเข้าไม่อร่อย สู้ในเรือเราไม่ได้ กินเข้าออกไปกินเฉลียง ท่าทางมันไม่น่าสบาย ก็ชั้นก็ชั้นขึ้นไปก็เป็นห้องนอน มีห้องบิลเลียดชั้นหนึ่ง ทางเดินอยู่ในกลางเรือนมีห้องข้างซ้ายข้างขวา ดูเหมือนในทางเดินจะมืด เครื่องตกแต่งก็เลว แต่ใช้ลิฟต์ไม่ว่าอะไรจริงๆ ดูเหมือนชั้นล่างไม่ใช้อะไรนอกจากนั่งเล่น ลิฟต์นั้นกว้างพอ ๖ คน ใช้แรงน้ำอย่างเรียกว่าไฮดรอลิกต้องมีคนประจำอยู่ในนั้นคนหนึ่ง มีสายลวดขึงยืนลงมาตลอด ๖ ชั้น เวลาจะขึ้นอ้ายตาเจ้าพนักงานต้องสาวลวดนั้นขึ้นไป ขึ้นด้วยแรงคนเป็นแต่มีเครื่องถ่วงให้เบาแรง เวลาจะหยุดต้องเอามือไปค่อย ๆ รอสายลวด แล้วจึงจับให้หยุด อ้ายตาเจ้าพนักงานนั้นเห็นจะถึงมือแดงทีเดียว ประเดี๋ยวชั้นนั้นกรึงประเดี๋ยวชั้นนี้กร่าง ไม่มีหยุด ไกลร้อยโยชน์แสนโยชน์ไม่ขอเป็นตาเจ้าพนักงานลิฟต์

ก่อนเวลากินเข้า ได้ไปเที่ยวห้างริม ๆ นั้นเอง การมันใหญ่มากเหมือนพระยายืนชิงช้าเมื่อจะออกเดินจากชมรมนี้ไปชมรมโน้น มีโปลิศม้าไปกันคนเสียก่อน แล้วราชองครักษ์แลเจ้าเมืองกรมการเดินสองข้างเหมือนพราหมณ์ พวกคนก็ดูแน่นเหมือนดูพระยายืนชิงช้า แต่ของไม่มีอะไรนอกจากของฝรั่ง ถามเจ้าของเมืองเองแกก็ว่ามีดีแต่ห้างยี่ปุ่น แต่คนขายไม่ใช่ยี่ปุ่น เป็นยิวรับมาอีกต่อหนึ่ง ของทำดีจริง ๆ น่าพิศวง ดีกว่าที่เคยเห็นๆเป็นอันมาก มันเข้าใจที่จะแปลงรูปแลเก็งความชอบใจของฝรั่ง ประกอบทั้งความฉลาดในการวาดเขียน ถ้าว่าราคาเท่าๆ กันแล้ว จะหาของฝรั่งดีได้เหมือนไม่มีเลย ตกลงเป็นหาของในเมืองไม่ได้จริง ๆ สักร้านเดียว นอกจากหม้อที่ส่งมา ผ้าคลุมหัวแขกนั้นถึงทำเมืองฝรั่งก็จริง แต่ลวดลายแลหน้าตามันก็เป็นแขก จึงสมมตเอาว่าเป็นของแขกที่หนึ่ง พ่อเข้าใจว่าไม่แพง แลคิดเห็นว่าถ้าใช้เป็นผ้าห่มเห็นจะงาม

หนักมากอยู่สักหน่อยหนึ่ง แต่มันแววววาวดี เล้ศฝรั่งทำไมห่มได้ เล้ศแขกจะห่มเป่นไรไป ไปเที่ยวอยู่ไม่ถึงครึ่งชั่วโมงกลับมาโฮเตล พูดกันต่อไปใหม่ คราวนี้ไปไล่เลียงถึงเจ้าเชมร[๔] พวกข้างแขกไม่ได้เกี่ยวข้องอันใดเลย กรมการอังกฤษซึ่งเป่นผู้ให้การนั้นว่าตัวได้เห็น แต่จำหน่ายเรื่องไม่ตก ซัดให้ถามนายคลองเป่นฝรั่งเศสคนนั้นเป่นผู้จัดการรับรองตลอด มาถึงขึ้นยกต้องเช่ารถหมดทั้งเมืองเพราะรถมีน้อย ว่าขึ้นยกเวลานั้นเจ้านายผู้หญิง ๖ องค์เจ้าจอม ๓๐ ขี้รถรอบเมืองแล้วแวะที่ร้านซื้อของแขก แล้วกลับไปลงเรือ ว่าเมื่อเวลามา รับสั่งกับกันว่าไม่เห็นแผ่นดินแผ่นทรายเลย จะแล่นให้เห็นฝั่งเห็นฝาสักหน่อยหนึ่งไม่ได้ฤา กับตันว่าเป่นพ้นวิไสยที่จะทำได้ อีกสามวันจึงจะเห็นฝั่ง ไม่รับสั่งภาษาอะไรได้เลย อดทีเดียว ครั้นจะซักไซ้แกเข้าไปหนักก็ออกเกรงใจแกจึงงดเรื่องแต่งตัวไว้เสียที

กลับลงมาเวลา ๔ ทุ่มเศษ หนาวเจียบทีเดียว เขาขนถ่านแลล้างเรือสำเร็จแล้ว มีการล่ำลากันตามเคย ได้ออกเรือเวลา ๕ ทุ่มเศษได้นอนเข้าโฮงแยลงเกตตั้งแต่วานนี้มา น่าต่างประตูต้องปิดหมด ปรอดในห้องรักษาไว้ได้เพียง ๗๐ เป่นอย่างสูง ขนาดฟาเรนถึง ๖๔*

ได้รู้ข่าวกรมมหิศรตายที่เมืองสุเอส แต่ที่จริงก็ตายวันพ่อถึงเอเดนจริงตามที่คาดไว้นั้นเอง แต่หากเราเดินทางอยู่ เพ็ญเขาจะรู้เสียแต่วันที่ ๑๗ แลย่นว่าถ้าออกไปด้วยกันก็จะไม่ตาย

คืนที่ ๒๗

วันจันทร์ที่ ๒๒ เมษายน

ที่เขียนเรื่องเมื่อคืนนี้ยังลืมเสียอีก ต่อไปกินเข้าจึงนึกได้ เพราะกับตันแกยอกว่าเมื่อคืนนี้เห็นเรือยอชออกจากท่า แกจะลงไปรับ คืนวันมายอกว่า

---

๔ คือเรื่องสมเด็จพระศรีสวัสดิ์ พระเจ้ากรุงกัมพูชาไปยุโรป

* ในทะเลสุเอส

เข้าแผ่นดินยังไม่เสด็จกลับ มีแต่พวกเตอรกทั้งนั้น แกสงไสยด้อลงไปจึงรู้ว่าพ่อมา ที่เปนเช่นนี้เพราะพ่อพูดถึงหมวกแดงแล้วย่นว่าลืมเอาหมวกที่เคดิฟให้คราวก่อนมาด้วย ใส่สยายดี ให้เรียกเขามาขายพ่อจะซื้อ ท่านเจ้าเมืองจัดการ พอกินเข้าแล้วลงมาก็ได้เลือกหมวก พ่อขอกให้เจ้านายขุนนางเลือกเอาคนละใบ แล้วสั่งให้บริพัตรใช้เงิน ตาเจ้าเมืองมายอกว่าไม่ต้องใช้เดี๋ยวนี้ก็ได้ ข้างบริพัตรกลัวจะใช้ไม่ทัน เร่งให้มันส่งบิลเข้าของรับว่าจะไปเบียน คอยอยู่ประเดี๋ยวมายอกว่ายังเบียนไม่ได้ แล้วจึงจะเบียนส่งไปที่เรือ ย่นกันเสียพอแรงว่ามันช้าไม้ได้เรื่อง แต่หมวกนั้นเขาพากันใส่ลงมาทุกคน พวกคนดูก็ทิ้งกันตามเคย ครั้นมาถึงเรือทูลล่าทูลลากันแล้ว บริพัตรไปวานท่านเจ้าเมืองใช้เงิน ให้เงินไว้เหลือเท่าใดจึงให้ส่งคืน แกจึงยอกว่าเคดิฟสั่งว่า ถ้าจะต้องประสงค์อะไรให้ซื้อถวายอย่าให้คิดราคา จะออกแอดว่าเปนของเล็กน้อย ขอใช้เงินเท่าไรแกก็ไม่ยอมรับ แล้วก็ตีกินไปทีเดียว ไม่ได้ขอยอกขอยใจอะไร เพราะพึ่งรู้เมื่อเขาไปแล้ว ถ้านึกระแวงเช่นนี้จะเอามาแต่คนเดียว

กับตันแกว่าเห็นเสียเมื่อวานนี้แล้ว ว่าความคิดที่พ่อจะไปไหนเงียบ ๆ นั้นน่าจะไม่สำเร็จ ทั้งที่จะไม่ให้ใครรู้จักก็ไม่ได้ ด้วยคนเห็นรูปรู้จักเสียหมดแล้ว แต่ตัวแกเองยังเคยเห็นรูปพ่อมาเสียนมนาน เห็นตัวก็รู้จักทันที วันนี้ให้ซองเงินลงยากับตันใบหนึ่ง พ่อชอบแกมากขึ้นทุกที จนขากลับก็อยากให้แกมาอีก ตัวเองก็สมัครจะมา วันนี้คงหนาวเหมือนกัน แต่เห็นจะมากขึ้นสักหน่อย ในห้องปรอด ๖๘ เบิดประตู บิดประตู ๗๐ พ่อได้เขียนโปสต์กาดโฮเตลไปให้หญิงน้อยดูใบหนึ่ง ออกจะค่อยสนุกขึ้นกว่าทีมา ๆ แล้ว เพราะมันแก้วซ้ำนักเหมือนเมื่อ วันนี้ตอนดึกค่อยคลายหนาวลง เห็นจะยังเกาะคริต เข้าโปงซ้อนแขลงเกตแลผ้า รู้สึกหนักอยู่สักนิด

คืนที่ ๒๘

วันอังคารที่ ๒๓ เมษายน

ตอนเช้ากำลังนอนเรือโยนแลหนาวมากขึ้น ผ้าห่มเขาเท่ากับห่มผ้าส่าน ก็เข้าใจได้ว่าออกช่องเกาะครีต รศชาติตามเคยเช่นครั้งก่อน ปรอดเวลาเที่ยงในห้องนอน ๖๘ ขนดาดฟ้า ๕๘

กินเข้าวันนี้มีคนน้อย เหลือยริพัตร (ไม่ตลอด) ดุ๊ก พระรัตนโกษา หม่อมนเรนทร์ นายมุ่ย กับพระยาบรุษ นอกนั้นเมาคลื่นเป็นพ่อสวิงพ่อสวาย พ่อระทวยพ่อชอ้อนนอนหมด จนตาสอง (อ้น)[๕] ก็พลอยนอนทั้งเคย ๆ เช่นนั้น กินเข้าแล้วต้องกลับเข้ามาอุดห้อง เพราะเครื่องแต่งตัวที่ทำมาจากบางกอกมาปรากฏว่าไม่ได้กับตัวโดยมาก หาเครื่องแต่งกันหนาวได้ ไม่พอที่จะขึ้นดาดฟ้าได้

มาแปลออกว่าถ้วยยี่ปุ่นบางมันเลิกเสียด้วยอะไร มันใช้ไม่ได้ในเมืองหนาวจริง ๆ ถ้วยต้วนญี่อักษรพระนามเวลานี้ ใส่น้ำร้อนทิ้งไว้ ๕ มินิตเย็น กินไม่ทันหมดถ้วย ในเรือนี้เขาใช้ถ้วยหนาเหมือนโกร่งยาดยา ดุ๊กหัวเราะเยาะแลร้องว่ากินไม่ได้แต่แรก เห็นว่าฝรั่งมันโง่ พ่อกับกรมสมมตเป็นคนชอบถ้วยเช่นนั้น ถึงไม่กินถ้วยของเรา เพราะน้ำมันร้อนอยู่ได้นาน มาพักนี้ปรากฏชัด ถ้วยบางพอรินก็ต้องซดให้หมด ถ้าตั้งทิ้งประเดี๋ยวก็เย็น ได้ปรารภถึงอยากกินน้ำร้อนด้วยถ้วยหนาในบางกอก เอาออกันกับกรมสมมตมาในเรือ นั่งอยู่ในห้องก็ต้องใส่หมวก น่ากลัวหัวล้าน เพราะมันไม่มิดชิดเหมือนห้องเรือนขนยกบริพัตรเมาเพราะไม่สบายเป็นหวัดมาแต่คืนนี้ ขึ้นยกไม่ได้เอาโอเวอโก๊ตไปเข้าชายอุรุพงษ์นั้นอ้วนขึ้นจนแก้มพอง แต่น่ากลัวเรืองดอไม่ยอมหนาว ต้องบ่าวร้องกันในพวกที่เคย ถ้าเห็นนอนเปิดประตูนอนไม่คลุมผ้าต้องขับคลุมแลปิดประตูเสีย ทั้งนี้เพราะมีพ่อจริตต่าง ๆ ในชาวเราที่หนาวไม่เป็น จนปรอด ๗๐

---

๕ คือเจ้าหมื่นเสมอใจราช อ้น นรพัลลภ มักดำรัสเรียกว่าตาอ้น (เดี๋ยวนี้เป็นพระยานิพัทธราชกิจ)

ยังเก๋นุ่งกางเกงแพรถอดถุงดินเดินกันเรื่อย ไม่ใช่ไม่รู้ รู้แล้วแกล้งไม่รู้ เก๋ร่มต่าง ๆ อย่างกระลาสีเรือมหาจักร์ คราวก่อนถึงต้องมียามตรวจ คงจะพบพวกที่อวดดี ออกนอนกลางแจ้งไม่ห่มผ้าเสมอ ความจริงมันหลับได้จริงๆด้วย ความขี้เซานั้นเหลือล้น ทนได้ทั้งร้อนทั้งหนาว ต่อเขียวทั้งตัวจึงตื่น ตอนหลังนี้ต้องให้เบ็ดสติมมาในห้องจึงค่อยอุ่นขึ้น คลื่นก็ดูจะค่อยน้อยลง แต่ยังรู้สึกเมื่อยอยู่มาก นายมุ่ยดินักไม่เมาทำงานได้ พ่อให้เขียนห้องแคบินที่พ่ออยู่ยังไม่แล้ว วันนี้ก็เขียนได้ ได้เขียนวันละน้อยเพราะมีงานอื่นทำ ถ้าแล้วจะส่งล่วงน่าเข้าไปให้ดู จะได้นึกออกว่าพ่ออยู่อย่างไร

บ่าย ๔ โมงล่วงแล้วนิดหน่อย ทั้งอยห้องปรอดลดลงเป็น ๖๘ ในห้องรู้สึกชื้นเหมือนหนาวลงมาก ถ้าเป็นบ้านเราเท่านี้จะบ่นกันอู้ไป ยังลืมยอกที่กินเข้าวันนี้ ต้องวางตารางไม้กันเลื่อนแลห่วงสำหรับขวดแลถ้วย เป็นอย่างที่เรียกติดขอคาเต็มที่ ถ้าผู้หญิงมาเห็นจะไม่สนุกเลย กินเข้าแล้วลองเสือ เดชะบุญฟรอกโก๊ตใช้ได้ แต่มอนิงโก๊ตกักก็คัยเหมือนกัน แต่เห็นจะพอแก้ไข แต่เสือเดินทางเป็นอันเหลวหมด วันนี้เบ็ดท่อสติมไว้ไม่ได้ยึด ตอนดึกจะออกปวดหัวหยุดเป็นนานแล้วยังไม่หายร้อน ปรอดถึง ๗๘ นอนไม่สบาย

คืนที่ ๒๕

วันพุฒที่ ๒๔ เมษายน

วันนี้หนาวกำลังสบายดี ในห้องแคบินปรอด ๖๕ กลางแจ้ง ๖๐ กินเข้าขาดคนอิก คือกรมสมมต เพ็ญ เจ้าพระยาสุรวงษ์ ทองต่อ พ่อสองทัพทรวงหมด เหลือแต่พระยาบุรุษกับนายสี[๖] ทหารเรือ นายมุ่ยเก่งทำงานได้ คลื่นมันโง่ไม่ทำเสียให้ตลอด ๒๔ ชั่วโมง ถ้าเช่นนั้นรุ่งขึ้นก็หายหมด นี่เป็นแต่ ๔ โมงเช้า

---

๖ นายเรือโท ศรี กมลนาวิน (เดี๋ยวนี้เป็นพระยาราชวังสัน)

ไปจนบ่าย ๓ โมงหาย เปนเวลาสบาย กลางคืนกินเข้ากันเปนพยุงแคม แต่เพ็ญชื่นมาได้เร็วกว่าเพื่อน พระรัตนโกษากลับเข็ยผีไปใหม่ นั่งพูดกันขนดาดฟ้าจนบ่ายลงไปจะตัดผมโกนหนวด พยกำลังพระยาขุรุษตัดอยู่เลยนั่งดูเสียก่อน ลูกเห็นจะอยากฟังเรื่องราวตัดผมข้าง

ช่างตัดผมนี้ไม่ได้รับผลประโยชน์อันใดในเรือเลย นอกจากค่าห้างคนมาตัดผม มีห้องอยู่ในแถวชั้นที่ ๑ สองน่าต่างรวมเปนห้องเดียวกัน มีตู้แลหิ้งต่าง ๆ กับทั้งที่ล้างหน้าอยู่ริมฝา มีเก้าอี้ยาว ใครจะไปคอยตัดผมก็นั่งที่นั้น ตัวช่างเองก็นอนที่นั้น กลางห้องมีเก้าอี้ใหญ่พนักเอน ๆ มีราวสำหรับพาดผ้า นั่งหงาย ๆ เอาหัวลงพาดหลังเก้าอี้ ต้นพาดราวสำหรับเวลาโกนหนวด ผู้ที่จะตัดผมต้องปลดคอเสื้อถอดเสื้อชั้นนอก แล้วสรวมเสื้อใยบัวผ้าขาวเปิดด้านหลังมีแขนสั้น ๆ สอดกันผมเข้อนผ้า เอาสำลีอุดตามช่องซอกคอ กันผมร่วงเข้าไปในเสื้อ ตัดด้วยตะไกรขาเล็กสำหรับตัดผ้า มีหวีอันเล็กรองตัด ตะไกรนั้นซอยถี่มาก ไล่ตอนล่างเรียบแล้วจึงเอามือรีดผมตอนบน กริยปลายเอาเท่านั้น ไม่ได้ไล่ตะไกร แล้วเก็บผมต้นคอด้วยตะไกรอย่างตัดผมม้า เมื่อเสร็จแล้วเอาแปรงอ่อนปัดผมที่เสื้อ ถอดเสื้อออกสลัดเศษที่หนึ่งแล้วคลุมใหม่ คราวนี้เอาสำลีสระหัวเสียบดูถี่ แล้วเอาแปรงอ่อนปัด คราวนี้เอาน้ำสระผมเขย่าลงแล้วขยี้จนทั่ว แล้วเอาผ้าเช็ดแห้งแล้วจึงใส่น้ำมันปนน้ำเช่นพ่อใส่ หวีหัวให้เสร็จทีเดียว ตัดผมนี้นั่งให้ประมาณ ๒๐ นิ้วตสำเร็จหมด ในการโกนหนวดนั้นต้องนั่งเอนหงายหน้า เอาส้ายู่ทาแล้วโกน ใช้มีดโกนถี่เหมือนกัน โกนหนวดสบายมากเหมือนเกา ๆ แล้วเอาน้ำทาที่โกน เอาผ้าเช็ดหน้าเล็ก ๆ กระพือให้หมาดแล้วจึงเช็ด คราวนี้เอาน้ำมันปนน้ำแตะหนวดทั้ง ๒ ข้าง แล้วหวีด้วยหวีเล็กโง้ง เปนสำเร็จกันเท่านั้น

เดิมพ่อคิดจะไปโกนแต่หนวดสำหรับพรุ่งนี้ ครั้นดู ๆ มันก็ว่องไวดี จะรอไปตัดต่อวันเสาร์ก็เปนวันขึ้นเยนัว เห็นจะไม่ได้ตัด จึงเลยอนุญาตให้มันตัด แต่เอาหวีแลแปรงของเราไป เขาว่าคนหัวล้านมากเพราะมันใช้หวีแลแปรงอันเดียว

กันหมด ตัวหัวล้านเลยเกาะติดกันได้ ถ้าที่เมืองเขาไข่ของไว้ได้เฉภาะตัว แต่หัวเราโตไปมันตัดไม่ได้ มันมีใหม่ยังไม่ได้ใช้จึงเป่นอันตกลง มันตัดสั้นมากพ่อก็ยอม เพราะออกจะชอบสั้น ๆ อยู่แล้ว รู้สึกสบายดีกว่าผมยาวมาก แต่ออกจะแปลกกว่าเดิม ในเรือนี้มันตัดเหมือนกันหมด ก็ไม่ขันอะไร ถ้าบางกอกเห็นจะแปลก เป่นผมมหาดไทยรองทรงที่พ่อเคยตัดแต่ก่อนนั่นเอง ค่าจ้างพ่อตัดนั้นเป่นพิเศษ แต่อัตราเขาตัดผมม้าก ๑ โกนหนวด ๕๐ เฟนิก ล้างหัวเท่านั้น หัวหัวเท่านั้น เพราะคนหัวหัวไม่เป่นมาก มันว่าคราวนี้ผลประโยชน์น้อย เพราะคนโดยสานน้อย เซกันด์คลาศก็ไม่มีมาโกนหนวด ที่ขาดมากนั้นเพราะไม่มีผู้หญิง ๆ ฝรั่งต้องให้ช่างเกล้าผมเป่นพัน

กลับจากห้องตัดผมแล้วไปดูชั้นที่ ๓ อ้ายพวกอึงกาหลชั้นที่ปอดเสดหมดเวลานี้มีมาไม่มากนัก ที่นั่งเล่นขนดาดฟ้าไม่มีเพดานอยู่ตอนหัวเรือไม่มีอะไรบังนั่งเล่นไพ่กันอยู่กลางแจ้งน่ากลัวหนาวเต็มที ยายแก่คนหนึ่งเอาเก้าอี้นอนตั้งเข้าอันหนึ่ง ยรรดาผ้าที่มีมากน้อยเอามารองเอามาห่อคลุมตัวจนคับเก้าอี้เหมือนกับตุ๊กตา เอนอยู่ไม่ได้กระดิกเลย ลืมตาปริบ ๆ เท่านั้น แกเห็นจะหนาวเต็มทีลงไปชั้นล่างที่เป่นห้องนอนนั้น พอถึงก็โต๊ะกินเข้ากว้างเท่ากระดานอยู่ไฟ มีขอยสองข้างกันจานตก ปูผ้าดอกน้ำเงิน ในห้องมีร้านกั้นเป่นลิ้นกลี่ ซ้อนกันสามชั้น แปลว่าห้องละ ๑๒ คนสองห้อง ห้องละ ๘ คนสองห้อง ห้องละ ๔ คนสองห้อง เขาว่ามักของหายอย่างยิ่ง มีห้องนอนสองคนห้องเดียวอยู่กลางกำลังแต่เห็นจะเท่ากับอยู่ในตู้ผ้านุ่ง เกือบตายที่เดียว อาหารกินสี่เวลา มีซุปแลขนมปัง อะไร ๆ ผักหญ้าที่พรรณาว่ามีนั้นมันอยู่ในซุปหมดแล้ว

กลับขึ้นมาเขียนหนังสือนี้ย่าย ๕ โมง เขามาบอกเดี๋ยวนี้ว่าเห็นเขาเมานต์เอตนาที่เป่นเขาใหญ่ในเกาะซิซิลีเป่นเขาไฟ แต่เก่า ๆ ไม่แรงแล้ว อยู่ในแสงแดดแดง เห็นลอยอยู่ครึ่งเขาเหมือนเมฆ เวลาพอพลบก็ทุ่มหนึ่ง เพราะ

ฉันนั้นกินเข้ากันแต่พลบมาสองวันแล้ว กลางวันมีแต่จะมากินทุกที กินเข้าแล้วไปนั่งคอยดูเรือเข้าช่องหว่างเกาะซิซิลีกับผั่งอิตาลี แต่จน ๔ ทุ่มเศษจึงถึงบ้านซันโยวานี ที่ข้างผั่งมีไฟสว่าง ต่อลับไฟบ้านนั้นแล้วเห็นเมืองเมซีนาฟากข้างเกาะซ้ายมือเปนเมืองใหญ่มีไฟมากยาวมีไลต์เฮาส์ เรือเราขุดคอกไม้เมื่อผ่านเมืองนี้ที่จะหยุดขึ้นยกไปปาเลอร์โมเมื่อขากลับ แลมาแต่ไกลเปนไฟสว่างริมทเลตรงกันข้ามทั้งสองฟาก

เรื่องหนาวนั้นมันเคยได้แน่ คราวก่อนตอนหลัง ๆ จนกลางคืนควันออกจากปากพลุ่ง ๆ ก็ไม่หนาวเท่าไร คราวนี้วันแรกหนาวเสียกระไรเลย ค่อยทนได้ขยับขึ้นไปทุกวัน แต่ก่อนในห้องปรอท ๗๐ กลางแจ้ง ๖๒ ครางแล้ว วันนี้ในห้อง ๖๕ กำลังสบาย ข้างนอก ๕๘ รู้สึกหนาวมาก การที่หนาวนี้เขาว่าฤดูผิดที่เคย ควรจะหนาวน้อยกว่านี้แล้ว ถ้าลมเปนใต้ ในทเลร้อน เช่นขากลับคราวก่อนคลื่นจัดเต็มที แต่ไม่สู้หนาวมากเท่าใดนัก ตอนเย็นนี้ไม่มีคลื่นเลย เรื่องเสื้อเปนอันได้ความว่าเปลี่ยนกันกับตุ๊กสำรับหนึ่ง แกใส่คัยท้องหลวมน่าอกบ่นเจอกันเข้ายืมกันลองได้พอดีกันทั้งสองข้าง ผเอญได้คุมสองแถวด้วย ปลื้มเต็มที เสื้อกันหนับว่ามีตัวเดียวเท่านี้ เสื้อคุมสองแถวก็นับว่ามีตัวเดียวเท่านี้ใส่สบายเสียกระไรเลย จะแต่งสำรับนี้เปนนิจ

ขอจบไว้เพียงเท่านี้ เพราะรู้ว่าเรือเขาจะออกเวลาสองยามวันนี้ จะกลับมาเขียนต่อไปจะไม่ทัน คิดถึงเปนอันมาก จะลงมือวันใหม่เมื่อมาถึงทีเดียว

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

อ่าวเนเปอล ทรงถ่ายจากเรือซักซัน

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๗

คืนที่ ๓๐

เรือซักเซน

วันพฤหัศบดีที่ ๒๕ เมษายน

หญิงน้อย

เรือมาถึงเวลาเช้า ๔ โมงครึ่ง หมายว่าจะเขียนหนังสืออะไรก็เห็นเช่นจะไม่ทัน เพราะพอคืนนอนขึ้นก็ได้ยินเสียงเรือรบอิตาลีสลุด ๓ ลำ ใครต่อใครมาคอยเฝ้า ริบแต่งตัวขึ้นไป แต่ก็เปล่า เขายังไม่อนุญาตให้ใครลงมากว่ามดหมอจะได้ตรวจแล้วตามแบบ เมื่อเรามาเรือของเราเองหมอขึ้นมาบนเรือ หมอในเรือยอกคำเดียวว่าไม่มีโรคอะไรก็พอ ใคร ๆ มาก็ถึงตัวทันที เพราะเคยเช่นนั้นจึงตกใจแต่งตัวเร็วเกินไป เช่นนานรูญ[๑] จึงได้ขึ้นเรือได้ มีกรมทหารเรือพวกอิตาลีแลพวกเรือรบใคร ๆ มาเป็นหลายคน ทั้งหาดแมนกงสุลเยอรมันที่เคยเข้าไปอยู่ในยางกอก แลเอเยนต์ของเรือซึ่งเป็นคนมั่งมีเป็นนายทหารรีเซอฟของเยอรมันกับลูกชาย ได้ถ่ายรูปบนสพานแลข้างล่าง คนที่มาถ่ายนั้นว่าเป็นช่างถ่ายรูปอย่างดีในเมืองนี้ แต่ท่าทางมันผลุบผลับอย่างไร เห็นพร้อมกันว่าเหมือนเกาว์แมน น่ากลัวจะไม่ได้ เขามาขอกให้ขึ้นท่าอาสเนล ซึ่งเป็นท่าไม่มีคนอื่นขึ้น มีเรือน้ำเรือหลวงมาคอยเสร็จ แต่รถของเราไม่มา ว่าสั่งแต่วานนี้แล้ว แต่ไปคอยอยู่ที่ท่าอื่น ยอกโทรศัพท์ไปให้มาท่านี้ คอยเท่าไร ๆ ก็ไม่มา สั่งเดิมว่าจะไปกินกลางวันบนบก จนเหลือคอยต้องกินในเรือ ขึ้นบกบ่ายสักสองโมง ขึ้นรถตรงไปแอคแควเรียมที่เลี้ยงปลาที่เดียว

---

๑ หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษดากร ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ เป็นตำแหน่งอรรคราชทูตสำหรับประเทศอิตลีและฝรั่งเศส (เดี๋ยวนี้เป็นพระองค์เจ้า)

แอคแคว เรียมนั่งอยู่ที่สุดของสวนซึ่งต่อกับโฮเตลรอยัลใกล้ทเล ต้องผ่านน่าโฮเตลไป คราวก่อนได้เดินไปดูถึงสองครั้ง คราวนี้ก็ไม่มีอะไรแปลกขึ้นสักอย่างเดียว เหมือนกับอย่างเดิมเว้นแต่ดูไม่ชัด ตั้งต้นเข้าทางด้านหุ้มกลอง ตกขึ้นเขาก่อเป็นผนังกันรอย แล้วกั้นเป็นห้อง ๆ เอากระจกยังด้านข้างในไว้เป็นที่ขังน้ำ แสงสว่างลงทางข้างบนรอยผนังนอกชั้นหนึ่ง รอยผนังในประธานชั้นหนึ่ง จึงแลเห็นเป็นน้ำไปทั้งสองข้าง เราเดินไปในหว่างกลางอยู่ในที่มืด ปลาอยู่ที่สว่างจึงไม่แลเห็นเรา ห้องที่ปั้นๆ ไว้นั้น ๒๖ ห้องด้วยกัน เขาเลือกเอาปลาที่อาหารเหมือนกันที่อยู่อย่างเดียวกันไว้ตามพวกที่ควรจะปนกันได้ อาหารนั้นปลาซาดินสด ๆ เป็นพื้น นอกนั้นก็มีอาหารเลอียด ๆ ข้าง เช่นพวกปการังที่ไหวไปมาไม่ได้ ชั่วแต่กระดิกเมื่อเวลาจะกินอาหาร ฤาตัวยุ่มย่าม จะเป็นปลาก็ไม่ใช่หอยก็ไม่ใช่ ซึ่งพวกเราเรียกกันว่านกเค้าแมว เพราะเวลานั่งงอมืองอตีนอยู่ในน้ำเหมือนนกเค้าแมว ตัวเช่นนั้นกินปูพันที่อยู่นั้นเล่าก็ต่างกัน บางพวกชอบพันทรายหยาย บางพวกชอบทรายเลอียดแลบางพวกก็เกาะอยู่ตามปการัง ที่ชอบอยู่ในภาชนะเช่นพวกเพศปลาไหลก็เอาหม้อแตก ๆ ขัน ๆ ทิ้งลงไปไว้ให้ขดอยู่ ปลาบางพวกที่ชอบหมกอยู่ในใต้ทราย จนกระทั่งว่ายน้ำขึ้นมา ทรายยังเกาะอยู่ขนหลังเต็มก็หมกอยู่ในทรายจนไม่แลเห็นว่าเป็นปลา เมื่อไปถึงที่ห้องใดเขาก็ให้อาหาร ดูอาการที่แย่งชิงอาหารสนุก ปลาบางพวกชอบซุก ๆ นอนซ้อน ๆ กันอยู่ ฤานอนอยู่ขนต้นปการังในน้ำซึ่งอ่อนเย็น กระดิกตัวก็ไหวดูตัวมันจะเขาเต็มที ซ้อนกันลงไปสองตัวสามตัวก็ไม่เห็นว่าไรกัน มีกุ้งทเลตัวใหญ่ตัวหนึ่งน่าดูเต็มที สีก็เป็นสีน้ำเงินอ่อนงาม เข้าพวกกุ้งทั้งปวงที่เดินถอยหลังกรูด ๆ ตะกลามมากกว่าเพื่อน ปลาซาดินทั้งตัวทิ้งลงไปกอดไว้ ตามไล่แย่งกันโดดโหยง ๆ ตพายน้ำฟังได้แลเห็นว่ามันว่ายน้ำอย่างไร มันไม่ได้ว่ายแบน ๆ เช่นคเนว่าจะเป็นเช่นนั้น ว่ายตั้งเอาหัวขึ้นสองมือตกาย เวลาจะหยุดพักไม่ใช่ลง

ไปแขน ๆ อยู่กับพื้น เอาหลังแหมะเข้าไปกับฝาเผื่องอะไรก็ได้ แล้วทิ้งเค้าเก้าลอยอยู่เช่นนั้น ไม่เห็นลงถึงพื้น ตัวแมงยุ่มย่ามที่กินปูนั้น เวลาอาหารลงไปถึงคลายรูปนกเค้าแมวออกเปนมือเปนตีนรอย ไปจับปูเข้าในช่องปากแล้วคลานยืดยาดไปหุบเข้าเปนนกเค้าแมวอย่างเก่า มีปลาหลายพวกที่ชิเกียจ ต้องเอาไม้แหย่จึงจะกระดิก แต่ถึงกระดิกก็ยังทำท่าชิเกียจอยู่เช่นนั้น ในพวกชิเกียจนี้มีปลาหมึก ซึ่งมีเพิ่มเติมโทษะเข้าอยู่ในนั้น พอถูกตัวเข้าก็พ่นน้ำดำออกมาเปนหมึกจริง ๆ เต็มไปทั้งอ่าง อ้ายหมึกนั่นเองสำหรับถูกสัตว์อะไรจับเปนอาหารได้ตรงกันข้ามกับเข้าหมึกกล้วย อ้าปากว่ายเรื่อยไปไม่หยุดจนกว่าอะไรจะเข้าปาก ครานี้แถวในเปนพวกสัตว์ที่จะมีวิญญาณฤๅไม่มีวิญญาณก็ใช่ งอกอยู่ตามก้อนศิลาเล็ก ๆ น้อย ๆ เขาจัดไว้งามจริง ๆ เหมือนต้นไม้ฤๅดอกไม้ แต่กลีบนั่นเปนมือ สำหรับกวาดอาหารเข้าปาก สีต่าง ๆ แดง น้ำเงิน เขียว ยางอย่างกับรู้จักตกใจ เอาไม้แกว่งลงไปใกล้ ๆ หดใบเข้าไปเสียในก้านได้สงบงบเงียบก็ยื่นออกมาใหม่ เข้าพวกนี้วางเรื่อยมาจนกระทั่งถึงพวกที่ไม่รู้กระดิกกระเดียเลย ไม่ต้องกินอาหารอะไรด้วย อาไศรยโอชะที่มีอยู่ในน้ำเปนอณูปรมาณูเลี้ยงชีวิตร เช่นคอรัลคือประพาฬก็เปนสิ่งหนึ่งในจำพวกนั้นเหมือนกัน บรรดาสัตว์น้ำที่เลี้ยงไว้ในที่นี้ อยู่ได้ด้วยเขาเปลี่ยนน้ำเสมอ คือสูบน้ำขึ้นมาจากทเลให้เข้าในท่อเล็ก ๆ เต็มน้ำ มีท่อน้ำล้นสำหรับถ่ายน้ำเก่าออกไปทีละน้อย จนน้ำไม่กระเพื่อมเลย ได้ไปดูข้างบนแลดูที่เขาแช่สัตว์เหล่านี้ในเหล้าออลกอฮอล เล่ามาเลื่อยเรื่อย เพราะไม่มีอะไรทำ สำหรับอ่านเล่น

ออกจากแอคแควเรียมหมายว่าจะไปดูมิวเซียม แต่ได้ข่าวว่าเขาปิดเสียแล้ว จึงตกลงเปนไปซันต์มาติโน ซึ่งเปนวัดอยู่ยอดเขาเมืองนี้ ภูมินิเทศของเมืองเนเปอลนั้น เปนพื้นเขาไปทั้งนั้น มีที่ราบน้อย ตั้งแต่ขึ้นท่าไปก็เปนอันตั้งหน้าจะขึ้นที่สูง ตัดเปนถนนคั่น ๆ ขึ้นไป ตัวถนนนั้นคงวงอ้อมไปให้ลาด ๆ พอรถขึ้นได้

โดยมากไม่ใคร่จะรู้สึกว่าขึ้นเขา รู้แต่ว่ามีแต่ขึ้น ในหว่างถนนต่อถนนนั้น เขาก่อตึกรามสูงกว่ากันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ในตึกหลังเดียวข้างหนึ่งสูงข้างหนึ่งต่ำกว่า แต่หลังคาเสมอกันพื้นลดเป็นชั้น ๆ ในหว่างตึกเหล่านี้มีทางลัดขึ้นถนนชั้นบนโดยมากแต่เป็นค้นบันได ถนนปูด้วยศิลาหนา ๆ แต่งน่า แต่ด้านข้างบนให้ครุคระไม่เกลี้ยง สำหรับไม่ให้ลื่น ตอนล่างเป็นตลาด คนขอแจเต็มไปทั้งนั้น ตอนกลาง ๆ เป็นพวกคนจน มีสวนต้นมะเดื่อที่เขาผูกกิ่งชักติดกับไม้ค้าง ไว้กิ่งแต่สองข้างโยงถึงกันเหมือนรั้ว แลต้นแอบเปอลกำลังออกดอกข้าง เพราะหนาวนี้ล่าสโนพึงจะหมดเมื่อเดือนเศษ ต้นไม้จึงพึงจะผลิใบน้อยต้น ผู้หญิงยังใช้เฟอ (คือขนสัตว์คล้องคอเป็นต้น) อยู่มาก ถัดขึ้นไปจวนจะถึงยอดถนนแคบลงจนถึงไม่มีทางคนเดินสองข้าง แล้วแคบหนักเข้าไปจนถึงรถหลีกกันไม่ได้ เมื่อไปถึงที่รายก็ไปเป็นสแควร์ (ลานกว้างปูศิลา) มีตึกใหญ่รอบแล้วก็กลับเข้าที่แคบไปอีกจนถึงวัด

คนที่นี่ไม่เห็นมีใครแต่งฟรอกโก๊ตแลหมวกทอปแฮตสักคนเดียวใส่เสื้อธรรมดาทั้งนั้น พวกชั้นเลว ๆ ยายแก่ยายเถ้าพะรุงพะรังมาก เด็กเล่นกลางถนนมากเสียจริง ๆ นั่งชุกอยู่ตามมุม ๆ ซอก ๆ สี่ห้าคน วงอยู่สามคนสี่คน เป็นแห่ง ๆ ไป เสื้อผ้าขาดวิ่นร่องแร่งเยอนมอมเป็นเด็กกลางถนนแท้ ได้ถามเขาว่ามันนั่งเล่นอะไรกัน เขาว่ามันนั่งเล่นปันอิแปะกันเป็นพื้น ถามต่อไปว่าไปได้เงินที่ไหนมาเล่น จึงได้ความว่ามือไวอย่างยิ่ง ความลามกก็มาก แต่ดทีมันยังมีย่องผ่องใส ยายแก่ยายเถ้าเห็นเราผ่านไปโยกโยนโมทนาเรื่อย เด็ก ๆ ก็ไม่จองหองหัวเราะแหยล้อเล่นก็ได้ พ่อเอนดูเจ้าพวกเด็ก ๆ มาก เสียใจที่รู้ว่าขโมย ที่จริงดูมันเล่นของมันก็สนุก รถข้างที่นี่สวยดี ล้อทาแดงตัวดำ แต่เกวียนเทียมม้าสามตัว เครื่องม้านั้นหรูมาก รถรางไฟฟ้าเดินต่อกันถึงสามหลังก็มี แต่มันเดินช้า ๆ แลการหลีกรถดีอย่างยิ่ง ถนนโดยมากกว้างเท่าถนนบำรุงเมือง รถ

หลีกกันเกือบจมูกคนขนรถจะโดนกัน แต่ไม่มีเหตุการณ์อันใด ไม่เอะอะ ดูเหมือนมันรู้ในใจว่าเปนน่าที่ที่จำจะต้องหลีกกัน ไม่อยากจะเถียงกันว่าใครเดินถูกเดินผิด คนเดินถูกออกแน่น ดูรถไม่ต้องหยุดว่ากลัวใครจะมาโดน คนเดินก็ไม่มีกิริยาว่ากลัวรถจะมาโดน ด้วยมันชินมาเสียช้านาน ว่าถ้าโดนเข้าแล้วไม่มีผลดีอย่างใด ปลาดที่มีคนขอทานแต่คู่เดียว แต่โปลิศลัยขึ้นรถไยสิเกิลตามติดรถพ่อขึ้นไปสองคนคอยไล่ อ้ายนี่ออกจะใช้ราชการได้ด้วย ที่ทำให้พ่อคิดถึงมากนั้นเรื่องดอกไม้ ไม่ว่าซอกไหนมุมไหน เต็มไปด้วยดอกไม้ทั้งนั้น งามงามมันนั่งขายได้สบายกลางแดด มีตู้กระจกใส่ข้าง เอาร่มปักพอบังเงาข้าง พวกผู้ใหญ่นั่งอยู่ที่ร้าน เด็ก ๆ วิ่งชูไปทุกหนทุกแห่ง ใครผ่านไปร้องเรียกให้ซื้อดอกไม้ ที่เห็นมากในเวลานี้คือดอกกำมะหยี่ซ้อนสีชมภู ดอกเดียวมันโตเท่าดอกแก้วพวงทั้งช่อ อีกอย่างหนึ่งดอกคล้ายลันทมที่พวงแย้มๆ แต่มีอะไรแต้มข้างในงามหรูขึ้น อีกอย่างหนึ่งคล้ายดอกแต้ฮวย เขญมาศมีมาก กุหลาบสีครั่ง กุหลาบเหลือง กุหลาบขาว นี่เปนดอกไม้ที่สังเกตได้ แต่ที่ไม่รู้จักผ่านไปเร็ว ๆ ไม่ทันสังเกตมีมาก เอากระบุงมาใส่เอาได้ แต่ผู้รังที่นั่นตัดดอกไม้สั้น ๆ ไม่ใคร่มีก้านอย่างเราตัด แล้วผูกปลายไม้เหมือนกัน แต่ไม้ที่สำหรับผูกนั้นมันเหลาเสียเกลี้ยงอย่างเอกผูกด้วยลวด

เวลาขึ้นไปตามทางผ่านคาเซอลแห่งหนึ่งว่าเปนคาเซอลโบราณ ก่อด้วยศิลาใหญ่โต หน้าตาร้าง ๆ แต่ทหารอยู่

วัดซันต์มาติโนนั้น เปนวัดร้างเหมือนกัน เดี๋ยวนี้เขาใช้เปนมิวเซียม ยังมีรูปเขียนดี ๆ แต่จะเล่าถึงรูปเขียนน่าจะโดนกับที่หม่อมนเรนทร์เล่าจึงของดเสีย เปนแต่จะกล่าวว่าได้เห็นเขียนเพดานรูปตั้งจริงตัวเดียวเท่านั้น มีของต่าง ๆ เก็บไว้หลายอย่าง จะข้ามเสียไม่เล่าเหมือนกัน มีที่ดูวิวสองแห่ง แต่วันนี้อยู่ข้างมีหมอกมาก ดูไม่ได้ไกล แต่ในพื้นเมืองเนเปอลเห็นได้หมด ได้ยิน

เสียงจิ้งทั้งเสียงคนเสียงล้อเกวียนแลเสียงระฆังวัดต่าง ๆ ซึ่งกรมสมมตออกอุทานออกมาเอง ว่าได้ยินเสียงระฆังเพราะ กุลีลงมาจากนั้นจะแวะที่มิวเซียม แต่ตามารโรงแกวุ่นเสียใหญ่ โทรศัพท์บอกเจ้ากรมให้มาเปิด จะเหนี่ยวเอาไว้คอยดูให้ได้ เวลาฤๅก็ห้าโมงเศษ ขวนย่ำค่ำแล้ว ร้านเขาจะปิด ลุกขึ้นเดินแกก็ชวนลากลูกกังจะให้เข้าไป ตกลงต้องกินหนึ่งแก้ง ๆ หน้าจึงกลับลงมาร้านได้ การที่ลงมาร้านนั้นแปลว่าต้องขี่รถเดินรอบเมือง จนเกินกว่าบรรจบที่เก่า ก็วนมาที่หลังโฮเตลนั้นเอง เดินจากโฮเตลอีดใจเดียว มาคราวก่อนยังไม่ยักรู้ว่าร้านอยู่ที่นี่ ได้ซื้อของแล้วเสร็จในเวลาย่ำค่ำเศษ แต่ยังสว่าง จะไม่พรรณาด้วยร้าน แต่ควรจะรู้นิดเดียวว่า ร้านที่นี่ไม่ใช่เช่นเมืองอังกฤษฤาเมืองฝรั่งเศส ซึ่งรูปร่างเปนศาลายุทธนาธิการ[๒] แต่ในกลางสนามหญ้านั้นมีหลังคากระจก ตั้งของอะไรหรูไป มีแพรริบินแลพรมห้อยหรูอยู่ในกลาง ซึ่งถ้าเล่าถึงควรจะเข้าใจเช่นนั้นในแถบเมืองอังกฤษเมืองฝรั่งเศส แต่ร้านข้างอิตาลีนี้จะเล่าถึง ควรจะเข้าใจว่าตึกถนนบำรุงเมือง เช่นห้างแขดแมนเก่า[๓] มีตู้ๆตั้งของขายเท่านั้น จึงไม่น่าจะต้องเล่าอะไร

วันนี้ได้คิดอ่านกันในเรื่องกินเข้า เขาจัดไว้ที่โฮเตลรอยัล แต่พ่อขี้เกียจซ้ำซาก อยากจะไปกินเรสเตอรองต์ จึงได้จัดการใหม่กับมิสเตออาเซลเมเยอ จ้างรถมารับตอนข้างหลังตึก สำหรับที่จะได้หลบคนดู ตอนข้างในให้กรมประจักษ์แอกต์เปนพระราชา ขึ้นรถแลนตอตั้งกระบวนแห่ไปกินเลี้ยงที่โฮเตล ที่จริงหาไม่การจะเรียบร้อยดี แต่ยังเอินมีฝรั่งที่เคยไปอยู่เมืองไทยมาอยู่ที่นี่คนหนึ่งหูอื้อเปนที่สุด พูดภาษาอะไรๆกัน จนที่สุดภาษาไทยก็เข้าใจ ได้ยินแล้วกลั้นไว้ไม่ได้ต้อง

---

๒ คือศาลาว่าการกระทรวงกลาโหมบัดนี้

๓ ห้างแบดแมนเก่าอยู่ตึกแถวถนนบำรุงเมืองฟากใต้ ต่อชิงสะพานช้างโรงสี

เสด็จขึ้นประพาสเมืองเนเปอล

สำแดงให้ปรากฏว่าข้าเข้าใจ รู้อะไรแล้วก็นิ่งไม่ได้ อยากทำบุญคุณกับชาวเมืองของตัว จนชั้นคนกลางถนนมันก็แอบไปเล่นตายอกให้รู้ว่าพ่อจะไปทางหลัง ได้แลเห็นแก่ตาทีเดียว มีคนไปคอยดูสัก ๒๐ ออกกลแตก แต่ต้องดันมันไปดอๆขึ้นรถได้ก็ให้ขับไป รถข้างที่นี่มันนั่งสองคน พ่อกับมิสเตออาเซลเมเยอ ยริพัตรกับกับตันโวลเตมาส เยนตรากับพระยาบุรุษ พอขึ้นรถได้มันก็ตะบึงทีเดียว ขับเร็วเป็นที่สุด แต่ไม่เร็วเร่อยอย่างรูเซีย มันเร็วหวือๆ ถึงที่เลยถึงรถเอียง อ้ายคนที่จะตามดูก็เหลือกำลังไปเอง ประเดี๋ยวเดียวรถที่ ๒ ขึ้นน่าไปแล้วเลยสำเร็จกิจไม่มีใครรู้จัก ตรงไปเรสเตอรองต์ซอยารดิเน อินตานาเซียนาล ซึ่งได้ส่งกิตติคุณของเขาอันได้พิมพ์ไว้เข้ามาให้ในซองนี้ด้วย เรสเตอรองต์เช่นนี้มาก ที่เป็นส่วนชาวเมืองแท้เขาว่าออกจะสกปรกจึงเลือกเอาที่อินเตอแนแซนัลเช่นนี้ ที่นี้นอยู่ในถนนซึ่งเป็นที่ประชุมคนอย่างแฟชันเนเบอล แต่เลี้ยวเข้าไปลงจากรถในที่ของเขาไม่ต้องลงกลางถนนหลวง ขึ้นกระไดแคบ ๆ หน้าตาออกไทย ๆ แรกก็ถึงครัวทีเดียว ที่ครัวนี้สนุก มีเตาเหล็กตลอดผนังด้านหุ้มกลอง นอกนั้นก็ตั้งเตาอะไรต่าง ๆ คนทำงานที่เป็นคนครัวประมาณสักสิบเอ็ดสิบสองคน แก่คร่ำๆจนหัวขาวหนวดขาวก็มี ในห้องนั้นมีตู้กระจกตั้งของสด สารพัดกุ้งปูปลาเนื้อผักผลไม้อยู่ใกล้ทางที่จะเดินเข้าไปข้างใน ใครอยากกินอะไรก็ไปยืนเลือกสั่งให้เอาสิ่งนั้นสิ่งนี้ทำ แล้วมีผู้มารับคำสั่งหาว่าจะทำเมนูอย่างไร เราก็เดินล่วงเข้าไปข้างในที่ข้างในก็กว้างแถวแต่ค้นเป็นห้อง ห้องละสามโต๊ะ สี่โต๊ะ นั่ง ๘ คนก็มี ๔ คนก็มี ถึงที่จะมากเท่าไร จะนั่งสักสองคนก็ได้ นั่งทั้งพวกไม่ให้คนอื่นเห็นเลยก็ได้ เขาจัดไว้เช่นนั้นแต่พ่อไม่เอา ไปเลือกนั่งที่ในห้องกลางที่มีหลายโต๊ะ แลเป็นห้องทางสำหรับคนเดินผ่าน จะได้แลเห็นคนแปลกๆ เวลาไปถึงเข้าที่นั่น เห็นพระยาบุรุษกับเยนตราหายไปแล้ว นึกทอดธุระว่าช่างมันหมดตำราเข้าคงไปที่โฮเตลเอง เพราะเยนตราสั่นทัดโฮเตล อาเซลเมเยอจะมาตามก็ห้ามไว้

สักครู่หนึ่งเห็นพระยาบุรุษกับหม่อมนเรนทร์ขึ้นไป ผิดสังเกต ไม่ได้สั่งไว้ให้หม่อมนเรนทร์ตามเลย ทำไมถึงได้หม่อมนเรนทร์มา ได้ความว่าหม่อมนเรนทร์จำจะต้องมากับพระยาบุรุษ เพราะพระยาบุรุษไม่มีปาก แต่เยนตรานั้นหายไปไม่มีใครรู้ ตกลงกระทำใจว่าคงกลับไปโฮเตล ให้เข้าอาเซลเมเยอเป่นผู้เลือกกับเข้า เพราะเขาเกิดที่นั่น แล้วนั่งคอยอยู่เป่นนาน กว่าจะแล้วช้ามากหิวเต็มที เขาเอาขนมขึ้งมาก่อน ว่าขนมขึ้งเปล่ากันเสียเพลิน หม่อมนเรนทร์ตะกลามมากกว่าเพื่อน กดเข้าไปเสียหมดก่อน เนยมาก็กินกับเนยกันต่อไป ต้องมีเจรจาระหว่างกับเข้ายังไม่แล้ว ตาเข้าของโรงรูปร่างอ้วนใหญ่คล้ายตาโอ แต่โตกว่ามาก พูดภาษาอื่นก็ไม่ได้ ต้องมีล่ามมาพรรณาถึงการทำกับเข้า ว่าทำเช่นนั้นถึงจะอร่อยดี จะทำให้วิเศษต่าง ๆ ที่จริงมันก็ยั่วความหิวของเราอยู่บ้างเหมือนคนกำลังหิว ๆ ไปเล่าให้ฟังว่าทำอย่างนั้นอย่างนี้อร่อยชักให้อยากมากขึ้น แต่นั่งอยู่ที่นั้นก็ไม่จืดอะไร ดูคนไปคนมา บ้างนั่งกิน บ้างเดินเข้าเดินออก บางพวกที่มาทีหลังเรา ได้ของกินก่อนเราเป่นนาน ๆ ทอยกันอยู่เสมอ โต๊ะเราถึงไม่รู้ว่าใครก็รู้ว่าเศรษฐี เพราะสั่งกับเข้ากับปลามันหรูมาก มีดอกไม้กลางโต๊ะ เขาจึงได้ประจง ในเวลาเมื่อเคียวกันเพลินอยู่นั้น เยนตราลงตังขึ้นไปเสียงหึดขึ้นตอหน้าเขียว ด้วยแกไม่หยุดตามจนถึงเวลานั้น เกือยหิวดอดเข้า ตกลงเป่นได้ความว่าพอออกจากร้านจะมาขึ้นรถ พระยาบุรุษยอกว่าลืมหมวก วิ่งกลับเข้าไปเอาในร้าน หม่อมนเรนทร์ก็วิ่งถลันออกมาเอากระเป๋าเครื่องแป้งส่งให้เยนตรา เยนตราก็อุ้มกระเป๋าเป่นนางวิยดาตามเสด็จเรื่อยทีเดียว ไปก็ไม่ทัน ไม่รู้ว่าจะไปทางไหน พูดกับมันภาษาอะไรก็ไม่เข้าใจสักอย่างหนึ่ง ตามเรื่อยไป เยนตราก็ตั้งใจเสียว่าช่างเถิด วันนอกเข้าก็จะตามให้ได้ ตั้งใจเทียวมะงุมมะงาหรา มันก็พาเรื่อยขึ้นไปเขา ไปจนมืดเข้านักหนักใจเรื่องวิยดาที่อุ้มไปด้วย จึงคิดจะกลับเอามาส่งไว้เสียที่โฮเตลก่อน พอนึกได้ก็ออกชื่อโฮเตลถูก

ห้องที่ประทับในเรือซักซัน

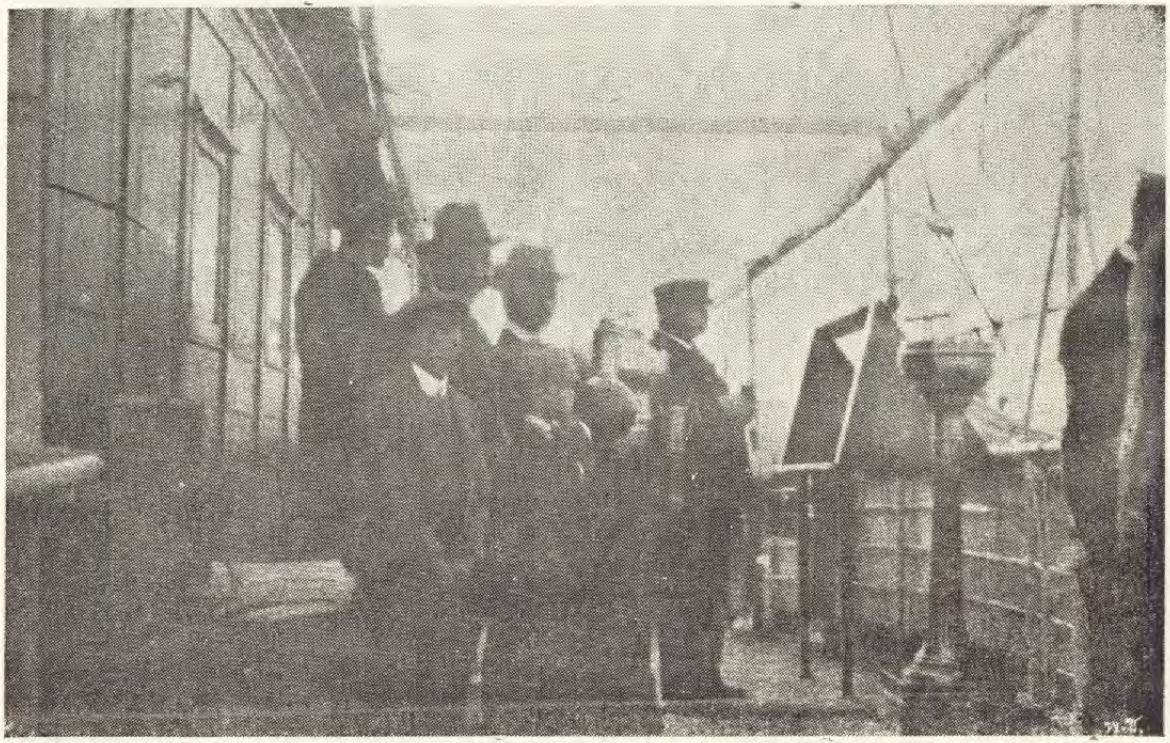
อ้ายคนขับรถก็เข้าใจ มาถึงโฮเตล ได้ความจากผู้ที่อยู่โฮเตลว่าเสียงเอ็ดที่เดียว มาถามหาพระยาบุรุษสันนิษฐานกันว่าเยนตราถูกไล่ แต่แกก็ทำเภาะมาเจอเข้าตัว ขอนที่ว่ามาแล้ว ขอกถีนที่เราจะไปให้รู้ตลอด ขอกที่แลซ้ำจัดคนที่โฮเตลให้นำไปด้วย จึงได้ไปถึงโต๊ะเรากลายเปน ๗ คนขึ้น

เหล้าอิตาเลียนที่กินนั้น มีสองอย่างที่สำหรับกินต่างน้ำ เหล้าเหลืองรศเปรี้ยวอ่อนหน่อยหนึ่ง เหล้าแดงรศหวานดื่มง่ายแต่ฉุน แต่ถ้าเทียบกับเหล้าอื่นแล้วจะว่าอ่อนไม่ได้ ฉุนทั้งคู่ขึ้นตาทีเดียว เครื่องที่จะรินต้องมีเครื่องโก้งเก้งคล้ายรางขึ้นใหญ่ เมื่อวางขวดแล้วเวลาจะรินขันควงข้างหลังเหมือนยกขึ้น แต่เขามีน้ำกินดีมาก เปนน้ำลำธารอร่อย ของหวานมีแชมเปนซ์ นับว่าเปนแชมเปนซ์อย่างอ่อนกว่าของชาติอื่นหมดหวานมาก กับเข้าตั้งต้นมักกะโรนีเส้นเล็ก ตักเสียสุ่มจาน ดีที่ร้อนควันพลุ่งๆ ทุกอย่าง กินยังไม่ใคร่จะอยู่ ถึงห้ามกันให้หยุด สิทธิการียะวิธีกินมักกะโรนีนั้น ท่านให้ถือช่อมมือขวา ถือช้อนมือซ้าย เอาช่อมหมุนม้วนเส้นมักกะโรนี แล้วเอาช้อนประคองจนกลมเปนคำแล้วจึงใส่ปากแล กับเข้าที่สองเข้าสุกกับตับไก่ หั่นชิ้นเล็กๆ ปรุงด้วยเนยแขงเจือมะนาว แต่เปนมะงั่วฤามะนาวนมยาน การที่จะปอกนั้นต้องมีเครื่องมืออร่อยอีก เพราะมันควันพลุ่งมาอีก ที่สามปลา ปลานั้นยาวกว่าปลาทูหน่อย พอพาดปากจาน ทอดหนังกรอบเนื้อในนุ่มไม่พยก้าง หว่างจานที่ว่างอยู่สองข้าง ข้างหนึ่งเปนกุ้งฝอย ข้างหนึ่งปลาหมึก ขันที่ปลาหมึกฝรั่งมันเรียกอิงก์ เหมือนอย่างกับเรา หวานดีทั้งสามอย่าง กับเข้าสามที่นี่มีเกินต้องการอีกเสียแล้ว ที่สี่เนื้อโคย่าง หั่นชิ้นยางๆ ที่สุดจึงกินไม่ใคร่จะได้ พุงซ้อเต็มที่ ของหวานไข่เจียวหวานแลผลไม้ ผักที่สำหรับกินกับผลไม้อย่างหนึ่ง เรียกว่าเฟนอกคี หัวเหมือนจุ๊ยเซียนจิ้มเกลือกิน หวานจริงๆ กินลักษณเซเลรีของอังกฤษ แต่เซเลรีมันออกเผ็ดๆ นี่ไม่มีรศเผ็ดเลย ลืมกับเข้าเสียสิ่งหนึ่ง คืออาติโช๊กที่นี่เขาไม่กินแต่ชั่วแว่น ซึ่งรูปร่างเปนตคัน

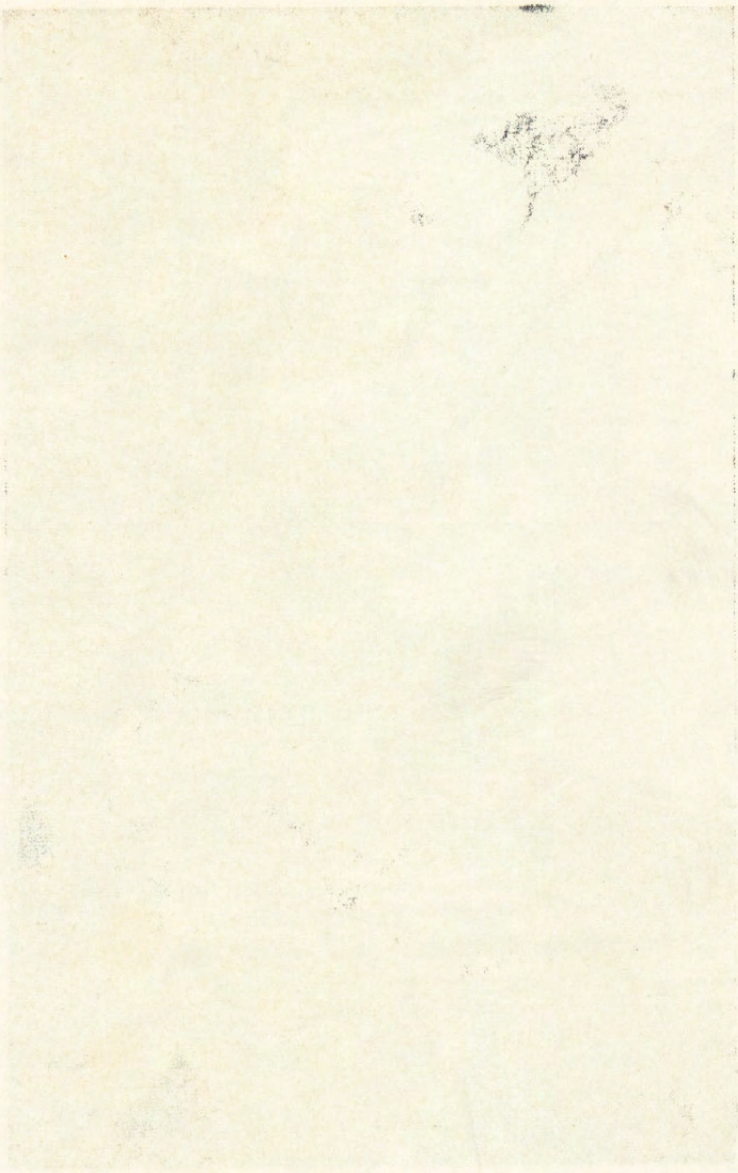
ฤาปลิดกลับมิเนยดูด เขาตัดกลับที่แขงออกเสียหมด แล้วผ่ากลางเปนรูปรี ๆ ทายขนชนมยั่งทำเหมือนอย่างนก ผลไม้มีส้มลูกโตเท่าส้มเปลือกบาง รศเปรี้ยว เห็นจะเกือบถึงส้มแก้ว แต่ชุ่มดี กับลูกแอบเปอลอเมริกา ตกลงเลิกไม่กินน้ำชา กินกาแฟ ตอนอิ่มเข้านี่ดูมันรู้กันมากขึ้น เจ้าของโรงจะขอให้เซนซื้อพ่ออดกันไม่เซน เลยตีกินออกจากโรงนั้น เดินตามถนนมาที่สลอนี่มากะริตา ซึ่งอยู่ไม่สู้ห่างกันนัก อิ่มเต็มที ได้เดินเสียค่อยยังชั่ว ที่เปนเรือนหลังคากระจกจตุรมุข เปนถนนกว้างมีร้านสองข้าง แต่ที่พ่อไปไม่ได้เข้าไปในนั้น ไปเข้าทางหนึ่งต่างหากแล้วลงในใต้ดินมีโรงละครโตกว่าดีกดำบรรพ์มาก เปนรูปกลมดีกที่เดียว สเตชที่ลครออกมาเล่นก็กลม ชักม่านวงอ้อมมาตามกลม มีพนกลางมีโต๊ะเล็ก ๆ สำหรับกินน้ำชาสูบยาหรี่ได้ พ่อไปนั่งในยอกสไม่กล้าลงไปนั่งกลางเพราะหลบยาก ลงมือเล่นยามครึ่ง มีผู้หญิงออกมาร้องเปนพื้นแก่ ๆ คร่ำหวอด มันแต่งสำหรับดูใกล ๆ เท่านั้น มีอินโครปนฝรั่งแขนต่าง ๆ ออกมาหกคะเมน แลนิโครไต่ลวด พ่อกลับเสียในที่ ๗ ฤา ๘ ของโปรแกรม มาลงเรือเหมือนอย่างเมื่อขาขึ้น เรือออกเวลา ๑๑ ทุ่ม ได้ให้ปันยักคอมิสเตออาเซลเมเยออันหนึ่งกับให้รางวัลนายโปลิศที่ตามกำกับ อันที่จริงก็ใช้เขาได้เปนสันชุดของเรืองเนเปอลกันเท่านี้

ได้ส่งเมนูที่เรสเตอรองต์ฉบับหนึ่ง แผนที่เดินเรือซึ่งเรือชักเซนมาครั้งนั้นถึงเยนัว บรรจุมาในหีบของกับรูปปะโนรามาแลโปสต์การ์ดต่าง ๆ รูปเขียนเมืองปอมปีไอ ซึ่งจมอยู่ในขี้เท่าชุดขึ้น ยังแลเห็นลายปรากฏเข้ามาพอดูเปนเค้า จะได้แลเห็นเรื่องได้ตลอด พ่อคิดถึงลูกจริง ๆ ถ้าได้มาเที่ยวจะสนุกนัก ขอจบตอนหนึ่งเพียงเท่านี้ จะแยกตั้งต้นเยนัว เปนเรื่องทางยกต่อไปต่างหาก

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

นายเรือซักซัน ทรงถ่ายบนสพาน

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๙

คืนที่ ๓๑

เรือซักเซน

วันศุกรที่ ๒๖ เมษายน ร.ศ. ๑๒๖

หญิงน้อย

พ่อควรจะเขียนฉบับนี้เสียให้จบก่อนที่จะออกตั้งต้นเมืองเยนัว แต่มันรู้สึกแล้วเร็วเกินไป ด้วยเห็นว่าฉบับนี้ไม่มีความอันใดจะเล่า แต่ที่จริงมีบ้าง

เมื่อคืนนี้ให้กรมสมมตเขียนหนังสือเติมจนจบ แต่พ่อเมาขุหรี่เต็มที่ กรมสมมตแกสูบอย่างพระสูบ คือดูดเข้าไปเหมือนเขาดูดกันซา แล้วปล่อยควันพลุ่งออกมายาวตั้งวา ไม่ใช่อย่างกรุ่นๆ ออกมาเหมือนปล่องไฟที่ติดถ่านหินใหม่ๆ ห้องมันเล็ก แกสูบคนเดียวควันเต็มทั้งห้อง ครั้นจะไม่ให้แกสูบก็สงสาร เห็นกำลังอร่อยเต็มที่ ขุหรี่ทั้งตัวขดไฟจุด ๓ ครั้งหมด เหลือสักองคุลีเดียว อดหัวเราะก็ไม่ได้ จะทัก กลัวจะกระดาก พ่อเลยไม่ได้สูบตั้งแต่กลับลงมาจนนอน แต่ก็มีคุณอยู่บ้าง จะเป็นด้วยฤทธิเมาขุหรี่ฤาอย่างไรไม่รู้ เลยหลับสนิท ท้องไส้ก็พลอยเป็นปรกติเรียบร้อย หลับพักใหญ่จนตื่นไม่ทันกินเข้ากลางวัน

ค่ำวันนี้กินเนอเขาจัดโต๊ะแลแต่งห้องเรือด้วยดอกไม้สดหรูมาก ขนโต๊ะทุกๆ โต๊ะทั้งที่นั่งแลไม่ได้นั่ง แลตามน่าต่างประตู ผูกช่อดอกไม้ประดับของ เป็นดอกไม้อิตาลีที่พ่อท้าให้เอากระบุงตวงนั้น ถ้าเมืองเราจะแต่งให้เต็มห้องเช่นนี้ก็ไม่ใช่หาดอกไม้ง่าย แขวนโคมเป็นหนังสือภาษาเยอรมันอย่างไปดิมาดิด้านหนึ่ง พ่อยอมลงทุนแชมเปนช์ให้เลี้ยงทุกคนด้วย เวลากินเข้าแล้วพ่อขอยใจแลให้พรักับตันดิมแชมเปนช์ แกดอยทันที ครั้นเวลาไอสกริมดับไฟหมด ยกถาดน้ำแข็งที่เอาน้ำแข็งเป็นแก้วครอยไฟออกมา ตัวไอสกริมทำเป็นเจ็กนั่งกางร่มกระดาษ

ทุกคนมีชักเปี่ยะ เวลาเลิกโต๊ะแล้วไปให้ตราที่ห้องสูบบุหรี่ กับตันได้ ม,ม, ชิฟออฟพีเซอ ชิฟอินเยอเนีย เปมาศเตอ ได้ตราตามลำดับ ชิฟกุก ชิฟสวีวด ได้เหรียญ กับกาลซิลเลอ ได้เหรียญเงิน ออฟพีเซออีกคนหนึ่งที่สำหรับจดแผนที่ทุกวันนั้นให้คุมมือทองคำสำรับหนึ่ง แล้วนั่งสนทนากะระยะทางกับจรูญต่อไปจนดึก

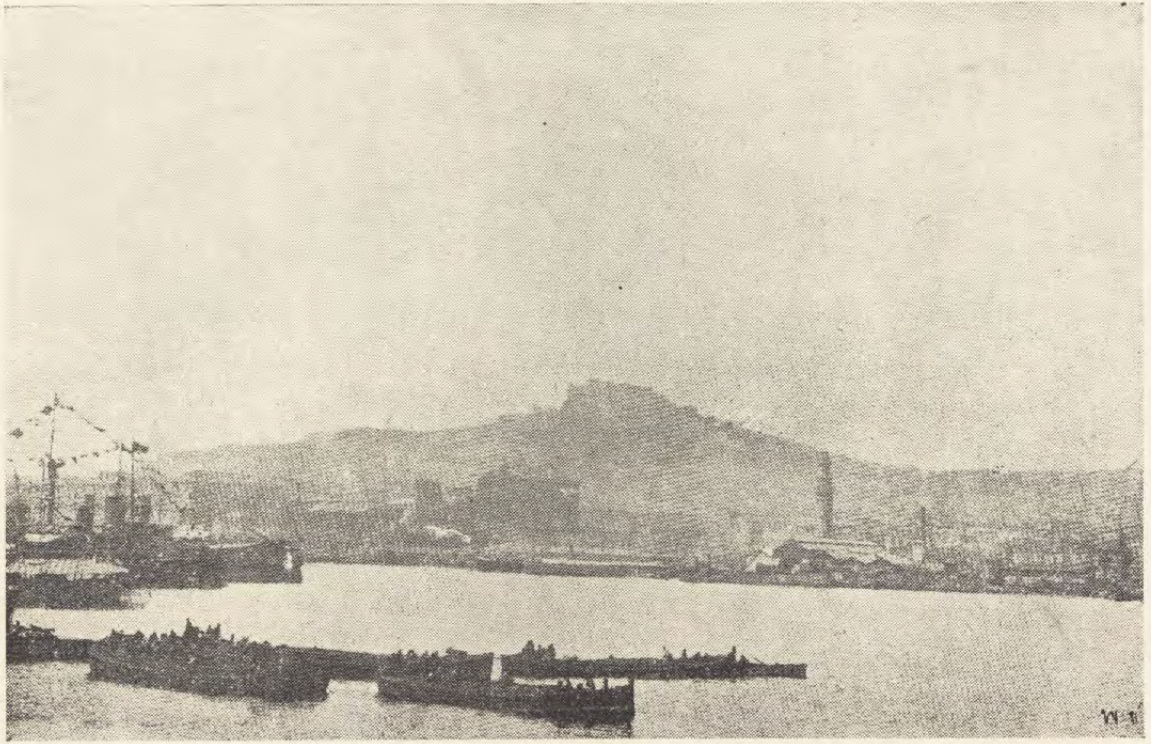
วันนี้ไม่หนาว ในห้องปรอดเพียง ๗๐ กลางแจ้งก็ไม่เย็นเฉียบไม่มีคลื่นฤาลมอันใดเลย

คราวนี้เปนจบทางเรือแน่ ออกจะเสียดายที่อยู่ เคยอยู่ชินสบายเปนบ้านเปนเรือนแล้วจะขึ้นยกไป ย้ายที่เปลี่ยนที่นอนมันจะขาดโน่นขาดนี่ ต้องจัดห้องใหม่ร่ำไป ที่เปนข้อสำคัญนั้นเรื่องที่นอน อ่อนข้างแข็งข้าง แคบข้างกว้างข้าง กลัวจะเกิดนอนไม่หลับ บริพัตรคิดอ่านจะหอบเอาเตียงนอนแลที่นอนไปด้วยทุกหนทุกแห่ง เพราะอะไร ๆ ยังหอบไปได้ ที่นอนเปนสำคัญ คิดจะไม่ให้แปลกที่ออกจะเปนการรุงรังอยู่ แต่มันก็ชอบกลดี

รูปห้องแคบในเรือลำนี้นายมุ่ยเขียนเปนอันแล้วสำเร็จลงได้ในวันนี้ ให้รางวัล ๑๐ ปอนด์ จะไปหากรอบใส่ที่เยนัว แล้วจะวิยส่งเข้าไป จะได้เห็นว่าที่อยู่ของพ่อเปนอย่างไร

ขอลาอีกครั้งหนึ่งในการที่จะขึ้นยก นับว่าเปนไกลออกไปอีกขอฝากความคิดถึงแก่บรรดาผู้ที่พ่อมีความรักใคร่ทุกคน ขอให้มั่นใจว่าพ่อมีความสบายขึ้นกว่าแต่ก่อน

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

รูปทรงถ่ายท่าเมืองเยนัว

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๙

คืนที่ ๓๒

เมืองเยนัว

วันเสาร์ที่ ๒๗ เมษายน

หญิงน้อย

เรือมาถึงท่านแต่ย่ำรุ่ง รู้สึกได้ยินเสียงลงสมอโกรก ๆ แต่พ่อตื่อเสียไม่ตื่น ด้วยเชื่อว่าไม่มีคนอื่น นอกจากพวกเรากันเอง ออกจะใจเต้นนิดๆ ในการที่จะพบปะกัน แต่เห็นไม่ควรเสียเลือดแลเนื้อ จึงตื่นต่อ ๕ โมงเช้า ได้พบรพีรังสิต ดิลก[๒] รังสิตนั้นรูปร่างสูงใหญ่ อ้วนไม่แห้งอย่างแต่ก่อน นอกนั้นมีมิสเตอริเวตคาแนก[๓] พระปฏิบัติ[๔] พระสารสาส์น[๕] เขนสัน[๖] กงสุลเซดโยแลคนอื่น ๆ อีก พูดทักทายกันแล้วเลยขึ้นยก รถมณีรัตนได้มาใช้เป็นรถที่นั่งดูสบายกว่ารถม้าแลรถไฟ คำที่กล่าวว่าสบายนี้คือว่าด้วยหนาว พูดกันมาจนกระทั่งเมื่อคืนนี้ จรูญยืนยันว่าในเดือนพฤษภาคมคงยังใช้ไม่ได้ เพราะหนาวนัก เวลาที่เราจะได้ใช้รถโมเตอคาร์ มันมีอยู่ในเดือนพฤษภาคมเดือนเดียว นอกนั้นก็จะขึ้นไปข้างเหนือเป็นอันไม่ได้ใช้ มาปรากฏว่าใช้ได้ ที่เขาว่าว่าด้วยรถเบ็ดของเราเป็นรถเก่ง มาวันนี้ต้องเบ็ดน่าต่างด้วยซ้ำไป

---

๑ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยุรศักดิ (กรมขุนไชยนาทนเรนทร)

๒ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าดิลกนพรัฐ (กรมหมื่นสรรควิไสยนรบดี)

๓ มิสเตอริเวตคาแนก อังกฤษ เคยเป็นที่ปฤกษากระทรวงพระคลังอยู่แต่ก่อน

๔ พระปฏิบัติราชประสงค์ ชื่อมุลเลอ ชาติเอาสเตรียน เคยเป็นนายห้างบีกริมในกรุงเทพฯ

๕ พระสารสาส์นพลขันธ์ ชื่อเยรินี เคยเป็นครูในโรงเรียนนักเรียนนายร้อยทหารบกในกรุงเทพ ฯ

๖ มิสเตอเบนสัน หลวงรัตนานุกิจ เป็นนายห้างช่างทองอยู่ลอนดอน

เมืองเยนวันนี้ ตั้งแต่แลเห็นก็นึกว่าจำยาก เพราะมันเหมือนเมืองฝรั่งทั้งปวง ไม่มีอะไรที่เป็นสิ่งเฉภาะแปลกเพื่อน เป็นเมืองตั้งอยู่ที่ชานเขาเช่นกับเนเปอล แต่ที่นี่เป็นเขาลูกแบน ๆ ใหญ่ ๆ ซึ่งไม่พอที่จะถึงพื้นพนลงให้ราบจนมีที่สองข้างเป็นฝั่ง ทำถนนไต่ไปตามหลังเนินจึงมีถนนที่ชัน เหมือนเชิงสพานช้างทอดละยาว ๆ หลายเส้น ที่โฮเตลนี้ตั้งอยู่ก็อยู่ที่เชิงสพานแห่งหนึ่ง เลี้ยวลงถนนวกวนลงมา พื้นที่ตั้งโฮเตลต่ำ ถนนที่เป็นขาสพานนั้นสูงกว่าโฮเตล นับว่าอยู่ชอกเขาซึ่งมีที่กตั้งล้อมรอยไม่เห็นเขา เว้นไว้แต่ที่น่าโฮเตลพื้นต่ำลงไป ปลูกหญ้าให้ดูรกๆ มีต้นไม้ล้อมรอยลักษณสวนขวา มากินเข้ากลางวันที่โฮเตลมันเดินโต๊ะช้ารำคาญ กับเข้ากับปลาก็อย่างนั้นเอง ไม่วิเศษอะไร เดิมเขากะว่าจะให้ไปซันเรโมวันจันทร์พ่อลืมเสีย จึงตกลงเลื่อนเข้ามาเป็นพรุ่งนี้กินเข้าแล้วออกเที่ยว

ทางที่จะไปเที่ยวนั้นออกจะคุยว่าจำได้ เพราะมันเป็นสะแควร์ มีรูปกึงวิกตอเอแมนวลที่ ๒ อยู่กลาง ตั้งอยู่ขนยอดเนินอันหนึ่ง คราวนี้ตัดทางลงจากเนินนั้นไปเป็นสี่แพร่ง แพร่งหนึ่งขึ้นมาจากเรือ (ที่นี่เรือเข้าเทียบฝั่ง) แพร่งหนึ่งมาที่โฮเตลนี้ ทางที่ไปเที่ยวนั้นอีกแพร่งหนึ่ง คนที่นำเป็นคนทรัพย์ได้หาไว้ พูดอังกฤษอย่างพร่า ๆ เพราะสำเนียงอิตาเลียนมันไม่ใคร่จะมีเน้นคำ เช่นวิกตอ อ่านเป็นวิตโตโร ใช้ตัว ต สองตัว มันมีเติมขึ้นมาอีกคำหนึ่ง เพราะฉนั้นพูดอังกฤษจึงได้มีซ่า ๆ เติมอยู่ในหว่างกลาง มันเป็นคนนำอย่างที่เรียกว่า ไคด์ สำหรับแต่พาไปดูอะไรๆ อธิบายได้ยาวๆ ส่วนความต้องการของเรามันไม่เช่นนั้น ต้องการจะไปซื้อของอะไรที่ทำเมืองนี้ มันไม่เคยซื้อ มันเคยแต่ดู จึงพาไปถึงปากตรอกแห่งหนึ่งซึ่งเป็นถนนแคบเท่า ๆ ถนนในวัง ไม่มีรถม้าเดินในนั้น เป็นถนนในเมืองอิตาลีอย่างเก่าต้องลงเดิน รู้สึกใจเหมือนเข้าไปเดินในตรอกศาลเจ้าเก่าที่บางกอก สองข้างเป็นร้านขายของฝรั่งต่าง ๆ เหมือน ๆ กันกับที่อื่น ๆ ของที่จำเภาะสำหรับเมืองนี้คือกระบวนลายแทง พาเข้าไปดูแห่งหนึ่ง ซึ่งมีแต่

ของเครื่องเงินแลเครื่องก้าไหล่เงินลายแทงมันขี้ดำ ก้าไหล่ก็จะลอก จึงไม่ซื้อ เซดโยกงสุลจดชื่อร้านให้ไป หมายว่ามันอยู่ในนั้น อ้ายคนนำก็พาเรือยไปอีก จนถึงเอกซเชนซ์ ตกลงเปนเปล่าต้องเดินกลับทวนมาทางเดิม ยังจะซ้ำพาแยกไปในตรอกอีกทางหนึ่ง ว่ามีร้านซึ่งพ่อเชื่อว่าคงเปนชนิดเดียวกัน จึงกลับมาขึ้นรถโมเตอคาร์ ทวนทางกลับมาข้างบ้าน ถึงร้านที่เขาบอกให้มันก็อยู่ใกล้ ๆ สะแควร์นั้นเองข้างถนนใหญ่ ได้ซื้อของเครื่องลายแทงแลเครื่องถ้วยสาแหรกลายแทงบ้าง ของออกจะหายาก มันชวนจะติดอย่างลูกดุมนมหมาที่ท้ากันอยู่ในยางกอก

ออกจากนั้น ไปดูที่ฝังศพ ซึ่งใครมาเมืองเยนัวต้องไปดู เพราะไม่มีอะไรวิเศษไปกว่านั้น เรียกว่าคัมโปซันโต ถ้าจะจำภาษาอังกฤษเรียกว่าโซสิแคมย์ ที่นี้อยู่นอกเมือง เปนทางลาดลงไปตามหว่างเขา ในหว่างเขานั้นมีลำรางน้ำ ถึงจะเรียกว่าคลองได้ แต่ไม่มีน้ำเลย พื้นเปนกรวด เขาว่าไม่ไปเท่าไร เปนทางที่สโนละลายตกลงมาจากเขา ตามทางมีโรงทำป้ายยกที่ฝังศพอย่างเลว ๆ ไปขึ้นข้างเขาอีกที่หนึ่งก็ถึงที่ฝังศพนั้น มีที่สำหรับเก็บเงิน แลขายรูป ซึ่งพ่อได้ซื้อรูปส่งมาให้ในหีบของเมืองเยนัวนี้พอดูเปนเค้า เข้าไปในนั้นเขาห้ามไม่ให้สูบบุหรี่ สัณฐานของที่ฝังศพนี้เปนพระระเบียงสามด้านยาวใหญ่ ตัวระเบียงนั้นกั้นกลาง เปนข้างนอกแถวหนึ่ง ข้างในแถวหนึ่ง ข้างนอกสำหรับศพอย่างรอง ๆ ลงมา เปนที่สำหรับติดแต่ป้ายศิลาตามฝา ส่วนข้างในเปนสองแถว แถวริมผนังเปนครัวละห้อง มีรูปภาพผูกต่าง ๆ โดยมากมักจะเปนรูปคนตายนอนอยู่ ครอบครัวบุตรภรรยาแวดล้อมตามมากแลน้อย บางช่องก็เปนสาสนาเช่นกับพระเยซูทูตสวรรค์ ไม่เหมือนกันสักอัน เหลือที่จะพรรณา ที่เก่ง ๆ เช่นกับทำเปนรูปคนทลึ่งขึ้นมาจากโลงลอยไปขึ้นสวรรค์ เช่นนี้งามดีมาก แต่ส่วนข้างหว่างเสามีรูปเปนหย่อมตั้งฐานที่ตรงเสา ทั้งสองข้างก็มีรูป ฝังศพเฉภาะตรงเสานั้น

ต่างหากอีก ในพนระเบียงนั้นเต็มไปด้วยที่ฝังศพ เราเดินไปบนศพ พื้นกด
รูปภาพที่ฝังศพทั้งปวงก็ดี ทำด้วยศิลาขาวทั้งสิ้น ในระหว่างระเบียงสามด้านนั้น
แบ่งเป็นทางเดินสี่ก้อก กลางเป็นพระเยซูแยกไม้กางเขนรูปใหญ่ หว่างถนนเป็น
ที่ฝังศพคนสามัญ ซึ่งแลเห็นทำป้ายอยู่รวมหนทางมา นับด้วยพันด้วยหมื่น
ด้านข้างไม่มีระเบียงขวดเขา ตัดทางขึ้นไปบนเขา ขึ้นสองข้างเป็นสองทบ ระหว่าง
ทางที่เป็นสพานนั้นก็มีที่ฝังศพชั้นที่ ๓ นั้นอีก มีต้นกุหลาบเลอยสีแดง แลต้น
ไม้รายขึ้นไปถึงชั้นบน มีระเบียงยาวมีโดมกลาง ในระเบียงยาวนั้นก็เป็นที่ฝังศพ
อย่างเดียวกันกับระเบียงสามด้าน กลางเป็นที่สำหรับญาติพี่น้องไปทำบุญ ที่ฝัง
ศพทั้งสามชั้นนี้เขาขายเป็นกำหนดนานนานปี เช่น ๔๐ ปี ๕๐ ปี ถ้าหากว่าจะ
รักษาไว้ต่อไป พ้นกำหนดแล้วต้องซื้อใหม่ แต่โดยมากในชั้นเลว ๆ ไม่ได้ซื้อ
ศพสูญไปในดินแล้วก็ฝังซ้ำลงไปใหม่ ระเบียงนั้นอย่าเข้าใจว่าเล็กๆ เช่นวัดเบญ-
จมบพิตร ยาวอย่างวัดพระเชตุพนที่เดียวแต่เป็นระเบียงแผด กลับจากที่นั้นมา
โฮเตล หมายว่าจะอาบน้ำสักที่หนึ่ง แต่ไม่ได้อาบ น้ำไม่ร้อน เพราะเหตุที่เขา
เอามาใส่ไว้นาน จนน้ำมันเย็นเสียแล้ว ต้องเลิก เพราะนัดกันจะไปกินเข้าที่
กาเฟมิลาโน ไปเท่าจำนวนเดิม แต่อรุพงษ์เศร้าสร้อยว่าไม่ได้ไป กลัวจะร้องไห้
อย่างเช่นตาต่อจึงได้เอาไปด้วย ตาต่อนั้นพ่อยอกแก่จรูญให้เอาไปจัดการเล่าเรียน
อย่างตาฉาย[๗] เขาถามว่าจะให้รอเสด็จกลับฤาจะจัดก่อน พ่อยอกว่าให้จัดก่อน
ก็ทรงแสงไม่หยุดทั้งเวลากินเข้า ที่ซึ่งไปกินวันนี้ อยู่ในเรือนกระจก มันตั้งโต๊ะ
นิดหนึ่งเท่ากระดานแผ่นเดียวแต่เป็นโต๊ะเหล็ก กับเข้าไม่มีอะไรนอกจากมักกะ-
โรนีเส้นเล็ก ทำเลวกว่าที่เนเปอล ไปแก้ตัวทำมักกะโรนีเส้นใหญ่อีก ยังไม่
อร่อยหนักไปแล้วมีเนื้อแกะสับอีกสิ่งเดียวเท่านั้น มีลูกองุ่นแต่ไม่ได้เรื่อง ซ้ำหมด
ทั้งสิ้นไม่หวาน จำใจ แต่ลูกแอบเปอลหวาน ถึงดังนั้นก็ดี กินอิ่มยังกว่ากินที่
โฮเตล แล้วออกเดินเที่ยวเล่น อ้ายมิสเตอยอนตามไปยอนอยู่ที่นั่นอีก จนคน

---

๗ หม่อมราชวงศฉายฉาน ศิริวงศ ณ กรุงเทพ ในพระสัมพันธวงศเธอกรมหมื่นนฤบาล
มุขมาตย์

รูปทรงถ่ายสวนหน้าโฮเตลเมืองเยนัว

ตอมออกนุง จนต้องตกลงไล่กันเสียดอ ๆ ตั้งให้เยนตราเปนผู้แทนพระราชา ออกเดินน่ามันก็ไม่เชื่อ รุมตอมพ่อเรอยไป ต้องเปลี่ยนกระบวนเดินห่าง ๆ กันจึงได้สำเร็จ แวะพักคนตรี มีคนร้องอย่างเช่นที่เนเปอล แต่ที่นี่โรงใหญ่กว่า ร้องเพลงแลเต้นอย่างที่ฝรั่งกำลังชอบ ออกจะหยายหยาย ดูอยู่หน่อยหนึ่ง เดินต่อไปที่โฮเตลบริสโตลซึ่งรพ็อยู่ เปนโฮเตลพึ่งทำแล้วใหม่ มีแปลกอยู่ที่ประตู ยืดเยื้อเปนจังหัน ขานกระจก กันลมได้ กินน้ำอัฐยาน น้ำส้มคั้นซึ่งพ่อชอบกิน แต่เจอโซดาดูดด้วยไม้ ที่สำเร็จในเรื่องเยนตราเปนพระราชา ถึงมีผู้มา แอดเดรสมาเยสเต แล้วกลับมาเท่านั้น

ที่นี่มีดอกไม้หรูหลายอย่าง ที่วิเศษแท้นั้นคือกุหลาบ กุหลายอย่างที่ฝรั่งเรียกว่ามอญ แต่ที่แท้ของไทยนั้น มันโตเท่ากุหลายเย็บกันเล่น กุหลายเย็บมันแบนเพราะกลีบสั้น นี่มันเปนกุหลายจริง ๆ กลีบใหญ่ได้ส่วน ดอกโตเท่าขนาดใหญ่ของเราสามดอกรวมกัน กลิ่นก็หอมเปนกุหลายไทย ดอกไม้อื่นๆ มีอีกมาก เช่นตุลิปสีต่าง ๆ เยเรเนียมสีต่าง ๆ แต่เขายังกล่าวกันว่าไม่ถึงฤดูเสียอีก อาหารเรื่องผลไม้ไม่ดีกว่าเนเปอล สตรอเบอรีลูกใหญ่ไม่มี มีแต่สตรอเบอรีป่าลูกเล็ก ๆ สิ่งที่ชอบใจพ่อมากนั้นมีนมวัวกินอุดม ยังไม่ได้เล่าเรื่องนมวัว ซึ่งรู้มาจากเนเปอล เมื่อเวลาขนไปบนเขา เห็นเขาต้อนแพะลงมาเปนฝูง ๆ ถามได้ความว่าเปนแพะนมทั้งนั้น คนที่เนเปอลไม่ชอบกินนมโค เพราะสงไสยว่าเปนน้ำฤากินน้ำไม่ดี แต่แพะนั้นเปนสันดานขึ้นเขาคล่อง เขาต้อนขึ้นไปเลี้ยงไว้บนยอดเขา หาน้ำกินบนยอดเขา แต่คนต่างประเทศไปอยู่ที่นั่นไม่ชอบกินนมแพะ ว่ารสมันแหลมเกินไป

โฮเตลนี้เงียบสบายดี เพราะอยู่ห่างจากที่คนไปมา เขาบอกข่าวว่า ที่ชันเรโม 'คัส' คือเงียบขี้เต็มที ไม่มีอะไรจะเล่นจะดูเลย แต่พ่อไม่วิตก ด้วยรถโมเตอคาร์ของเรามี เย็นขึ้นมาจะไปเที่ยวแห่งใดแห่งใดก็ได้ ขอจบกันเท่านี้ที พรุ่งนี้จะต้องไปแต่เช้า จะจัดของสำหรับส่งบางกอก แต่คงจะเข้าไปถึงพร้อมกันกับที่เนเปอล ด้วยย้ายที่เช่นนี้ยากที่จะทำให้สำเร็จโดยเร็ว

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๐

คืนที่ ๓๓

เมืองซันเรโม

วันอาทิตย์ที่ ๒๘ เมษายน

หญิงน้อย

เมื่อคืนนออกจะตลึกลานริบนอน เพราะตกใจว่าจะต้องมาแต่เช้า ครั้นรุ่งขึ้นถูกแสงสว่างเข้าทางน่าต่างก็ต้องตื่น เพราะน่าต่างอย่างฝรั่งดูเปนมีสำหรับให้เรือนงาม ถ้ายทจะโตก็โตใจหาย ซ้ำมีกระจกกรุเท่านั้นไม่ใคร่มียานไม้โดยแดดจะส่องมาทางนั้นก็ไม่เดือดร้อน กลับออกจะอุ่น ๆ ดีไปเสียอีก ส่วนข้างอากาศเย็นนั้นเปิดเปนช่องแต่เล็กนิดเดียวก็พอ การเปิดน่าต่างเปิดเพราะเสียไม่ได้กลัวห้องอับเท่านั้น เพราะเหตุเช่นว่า โฮเตลนี่น่าต่างมันจิงใหญ่เสียจริง ๆ แต่พื้นขึ้นไปเกือบจดชายคา กรุกระจกตลอด ข้างนอกมียานเกล็ดไม้โปร่งๆ ในการที่จะกันแดดแลยังตา เอาผ้าโปร่งชิงเต็มหลังกระจกแล้วมีม่านผ้าหนาสองข้าง แต่ม่านนั้นกว้างจากขอบน่าต่างข้างละสักคืบเดียว สักแต่พอให้เขาเห็นว่ามีม่านเท่านั้น จะชักจะรูดอะไรไม่ได้เลย จิงไม่มีอะไรป้องกันแสงสว่างไม่ให้เข้าในห้อง ต้องตื่นให้แต่เช้า ต่อ ๕ โมงจิงถึงเวลามาสเตชั่น รถไฟเปนอย่างรถอิตาลี มีรางทางเดียว นั่งมาในหลังเดียวด้วยกันหมด รถมาตามทางหยุดบ่อยเสียเหลือเกิน เพราะต้องหลีกกัน แลเข้าถ้ำจนเหมือนเบื่อ กำลังพูดอะไรๆกันสนุกประเดี๋ยวก็เข้าถ้ำโกรกกราดังจนพูดกันไม่ได้ยิน การที่เข้าถ้ำบ่อย ๆ เช่นนี้ เพราะรถสายนี้เดินเลียบมาริมทเล ขางแห่งราวกับว่าคลื่นจะซัดถึง เมื่อถึงเปนแหลมหัวเขายื่นลงไปในน้ำแห่งใดก็เจาะอุโมงค์ทุกแห่ง สุดแต่จะมาให้ริมน้ำใกล้ที่สุดเปนที่ตั้ง ทางสำหรับรถม้าเดิมเขามีอยู่แล้ว แต่เมื่อถึงเนินถึงชายเขาก็ไต่ขึ้นไปขน

หลังเนินหลังเขา แต่รถไฟมันขึ้นสูงลงต่ำยากจึงต้องเจาะเขา น่าจะสงไสยว่าเหตุไฉนทางก็มีอยู่แล้วจึงไม่มาด้วยรถโมเตอคาร์ ขึ้นรถไฟให้ช้าทำไม ข้อนี้พ่อก็สงไสย แต่เมื่อถามได้ความว่าทางรถไฟที่ตัดมาผ่านทางเดิมร่ำไป ก่อนเวลารถไฟจะเดินเขายึดทางที่ผ่านเสียนาน ๆ รถโมเตอคาร์ต้องมาหยุด คอยให้รถไฟไปแล้วเครื่องกั้นทางเปิดจึงไปได้ร่ำไป จึงได้ช้า ถ้าจะออกแต่เยนัวจะถึงซันเรโมต่อย่ำค่ำ รถไฟนี่ก็ช้าอีดอย่างเอก ช้าในเชิงหยุดบ่อย ดูในแผนที่คเนว่าทางควรจะเดิน ๒ ชั่วโมง มันเดินถึง ๔ ชั่วโมง ตามระยะทางที่มาไม่เปนบ้าจะว่าเมืองติดต่อกันมาตั้งแต่เยนัวจนถึงซันเรโมก็ได้ แต่ไม่ใช่เมืองอย่างแน่นคลักคลัก เปนไร่ปลูกผักมีเรือนหยอดอยู่ตามกลางกลางไร่เปนเข้าของเจ้าของไป ตึกนี่เปนตึกอย่างเรือนตุ๊กตา คือผนังขาวน่าต่างเขียวหลังคาแดงเปนพื้น เขตรที่กั้นเปนส่วนใช้กำแพงศิลาก้อน ๆ แทนรั้ว เพราะถ้าจะใช้รั้วไม้แพงกว่ากันกำแพงศิลา ในไร่เหล่านี้ปลูกผักต่าง ๆ ซึ่งจะออกชื่อที่จะไม่ถูกจนกว่าจะได้ไปเห็นถึงที่ แต่ในไร่เหล่านี้คงปลูกองุ่นด้วยทุกแห่ง องุ่นที่ปลูกนั้นเปนต้อสูงประมาณสัก ๔ ศอกฤๅจนกระทั่ง ๖ ศอก โตตั้งแต่เท่าต้นพายขึ้นไปจนถึงเท่าแขนขึ้นฤดูลำพึงจะแตกยังไม่เดินเถาโดยมาก แต่เขาได้ปักไม้ค้างฤๅใช้เสาศิลาแทนแล้วปูร้านข้างบนเหมือนปลูกน้ำเต้าแลฟักทอง ที่เดินเถาแล้วบ้างก็มี จับโยงเปนเถา ๆ ไป เขาเหลือไว้แต่สักห้าหกเถา ถ้าปล่อยให้เถาอยู่มากลูกเล็กไป ที่ซึ่งปลูกองุ่นแลทำไร่ผักเช่นนี้เปนที่หว่างเขาดินทราย ถ้าขึ้นเนินเขามีศิลาปนปลูกต้นโอลิฟฤๅต้นสน ต้นสนนั้นปลูกเปนป่าสำหรับตัดไม้อย่างปลูกต้นสักเมืองยวา บ้านคนมีเงินที่เปนเศรษฐีคหบดีอยู่ริมทางรถไฟก็มี ห่างทางโดยมาก ที่เห็นริมทางมักจะเปนตึกรูปต่าง ๆ มีสวนดอกไม้อยู่รอบรอบ ดอกไม้นั้นเปนไม้ที่ซึ่งปลูกให้มีดอกเสียในเรือนกระจกฤๅน่าร้อนก็ในไร่ แล้วจึงเอามาฝังไม่ใช่ของใครใครทำ มิได้ขาย เมื่อต้องการจะให้มีดอกไม้หย่อมใดสิ่งใด เรียก

เจ้าพนักงานเขามาปลูกได้ทีเดียวตามความปรารถนา สุดแต่มีเงินเสียแล้วจะเอาอย่างไรเป็นได้ทั้งนั้น มีหมู่บ้านซึ่งควรจะนับว่าเมือง คือมีท่าเรือด้วยสักสองสามตำบล ซันเรโมนั้นก็เป็นตำบลหนึ่งซึ่งควรจะเรียกว่าเมือง มีตึกกว้านบ้านเรือนมาก มีโฮเตลใหญ่ ๆ เพราะเป็นที่พวกนักเลงเที่ยวมาพัก ผู้มีเงินมักมาสร้างฤๅซื้อบ้านเหล่านี้ไว้ ตัวมาก็อยู่ ไม่มาก็ให้เขาเช่า มีคนเช่าก็ไม่ตลอดปี ชั่วแต่ฤดู เรือกสวนอะไรก็ทิ้งร้าง ๆ ไว้ มีแต่ต้นไม้ใหญ่ เมื่อจะมาอยู่ฤๅจะให้ใครเช่าจึงแต่งทั้งเรือนทั้งสวน ในที่เช่นนี้ถนนรนแคมมักจะหมดจดสอาด เป็นที่มาพักอยู่เงียบ ๆ ฤๅมากรอกันตามฤดู ตามชายทเลเช่นเช่นนี้ตลอดไปจนกระทั่งเมืองฝรั่งเศส ตอนข้างฝรั่งเศสย่อมจะครึกครื้นกว่าข้างอิตาลี

เวลามานี้ไม่มีที่กินเข้าฤๅรถกินเข้าอย่างใด เขาจัดอย่างที่เรียกยาสเกตอันเราเคยแล่ว่ากระจาด แต่ไม่ใช่กระจาด เป็นกระจาดอย่างฝรั่งดังนี้ ตัวยาสเกตนั้นทำเป็นรูปหีบสานด้วยหญ้าโปร่ง ๆ สูงสักศอกหนึ่งยาวสักศอกคืบ เอาลวดเหล็กผูกตามขุญตามกรรมพอฝาไม่หลุดจากตัว อาหารที่มีอยู่ในนั้นคือเนื้อไก่ย่างเย็น ๆ ทั้งตัว หมูแฮมที่ต้มแล้วจืด ๆ เนื้อโคเค็ม ลิ้นโค เนยแข็งสามอย่างทั้งที่เป็นหนอน เกลือพริกไทยใส่กรวยกระดาษผนึกเหมือนถ้วยที่ขายในตลาด ของหวานมีผลไม้ แปร์ แอบเปอล ส้ม ภาชนะที่ใช้ จานเลวขอบน้ำเงิน น้ำโอเดอเวียง เป็นน้ำแร่ที่เมืองเอเวียง แต่จืด ถ้วยทำด้วยกระดาษพับแบน ๆ เวลาจะรินน้ำก็กางออก อย่างเอาใบตองตักน้ำกิน ผ้าเช็ดมือ กระดาษ หมดเท่านั้น ตามแต่จะว่ากันไป ของขายตามสเตชั่น มีลูกสตรอเบอรี่ย่า ลูกแอบเปอลออกจะดี ๆ แต่ลูกองุ่นมีเหี่ยวปรอดทั้งสิ้น รศชาติก็อย่างเดียวกับลูกเงาะเก็บเมื่ออ่อน ๆ ด้วยอารามอยากจะได้เงิน

วิลลาโนเบล ที่ประทับ ณ ตำบลซันเรโม ดูจากด้านใน

มาถึงซันเรโม เวลาบ่าย ๓ โมงไม่ถึงครึ่ง คนที่สเตชั่นแน่นเต็มไปทั้งนั้น โห่ร้องเกรียวกราวเซ็ดหมวกโยกมือตบมือเซงแซ่ มีลูกเอียดเล็ก[๑] ลูกแดง[๒] ตัว[๓] เอียดน้อย[๔] พระยาวิสูตร[๕] พระวิภาค[๖] มาคอยอยู่ในที่นั้น ลูกเอียดเล็กไม่สูงขึ้นกี่มากน้อย เป็นแต่อ้วนขึ้น ลูกแดงโตขึ้นมาก ตาตัวก็ไม่โตขึ้นนัก แต่อ้วนขึ้น ลูกเอียดน้อยสูงขึ้นสักหน่อยอ้วนขึ้น ทั้งสีคนแก้มแดงด้วยหนาวมันเผา ขึ้นรถโมเตอคาร์กับเอียดเล็กแลเอียดน้อย ชายอรุพงษ์ เยนตรา คนเกรียวกราวตลอดหนทาง

เรือนที่นั่นเป็นห้าชั้นทั้งชั้นล่าง ด้วยที่ตั้งนั้นแอบข้างเขาตะแคงอยู่ข้างหนึ่ง ด้านข้างหลังเรือนเป็นสี่ชั้น ด้านข้างน่าเป็นห้าชั้น ชั้นล่างเป็นที่เลี้ยงข้าราชการแลครัว ชั้นรองขึ้นมาห้องข้างหลังเป่นห้องคนพักที่ร่วมกระได แลมีห้องเขียนหนังสือ ห้องไว้ถ้วยชาม ด้านข้างน่ากลางเป็นห้องรับแขก ห้องคอยห้องกินเข้า มีเฉลียงด้านน่าแลด้านข้างฝากระจก ชั้นที่ ๓ มีห้องสองแถว แต่แถวหลังได้สองห้อง เพราะเป็นกระไดเสียห้องหนึ่ง ในสองห้องด้านหลังนั้นเป็นห้องอรุพงษ์กับเสมอใจ[๗] สองคนต่อห้อง ห้องหลวงฤทธิกับหลวงศักดิสองคนต่อห้อง ด้านข้างน่ามีสี่ห้อง ห้องนอนพ่ออยู่ตรงชายอรุพงษ์ ถัดมาอีกห้องหนึ่งเป็นห้องเขียนหนังสือ ต่อไปเป็นห้องพระยาบุรุษ ตรงกระไดเป็นห้องแต่งตัวของพ่อ คำที่เรียกว่าห้องห้องนี้ ต้องเข้าใจว่ารูปพรรณสัณฐานเหมือน

---

๑ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอัยฎางคเดชาวุธ กรมขุนนครราชสีมา
๒ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร
๓ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณอินทราชัย
๔ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดช กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา
๕ พระยาวิสูตรโกษา พึก สาณะเสน อรรคราชทูตที่กรุงลอนดอน
๖ พระวิภาคภูวดล ชาติไอรริช ชื่อแมคคาที เคยเป็นเจ้ากรมแผนที่
๗ เจ้าหมื่นเสมอใจราช อ้น นรพัลลภ (เดี๋ยวนี้เป็นพระยานิพัทธราชกิจ)

ห้องมุขหลังแลมุขยาวพระที่นั่งอัมพร แต่เตียกว่าแคบกว่า มีห้องละน่าต่างเดียวเท่านั้น เหลือเศษผนังพอตั้งเตาไฟ แต่มุมเรือนเป็นหอกลมทั้ง ๔ มุม ชั้นล่างเขาเอาไว้เป็นที่สำหรับนั่งเล่นฤๅเขียนหนังสือ ชั้นที่ ๓ ซึ่งพ่ออยู่ มุมข้างห้องนอนเป็นที่ล้างหน้า เพราะจะตั้งตู้ล้างหน้าแลตู้แต่งตัวไม่ได้ในห้องนอน มุมข้างห้องแต่งตัวเป็นห้องอาบน้ำ ต้องขึ้นบันได[๗] ไปสามคันทั้งสองแห่ง มุมข้างด้านหลังเขาก็ใช้อะไรกันตามความพอใจ ชั้นที่ ๔ เหมือนชั้นที่ ๓ เป็นห้องบริพัตรแลเจ้าสามกรม[๘] กับเจ้าพระยาสุรวงษ์ ชั้นที่ ๕ เป่นที่ข่าวอยู่ มีกหลังหนึ่งเล็กอยู่ข้างขวาสำหรับลูกเมืองนอก ๖ คน พระรัตนโกษา หม่อมนเรนทร์ แลพระยาวิสูตรหลงข้างซ้ายรูญแลตาหมอ เครื่องใช้ในการกินแลครัวเป็นของเราจัดเอง ข่าวไพร่เป็นคนอังกฤษทั้งหมด เครื่องใช้คือทำถ้วยชามอย่างเลวๆ แต่ติดตราเสียจะเอาไว้ใช้ที่ปารีสต่อไป แต่ขโมยได้จานน้ำเงินลายทองเช่นใช้ที่บางกอก ซึ่งทำแล้วมาใหม่มาใช้บ้าง บริเวณพื้นที่สวนอยู่น่าตก ตัดทาง ลดเลี้ยวไปมีต้นไม้ใหญ่ๆ ตามโคนต้นไม้ใหญ่ๆ ซื้อต้นไม้ดอกมาแต่ง ไม่กว้างขวางเท่าไรก็ถึงรั้วบ้าน ซึ่งเป็นที่โรงรถอยู่ริมนั้น รั้วนี้ยังไม่สิ้นเขตรบ้าน แต่เพราะมีทางรถไฟผ่านเข้ามา ฟากข้างริมทเลเป็นของบ้านนี้เหมือนกัน เป็นสวนมีต้นไม้มีเขื่อนตกลงทเล ลักษณเกาะสีชังไม่ผิดอะไรกันนัก หมดสิ่งที่มีในบ้านเท่านั้น ที่น่าเรือนมีสระปลาเงินปลาทองหางชิวตัวเล็กๆ เห็นจะสักสองตัวได้ มีบ่อน้ำ มีเครื่องจักรสำหรับตักน้ำ แต่หักโกรงเกรงหมดแล้ว สมมตกันว่าเป็นมอนิเมนต์รูญ คู่กันกับมอนิเมนต์ กรมหลวงนเรศร์ที่บางปอิน[๑๐] ถึงว่าเป็นเรือนเล็กๆ แต่อยู่สบาย

---

๘ จัน เป็นคำแผลงหมายความว่ากระได

๙ คำว่าเจ้าสามกรม ใช้กันมาแต่ครั้งกรุงเก่า ในที่นี้ทรงหมายว่ากรมหลวงประจักษ ฯ กรมขุนสรรพสาตร ฯ กรมขุนสมมต ฯ

๑๐ คือที่ตั้งจักรลมสำหรับสูบน้ำ กรมหลวงนเรศรให้ทำขึ้นแต่ใช้ไม่ได้ จึงเรียกว่ามอนิเมนต์

พ่อไปเที่ยวเดินเล่นแล้วกลับขึ้นมากินน้ำชาแล้วได้อาบน้ำ ฤกษ์ไม่ดีมาหลายวัน แต่ไม่ได้อาบมาถึง ๗ วันแล้ว สกปรกเกือบจะขึ้นชมภูพาลได้ตัวหนึ่ง กินเข้าทุ่มครึ่ง มีแต่ลูกกับเข้าสามกรมเท่านั้น เพราะห้องเล็ก ได้โซรูปพระที่นั่งแลอ่านนิราศกรมประจักษ์ วันนี้หนาวเต็มที ในห้องกินเข้ามีเย็นทีนเย็นปรอด ๕๒ ต้องติดไฟทั่วทุกห้อง การติดไฟนั้นติดดอ ๆ คือมีเหล็กสองอันหัวเป็นตุ๊กตาหมอย ต่อไปข้างท้ายเหมือนรางรถไฟ แล้วเอากระดาษแลลูกปรังแห้งเป็นเชื้อ เอาฟืนกองขึ้นไป สุมไฟกันดอ ๆ มีปล่องขึ้นไปตามผนัง เมื่อแรกสุมปล่องยังเย็นอยู่ ควันพ่นออกมาข้างน่าตระหลบไปทั้งห้อง ต่อปล่องร้อนจึงดูดไอขึ้นไปเอง ใส่ฟืนเข้าไปก็ติดเองไม่ต้องพัดต้องก่อ มาคราวก่อนไม่หนาวเช่นนี้ สุมไฟก็เป็นสุมไฟเล่น คราวนี้สุมจริง ของกว่าจะมาถึงช้า ต้องคอยกันอยู่เกือบ ๓ ชั่วโมงจึงได้จดห้อง

คืนที่ ๓๔

วันจันทร์ที่ ๒๙ เมษายน

เมื่อคืนนี้นอนต้องแถมนวมอีกชั้นหนึ่ง เพราะหนาวเยือกเย็นเต็มที พ่อร้องกระหึ่มคืนยังรุ่ง ฝนฝรั่งตกประปรายตลอดคืน แล้วยังซ้ำตกกลางวันจนเวลาบ่ายไม่มีแสงแดดเลย เป็นหวัดมาแต่วานนี้มีไอแลเมื่อยปวดสีข้าง ตอนเช้ามีแมลงวันมาตอมหน้าอยู่ตัวหนึ่งต้องไล่ปกกันแล้วจึงหลับต่อไปอีก ทนัดด้วยมีม่านแพรเฉภาะหลังยานกระจก รูดขึ้นรูดลงได้ น่าต่างฝาเกล็ดค่อยสนิท กินเข้าเวลาบ่ายโมง ๑ เพื่อนมาไม่ได้ ปวดฟันไปเสียแล้ว เป็นด้วยอะไรก็ไม่รู้ ใครออกมาต้องมาขลุกขลักกันด้วยเรื่องฟันทุกคน มิสเตอคาแนคกับมิสเตอเวสเตนกาดลา พระวิภาคมาหา ช่างตัดเสื้อเอาผ้ามาให้เลือกวัดตัดเสื้อใหม่ เพราะ

ตั้งแต่มา ใช้เสื้อของตกสำรับเดียว เสื้อที่แซมป์สันตัดคับหมด ได้เลือกผ้าตัดใหม่สี่สำรับ กับให้แก้เสื้อกั๊กของเก่าบ้าง พอจะใช้ได้ตลอดจนกลับ

ได้กะโปรแกรมที่จะเดินทางต่อไปอีกเป็นสองตอน ตอนต้น คือ วันที่ ๑๕ ออกจากซันเรโมไปเมืองตูริน แล้วไปเมืองเวนิส กลับมาเมืองฟลอเรนซ์ ขึ้นปาร์มาข้ามเขาอาลป์ ไปสวิตเซอแลนด์ พักเมืองโคโมหัวทเลสายข้างหนึ่ง ตรงกันข้ามกับเยเนวาตามยาวของทเล แล้วเที่ยวลูเซอนฤาลอซานแลท่อน ๆ แล้วขึ้นไปมิลานเข้าเมืองฝรั่งเศส ประมาณว่าวันที่ ๔ ฤาที่ ๕ เดือนมิถุนายน ในระหว่างเมืองอังกฤษกับฝรั่งเศสไม่แน่ แต่เมืองลอนดอนอากาศคงไม่ถูกกับโรคพ่อ ด้วยขึ้นแลควันมาก ที่จะออกจากลอนดอนไป กำหนดไว้ว่าวันที่ ๒๖ จะไปขึ้นออส. เตนด์แล้วไปแฮมเบิค ข้ามไปเดนมาร์กที่เดียว ยางที่การที่ไปนอรเวจะช้าไป จึงได้กำหนดลงว่าวันที่ ๒ เดือนกรกฎาคมออกจากโคเปนเฮเกน ไปคริสเตียเนีย ทั้งขากลับด้วยเร็ดเสร็จพอเต็มเดือนกรกฎาคม แล้วจึงจะตั้งต้น ภาคที่ ๒ จับเมืองกลัขึ้นมาเบอลิน แลในเยอรมันนี่ต่าง ๆ ซึ่งยังไม่ได้กะ แต่จะเอาแน่ยังไม่ได้ ยางที่จะเปลี่ยนแปลงไป

หมอของรังสิต ซึ่งอยู่ไฮเดลแบคมาตรวจสองคน คนหนึ่งเป็นโปรเฟสเซอชื่อไฟลเนอ คนหนึ่งชื่อฟิสเตอเป็นผู้ช่วย คนแรกแก่เป็นผู้ตรวจ คนที่ ๒ อายุ ๓๓ ซึ่งจะขอมาอยู่ประจำไปพลาง พูดอังกฤษคล่องทั้งสองคน ตั้งต้นตรวจนั้นคือให้เล่าอาการตามที่รู้สึกทั้งเก่าใหม่จบแล้วให้นั่งตรงน่าต่าง ดูในช่องจมูกเห็นว่ารูจมูกข้างซ้ายแคบ แต่ไม่มากถึงที่จะทำให้หายใจไม่คล่อง แล้วเอาช้อนกดลิ้นดูภายใน ว่าบวมตามหลอดที่ใต้ข้าตะไกร คราวนี้ลงมือตรวจหัวใจให้ถอดเสื้อเอาแตรฟังทั่วทุกแห่ง ที่ตรงไหนตรวจแล้วกาไว้กับตัว แล้วตรวจปอดเคาะโขกในที่ต่าง ๆ ต้องหายใจแรงตามเคย เสร็จเรื่องปอดแล้ว คราวนี้ดูตั้งแต่ข้อศอกขึ้นมาจนท้องน่อง ลำขา ตลอดจนสันหลังถึงต้นคอ กว่าจะสำเร็จ

กิจการตรวจนเกือบชั่วโมงหนึ่ง แล้วคราวนี้จำระถึงเรื่องกินนอนทำงานต่าง ๆ ตกลงเปนเห็นรูปในชั้นแรกนี้ ว่าหัวใจดี ปอดดี ข้อที่เมื่อยปวดนั้นเปนด้วยเนื้อกล้ำเนื้อด มีชำรุดอยู่แต่เรื่องขมูก ถ้าจะเรียกสบัชเชียลลิสต์ ควรจะเรียกผู้ที่ชำนาญในการรักษาขมูกแลกระโหลกหัว แต่จะยังไม่ว่าแน่ จะขอตรวจอีกเวลาหนึ่ง ในเวลาตื่นนอนขึ้น ยังไม่ได้ลุกขึ้นจากที่นอน จะตรวจปัสสาวะ ทั้งที่ไปไหนกลับมาถึง แลเมื่อตื่นนอน กับอีก ๒๔ ชั่วโมง แล้วให้ยื่นที่น่าต่าง ส่องดูใยหูว่าใยหูชัดไป จะต้องตรวจโลหิต จะแทงเอาที่หูฤาที่แห่งหนึ่งแห่งใดพ่อก็ตกลงยอม นัดกันพรุ่งนี้ แกเลยทุ่มเหว[๑] ว่าพ่อกลัวจะตายในสามปีนั้นไม่ตาย ถ้าผ่อนทำงานให้น้อยลงหน่อย นอนให้มากขึ้นอีกหน่อย จะอยู่ได้ ๘๐ พ่อก็ขอก แกว่านี่เปนการทุ่มเหวของหมอตามเคย พ่อไม่เชื่อ แกไม่ยักพึ่งดันทุ่มไปอีก แกว่าที่ว่านี้ตามลักษณกำลังร่างกายที่จะเปนไปได้ตามที่แลเห็น เช่นกับรูปร่างแลหัวใจปอดหนุ่มกว่าอายุ เว้นแต่ถ้ามีโรคไภยอันใดกระแทกกระทั้นมา นั่นก็เปนธรรมดาอยู่เองที่จะอยู่ไปไม่ถึง ตาหมอคนนี้เปนคนโปรดของแกรนด์ดุกแล แกรนด์ดัสเชสออฟยาเดน ไปเฝ้าตรวจพระอาการอยู่เสมอ ไปเฝ้าเมื่อวานซืนนี้ ทูลเรื่องจะมาตรวจอาการพ่อ แกรนด์ดุกแลแกรนด์ดัสเชสเลยสั่งมาถึง รังสิตขอกว่าทรงพระออดแอดทั้งผัวทั้งเมีย เพราะ ๘๐ แล้วทั้งคู่ ตาหมอนี่ไปรักษาอยู่ แกรนด์ดัสเชสนั้นถ้าไม่ทรงสบาย แต่ชั่วได้ข่าวว่าตาหมอนี่มาแล้วเท่านั้นก็รู้สึกสบายขึ้น เซอแปตริกแมนซันหมออังกฤษก็มาถึงวันนี้เวลาบ่าย ๒ โมง แต่พ่อขอผัดไปพรุ่งนี้เวลาบ่ายจะถูกตาหมอเหล่านี้ตรวจอย่างเลอียดอีกสี่ห้าหนอยู่ข้างเดือดร้อน แต่ไหน ๆ ได้ออกมาให้ตรวจแล้ว จะให้ตรวจเสียให้ถึงที่

ทุ่มหนึ่งแล้วขึ้นรถโมเตอคาร์ไปเที่ยว แต่เวลานี้กลับมีแสงแดดดีกว่าเมื่อกลางวัน แต่ก็หนาวชืดเต็มที่เพราะฝนตกยังค้ำ ทางที่ซันเรโมนี้มีสองสาย

---

๑ ทุ่มเหวหรือทุ่มเปนคำแผลง หมายความว่ายอ

ที่เปนสายใหญ่ คือ ริมทเลสายหนึ่ง ดอนสายหนึ่ง นอกนั้นก็เปนแต่ทางขวาง ฤๅทางหลวงสำหรับไปเมืองอื่น ข้างอิตาลีเขาแบ่งทางเปนสามชั้น ชั้นที่หนึ่งทาง ซึ่งเปนท่าค้าท่าขาย ทางเมืองต่อเมือง ทางเดินกองทัพ เช่นนี้ใช้เงินรัฐบาล ถ้าเปนทางในเมืองนับเปนชั้นที่สอง ใช้เงินมิวนิสิเปอล คือค่าธรรมเนียมภาษี ในเมือง ค่าไฟค่าน้ำ ถ้าหากว่าเปนทางที่เฉภาะเข้าในหมู่บ้าน เปนทางชั้นที่สาม เช่นทางไปที่ฝังศพที่เยนัว เก็บภาษีในอาหารเข้าออกตำบลนั้น เช่นเป็ดไก่เปนต้น มาทำทางอย่างนั้น ทางที่ไปวันนี้เปนทางใหญ่ทั้งสองทาง แต่เปนทางชั้นที่สอง แต่ดีกว่าทางชั้นที่หนึ่งเสียอีก ทางริมทเลอยู่เหนือทางรถไฟขึ้นมา โดยมากลงเขื่อน ปูศิลากว้าง ๆ ปลูกต้นไม้เปนหย่อมเปนหมู่ สำหรับนั่งเล่นเปนของกลาง ฟาก ข้างในเปนบ้านเรือน วิลลาบ้าง โฮเตลหลังโต ๆ หลาย ๆ ชั้น มีดินชานน่าบ้าน แล้วก่อเปนเชิงศิลารับตรงที่ต่อกับถนน สูงบ้างต่ำบ้างตามแต่รูปเขา ทางที่เข้าบ้านมักจะตัดแหวะเข้าไปในพื้นที่ต่อถนนระดับเสมอถนน แล้วผ่อนสูงขึ้นไป จนถึงน่าเรือนได้ระดับพื้นบน ตามขอบเชิงนแลลานบ้านปลูกไม้ต่าง ๆ เปนหย่อม บ้างเปนลายบ้าง ติดเนื่องกันบ้างสลับบ้าง ต่าง ๆ ตลอดหนทาง ต้นไม้ที่อยู่เหนือไม้นั้น ปลูกข่ามเปนพื้น ของเขาปลูกมานานจนต้นสูง ๆ เหมือนต้นตาล ถนนแถวหลังอีกแถวหนึ่งเปนตึกแถวอย่างฝรั่งหลาย ๆ ชั้น มีร้านขายของเปน ของมาจากอื่นทั้งนั้น พ่อได้ลองลงเดินระยะหนึ่งไม่สดวก เพราะคนมันรู้จักตอม ดูนัก ขากลับมาแวะที่สวนปลูกต้นไม้ขาย ซึ่งเปนบ้านราษฎรแซกอยู่ในระหว่าง บ้านใหญ่ ๆ มีเปนอันมาก ถัดออกไปเมื่อพ้นเมือง ก็เปนสวนปลูกต้นไม้ขาย ตลอดไป สวนปลูกต้นไม้ขายเช่นนี้ ไม่ผิดอะไรกับสวนตาเยนกินที่คลองขุดใหม่ ใช้พูนดินเหมือนกันแต่ไม่มีร่อง เพราะที่มันเทตะแคงอยู่แล้ว แต่ต้นไม้มันช่างผิดกับบ้านเราเสียจริง ๆ คือปลูกเปนต้นฤๅกอที่พอขุดระถางดินขนาดต่าง ๆ กะให้พอออกดอกพร้อมกันหมด ด้วยอาไศรยเลยกิ่งที่แขงลิดกิ่งที่อ่อนเสีย

ตัดให้คงข้อพอเสมอกัน เมื่อแตกออกมาก็แตกพร้อมกันเท่ากัน กุหลาบต้นหนึ่งมันมีดอกพร้อมกันหมดตั้งยี่สิบสามสิบดอก ตูมบ้างแย้มบ้างบานบ้างทอยกันไป ต้นอื่น ๆ ที่มีดอกเป็นช่อใหญ่ ๆ ดอกติดกันหมดเหมือนจัดพุ่มเครื่องนมัสการเป็นแต่เตี้ย งามกว่าจัดดอกไม้หัวโล้นเช่นจัดกัน ที่เป็นดอกเล็ก ๆ เช่น สโนดรอปก็ปลูกให้ชิดกันเป็นกอ ดอกขาวแซกไปในเขียวเต็มทั้งกระถาง แต่เป็นพันวิไสยที่จะพรรณาด้วยเรื่องซื้อหาใครถามไม่ใคร่ได้ อิตาเลียนเรียกอย่างนั้น ฝรั่งเศสเรียกอย่างนี้ อังกฤษเรียกไปอย่างอื่น นับว่าเป็นดอกไม้สิ้นหาที่สุดมิได้ เช่นกับแดงก็ตั้งแต่แดงแก่ แดงเจือเหลือง ม่วงสีต่าง ๆ ชมภู น้ำเงิน ขาวเหลือง ลาย แต่สีนั้นเป็นพันวิไสยที่จะเห็นได้ในเมืองไทย พ่อได้พิเคราะห์ดูหนักแล้ว สีมันสดจริง ๆ สดเหมือนกำมหยี่เหมือนแพร จนได้เห็น ได้ถูก ได้ดมรู้ว่าเป็นดอกไม้จริง ๆ ยังอยากจะเชื่อว่าทำด้วยกำมหยี่ฤๅด้วยแพรร่ำไป งามจนหลับตาลงก็เห็นเป็นดอกไม้ เหตุที่มันสดใสงดงามเช่นนี้ เพราะอะไร เพราะแสงแดดที่นี่ไม่แรงสีไม่ตก ดอกไม้ของเราที่ว่างามสักเท่าใดเท่าใด เช่นกับกุหลาบสีชมภู ฤๅเหลือง ฤๅขาว มันมาปรากฏแก่ในยตาว่าสีตก เหมือนอย่างกับเอาผ้าแพรฤๅกำมหยี่ออกทิ้งค้างไว้ในกลางแจ้งสีตกเช่นนั้น อีกอย่างหนึ่งมันสดจริง ๆ กลีบชุ่มน้ำ ถ้าจะเอามาขยี้ขยะได้น้ำในนั้นมากกว่าดอกไม้เมืองเรา ถ้าจะมีดอกไม้ที่จะเปรียบในทางสดกับดอกไม้เมืองฝรั่งได้ เห็นจะมีแต่ดอกบัวซึ่งพึ่งแย้มในเวลาต้องพระอาทิตย์ มีเครื่องป้องกันภายนอกกลีบข้างในสดได้จริง ในเรื่องปลูกไม้ดอกเมืองเรานี่น่าท้อใจเป็นอันมาก ถึงจะได้กิ่งได้เม็ดไปปลูก คงจะไม่พ้นจากเซียลงแลกลีบอ่อนยอยแยบ ดอกไม้ฝรั่งเช่นกุหลาบบานออกเต็มที่แล้วทิ้งไว้ในห้องเท่าไร ๆ ก็ไม่โรย เช่นสโนดรอป ถ้าเมืองเราเด็ดจากต้น ถือสักครึ่งชั่วโมงเท่านั้นก็หน้าคว่ำ นี่มันอยู่ได้ยังค่ำไม่ยักเหี่ยวแห้ง

อันใด อีกอย่างหนึ่งเรื่องกลิ่น ที่เรารู้ว่าดอกไม้ฝรั่งไม่หอมนั้นก็อีกนะแหละ ที่จริงดอกไม้มันมีกลิ่นหอม แต่มันหอมสำหรับที่อากาศอ่อน ๆ ไม่เผาน้ำในดอกไม้ให้เหือดแห้งไปเสีย ไปปลูกที่เมืองเรามันหายหอมหมด เพราะพอขานออกก็ถูกแดดเผาน้ำฤาน้ำมันแห้งทันที ที่หอมอยู่ได้แต่ดอกไม้ที่มีน้ำมันมากกลิ่นกล้า ถ้าเอามาปลูกในเมืองฝรั่ง จะกลายเป็นเหม็นไปก็จะได้ ที่ซึ่งไปดูวันนั้นเขาเก็บดอกกุหลาบให้ดอกหนึ่งเลยต้องซื้อเขาสองกระถาง มันส่งเร็วแท้ ๆ รถโมเตอคาร์เรามาถึงบ้าน ต้นไม้ก็มาถึงพร้อมกัน ได้ส่งให้นายมุ่ยวาดรูป จะส่งเข้ามาให้ดู อยากจะส่งต้นเต็มที่แต่มันเหลือวิไสย มีขันอย่างหนึ่ง เห็นหน่อกล้วยปลูกใส่ถังไว้สองหน่อ นึกว่ามันจะเอาราคาสัก ๕๐๐ ฟลอรินฤาอย่างไร จึงลองถามดู ได้ความว่าหน่อละแปดฟลอริน ถึงเช่นนั้นก็ยังเก่งมากอยู่

กินเข้าวันนี้มีเข้าตั้ง คำที่เรียกว่าเข้าตั้งนี้เป็นภาษาของชายบริพัตร คือเอาเข้าเป็นของพิมพ์ เอากับเข้าวางภายใน เช่นกับมันตั้ง แลมีเนื้อนกเป็นต้นอยู่ข้างใน เข้าตั้งเช่นนี้ย่อมจะคิดโดยมาก แต่ถ้ามาวันไรที่ในเรือทักกันว่าเข้าตั้งแล้วกับต้นแกหน้าเรียทุกที ด้วยแกกลัวจะคิด แต่ผเองไม่ยักคิดสักทีเดียว มาวันนี้มีเข้าตั้งเป็นตากบบริบูรณ์เต็มที่เลยเลิกไม่ได้กินกัน เรื่องกินเข้า ฝรั่งมันจะไม่ท้องขึ้นอย่างไร ถึงจะอะเขียเท่าไร ก็เมื่อเข้ามันดีมันเข้าไปในท้องสักชั่วหนึ่งก็ได้ท้องขึ้นกันเท่านั้น วันนี้มีลูกเชอรี่แต่ไม่หวานเลย ยังชั่วกว่าภุมเรียงสักนิดหนึ่งที่ไม่เปื่อนปาก แต่ลูกองุ่นพอใช้ ลูกเล็กแต่ว่าหวานอยู่ เป็นผลไม้มาจากอื่นทั้งนั้น พ่อให้นึกวิตกว่าจะหาอะไรให้ไม่ได้ พิจารณาดูหนักไม่เห็นมีอะไรดีกว่าดอกไม้ ฤาจะว่าให้ถูกไม่มีอะไรนอกจากดอกไม้ นี่จะทำอย่างไรดียังนึกไม่ได้ แต่วันยังมีอีกหลายวัน ขอไว้คิดต่อไปก่อน

เรื่องที่ฝังศพที่มีรูปตั้งตั้งขึ้นมาจากโลง เล่าเมื่อวันที่เยนวันนั้น เจ้าของรู้เข้าว่าพ่อชอบเลยส่งโปสต์การ์ดแลการ์ดซื้อมาให้ ได้ส่งมาให้ดูในซองนี้ด้วย

คืนที่ ๓๕

วันอังคารที่ ๓๐ เมษายน

ตื่นขึ้นตาหมอยังไม่ทันมา นอนต่อไปอีกก็ไม่หลับ ตกลงเป็นต้องให้ไปตามมาทั้งตัวครูแลลูกศิษย์ ตรวจบนที่นอน ในการตรวจวันนี้ช้ารอยอย่างเก่าอีก แปลกแต่ตรวจตอนขาแลตอนท้องถ้วนถี่ขึ้น แล้วจึงแทงเอาเลือดที่นวกลางมือข้างซ้าย ก่อนที่จะแทงนั้นชำระนิ้วให้หมดจด แล้วเอาเข็มที่แกมิมาแทงเจ็บปลายหนึ่ง แล้วรีดโลหิตให้ติดในแผ่นกระจกเล็ก ๆ สามแผ่นเอาน้ำลูบที่ตรงแผลบ่ราดเดียวก็หายเจ็บ ได้ความว่าโลหิตขาวไป จะเอาไปเข้ากล้องส่อง แล้วขอให้ลองนัดน้ำมันคล้ายน้ำมันตานี้ในขวดบ้าง บีบเข้าไปในจมูกแล้วเอามือบีบข้างน่าไว้ให้สูดเข้าไปทั้งสองข้าง แรกๆเข้าไปรำคาญเต็มที มันเฟอะฟะอยู่ในจมูกสักครู่หนึ่งจึงโล่ง คราวนี้เอาน้ำเงินชุบแป้งโตอยู่ มีก้านเงินโค้งยอนเข้าไปในคอ ทาที่ลำคอข้างละครั้ง ที่ทำดังนี้เพื่อจะให้เนื้อในลำคอแลในจมูกหยุดกระตุกกระดิก เมื่อเวลานัดน้ำมันเข้าไปใหม่ ๆ เสมหะตกสั่งออกข้างขากออกข้างเป็นวง ๆ แต่จมูกไม่รู้สึกคัด เสมหะมันครอกแครกอยู่ในคอต้องขากถ่มร่ำไป ยังไม่รู้ว่าจะมีผลอย่างไร ไม่ได้นัดยาเลย จนถึงเวลาเขียนหนังสือนี้ รู้สึกรำคาญ

ได้ขโมยขึ้นรถโมเตอคาร์ของรพี ซึ่งดูหน้าตาต้น[๑๒] อยู่ ไปกับชายบริพัตร ชายอุรุพงษ์ รพี แลพระยาบุรุษ กระโจมไปร้านขายโปสต์การ์ดแลรูปต่าง ๆ ที่เดียว ซื้อได้รูปถ่ายแลโปสต์การ์ด ซึ่งสั่งให้เขาบรรจุหีบส่งเข้ามา ได้ซื้อกรอบรูปต้นเข้ามาสำหรับให้เห็นว่าของที่ซันเรโมมันเลวถึงเพียงนี้ สิ่งที่ดีมีแต่ดอกไม้แต่รูปดอกไม้ที่ให้นายมุ่ยเขียนได้ลงสี จะหาสีให้เหมือนดอกไม้จริงไม่ได้ มันแห้งแล่อ่อนไปหมด พอเดินออกจากร้านที่หนึ่ง จะไปเข้าร้านที่สอง คนมา

๑๒ คำว่า ต้น เป็นคำแผลงหมายความว่า อยู่ข้างเลว

ดูอยู่ที่น่าร้านเต็มเสียแล้ว เพราะรู้จักเหลือที่จะรู้จัก ไปเจอโปสต์การ์ดรูปพ่อเองขายอยู่เสียที่ร้านนั้นแล้ว เดินไปเข้าอีกร้านหนึ่งที่หัวมุมซึ่งรถจอด คนยิ่งประชุมกันมากขึ้น มีผู้หญิงเยอรมันสองคนเข้าไปในร้าน ไปกระซิบถามเจ้าของร้าน ซึ่งนึกสงไสยอยู่แล้ว ไปพูดกับบริพัตรว่าเหมือนนัก เห็นกิริยาที่พูดกัน นางนั้นจะไม่ได้ยินยันเป็นแน่ นางสองคนและเลยมาเข้ามาใกล้พ่อ ทำกิริยาเรียบร้อย ถามว่าพูดฝรั่งเศสฤๅ พ่อยอกว่าโน ถามภาษาอังกฤษติดเข้ามาทีเดียว ว่าลูกท่านไม่ใช่ฤๅอยู่ที่โฮเตลเบิค พ่อนึ่ง เลยเล่าต่อไป ว่าเคยชอบกับญาติของเขาคนหนึ่ง ได้ให้สิ่งของ พ่อนึ่งฟังหัวเราะ คราวนี้ถามว่าท่านเป็นกิงออฟไซแอมไม่ใช่ฤๅ พ่อก็พยัก คราวนี้เลยพลามใหญ่ จนต้องตีกินกลับมา เลยไปแวะที่โฮเตลเบลวู เพื่อจะกินเข้าให้แปลกที่ด้วย เพื่อจะเยี่ยมเพื่อนด้วย พบพระยาวิสูตร เซอแปตริกแมนซันหมอ กินเข้าอยู่ที่นั่น ได้นั่งโต๊ะกัน ๖ คนในพวกที่ไป พวกที่เลยงอยู่ข้างจะช้ามาก กับเข้าก็พอใช้ได้อยู่ แต่มีเข้าเปียกเป็นครั้งที่สอง ที่โฮเตลนี้เป็นห้าชั้นทั้งชั้นล่างคือชั้นลูกกรง พระที่นั่งอัมพรหลังสูงควรจะเรียกว่าสี่ชั้นฉันใด ที่นี่ก็ห้าชั้นฉันนั้น ชั้นที่สองเป็นที่นั่งสองห้อง กินเข้าที่เฉลียงฝากระจก สั่งทีในที่ คือมุมนอกกระจกที่เฉลียง ใช้สายเป็นตัว ชักขึ้นชักลงแนบเนียน ลมไม่พัดเทียบทาย มีลิฟต์ขึ้นตรงกลาง แต่เป็นลิฟต์สาวเชือก อย่างเช่นกล่าวมาแล้วแต่ก่อน ขึ้นไปเยี่ยมเพื่อนซึ่งอยู่ห้องนอนชั้นที่สาม ที่เขาเรียกกันว่าพันทอยู่ เห็นนอนแฟบทีเดียว เรื่องราวที่เป็นนั้น คือฟันมันขึ้นโค้งบวมปวด เลยนอนไม่หลับ แล้วเลยมีอาการอ่อนเพลียอะไรอย่างเก่ามา เซอแปตริกแมนซันไปพบจึงรีบตัวไปให้เดนติสต์ถอนฟัน ถอนแล้วเสร็จยังบวมจนจับไข้ การที่ตกใจในเมื่อถอนฟันนั้น ตัวเองรู้สึกเหมือนอย่างกับว่าหัวใจได้หยุด แต่นั้นมาก็อ่อนเปลี้ยเป็นลม ต้องเอาคนไปช่วยพระเสนีพิทักษ์ให้นั่งยาม

หมอห้ามไม่ให้ไปไหนจนอากาศร้อนจัดจึงจะให้ขึ้นไปประเทศข้างเหนือ

ออกจากโฮเตลนี้เวลายังมีพอ ก่อนเซอแปตริกแมนซันจะมาตรวจอาการเลยไปเที่ยวทวนทางกลับไปทางเมืองเยนัว เวลาไปตามทางต้องหยุดสำหรับรถไฟผ่านสามครั้ง แต่เป็นเหตุให้แปลออกว่าเหตุใดรถไฟมันจึงผ่านกันบ่อยนัก ได้ความว่าการมันเป็นเช่นนี้ ทางรถม้านั้นเป็นทางเดิมเช่นกล่าวมาแล้ว ไปคด ๆ เคี้ยว ๆ คือต้องการจะให้ไปผ่านหมู่บ้านข้างริมน้ำ บ้านที่ทำนั้นไม่ใช่ก่อสร้างตึกรางเป็นเมือง เป็นบ้านเรือนที่ทำสำหรับไร่ ขนาดทับสองห้องอยู่กลางไร่ แต่หากก่อด้วยศิลา ผิดกันเพียงเท่านั้น นี่เป็นอย่างเล็กประประรายทั่วไปตามไร่ อย่างเขื่องขึ้นมาก็เป็นตึกสี่เหลี่ยมรี พื้นอยู่ในสองชั้นฤาสามชั้น ผนังทาปูนแดงขาวเหลืองต่าง ๆ น่าต่างเล็ก ๆ ทาเขียว เป็นเรือนก่อด้วยอิฐ ซึ่งไทยเราเรียกว่าตึก คำที่เรียกว่าตึกนั้นก็คือมาจากรูปร่างเช่นนี้ มุงกระเบื้องโดยมากอย่างกระเบื้องกรมมหาดร เพราะแกมาถ่ายอย่างไปจากที่นี่ เรือนเหล่านี้ปลูกสุดแต่ให้อยู่ในกลางสวนกลางไร่ของตัว หันทิศใดทิศหนึ่งไม่มีประมาณ ยังมีโรงแฟคตอรีที่ทำการอิกโรงหนึ่ง ซึ่งวางเผะผะตามแต่จะเป็นไป จนถนนเลี้ยวโค้งเป็นลูกคาล อิฐที่ทำนั้นเป็นอิฐรู แต่ไม่ใช่อิฐรูอย่างไทย ที่เจาะลงไปตามแบนเหมือนขนมปัง นี่เจาะตามขวางเหมือนหมอนรูบรรทุกเกวียนบรรทุกเรือที่จะไปจำหน่ายที่อื่น ถัดนั้นไปยังมีบ้านซึ่งเป็นหมู่บ้านปลูกติดกันเช่นตลาด แต่คด ๆ เคี้ยว ๆ แลแคบ ชักโค้งจากชายคาถึงกันสองฟากถนน ว่ากันแผ่นดินไหวไม่ให้พัง ในกลางหมู่บ้านเช่นนี้ ทางเพียง ๘ ศอกเป็นอย่างใหญ่ จน ๖ ศอก ๕ ศอกเศษก็มี บางทีมุมออกมายื่นอยู่ในกลางถนนต้องเลี้ยวหักทบ บางแห่งถนนฟาดลงไปริมทเลมาก ต้องเว้นตึกปลูกไม่ได้ โดยมากในที่ที่หมิ่น ๆ เช่นนั้นคลื่นพังกินเข้ามาในท้องถนนก็มี เขาเย็บถุงเอาก้อนศิลากลม ๆ บรรจุในถุงทิ้ง บ้านที่ผ่านไปวันนี้เป็นหมู่ติดต่อกัน ตอนแรกเรียกว่าทัดเจีย

ตอนที่สุดเรียกว่าซันโตสเตฟฟาโน บ้านมากกว่ากันสักหน่อย เปนคนชาวบ้านนอกทั้งนั้น มีร้านขายของริมถนนเหมือนร้านชำ ขายผักเปนต้น จนกระทั่งไม้กราด ไม่ใช่ติดต่อกันไป นาน ๆ มีร้านหนึ่ง ตาแก่ตาเถ้าผู้ชายในแถบนั้นใส่เสื้อเชิดเสื้อกั๊ก ไม่มีเสื้อชั้นนอก สีต่าง ๆ เขียว ๆ หมวกผ้า ๆ ผู้หญิงก็ใช้ห่มผ้าคลุมไหล่ตะแบงมานเปนพื้น มันน่าเอ็นดูแต่พวกเด็ก ๆ แต่งตัวยู่ยู่ยี่เหมือนผู้ใหญ่ แต่หน้าพองโต ๆ แก้มแดงไหม้เกรียม ซนปรากฏ ยืนโน่นขึ้นนี่เล่นอยู่ตามริมหนทาง น่ากลัวรถทับแข้งหักขาหัก เพราะทางที่ไปมันคดไปคดมา แลเรือนไม่เบ่นท่องแถวเช่นนี้ รถไฟทำที่หลังได้เลือกหนทาง ไม่ทำได้ไปตามทางรถม้า เช่นรถไฟปากน้ำ แต่จะอาไศรยทำไปตามข้างทางรถม้าอย่างรถไฟปากน้ำไม่ได้ เขาจึงเลือกตัดใหม่ตามแต่จะเหมาะ ถ้าที่ไหนตลิ่งพังก็ยกขึ้นไปข้างบน ที่ไม่พังก็เลียบลงมาริมน้ำที่สุดที่จะมาได้ วันนั้นมีคนขี่ไบสิเกิลแข่งฤๅตามสามสี่คน เห็นจะเกือบตาย เปนพวกเซกันด์คลาสรุ่นหนุ่ม ขันที่เฟิสต์คลาสมันเลิกเอาจริง ๆ เหมือนเมืองเรา ไม่มีใครขี่เลย วันนี้ไปตามทางผ่านตอกไม้มาก แต่จะเล่าก็ซ้ำ กลับมาทางเดิม

ถึงที่อยู่พยหมอแมนซันมาอยู่แล้ว ตั้งต้นตรวจอาการกันใหม่ คราวนี้ไม่ต้องเล่า ตำราเดียวกันนั่นเอง แต่เพราะแกเปนอังกฤษ พูดกับเราได้คล่องใจไม่ต้องประจงตัวเหมือนหมอไฟลเนอ กินเวลาตรวจเข้าไปยิ่งกว่าหมอไฟลเนออีกครึ่งหนึ่ง แกตำเข็มที่นวกลางข้างขวาตรงกันข้ามกับตาคนโน้น แทงเสียเปนสามแผล เอาเลือดไปหกแผ่นกระจก ข้อความที่สำแดงเปนความเห็นวันนี้เห็นว่าไม่ชำรุดอะไรทั้งหัวใจแลปอด เสียง รูปร่าง กล้ำเนื้อ ดวงตา ยังหนุ่มกว่าอายุมาก ไม่มีไซน์อันใดซึ่งจะมีโรคถึงตายปรากฏเลย เรื่องหมูกว่าเหมือนกันกับหมอโน้น แต่หมอนี้ว่าไม่อยากจะให้กินยาอะไร อยากจะให้กำหนดอาหารแลนอนให้พอ แลลดทำงานให้น้อย ถ้าเปนเวลามาเที่ยวรักษาตัวเช่นนี้ ขอ

ให้หยุดทำงานที่เป็นการหนักหมดทุกอย่าง แต่อย่าให้นอนขี้เกียจ หาที่ไปเที่ยวทางไกลให้ทุกวัน เคยทำการอ่านเขียนอย่างไรมากน้อยเท่าใด ให้ทำให้เต็มที่เหมือนอย่างแต่ก่อนอย่าลดเลย แต่ให้เปลี่ยนเรื่องให้หมด ให้เป็นเรื่องที่พอใจแลสนุก แล้วถามถึงเรื่องคิดถึงบ้านฤาไม่ ยอกว่าคิดถึง ไล่เลียงถึงทำงานอะไรบ้าง พ่อยอกว่าเขียนจดหมายถึงลูก ถามว่าผู้ใหญ่ฤาเด็ก มีผัวฤาถึงไม่เอามาด้วย พ่อว่าลำยาก แกก็บ่นเรื่อยที่เดียว ว่าควรจะเอาครอบครัวมาอย่าให้เป็นห่วงถึงบ้านจึงจะดี ใครจะว่ากระไรก็ช่างเป็นไร ขอให้พยายามที่จะนึกถึงบ้านแต่ในทางที่สบายใจ อย่าให้ใจแห้งใจผ่อ อย่าให้โกรธ ถ้าใครไม่ชอบหน้าชอบตาก็เพิกเฉยหลีกเลี่ยงเสียบ้าง แกเชื่อว่านี่แลเป็นยาดียิ่งกว่ายาอื่น ๆ ขออย่าให้พ่อรีบตลีตลานกลับไปบ้าน ให้อยู่นานให้ได้พักมากสักหน่อยหนึ่ง นั่นแลเป็นทางที่จะหายแน่ แต่เรื่องที่จะว่าให้แน่นอนลงไปว่ากระไรขอตรวจอีกต่อไปอย่างหมอไฟลเนอ ที่จะต้องไปที่อาบน้ำแลไปหาสเปซเชียลลิสต์เรื่องจมูกแผนเดียวกัน วันนี้ได้อาบน้ำครั้งที่สอง

คืนที่ ๓๖

วันพุฒที่ ๑ พฤษภาคม

หมอทั้งสามคนมาเวลาจวนเที่ยง แต่ไม่ได้ตรวจพิศดารอันใด มาขอกผลของการที่ตรวจโลหิตแลปัสสาวะ แลเขียนความเห็นมาอ่านให้ฟัง หมอแมนซันยังไม่ได้เขียนความเห็น แต่ฟังความเห็นหมอไฟลเนอ เห็นด้วย จะไปเขียนข้อยังคับจะไปปฤกษากันทำความเห็นร่วมกัน กล่าวสัมโมทนียกถาอยู่ประมาณเกือบชั่วโมงหนึ่ง จึงได้นัดยาทาคอแล้วกลับไป

ตอนเช้าวันนี้จะไปเที่ยวก็เกิดขัดข้อง ด้วยวันนี้เป็นวันที่ ๑ เดือนพฤษภาคม เป็นวันตามนักขัตฤกษ์ของพวกโซเชียลลิสต์ คือยุคคลจำพวกที่ไม่ชอบผู้มีทรัพย์ มียศทุก ๆ เมือง คนพวกนี้มีแห่ ถือธง ตีกลอง เป่าแตร เป็นฤกษ์ที่เจ้านายผู้มีบรรดาศักดิ์ไม่ออกจากบ้าน ด้วยกลัวจะกระทบกระทั่งชวนวิวาทกันขึ้น ถ้าเป็นเมืองที่สำคัญ ๆ โทษถึงต้องเตรียมทหารประจำโรง ด้วยเกรงพวกนี้เมื่อมากเข้าด้วยกันจะเที่ยวข่มเหงผู้อื่น ข้างอากาศก็เปลี่ยนใหม่ ตั้งแต่มาอยู่สามวันไม่เหมือนกันสักวันเดียว วันแรกหนาว วันที่สองฝนตก วันนี้ลมจัดตั้ง ๆ คลื่นแรง แต่อากาศใสแจ่มแดดจัด นอนตอนหัวค่ำต้องเปิดนวม ตอนเช้าต้องเลิกแขนลงเกตเสียชั้นหนึ่ง ลมมันเคยพัดยืนประตูอยู่นาน ๆ สังเกตดูต้นไม้ใหญ่ยอดเอนไปทางเดียวกันทุกต้น ออกไปเดินเล่นในสวนแลริมทเลถ่ายรูปคลื่นแลรูปกันเอง วันนี้ได้ถ่ายรูปโปรเฟสเซอไฟลเนอด้วย เพราะแกมาตรวจอาการเวลาบ่าย แลได้ชวนนั่งกินน้ำชาด้วยกัน รับจะเขียนบูเลตินสำหรับบอกอาการให้หนังสือพิมพ์ทราย พรุ่งนี้จะมาส่ง แกสันทัดอย่างธรรมเนียม

เวลาเย็นหมอไปแล้วจะทนอยู่กับบ้านไม่ได้ต่อไป จึงขึ้นรถโมเตอคาร์ไปกับ รพี ขริพัตร อรุพงษ์ เยนตรา ด้วยกันเท่านั้น ไปทางตวันตกซึ่งจะไปในแดนฝรั่งเศสจนถึงที่แหลมอันหนึ่งลงมาตกน้ำ เป็นที่รถไฟเข้าปล่องที่ตรงนั้น เงยแลแดดส่องตรง จึงได้ลงเดินตากแดดเล่นตามคำแนะนำของหมอ แกว่าถ้าอยู่แต่ในที่ร่มจะทำให้เลือดน้อยไป แต่ก็เป็นการประดักประเดิดในเรื่องเดินนั้น ด้วยลมพัดจัดเสมอ ประเดี๋ยวหมวกหลุด ประเดี๋ยวต้องเดินทวนหน้าตือ มันดีที่ไม่เหนื่อย เดินไปเท่าไร ๆ ขี้อกไม่ล้า ถ้าเวลาขึ้นชัน ๆ หน่อยรู้สึกเหนื่อย แต่หยุดเสียประเดี๋ยวก็หาย หายไม่ต้องกินน้ำ เพราะที่แท้มันกินทางตัว คืออากาศที่เข้าทางปากฤาทางจมูกรู้สึกเยือกเย็นเข้าไปภายใน เหมือนได้กินน้ำแข็งหายเหนื่อย ข้อที่จะต้องเที่ยวว่างหาน้ำกินนั้นเป็นไม่มี เพราะฉนั้นในยุโรปฝรั่ง

จึงได้เดินทน ทำฤาเล่นการออกกำลังที่เรียกว่ากริฑาได้มาก มันเขาแรงกว่าที่จะทำในเมืองเรามากมายนัก เหมือนแนะนำให้ออกกลางแดดมันออกได้จริง ๆ สบายจริง ๆ โทษถึงไม่ออกไม่สบาย เอาไปแนะนำเมืองเรา ขืนทำมุมมามก็อาจจะรับไข้

เดินไปหน่อยหนึ่งถึงโรงสุรา ซึ่งตามหนทางเลียบทเลเหล่านี้ มีราย ๆ กันไปตลอด คงจะปลูกอยู่ฟากถนนข้างริมทเล ซึ่งเป็นน่าผาชัน ๆ ลอยอยู่ไม่ติดต่อกับโรงเรือนอื่น ๆ เป็นตึกฝืนดินชูกระเบื้อง ไม่ใคร่จะเกินสองห้อง ฤามีประรำหลังคาอะไรต่อออกไปข้าง แต่โรงที่พ่อแวะนี่เป็นสองห้อง ห้องกลางตั้งชั้นวางขวดเหล้าต่าง ๆ มีโต๊ะสำหรับนั่งกินเหล้าสองโต๊ะ ห้องในเข้าไปอีกห้องหนึ่ง มีโต๊ะอีกโต๊ะหนึ่ง ที่พื้นเป็นน้ำแฉะ เหมือนหวดถังน้ำเข้ามาหยดเยิ้ม แต่ไม่มีน้ำ จะเยิ้มขึ้นไม่ได้นอกจากเหล้าหก มีคนนั่งกินเหล้าอยู่หกเจ็ดคน เมื่อแรกไปถึงกินอยู่ห้องในก็มีห้องนอกก็มี นึกว่าที่จะมีคนเมามายอยู่ในนั้นข้าง เดินเข้าไปดูท่วงที เห็นมันก็ดีอยู่ รู้สึกว่าเราเป็นคนโตเข้าไปในนั้น ที่จะรู้สึกว่าเป็นเจ้าเป็นนายก็เห็นจะไม่ใช่ จะรู้สึกด้วยโมเดอคาร์ก็ไม่ใช่ เพราะเราจอดรถไว้ห่างไกล ลุกขึ้นโจกเจกเดินออกไปนั่งห้องนอกเอง ตาเจ้าของโรงเอาเก้าอี้มาตั้งเอาผ้ามาปูโต๊ะต้อนรับไต่ถาม ถ้าจะยอกอย่างพระณรงค์วิชิต[๑๓] ก็ต้องว่าพูดกันเรื่องกินเหล้า คือถามว่ากินเหล้าอะไร พ่อรับทุกอย่าง อย่างหนึ่งนั้นเรียกว่าคิอันติ คือเหล้าแดงที่เป็นขวดป่อง ๆ คอเล็ก มีฟางหุ้มอยู่ครึ่งขวด เช่นกับขี้ผู้หญิงในรูปเขียนที่ห้องแป๊ะเต่งรินให้ตาแก่กิน เหล้าเช่นนี้มันขันอยู่อย่างหนึ่งที่ไม่ต้องใช้จุก กรอกเหล้าลงไปในขวดรูปเผลาะแผละ แล้วเอาน้ำมันออลิฟกรอกหนาประมาณกว่านิ้วหน่อย ที่ปากเอาแต่กระดาษหุ้มไว้เท่านั้น เวลาจะรินเขี่ย

---

๑๓ พระณรงควิชิต จอน บุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ แต่งไว้ในจดหมายเหตุราชทูตไทยไปเมืองฝรั่งเศส เมื่อรัชกาลที่ ๔

กระดาษที่ปาก แล้วเอาหลอดแก้วคล้ายกับสูบน้ำอยู่ฝรั่งแยงลงไปในปากขวด พอเสมอน้ำมัน แล้วดูดย่ลายหลอดด้วยปาก สูบน้ำมันขึ้นมาหมด แล้วเทลงเสียในถ้วยต่างหาก สำเร็จกิจการเปิดขวดกันเท่านั้น พ่อได้ชิมดู ดูรศชาติมันจืด ๆ แต่เขาว่าเหล้าอิตาเลียนแล้วไม่ขอกรศแต่แรก เว้นแต่เมาง่าย ได้ซื้อเหล้าเช่นนี้สองขวด ให้แก่ฝรั่งนักเลงเหล้าที่เขาอยู่ในนั้นเปนที่พอใจ รินแล้วลุกขึ้นยืนดื่มให้พ่อ ครานี้ได้ว่าซื้ออย่างที่สองต่อไป เรียกว่า ขาเขราอามาซิลา ยังสิเหลือง ๆ เปนอย่างว่าเหล้าขาว แล้วมอบให้ท่านพวกนักเลงเหล่านั้นอีก ยังอีกขวดหนึ่งที่เปนอย่างที่สามเรียกว่ามอสคาโต หวานก็ได้ให้ท่านพวกนักเลงเหล่านั้นเขาอีก กว่าจะเปิดขวดที่สามแล้ว ขวดที่หนึ่งเกือบหมด ครานี้ปรารภถึงตาเจ้าของไม่ได้ผลประโยชน์ จะให้อะไรแกดี ตกลงต้องไปสั่ย ว่ามีผู้หญิงที่ขายเหล้าอยู่คนหนึ่ง เปนลูกเจ้าของร้านฤๅไม่ใช่ ได้ความว่าเปนลูก แล้วให้เงิน ๒๐ แฟรงก์ ออกจากร้านนั้นเดินต่อมาอีก จนถึงโรงอีกโรงหนึ่งเปนระยะกัน ครานี้แกมีประรำต่อโรงออกมา ไม่ได้เข้าไปในโรง หยุดแต่ที่ประรำตาเจ้าของโรงอยู่ข้างจะต้อนรับแขงแรง แกจะเปนอะไรมาแต่ก่อน ฤๅกะไร ๆ รู้ไม่ได้ เพราะพูดกันไม่ได้สักคำ แต่เห็นมีผ้าแถบเล็ก ๆ ติดที่น่าอกถึง ๔ อัน ครานี้เราไม่เล่นเรื่องเหล้า ด้วยเห็นที่หนึ่งแล้วคงเหมือนกัน ลูกสาวเอาไข่มาเลี้ยง ไข่นั้นดิบ ๆ มีพริกไทยกับเกลือมาด้วย เมื่อแรกนึกว่าจะเปนแต่ซื้อมาต้มกินที่บ้าน นางนั้นมาเตือนให้กิน เราก็ไม่เข้าใจ เรียกจะเอาไข่สุกมันก็ไปเอามาให้ทั้งตะกร้า เพื่อจะให้เปนที่เข้าใจคิดเจ้าของต้องเจาะแล้วดูดกินเปนตัวอย่าง เราจึงอ้อ กินลองดูบ้าง ของมันอร่อยดีจริง ไม่ซึ่งเราสำคัญว่าไม่จืดฝืนเลียยอยู่กลายเปนไม้สำหรับเขี่ยไข่ โรงสุราโรงนี้เปนต้นทางที่จะลงไปออสเปดาเลตติเปนสองแพร่ง ทางลงต่ำเปนทางไปเมืองเก่าซึ่งอยู่ริมน้ำ ทางขึ้นสูงเปนทางไปเมืองใหม่ พ่อเลือกลงทางเมืองเก่า เพราะขี้เกียจเดินขึ้นสูง แต่เขาห้ามไม่ให้

รถโมเตอคาร์ลง หมายว่าถ้าเดินลงไปถึงที่เมืองเก่าแล้ว จะขับรถกลับขึ้นมาทางเมืองใหม่ พยรถโมเตอคาร์ที่ตรงทางแยก แต่ตาครูเข้าของร้านเหล้าเออเหล้อเกิน เดินเผลอ ๆ ไปประเดี๋ยวมาเดินเสมอหน้ากันกับเราแล้ว ทีจะมาเป่นเพื่อนด้วยความเอื้อเพื่อ แต่จะเอาอะไรจากแกไม่ได้ เพราะพูดภาษาอื่นไม่เป่นนอกจากอิตาเลี่ยน ในกลางทางที่เหมือนดินสพานลงมานั้น มีชอกชายที่ตัวโต ๆ ที่จะซ่อที่ไว้ตัดชายอย่างเยนตรา พอตกเชิงสพาน เป่นที่แยกทางรถไฟแลสเตชั่นถัดนั้นเข้าไปก็เป่นร้านตลาด ทำก็ไม่สู้เลว ออกใหม่ ๆ แต่ช่างเงียบนักเงียบหนาไม่ใคร่พบคน แวะเข้าไปที่ร้านขายโปสต์การ์ดซื้อรูปแลโปสต์การ์ดที่ส่งเข้าไปให้ ตาครูคนนั้นตามเข้าไปกำกับ เยนตราไปพบเข้าว่าแกเป่นมเรง เลยถูกเกณฑ์ให้ล่อเอาแกไปส่ง ออกเรย ๆ อยากจะขอตัว เลยต้องย้วว่าขี้ขลาดจึงได้ตกลงพาลัยเลี่ยวมุมไปประเดี๋ยวหนึ่ง เราย้ายร้านไปใหม่ไม่เห็นมีอะไร นอกจากโปสต์การ์ดกับรูปแลของขาย ๆ พอเยนตราเลี่ยวมุมมาแลเห็นออกวิ่ง ๆ มาได้ครึ่งทาง อิตาขรัวคนนั้นวิ่งตามหลังมาแล้ว พอมาถึงถามว่าทำไมจึงจัดการเอาแกไปได้ ขอกว่าซวนแกไปดูโมเตอคาร์ พอไปถึงมุมเอาเงินให้แกเสียคอ ๆ โยกยัดให้แกกลับเข้าใจว่าเช่นที่ตกลงกันแล้ว ครั้นกลับมาแกก็วิ่งตามกลับมาอีก คราวนี้เรียมากขึ้น ต้องเกณฑ์ให้ไปปล่อยตานั้นให้ได้ เยนตราไปแล้วพากันขึ้นกระไดไปอีกชั้นหนึ่ง ถึงชั้นที่เป่นที่ตั้งโรงพยาบาลแลอะไรต่าง ๆ พอเดินเลี่ยวมุมก็เจอะเยนตรา บอกว่าปล่อยตาครูไว้ที่รถโมเตอคาร์แล้ว แต่ที่ไหนรถโมเตอคาร์จอดอยู่ถัดเยนตรามานั้นนิดเดียว ตาครูนั่งยืนกำกับโมเตอคาร์แต่อยู่ เราพากันขึ้นโมเตอคาร์นึกว่าจะขับหนีแก ไม่ให้ทันแกโดดขึ้นไปได้ย้างแต่ที่จริงยาย่ แกไม่ได้ตั้งใจจะขึ้นเลย พอเราขึ้นรถกันเสร็จแกก็เปิดหมวกคำนับออกสงสาร ขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งจึงแวะที่โฮเตลเดอลาเรน

ที่ตำบลนี้ ถ้าจะให้เข้าใจง่ายว่าเป็นอย่างไร น่าจะเปรียบด้วยเกาะสีชัง คือตัดเขาขึ้นไปเป็นค้น ๆ เช่นนั้น แต่ต้องขยายส่วนให้กว้างกว่าเกาะสีชังหลายเท่า พอที่ถนนใหญ่แลตึกโตโตตั้งได้ ชั้นล่างนั้นที่แรกเราไปถึงคือแนวรถไฟแลที่ร้านไปซื้อของ แล้วขึ้นกระไดอย่างเกาะสีชังขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งเป็นหมู่ตึกใหญ่ ๆ หลังนั้นขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งตลอดน่ากะซิโน บ่อนฝรั่ง ซึ่งเป็นที่ตกแต่งต้นหมากรากไม้หรู เพราะเป็นที่ประชุมคนมาเล่นการพนันต่าง ๆ แต่เวลานี้ปิด ขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งถึงถนนแนวน่าโฮเตล การจัดโฮเตลได้เคยเล่ามาแล้ว นี่ก็ไม่ประหลาดอะไรกัน คือมีห้องนั่ง แต่เขาให้เราเข้าไปนั่งห้องใน ซึ่งอยู่น่าห้องอ่านหนังสือพิมพ์ เวลาสั่งกับเข้าเราก็เปิดหนังสือย้าง ดูหนังสือพิมพ์ย้าง จนกับเข้าพร้อมกินด้วยกัน ๕ คน อาหารดีเป็นการขบรรจง เสียแต่ลูกไม้ ส้มเปรี้ยว ลูกแอบเปอลอ่อนร่วงเอง แต่ครั้นเวลาจะกลับ เมื่อพ่อเดินออกมาถึงห้องที่เขานั่ง ๆ กัน ที่ไหนพวกท่านยายท่านตาเหล่านั้นลุกขึ้นยืนคำนับถอนสายบัว ซ้ำลูกสาวของเจ้าของโฮเตลสองคนเอาดอกไม้มาถวายช่อโต นับว่าเป็นสำเร็จกิจการต้นอย่างที่เขาจับได้ปลายมือเป็นอย่างดี

ผลไม้ที่เล่าเมื่อคืนขาดไปเสียสิ่งหนึ่งตัวสำคัญ คือลูกโลที่ฝรั่งเรียกปีช วันแรกมาไม่สุก วันนี้ได้สุก ลอกเปลือกกินหวาน ไม่จิ้มน้ำตาลก็พอกินได้ รสชาติมันออกมะเฟืองนิด ๆ ห่างแอบเปอล ใกล้เนกตริน ลูกแปร์อีกอย่างหนึ่งโตมากขนาดเท่ามะตูมนิ่ม หน้าตานั้นสาลี่ แต่อ่อนเคี้ยวไม่ดังก้าว ๆ ไม่ต้องจิ้มน้ำตาลให้หวาน รูปมันออกเป็นภู ๆ คล้ายแอบเปอล ไม่เป็นชมพู่เหมือนสาลี่ ลูกเชอรีก็สำเร็จ ได้กินหวานแล้ว สีแดงเป็นสีครั่งเหมือนอย่างที่เข้าด้วยแก้ว สีมันแก่กว่าที่แช่น้ำตาล ลูกสตรอเบอรีอย่างใหญ่โตกว่าลูกมะปริง เห็นจะเท่ามะปรางสามัญ ไม่ใช่ท่าอิฐ แต่ปลายหลิมตามรูปของมัน พ่อไม่รู้สึกว่ามันเหมือนแตงหนู ชอบกินอร่อย แต่บางคนรังเกียจ มีส้มแปลก

โฮเตลเดอลาเรน

มาอีกอย่างหนึ่งวันนี้ผิวเหลืองแสด รูปริเหมือนส้มเทพรส แต่ใหญ่เท่าส้มโอใบเล็ก เปลือกหนาแต่ไม่เท่าส้มโอ มีเปรี้ยวหน่อย ๆ หวานชืด ๆ ต้องกินกับน้ำตาลออกจะกินได้บุญ เพราะมาแต่เมืองศักดิ์สิทธิ์ยรุซาเลม กลับมาถึง ๔ ทุ่ม

ถามกำหนดเมล์ไม่ได้แน่ เพราะสับเปนอย่างอ่อน ๆ พ่อเห็นว่าจะรอให้รู้แน่บางทีหนังสือนี้จะพลาดเวลา ป่วยการ จึงส่งเสียตอนหนึ่ง เมื่อไม่พลาดมันก็คงไปพร้อมกันเมล์เดียว

ความสนุกสนานอะไรมันไม่พอที่จะหักล้างความลำบาก ด้วยการที่ไม่บริบูรณ์ความเออเพื่อของคนที่รับใช้สอย ชวนจะให้เกิดความขุ่นเคืองอันหมอห้ามว่าเปนการแสลง ได้พยายามที่จะละหลีกโดยที่สุด แต่ยิ่งหลีกยิ่งเลวลงเหลือกำลัง ถ้าไม่เช่นนี้จะมีความสบายดี นี่กลับชวนให้คิดถึงบ้าน ต้องไล่อยู่เสมอ หาเวลาลืมมิได้ ที่เปนสำคัญนั้นเวลานอน เวลานี้ดึกแล้วขอลาไปนอนที ขอฝากความรฦกถึงผู้ที่รักใคร่ทุกคน

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๑

คืนที่ ๓๗

เมืองซันเรโม

วันพฤหัศบดีที่ ๒ พฤษภาคม ร. ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

เมื่อคืนนี้พ่อส่งหนังสือตลีตลาน ด้วยสิบไม่ได้ความว่าเมล์เขาจะออกเมื่อไร รีบส่งตามบุญตามกรรม ทั้งเวลาก็ดึกเหลือเกินง่วงนอนจึงรีบจบเสีย แต่ครั้นไปนอนนอนไม่หลับ ไม่ใช่จะเป็นเหตุเจ็บไข้อย่างหนึ่งอย่างใด ด้วยคิดถึงบ้านเรานี่เอง ต้องไปตามชายบริพัตรลงมา เขาเอาหนังสือมาอ่านให้ฟัง เดิมอ่านอังกฤษไม่หลับฟังมากไป อ่านหนังสือเสภาประเดี๋ยวเดียวก็หลับ ตั้งแต่หลับไม่ตื่นอีก นอนได้ทอดเดียว วันนี้โปรเฟสเซอไฟลเนอมาลา หมอฟีสเตอมาทายาขมุกแลตอ กินเช้าเช้า แต่ที่จริงมันกลางวันแล้ว ได้ออกจากบ้านเกือบย่ายโมงหนึ่ง วันนี้ไปรถโมเตอคาร์ ๒ คัน คันแรกมีแต่บริพัตรกับอรุพงษ์ คันที่ ๒ มีเยนตรากับหม่อมนเรนทร์ ไปตามทางเมื่อวานนี้ เจอะท่านพวกคนที่รู้จักกันใหม่อมยมอมแยม ต่อไปเป็นระยะบ้าน มีโรงเหล้ารายทางอย่างเช่นที่เล่าเมื่อวานนี้ แต่ในตอนข้างอิตาลี ดูภูเขาเป็นหินมาก ตัดทางไปบนไหล่เขา มีเขากำลังระเบิดศิลาต่อยเป็นก้อน ต่อเป็นเขื่อนกันริมทางทั้งข้างนอกข้างใน ศิลาที่ต่อยเป็นโพรงเข้าไปนั้นดูเป็นแท่งทึบไม่ใคร่มีดิน ระยะเรือนแลทับกระท่อมก็ห่าง ๆ แต่ไม่มีเปลี่ยว คงจะมีเกวียนแลรถเดินผ่านไปมาอยู่เสมอ เกวียนนั้นดูเป็นประทุกศิลาแลดินเป็นพื้นมากกว่าอื่น เทียมม้าเรียงหน้ากันสามตัวก็มี ต่อ ๆ กันออกไปสามตัวก็มี แต่ถ้าขากลับเกวียนเปล่าแล้ว เข้าของมักนอนหงายมากลางเกวียน

ทรงรถยนตรเสด็จประพาส

ปล่อยให้ม้ามันเดินกลับมาบ้านเอง ใครมันเด็ดจริงๆ .อ้ายม้ามันก็รู้เด็ดเหมือนกันอย่างไรๆ มันมามันคงเดินชิดข้างฝั่งขวาถนน รถเราไปคงผ่านขวาข้างเรา ไม่เห็นเอะอะอย่างไรเลย สังเกตดูตามแถบชายทเลทางนี้ ถ้าท้องคุ้งแล้วคงมีบ้านฤาจะเรียกว่าเมืองตำบลหนึ่งๆ ตลอดไป ในเขตรแดนอิตาลีนี้เช่นคู่กับซันเรโมก็ตำบลยอร์ดิเครา ที่นั่นเป็นเมืองมีตลาดถนนงามเหมือนซันเรโม แต่ในระหว่างซันเรโมกับยอร์ดิเครา ออสเปดาเลตตีเป็นกลางย่าน แต่ไม่ใคร่จะเปลี่ยวมาก คงมีบ้านเรือนรายไปตลอด วันนี้ไปพบต้นออลิฟล้มทับขวางทางอยู่รถไปไม่ได้ มันใกล้สวนเขาแห่งหนึ่ง ซึ่งทำลงไปตามข้างเขาจนถึงริมทเล ไหนๆ รถต้องหยุดแล้วก็เลยเดินลงไปดูด้วยเป็นสวนลงไปข้างเขา ไม่ผิดอะไรกันกับข้างเขาเกาะสีชังเว้นแต่ของเรามันร้อนจึงเหี่ยยลงไปไม่ได้แห้งผาก นี่ของเขาไม่ร้อนแลชุ่ม ที่จริงวันนี้แดดออกเปรี้ยงทีเดียว เหมือนแดดบางกอกน่าหนาว จนเสื้อโอเวอโก๊ดถุงมืออะไรไม่ต้องใส่หมด เขียดอกเสื้อชั้นนอกเดินไปเฉยๆ แต่ไม่ยักรู้สึกร้อนจนเหื่อแตกลงไปตามข้างเขาทางชันๆ ขาขึ้นมาก็ยันเขาขึ้นมาตามชันๆ ทำไมมันจึงไม่ร้อนแลไม่เหนื่อย รศชาติมันเหมือนน่าหนาวเมืองเราจริงๆ แต่ถ้าน่าหนาวเมืองเราออกไปเดินกลางแดดเช่นนั้น รู้สึกดังฤาปวดหัวได้ นี่มันไม่ดังมันไม่ปวดหัวเดินกลางแดดนั่งเล่นกลางแดดไม่ต้องกั้นร่ม ย่นกันว่าร้อน แต่ไม่เห็นใครมีเหื่อสักซีบเดียว สวนนี้เป็นของชาวอเมริกัน เรียกเยียดิโนวินเตอ (มะโดนา) ริเยคคาเวล ทำเป็นทางคดๆ เคี้ยวๆ อย่างที่เรียกว่าซิกกาเดน มีต้นไม้ใหญ่รายๆ ปามน้ำมันโดยมาก พื้นสวนเป็นไม้สีเตียๆ เต็มไปทั้งนั้น สีต่างๆ เหมือนพรม แต่ถ้าเข้าไปดูใกล้แล้วยิ่งวิเศษขึ้น ด้วยสีแลรูปของดอกไม้มันช่างต่างๆ เหลือจะพรรณา ที่ไหนโซมก็แซมใหม่ ถ้าเราจะทำเช่นนั้น ใช้ลูกข้างต้องไม่ต่ำกว่า ๕๐ คนจึงจะรดน้ำทั่ว นี่มันทำอย่างไร ที่เห็นรดน้ำแลขุดกวาดมีผู้ชายสักสามคน

ผู้หญิงคนหนึ่ง เด็กคนหนึ่งเท่านั้น คงจะเปนด้วยมันไม่ต้องหยุดหอย ด้วยร้อนฤามันก็ไม่ร้อน ถ้าจะนอนเล่นให้จนตัวเปนลายเสื่ออย่างไทย ๆ ออกจะตาย ๆ มันจะมีแต่หนาวงอเข้าไปทุกที่ไม่มีโลหิต การออกกลางแจ้งตากแดดมันเปนกิจวัตรของพวกนี้ เด็กเดือนเดียวก็ต้องเอามาตากแดดเสียแล้ว ถ้าจะผงมไว้ไม่ให้ถูกแดดจะปลกเปลี้ยไม่มีกำลังวังชาแลเจ็บไข้ออดแอด ในการถากทายดายหญ้าตักน้ำนั้นเล่า มันก็เปนกิจวัตรที่จำจะต้องทำ ถ้าขืนนิ่งอยู่ก็ไม่สบายร่างกายอย่างไร ๆ คงต้องทำการออกแรงจึงจะมีความสุข ส่วนความเพลิดเพลินของเจ้าพวกนี้ มันไม่มีโรงยามันไม่มีบ่อนเบี้ยที่จะไปนอนอิดฤาน้งจม มันมีแต่โรงสุราที่เรียกว่าตรัตโตเรียราย ๆ ไปตามหนทาง อ้ายการที่ไปกินเหล้านั้น มันชวนจะให้ออกดิ้งดังมากกว่าที่จะไปนั่งซึม ไม่เหมือนของเรา อากาศร้อนมันชักให้ขี้เกียจเต็มที จะออกไปตากแดดหนักเข้าก็จับไข้ ทำอะไรประเดี๋ยวหนึ่งก็เหื่อตกโซมเหนื่อย มันชวนแต่จะให้ซุกเข้ากระท่อมทับใต้ต้นหมากรากไม้อะไรไปอย่างเดียวยกเบี้ยแลผีนเสีย การกินเหล้าจะว่ามีเหมือนฝรั่ง มันก็ยังผิดฝรั่งกิน ดูมันกินเปนอาหารอย่างหนึ่ง แทนดื่มน้ำซึ่งมันรู้สึกในใจว่าเปนการจำเปน ไม่มีเกฤาไม่มีอัยอายในการกินเหล้า ข้างฝ่ายเราอ้ายน้ำก็กินอยู่ อ้ายเหล้านั้นเปนของเพิ่มเติม วิเศษออกไปนอกจากจำเปน กินสำหรับให้เมา สำหรับให้เก๋ ฤาถ้าไม่อยากให้ใครรู้ก็กินซ่อน ๆ ความตั้งใจที่จะกินมันผิดกันคนละฐานไม่ร่วมกันเลย ถ้าจะหาเหตุอะไรสำหรับโทษว่าทำไมคนเรามันถึงไม่แขงแรงเหมือนอย่างฝรั่ง มันน่าจะโทษอากาศมากกว่าอย่างอื่นหมด ช่างเสียเปรียบกันเสียจริง ๆ

แต่จะว่าด้วยทางทำมาหากินแล้ว พ่อไม่ได้คิดที่จะล่วงกล่าวไปถึงเมืองอื่นต่างบลื่น ซึ่งจะได้ไปเห็นสิ่งไปภายน่า จะว่าแต่ริมทเลเมดิเตอเรเนียนที่ได้เห็นแล้วเท่านี้ ดูประดักประเดิดแสนสาหัส ยังแลไม่เห็นว่าทำไมมันถึงพอกิน ตามแถบนี้จะหานาเข้าฤาข้าสาลีอย่างใดสักแห่งหนึ่งก็ไม่มี ที่สุดจนไร่มันไร่ถั่ว

เข้าโภชก็ไม่เห็นมี แปลว่าอาหารที่กินส่วนที่เป็นแข้งนั้น ต้องซื้อจากอื่นทั้งหมด มีแต่ภูเขาแลห้วย ห้วยนั้นก็ไม่ใช่เป็นห้วยพื้นดินฤาทราย เป็นห้วยพื้นกรวดเม็ดกลมๆ ปากห้วยกว้างๆ แต่มีน้ำไหลเป็นร่องรินๆ แห่งละเล็กๆ น้อยๆ อยู่เป็นพื้น เดินข้ามได้ ห้วยไหนใหญ่ถ้าแลดูต่อขึ้นไป คงแลเห็นเขาสลับซับซ้อนกันขึ้นไปจนถึงที่สูงสุด ซึ่งมีน้ำแข็งค้างอยู่บนยอด น้ำที่ตกลงมาในลำห้วยนี้เป็นน้ำที่น้ำแข็งละลาย ไม่เหมือนอย่างห้วยของเราซึ่งอาไศรยแต่ฝนตกบนยอดเขาอย่างเดียวไหลลงมาเสมอๆ นี่ถ้าหนาวเข้าน้ำบนยอดเขามันแข็งไม่ต้องไหล พอร้อนมาได้จะไหลก็ไหลโครมครามดังดัง มันจึงได้กัดปากห้วยกว้างเป็นแม่น้ำ ครั้นเวลาน้ำแข็งหมดเข้ามันก็เหลือแต่ไหลรินๆ มีแต่ยายแก่ยายเถ้าลงไปซักผ้า การที่จะไปตักน้ำในลำห้วยขึ้นไปใช้อะไรบนเขานั้นก็เต็มที ตามเขาเหล่านั้นสังเกตดูที่ทำมาหากินของคน คือปลูกต้นออลิฟนั้นอย่างหนึ่ง ปลูกส้มที่จะเป็นพรรณส้มจีนจึงเรียกว่าแมนเดอริน เอนแปลว่าขุนนางจีน แต่ลูกแบนเหมือนส้มมะแป้น เลวกว่าส้มมะแป้นเป็นอันมาก อีกอย่างหนึ่งก็มะนาวฤามะงั่ว สิเหลืองอ่อน ผลไม้อื่นๆ ก็ห่างตา มีปลูกอินทผาลัมอยู่ระยะหนึ่ง จะปลูกเล่นฤาได้ผลก็ไม่ทราย แต่เห็นมากอยู่ ต่อไปอีกก็ผักต่างๆ ผักกินเป็นอาหารอย่างอื่นได้เช่นอาติโชกก็มี ผักสำหรับกินใบเช่นผักสลัดมีโดยมากทั่วไปทุกแห่ง แต่ไม่เท่าต้นไม้ดอก ไม้ดอกอะไรก็ไม่เท่ากุหลาย ไม่ว่าข้างรั้วข้างกำแพงผนังเรือนจะงอยเขาเล็กๆ ที่เหลือเศษจากถนน ปลูกกุหลายเลอยเชิงโตๆ ดอกเต็มๆ ต้น ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง กุหลายไม่เลอยดอกใหญ่ๆ ก็ปลูกเป็นกอๆ พูนร่องเตี้ยๆ ตามซอกห้วยซอกเขา ไม่ว่าขึ้นยากลงยากฤาขึ้นง่ายลงง่ายอย่างไร ข้างกระท่อมโซเซเกือบจะพังก็ปลูกกุหลายทั้งนั้น นอกจากกุหลายก็ไม้สอนๆ เหลือที่จะร่ำพรรณา การปลูกต้นไม้ปลูกไม้ดอกนี้เองไม่ใช่ปลูกเล่น เห็นจะเป็นทางทำมา

หากินใหญ่ของชาวเมืองพวกแถบนี้เท่ากันกับทำนาทีเดียว เพราะมีทางจะจำหน่ายด้วยแถบชายทเลนี้ ถึงว่าจะนับเปนต่างตำบลต่างเมือง ที่แท้ก็เปนเมืองเดียวกันตลอด เท่ากันกับจะว่าสวนดุสิตกับถนนเจริญกรุง เปนคนละเมืองฤๅเมืองเดียวกัน ไม่เฉภาะแต่ทางรถไฟที่เดินไปมาอยู่วันละหลาย ๆ เทียว ล้อเกวียนมันเดินถึงกันตลอด รถข้างสำหรับประทุกคนมีเปนระยะ ระยะบ้านนี้ถึงบ้านโน้น ไม่แต่เพียงรถม้า ถึงมีรถโมเตอคาร์เดิน คงมีรถอะไรมีอะไรเดินเอื่อยเนื่องไปตลอดทางไม่ได้ขาด ต้นไม้ขายทั้งต้นที่กำลังมีดอก ขุดลงกระถาง ขุดไปปลูกแต่งสวนเต็ม ๆ ทั้ง ๆ สวน ตาดไปด้วยไม้สี ยังตัดไปขายตามตำบลที่เปนเมืองทุกถนนหนทางในร้านนอกร้าน ส่งไปโดยทางรถไฟถึงไหน ๆ แทบทั่วยุโรปก็ส่งได้ เพราะฉนั้นจึงได้ทำได้มาก น่าสงไสยว่าจะได้ค่าดอกไม้มากกว่าอย่างอื่น แต่พูดกันยากจะไต่ถามภาษาประดักประเดิดเต็มที ไม่มีใครเปนล่าม ยังอีกเรื่องหนึ่งก็องุ่นแต่แถบนี้ดูก็ไม่มากเท่าไร ยังไม่แลเห็นว่าจะเปนประโยชน์ถึงเปนเครื่องเลี้ยงชีวิตร แต่ลูกไม้แล้วแถบนี้ไม่มีอะไร ที่เล่า ๆ ถึงว่าได้กินโน่นกินนี่ มาจากเมืองนิศทั้งนั้น

ตั้งแต่ยอร์คีเคราไป ถนนมันช่างคดเสียนี่กระไรเลย เลี้ยวไปเลี้ยวมาไม่ได้หยุด สูงชันแลมักจะเลี้ยวยังกันน่ากลัวจริง ๆ ประเดี๋ยว ๆ ก็เจอรถโมเตอคาร์สวนปราด น่ากลัวจะโดนกันเปนที่สุด มันต้องการที่จะต้องสอยสวนวิชาเสียก่อนจึงยอมให้ชัยแท้ ๆ เพราะถนนในระหว่างเมืองเหล่านี้ปานกลางเท่าถนนซางฮี้ ที่กว้างไม่เกินถนนบำรุงเมือง ที่แคบเท่าถนนในสวนแง่เต๋ง รถหลีกกันสองคันพอเฉียด ๆ ทีเดียว ที่จะหาพื้นรายนั้นยากนักยากหนาเพราะไปขนไหล่เขา ถ้าคนขับเผลอนิดเดียวเปนได้ตอหักกัน ต่อยอร์คีเคราไปมีเมืองที่เชื่องหน่อย เรียกว่าเวนเตมิกเคลีย แล้วคราวนี้ถึงที่ต่อแดน ในที่ต่อแดนนี้

พ่ออยากดูนักไม่รู้ว่าเพราะเหตุใด มันจะเป็นด้วยออกฉุน ๆ ในเรื่องชักเขตรแดนอยู่เสมอฤาอย่างไร

ที่ต่อเขตรแดนนี้ เมื่อรู้ว่าจวนจะถึงก็เห็นทหารแตรเดี่ยวข้างอิตาลีเป็นกองไปเที่ยวฝึกหัด เหลียวตามไปเห็นเข้าโรงซึ่งก่อด้วยศิลาอยู่ข้างทาง รถเดินต่อไปอีกสักครู่หนึ่งจึงถึงโรงด่านข้างฝ่ายอิตาลี ปลูกอยู่ฟากถนนข้างทเล มีป้ายใหญ่ตั้งรถต้องไปหยุดที่นั้น มีเจ้าพนักงานลงมาสองคนฤาสามคน โซเฟอของเราที่พูดฝรั่งเศสได้ก็ไปบอกขาญซ่าผู้ใด ๆ มา จำจะต้องบอกชื่อ เจ้าพนักงานออกมาคำนับแล้วก็เป็นเสร็จส่วนเรา เพราะได้บอกขออนุญาตกันไว้ก่อนแล้ว แต่รถอื่น ๆ ที่มาทางนั้นต้องหยุด ถ้าเป็นรถม้าคู่ผู้ดีมา ดูออกมาพยักกันหงึกหงัก ประเดี๋ยวก็ไปได้ แต่ถ้าเป็นรถอย่างเกวียนประทุกของถูกค้นเสียแย่ที่เดียว ยกหีบผ้าหีบผ่อนมาเปิดตรวจกันกลางถนน ครานั้นออกจากที่นั้นไปหน่อยหนึ่ง จึงถึงสพานข้ามห้วย ห้วยนั้นลึกมากอยู่ เพราะถนนที่ไปนั้นสูงจากทเลมาก แต่ปลายห้วยเข้าไปข้างเขาแลไม่ซึ้งเข้าไปกี่มากน้อย พอถึงปลายสพานทางโน้นมีหลักศิลาแบน ๆ หนาสักคืบหนึ่ง กว้างสักศอกเศษ สูงสักสามศอก เขียนด้านหนึ่งว่า แดนอิตาลี ด้านหนึ่งว่า แดนฝรั่งเศส ปีนเมื่อปี ๑๘๖๑ ที่เหลี่ยมเขาข้างบนฉากเป็นกงฉากสามเหลี่ยมไว้แห่งหนึ่ง ถัดไปนิดหนึ่งก็ถึงด่านฝรั่งเศส หยุดตรวจทำนองเดียวกันกับข้างอิตาลี ที่ด่านนั้นแลลงไปข้างล่างเห็นเมืองเมนโตนอยู่ที่ปลายแหลม มีเรือนตะเกียงด้วย อ่าวในแถบนี้เห็นจะเป็นงามกว่าทุกแห่ง ถ้าขาไปเราถึงแหลมแห่งใด เหลียวหลังมาดูคงเห็นเมืองฤาหมู่บ้านที่เราผ่านอยู่ข้างหลัง ถ้าขากลับเราเห็นที่ซึ่งเราจะไปถึงเสียก่อนเป็นนาน ลงจากที่สูงนั้นประเดี๋ยวเดียวก็ถึงเมนโตน ซึ่งอยู่พื้นรายริมทเล

เมนโตนนี้เป็นเมืองแท้ทีเดียว บริบูรณ์ไปด้วยองค์แห่งเมืองต่าง ๆ กล่าวคือถนนกว้างทางคนเดินกว้างตึกสองข้างสูง ฝาแล้วไปด้วยกระจก มีเข้าของ

ตั้งขึ้ด มีเรสเตอรองต์ ร้านขายขนม มีปรอมนาด คือสวนที่สำหรับคนเดินเล่น นั่งเล่น เข้าแตร ถัดเข้าไปข้างหลังเป็นโฮเตลหลังใหญ่ ๆ ผู้คนจอแจ ภาษาเปลี่ยนเป็นฝรั่งเศสผิดเดี๋ยวทันที เรายังไม่ได้กินเข้ากลางวัน แต่ย่ายเหลือเกินแล้ว จึงเลยขึ้นไปโฮเตลเดส์เลส์ยริตานิค ทำงามดี ทางขึ้นก็สรวย เป็นสวนซอกแซกน่าอยู่จริง ๆ แต่โฮเตลนั้นขัดเสียเมื่อวานนี้เอง เพราะฤดูร้อนเขาพากันขึ้นไปเหนือเสียหมด ตกลงกันว่าไม่กิน มาเที่ยวเล่นแลกินน้ำชาข้างล่างดีกว่า ลงมาเดินแกว่งอยู่ตามร้าน ประเดี๋ยวเดียวโปลิศลัยไปบอกแล้ว ว่านี่พระราชาแต่เราก็ทอดธุระเฉย เดินเที่ยวเล่นสบาย ซื้อของอะไรเกเรเกนังก็ส่งเข้ามาให้ แลได้ถ่ายรูป แต่ที่จะมีแมวดำแน่ เพราะตูคนถ่ายมันคล่องนัก อ้ายในห้องนั้นออกมืด ๆ ก็ไม่ต้องแหวกม่านแหวกราวเท่าใด เอากล้องมาตั้งก็ไม่ต้องโฟคัส พอใส่สไลด์อ้ายคนหลังซักยังไม่ทันหมดก็เปิดกล้องผลัดแล้วถ่ายใหม่อีก อันหลังนี้ค่อยช้าสักหน่อย จะได้ฤามิได้จะบอกให้ทราบ ได้แวะซื้อดอกกุหลายแดงมาช่อหนึ่งใหญ่ กับดอกอะไรอีกอย่างหนึ่ง สัณฐานก้านนั้นเหมือนรักเร่ แต่กลีบเหมือนดอกไม้จีน ซ้อนกันจนกลม ใจกลางมีเกษรดำ รูปร่างเหมือนตลับ แต่ที่จริงในเกสรนั้นกลวง เราแลเห็นเป็นเต็ม มีสีต่าง ๆ แดง ขาบเข้ม ม่วง ชมภู ขาว เหลือง แลอะไร ๆ อีกยังนึกไม่แน่ ตั้งชื่อล้อเยนตรา ว่าดอกใจตลับ[๑] เพราะแกอยากจะจดชื่อไว้ สัสรรมันเข้มเหมือนกับแพรวิ้นทำเป็นโรเสต ขนาดเท่าที่ติดหูม้าเทียมรถ กลับเวลาบ่าย ๕ โมงครึ่ง มาถึงบ้านค่ำครึ่งแดดยังเปรี้ยง เป็นแต่รู้สึกเย็นขึ้นกว่าเมื่อกลางวัน

ได้ส่งสำเนาใบตรวจอาการของหมอ ไฟลเนอที่เป็นยอกให้รู้ฉบับหนึ่งสำหรับลงในบุลเลติน คือเป็นข่าวยอกหนังสือพิมพ์เป็นต้นฉบับหนึ่ง คัดติดกันส่งมาให้ดู ส่วนของหมอแมนซันอีกฉบับหนึ่งยังให้คัดอยู่ ถ้าสำเร็จจะส่งด้วย วันนี้ลูกแดง

---

๑ ท่านผู้หญิงตลับภรรยาเจ้าพระยาสุรวงศวัฒนศักดิ์

ลากลับเพราะถึงกำหนด ตาต่อถูกไปด้วยแต่แกไปงมอยู่เสียไหนไม่รู้ จนพ่อขึ้นรถแล้วจึงได้วิ่งถลากถลามาทูลลา กรายขาทแล้วร้องไห้บนรถ

วันนี้ก่อนจะนอน กินลูกแปร์ที่เปนอย่างสุกงอมขนาดใหญ่ที่สุด ช่างอร่อยจริงๆ คิดถึงเกอยน้ำตาหยด มันนุ่มแลรศแหลม จะหาลูกไม้อะไรเหมือนออกยากๆ พ่อเปนนักเลงกินลูกไม้อย่างเอก จะต้องนับว่าเปนลูกไม้ชั้นสูง ซึ่งไม่ควรจะหมิ่นประมาทเลย ลูกเดียวแลอิ่มบริบูรณ์ชื่นใจทีเดียว

เพื่อจะให้เปนการแน่นอนว่าหนังสือนจะไปทันเมล์ตามที่สัญญากำหนดได้ พ่อจึงรีบจบลงเสียในวันเดียวนี้ตอนหนึ่ง ตั้งวันต่อพรุ่งนี้ใหม่

วันนี้ ๓ พฤษภาคม พึ่งได้รับหนังสือฉบับแรกที่มีมาลงวันที่ ๓๐ มีนาคม คิดดูเวลากว่า ๓๐ วันจึงได้รับจดหมายจากบางกอก ออกจะมีความเดือดร้อนที่บางกอกคงจะเหมือน ๆ กันอยู่ทุกวัน เห็นจะเคยไปได้บ้าง แต่ที่มาไกลยิ่งเห็นแปลกยิ่งกลับคิดถึงบ้าน ไม่ยักเพลิน คนคิดถึงบ้านน่ากลัวจะเหมือนกับคนที่ติดเหล้า ที่ร้อนฤาหนาวก็ต้องกินเหล้าเปนต้น ที่ร้อนก็คิดถึงบ้าน หนาวก็คิดถึงบ้าน สนุกก็คิดถึงบ้าน ไม่สนุกก็คิดถึงบ้าน เอานิยายไม่ได้ ดูไม่น่าจะคบพวกตามคตาหมอก็พลอยมาโต๋มาปลอย แต่ก็ดูค่อยยังชั่วขึ้นหน่อย ขอจบไว้เท่านี้ที.

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๒

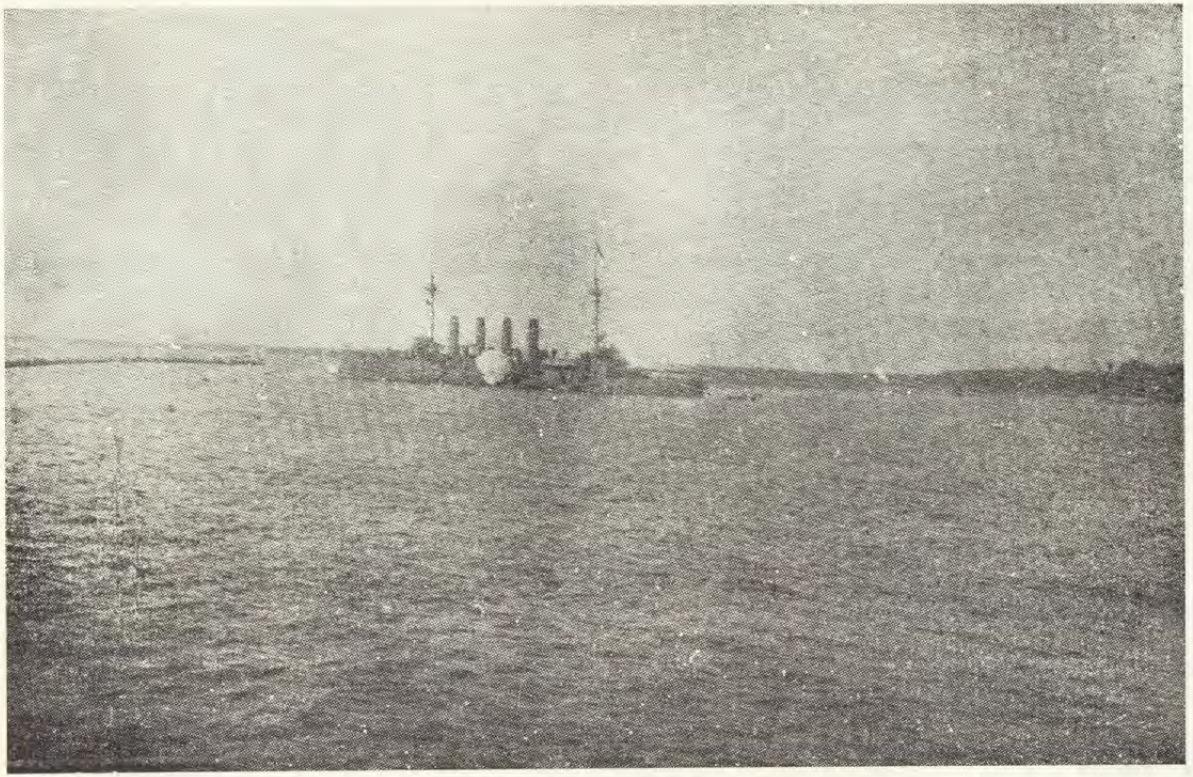
คืนที่ ๓๘

เมืองซันเรโม

วันศุกรที่ ๓ พฤษภาคม ร. ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

วันนี้ได้รับหนังสือจากยางกอกเป็นครั้งแรก จึงมีธุระทั้งที่จะอ่านแลส่งหนังสือ เพราะกำหนดเมล์ได้ข่าวเป็นแน่ว่าวันอาทิตย์ทางบรินดิซี วันพุฒทางเยนัว เสร็จธุระเหล่านี้แล้ว ลงไปนั่งกินกลางวัน สำเร็จแล้วจึงได้ไปถ่ายรูปเรือรยอิตาลี ซึ่งมาจอดอยู่น่าบ้านนี้มาถึงได้สองวันล่วงมาแล้ว มีพวกคนเรือขึ้นมาเดินพล่านอยู่ขนยกตั้งแต่วานนี้ แล้วเลยชวนรถโมเตอคาร์ไปเที่ยว วันนี้ไม่มีที่จะไปแห่งไร ต้องซ้ำทางเดิมนั่นเอง เพราะวันแรกเป็นแต่ผ่านบอร์ดิเคราไป วันนี้ตรงไปหยุดลงเดินถนน สิ่งที่จะซื้อได้นั้นไม่มีอันนอกจากโปสต์การ์ด การที่จะซื้อโปสต์การ์ดก็ไม่มีที่สุด ถ้าจะซื้อแห่งเดียวให้ได้หมดตลอดแถบทเลนี่เกือยจะได้ แต่พ่อขยักไว้ซื้อเมื่อไปถึงที่ทุกวัน มีคนตามดู แต่ดูอย่างเรียบร้อย คืออยู่ที่ร้านไหนคนก็เต็มอยู่น่าร้าน เมื่อออกไปก็เบียดหมวกคำนับยิ้มแย้มแจ่มใส จะเดินไปแห่งไรก็ไม่เฮเกรียวตามค่อย ๆ เดินเลื่อนตามไป มีคนรู้จักมากขึ้นทุกวันทุกวัน หน้าตาออกจะค่อยคุ้นกันเข้า พ่อได้หยุดถ่ายรูปบ่อย ๆ ได้แวะเข้าที่โฮเตลแห่งหนึ่ง ชื่อโฮเตลเองเคลแตร์ซ้ำอีก โฮเตลเหล่านี้ชื่อมันไม่ใคร่จะแปลกกัน แต่โดยมากถ้าให้ชื่อตามชาติมักเป็นอังกฤษ เหตุด้วยคนอังกฤษชอบมาเที่ยว เห็นชื่อเข้าจะได้ชอบใจ นั่นก็มีปาริส ซาวอย แลอื่น ๆ ถ้าเป็นชื่อแผนโฮเตลก็เบลวิว บริสโตล เป็นต้น ใช้ชื่อที่จด ๆ จำง่าย อย่างวัดโพธาราม

รูปทรงถ่ายเรือรบอิตาลี

วัดสว่างอารมณ์ ฤามหาธาตุ ราชบุรณะที่เป็นหลักฐาน ดูดูโฮเตลแลเรสเตอรองต์เพลิน ๆ ไป นึกเผลอไปว่าเป็นวัดบ่อย ๆ โฮเตลเองเคลแตร์นี้ไม่ใหญ่โตเท่าไร ตั้งอยู่ฟันราชริมถนน จะเทียบชื่อว่าเป็นเยลวื่อไม่ได้เป็นอันขาด แต่ดีที่มีสวนออกไปข้างหลัง ไม่ใหญ่โตเท่าไร แต่ทำซอกแซกเป็นลาย ฟันถนนโรยศิลาบ่นต้นไม้ใหญ่ที่ปลูกก็ไม่เห็นมีอะไรนอกจากออลิฟ สนแลปามน้ำมัน แต่ไม่ปลูกหญ้าเอาต้นไม้เตี้ย ๆ เล็ก ๆ ปลูกแทน ให้มีดอกแดงครีดไปตามฟัน เป็นขอบแลเป็นแม่ลาย มันก็งามอยู่เอง มีคนเข้าไปนั่งตากแดดอยู่ในนั้น ผู้หญิงโดยมากเด็ก ๆ ก็มี การที่นั่งตากแดดนี่เป็นกิจวัตร ซึ่งในปรอเมนาดที่ประชุมคนแห่งหนึ่งแห่งใดก็นั่งกันเป็นแถว บางทีถึงนั่งหลับเย็นสบาย ที่ในสวนนี้มีคนเอาหนังสือเข้าไปแต่งข้างอ่านข้าง อยู่กลางแดดเปรี้ยง ๆ มีแหม่มคนหนึ่งเข้าไปนั่งกางร่มอ่านหนังสืออยู่ มีลูกชายสองคน เอารถไฟตกว้เล็ก ๆ เข้าไปเล่น กวาดผงศิลาพูนขึ้นเป็นเขา เกลี่ยทางด้วยเท้าให้เรียบเป็นทางรถไฟ พ่อไปยืนดูมันเล่นสนุกดี ได้ยินกันว่านี่ถ้าเป็นเด็กไทย ๆ ขึ้นออกไปเล่นอยู่กลางแดดเช่นนี้ โทษถึงถูกเฆี่ยนกันใหญ่ ทั้งยายแม่ก็จะถูกนินทามาก ตัวเป็นผู้ใหญ่ไปนั่งกันร่มปล่อยให้เด็กอยู่กลางแดด แต่ที่แท้ที่นี่มันกลายเป็นสำหรับความสุขของเด็กนั้น เขาจัดโต๊ะให้เรานั่งกลางแดดเปรี้ยงเหมือนกัน ไปนั่งอยู่ก็รู้สึกร้อนทั้งที่เราเป็นชาวเมืองแดดแท้ เช่นนั้น กลับชิชลาดหันเข้าหาร่ม เห็นจะเป็นด้วยเคยเฆี่ยนหลายมันหลบเข้าไปเองโดยไม่ได้นึกว่าจะหนีแดด ให้นึกว่าที่เหมาะที่น่าจะนั่งนั้นอยู่ที่เงาไม้ ไม่ใช่ที่กลางแดด ที่จริงสังเกตได้ว่าพวกเราชิชลาดแดดกว่าฝรั่งเป็นอันมาก กินน้ำชา มีลูกมะเขือเทศแลผักกาดแดงหัวเล็ก ๆ จิ้มเกลือกินกับขนมปังทาเนย ขนมปังสำหรับทาเนยนั้นหั่นบางจนโปร่ง แลมีขนมหวานกินด้วย นเป็นอย่างที่เขาสำหรับเลี้ยงคนอังกฤษ มีตาช่างถ่ายรูปเมืองนมาเที่ยวตามถ่าย

เสียจริง ๆ พ่อยอมไปยื่นให้แกถ่าย แต่ปรับไว้ว่าถ่ายแล้วต้องให้เอามาให้อย่างละรูป ขึ้นรถกลับมาถึงค่ำแล้วแต่ยังไม่ทันมืด

ได้ดูสำรวจเรื่องปลูกต้นไม้อีก ทางซึ่งผ่านตาแต่คราวเดียวดูวันเดียวไม่ทั่ว เพราะมันจะแหงนจะก้มเหลียวลอกแลกไม่ทันท่วงที หลายวันเข้าก็ยิ่งเห็นมากออกไป เรื่องต้นกุหลายนี้ ที่ว่ามาแต่ก่อนยังไม่เต็มภาคภูมิที่ควรจะกล่าว ที่จริงไม่ควรจะเรียกว่าสวน น่าจะเรียกว่าไร่ คือตามพื้นที่ข้างเขาตั้งแต่ทเลขึ้นมาจนถึงถนนมีกำแพงฤาร้วกั้นริมถนน มีประตูเข็ดขัดได้ ฤาทางขึ้นลงข้างเขานั้นฟันเป็นคันกว้างข้างแคบข้างตามรูปเขา ก่อศิลาก้อน ๆ เป็นคันกันดินขึ้นมาเป็นคั่น ๆ ตามในท้องคันเหล่านั้นเกือบจะไม่มีอื่นนอกจากปลูกกุหลายทั้งนั้น ปลูกเป็นกอกลม ๆ มีระยะเหมือนตำนา สูงต่ำขนาด ๆ กัน พื้นทางขึ้นไปข้างบน เหนือคันกันดินริมทางก็ก่อก้อนศิลาเป็นคัน ยั้ง ๆ ขึ้นไปอย่างนั้นจนตลอดยอดเขา เต็มไปด้วยต้นกุหลาย เท่า ๆ กันเหมือนกอเข้าในนา ข้างก็ผลิ ข้างก็ตูม ข้างก็แย้ม แดงครึ้มไปเป็นสีเหมือนกับเอาผ้าลายดอกกุหลายตาก ผ้าลายอย่างที่ดอกเป็นช่อกุหลายรูปเป็นพุ่มเข้าบิณฑ์ ถ้าที่ไหนเป็นที่ศิลาครุระ มักจะเป็นที่ในตรอกซอกเขา ไม่ใช่ที่ตรงแหลม น้ำจะตกตรงนั้นแรงเกินไป ชะดินเหลืออยู่น้อยฤาอย่างไร ไม่เห็นใคร่จะปลูกกุหลาย มักจะปลูกต้นออลิฟ ต้นออลิฟที่จะมีลูกมากอยู่ หน้าตามันจืด ๆ แห้ง ๆ โงเงเหมือนต้นพุทรา แต่ใบไม่เหมือนกันเลย ลูกที่จะมากเหมือนพุทรา เมื่อจะว่าไปในที่สุดแล้ว แทบจะหาที่ว่างจนสักนิ้วเดียว ที่ไม่มีรอยมือคนขยำ ไม่มีรอยตีนคนเหยียบ หาไม่ได้ จะหาต้นไม้ที่ขึ้นเองแต่สักต้นหนึ่งก็เป็นไม่มี ตั้งแต่เมืองเยนัวไปจนถึงเมนโตนที่ได้เห็นแล้วนี้ เรื่องทำถนนอิกอย่างหนึ่ง น้ำอย่างหนึ่ง ไฟอย่างหนึ่ง ได้สังเกตไว้มากแล้ว แต่ยังต้องการถาม ได้สั่งให้ไปตามพระสารสาสน์ (เยรินี) จะต้องเอาตัวมาชำระได้สังเกตด้วยตามาก พอที่จะเป็นโจทย์ถามให้แกให้การได้

ตามหนทางเหล่านี้ตลอดทั่วทุกหนทุกแห่ง ออกเดินไปอีกใจเดียวก็พบเรสเตอรองต์เทียบกับโรงเข้าแกงของเรา ตั้งแต่เรือนสามห้องเล็ก ๆ โต๊ะเล็ก ๆ นั่งกิน ๔ คนตั้งริมถนน ไปจนหลังโต ๆ ฝากระจก คนนั่งกินได้ตั้งห้าสิบหกสิบบางทีก็ติด ๆ กันไปหลาย ๆ หลัง จนกระทั่งโฮเตลที่คนกินได้ตั้งร้อย สุดแต่เดินไปจากบ้านสักสิบมินิต เป็นต้องพบที่สำหรับกินเข้ากินขนม ไปอีกนิดหนึ่งก็พบอีก จนใกล้จะสุดตำบลบ้านถึงอ้ายพวกหลังเล็ก ๆ หมดหลังเล็ก ๆ นั้นแล้วจึงจะถึงโรงเหล้าราย ๆ เช่นได้กล่าวแล้วแต่ก่อน ถ้าจะนับแต่เก้าอี้ที่คนนั่งกินในวันเดียวเดินนับตะไป จะได้ตั้งพันตั้งหมื่น แต่คนในพื้นเมืองเหล่านี้ไม่มีมากจอแจเหมือนอย่างเมืองเนเปอล ไม่พอที่จะนั่งเก้าอี้เหล่านั้น เพราะคนที่จะแต่งตัวเรียม ๆ นั้นต่างหากที่เป็นผู้จะไปนั่งกิน ไม่ใช่ตาใส่กางเกงปะ ไม่ใช่ตาเสื้อกั๊กเขียวคราม ไม่ใช่พวกที่นอนค่ำฤๅนอนหงายขยับเกวียน ไม่ใช่ท่านยายที่ไปเที่ยวรดน้ำต้นกุหลาบ แลที่กระเดียดกระจาดผัก ไม่ใช่อ้ายหนุ่มขนอีแปะอยู่ตามมุม ๆ ไม่ใช่ที่หกคะเมนเล่นอยู่บนกองทรายทั้งหมู่ ไม่ใช่ที่เอากิ่งไม้คอยแหย่ล้อรถ จะเป็นผู้ไปกิน เป็นของพวกที่สรวมเสื้อเดินทาง สรวมหมวกพับกลาง ฤๅหมวกเขาเลออย่างแข็ง แต่ชั้นแหม่มที่นุ่งสะเก็ดดำเสื้อขาวก็ไม่ใคร่จะเห็นไปกิน มักจะเป็นแหม่มที่แต่งตัวสีเดียวทั้งสำรับ ที่ใส่หมวกเหมือนดอกหน้าววัวขาวแลอื่น ๆ หน้าเปล่ง ๆ จะไปนั่งกิน พวกคนชั้นนี้ดูไม่มากเท่าไร ทำไมที่กินจึงได้มากเหลือเกินนัก ข้อนี้ต้องการคำอธิบาย ที่ซันเรโมฤๅแถบเมืองริมทเลเมดิเตอเรเนียนตอนข้างใต้นี้ น่าหนาวมันร้อน เขาว่าควรจะร้อนได้เสมอกับเวลาเดียวนี้ คือเท่าน่าหนาวเมืองไทย พวกที่อยู่แถบข้างเหนือมีอังกฤษเป็นมากกว่าชาติอื่น ชอบหนีหนาวมาเที่ยวอยู่แถบนี้ เหตุด้วยในเมืองอังกฤษมันชื้นนัก น่าหนาวแล้วไม่ค่อยสบาย คนที่ออกจะมีโรคหน่อย ๆ เป็นต้องหนีหนาวด้วยความจำเป็น ใช่แต่เท่านั้น เมื่อคนมาประชุม

มากเข้ามันกลายเปนขันพระยาท ต่างคนต่างมาเที่ยวจากเมืองโน้นข้างเมืองนี้ข้าง รถโมเตอคาร์ตั้งร้อย วิ่งไขว่กันไป โฮเตลเต็มทุกหลังทุกหลังหาที่เช่ายาก เมื่ออยู่ที่ตำบลนี้ ไปเที่ยวตำบลอื่น ก็คงจะกะไปกินกลางวันตำบลนั้น กินน้ำชาตำบลนี้ กินเย็นตำบลโน้น เปลี่ยนเวียนกันไป คนที่มั่งมีก็ลงทุนสร้างวิลลาอยู่แล้วมีเพื่อนฝูงพวกพ้องมาอยู่ด้วย พวกชาวเมืองได้ช่องที่จะซื้อขายอาหารแลดอกไม้ รถเกวียนรับข้างขายของได้ราคา เปนประโยชน์มีกำไรมาก ๆ แต่โปสต์การ์ดอย่างเดียวนั้น จะเปนราคาสักเท่าใดก็จะเห็นได้ จนปรากฏว่าชาวอิตาเลียนได้ผลประโยชน์จากคนต่างประเทศมาก มีพยานเมื่ออังกฤษรบกับบัว พวกลูกหลานอังกฤษไปตายมาก ซวนกันไว้ทุกข์เสียไม่ใคร่มีใครมา ถึงเงินภาษีเมืองอิตาลีตกมีจำนวนเปนอันมาก เพราะฉนั้นคนที่ถึงจะไม่มีที่ทำมาหากิน เช่นทำไร่ทำนา ก็มีผลประโยชน์ที่หาได้ในการคนมาเที่ยวนี้มาก พอเจือจานในการซื้ออาหาร ถึงเช่นนั้นก็ยังปรากฏว่าคนอิตาเลียนเปนคนจน

เหตุไรเราจึงไม่พบเวลาที่เมืองนี้จอแจอย่างเช่นที่กล่าวมาข้างบน จึงต้องมาพิศวงว่าจะเอาคนที่ไหนกิน ข้อนี้อธิบายว่าเพราะเรามาความมุ่งหมายผิดกันตรงกันข้ามกับเขา ข้างเขาหนีหนาวมาหาร้อน เราหนีร้อนมาหาหนาว พอเมืองนี้ร้อนมากเกินต้องการ เมืองข้างเหนือหย่อนหนาวพอแก่ความต้องการ ข้างเขาก็กลับไปเมื่อที่กำลังสบาย ข้างฝ่ายเราต้องหาที่เวลาไม่ใช่หนาวนัก หะแรกมาเจอหนาวทันทีเกรงจะไม่สบาย จึงต้องถ่วมเตียมมาเมื่อภายหลัง ยังใช่แต่เท่านั้น เดียวนหมอแนะนำจะให้ไปเมืองขาเดนขาเดนซึ่งฝรั่งเขาตั้งต้นกันเดือนนี้คนจะประชุม แต่เขาต้องแนะนำให้เราไปต่อเดือนน่า เพราะว่าเวลานั้นจะหนาวเกินเราต้องการไป แต่ข้างฝรั่งเดือนน่าเขาเลิกกันแล้ว เราก็ต้องไปฤดูล่าเหมือนกับมาที่นี่เหมือนกัน นี่แหละเปนข้ออธิบาย ยังลืมอีกนิดหนึ่งด้วยเรื่องปลาที่นี่มีปลาดี ๆ กิน เปนทางหาเลี้ยงชีวิตร์ของชาวเมืองอีกอย่างหนึ่ง เราได้กิน

ปลาดี ๆ ทุกวัน ยังมีอีกอย่างหนึ่ง ไปตามทางได้เห็นคนตะพายปืนแลมีหมาตัวหนึ่งเดินสวนทางก็มี นั่งอยู่นอกพนักกันทางข้างเขาริมทเลก็มี เดินกลับขึ้นมาก็มี ถ้าดูเหมือนว่าไปยิงนก แต่ไม่เห็นได้นกขึ้นมา ไม่ใช่คนผู้ดีนี่เป็นคนชาวเมืองธรรมดา สรวมเสื้อกั๊กแดงไปยิงอะไรริมทเลยังแลไม่เห็นเลย คิดจะถามแต่ไม่สำเร็จ

ค่ำวันนี้ได้รับหนังสือดุ๊กออฟเยนัว[1] มาจากตุรีน ว่าดีใจว่าพ่อมาถึง จะมาหาในวันอังคารน่าเหมาะฤาไม่ ขอให้ตอบโดยทางโทรเลข ผเอินโดนตรงกันกับที่พ่อก็จะเขียนไปนัดว่าจะไปตุรีน ได้ตอบโทรเลขให้มาตามกำหนด เลื่อนวันที่เราจะไปนี่ไปเสียอีกวันหนึ่ง ที่เทียวทซันเรโมออกจะขัน ๆ เข้าแล้ว เพราะทางที่ใช้โมเตอคาร์ได้ มันมีถนนสายเดียวแท้ ๆ ที่ลัดไปตามริมทเล สายใน ๆ ขึ้นไปข้างบนเขาก็ไปได้น้อย จะต้องคิดอ่านไกล่เกลี่ยใช้รถม้าข้างพอขัดข้องหวะจึงได้คิดจะออกไปเที่ยวไกลถึงมอนติกาโลแลนี่ ค้างคืนสองคืนแล้วจึงจะกลับมาเลี้ยงวันเกิดลูกเอียดที่นี่ วันนี้ร้อนไม่หนาวเลย รังสิตแลดิลกกับเซอแปตริกแมนซันลากลับ โต๊ะกินเข้าต้องผ่อนขนนางขึ้นมานั่ง เป็นเสร็จสิ้นเรื่องส่วนจำนวนวันนี้ ต่อไปเห็นจะต้องถึงเล่นคำให้การพระสารสาส์น เรื่องมันก็จะขึ้นเข้าทุกที

คืนที่ ๓๕

วันเสาร์ที่ ๔ พฤษภาคม

วันนี้มองสิเออคาโรลัสดรังช่างเขียนฝรั่งเศสที่จะเขียนรูปพ่อมาถึง มาตรวจดูที่ในวิลลานี่แต่เช้าเห็นใช้ไม่ได้หมด ว่าแสงสว่างไม่เหมาะจึงได้ไปหาสตูเดียวแห่งหนึ่งของช่างเขียนนี่ ขอให้ไปเขียนที่นั่น พ่อก็ยอมตกลง แต่จะลงมือ

---

๑ ดุ๊กออฟยะนัว เป็นน้ำของพระเจ้าแผ่นดินอิตาลี เคยเข้ามากรุงเทพ ฯ

วันนี้ยังไม่ได้ เฉภาะแสงแดดพอดีที่จะเขียนเวลาบ่าย ๒ โมงครึ่ง วันนี้เป็นวันมาเฝ้ากันเสียที ตาที่เป็นพระเจ้าช่างเขียนถึงได้ตราที่ ๑ ฝรั่งเศส อายุแก่มากแล้ว ผมขาว ต้องการดูตัวแลดูเครื่องแต่งตัว ขอให้ออกไปยืนที่เฉลียงที่สว่างมาก แรกทักออกมานั้นว่ารูปหัวพ่อดี เห็นจะเขียนเอางามได้ ครานี้เอาคทามาให้ลองกำดูมือ มองอยู่สักครู่หนึ่งบอกว่ามือก็งามใช้ได้ ดูสองแห่งเท่านั้นแล้วพอในสำหรับวันนี้ ไปคล้ำเครื่องแต่งตัวเรือยไปอีกประมาณสักครึ่งชั่วโมงแล้วเลิก วันนี้พ่อมีธุระอะไรที่ต้องทำต่าง ๆ นา ๆ แต่ไม่ขัดขัน เป็นธุระเล็กๆน้อยๆ เลยเรือยไปจนบ่ายเกินเวลาที่จะไปไหนไกล จึงตกลงเป็นไปทางข้างเยนัวไปที่แตคเจีย ซึ่งไปแล้วแต่ก่อน ที่ไปนั้นเป็นแต่ที่ท่ารถไฟตอนข้างริมทเล ตัวเมืองจริงๆอยู่ลึกเข้าไปในหว่างเขาซึ่งมีแม่น้ำกว้าง แต่ไม่มีน้ำด้วยเหตุผลที่ได้กล่าวมาแต่ก่อนแล้วนั้น เวลาน่าสโนละลายเขาว่าล้นท่วมฝั่ง สวนที่อยู่สองข้างแม่น้ำนั้นก็ท่วม ตามถนนที่เข้าไปในหว่างเขานั้นก็เป็นสวนออลิฟสวนดอกไม้อย่างเดียวกับที่อื่น ๆ อันกล่าวมาแล้ว แต่คนขับเกวียนเปล่าที่พบวันนี้เก่งกว่าทุกวัน ไม่ใช่แต่นอนเล่น นอนหลับสนิทหงายมาบนกลางเกวียน ม้าก็ออกจะเดินตามบุญตามกรรมอยู่สักหน่อย ไม่สู้ชิดฟากข้างขวามือ ซึ่งจะแน่ใจว่าโมเตอคาร์จะไม่โดน โซเฟอต้องโดดลงไปจูงม้าให้หลีกเข้าไปริมทาง แล้วรถเราจึงผ่านไป คนที่นอนบนเกวียนนั้นไม่ตื่นเลยจนแล้ว ตามทางมีสวนส้มกำลังลูกดกเหลืองงาม หยุดรถแวะลงไปดู หาเจ้าของไม่พบ พบคนทำงานก็พูดกันไม่เข้าใจ มีชายผู้ใหญ่คนหนึ่ง เดินมาหยุดดูอยู่ที่นั้น ขอให้ช่วยบอกเจ้าของสวนว่าเราจะลงไปชมในสวน แกว่าจะลงไปดูทำไมที่นี่ สวนแกอยู่ไกล้ ให้ไปดูสวนของแกเถิด พ่อก็ตกลงเดินทวนทางกลับลงมา แล้วไปกระซิบถามรพีว่านี่เจ้าแผ่นดินฤาไม่ใช่ รพีถามว่าจะให้รับฤาไม่ให้รับ พ่อบอกว่าให้รับ แกก็

เดินพุ่งเข้าไปคำนับ จับมือเจ้าพระยาสุรวงษ์ เล่นเอาเยนตราเรี่ย ต้องเลยโยกมาใส่พ่อ พากันเดินมาจนถึงตึก ๕ ห้องอยู่ริมทาง ห้องกลางเปนบันไดลงไปในสวน ที่สวนนั้นกว้างเตียง ๆ มีทางแคบเดินเปนขนัด ๆ สองข้างทางเดินนั้นเปนร้านองุ่น ซึ่งพึงจะแตกเถาทุก ๆ ขนัด ในกลางขนัดสวนปลูกไม้ดอกต่าง ๆ ได้เดินออกไปจนหลังสวน ตกทางที่จะขึ้นเขา ที่เปนเขาสูงเงื้อมง้ำรอยทั้งสามด้าน ขึ้นเขาเต็มไปด้วยต้นออลีฟ มีบ้านหมู่ใหญ่หมู่หนึ่ง แลเรือนเล็ก ๆ น้อย ๆ รายไปห่าง ๆ ที่มุมสวนเลี้ยงไก่ตัวผู้เหลืองตัวเดียว ตัวเมียดำเหมือนกันหมด สักสิบหกสิบเจ็ดตัวงามดี อีกกรงหนึ่งมีไก่ลายทั้งกรงน่าดูเหมือนกัน มีเรืองน่าที่น่าดูอยู่เรืองหนึ่ง เขาขุดรางศิลามาแต่เขา กว้างประมาณสักศอกหนึ่ง ลึกเห็นจะสักเจ็ดศอกแปดศอก น้ำไหลโจ้ก ๆ เปนลำธาร ผ่านเข้ามาในสวน เก่งอยู่ด้วยวิธีตัก คือขุดย่อลงไปให้ลึกเคียงข้างร่างน้ำนั้น ห่างเห็นจะสักสามวาสี่วาได้ ขุดรางจากรางน้ำนั้น ให้แบ่งไปตกลงในบ่อ แล้วตั้งระหัดที่ปากบ่อ ใช้แคร่งทองเหลือง มีเหล็กพันจักรยักขึ้นไปข้างบน แล้วมีคันชิงขวาง ผูกม้าไว้ที่หัวคันชิงข้างหนึ่ง เปนตุ้มเหล็กข้างหนึ่ง แล้วเอาผ้าผูกตาม้าเสีย ไล่ให้ม้านั้นเดินวนไปรอบ ๆ ระหัดก็พัดน้ำขึ้นมาเข้าท่อพลั่ง ๆ ท่อนั้นล่ามมาหาสระซึ่งก่อขอบพูนดิน มีขอบสูงประมาณสักศอกกับฤๅสองศอก ทิ้งให้น้ำนั้นนอนในสระ แล้วจึงเปิดรางซึ่งทำไว้สูงกว่าพื้นสระหน่อยหนึ่ง ไขน้ำนั้นไปรดต้นไม้ในสวน ม้านั้นมันออกรู้ ๆ พอน้ำเต็มสระก็หยุดเอง เห็นจะโดยเคยกำหนดว่าต้องเดินสักกี่มากน้อยเปนหยุดได้ แต่พ่อยังถ่ายรูปไม่แล้ว ต้องให้มันเดินอีก มันก็เดินโดยเสียไม่ได้ พอน้ำล้นมันก็หยุด ได้สนทนากับตาครูคนนั้น ได้เรืองราวดังนี้

ตัวแกเอง ได้รับราชการในกรมทหารเรือหน่อยหนึ่ง แล้วไปเป็นกัปตันเรือค้าขาย ซื้อกัปตัน เอศ สิเคโร มีสวนออลิฟมาก ลากเอาแผนที่ในกระเป๋าซึ่งแกซื้อใหม่ออกมาให้ดูเป็นคำอธิบาย เขาทำเป็นขนัดแลออกโฉนดเหมือนอย่างที่สวน ที่แกมีอยู่เป็นที่มรฎกมาก ที่ซื้อใหม่ข้าง ราษฎรซื้อแลยึดถือนั้นได้เป็นกรรมสิทธิ์ เหมือนอย่างว่าสวนหนึ่งแกต้องลงทุนปีละ ๔๐๐๐ แฟรงก์ สองปีเป็น ๘๐๐๐ แต่จะได้ประโยชน์คืนต่อปีที่สอง ๑๒๐๐๐ แฟรงก์ ถ้าจะคิดถัวเป็นเปอเซนต์ แกเข้าใจว่าอยู่ใน ๔ เปอเซนต์เป็นอย่างดี เพราะออลิฟไม่เสมอ ยางปีก็มีผลดี ยางปีก็ไม่ดี เหตุด้วยอากาศร้อนเย็นอย่างหนึ่ง เหตุด้วยตัวแมลงกินนั้นอย่างหนึ่ง ที่ห้ามีมานออลิฟไม่ใคร่จะดี คนออกไปหากินเมืองอเมริกามาก ที่ทิ้งสวนออลิฟไปปลูกไม้ดอกเสียก็มาก เพราะตั้งแต่มีรถไฟมาแล้ว ดอกไม้ขายได้ดีมาก กุหลาบนั้นสำหรับกลั่นน้ำมันแลน้ำหอม แต่ดอกไม้อื่นๆขายส่งไปทั่วทั้งประเทศยุโรป จนกระทั่งรุสเซีย ที่ตำบลแถบเหล่านี้ได้เปรียบที่ฤดูหนาวไม่มีสะโนตก ต้นไม้เขียวอยู่ได้ตลอดปี ไม้ดอกก็ผลัดเปลี่ยนกันปลูกได้ดอกตลอดปี เว้นไว้แต่ปีนหนาวเกินไปจนใบไม้ไหม้ ไร่ดอกไม้อยู่ข้างจะไม่งามบริบูรณ์เช่นทุกปี ผลไม้ต่างๆก็ล่าหมด ออลิฟก็ใบร่วงมากด้วยถูกหนาว ออลิฟต้นหนึ่ง ถ้าได้ผลอย่างดี ต้นละสองกระสอบ ลูกข้างนั้นจ้างเป็นรายวัน วันละสองแฟรงก์ กับน้ำองุ่นขวดหนึ่ง ถ้ามีงานมากเช่นเวลาเก็บลูกออลิฟจึงต้องจ้างคนมาก เวลาปรกติ มีแต่พอรดน้ำต้นไม้ การตัดดอกใช้ผู้หญิง ต้นองุ่นนั้นต้องฉีดยาอยู่ ๗ วันครั้งหนึ่งฤๅสองครั้ง ยานั้นได้เห็นเขากำลังฉีด ไม่เห็นมีอะไรนอกจากกำมะถันตั้งไว้ทั้งถุง ที่นั่นนั้นพรวนซุยที่เดียว เถาองุ่นลงมือแตกตั้งแต่เดือนมีนไป เดือนกันยายนถึงกำหนดเก็บ องุ่นแถบนี้ไม่ได้ปลูกเก็บเป็นผลประโยชน์ซื้อขายมาก เพราะที่ไม่สู้ดีเหมือนข้างในเข้าไป วิธีส่งดอกไม้ไปต่างประเทศนั้น ตานี่ไม่ได้เล่า พ่อรู้มา

แต่คราวเมื่อไปเห็นที่แฮมเบิคครั้งก่อน เขามีของติกลับรัสโซ เมื่อไปเที่ยว ๆ เห็นหีบทำด้วยหญ้าขัดโปร่ง ๆ ยาวประมาณสักศอกเศษ กว้างสักสิบสี่สิบห้านิ้ว มีคนนั่งทำอยู่ข้างทางข้าง บรรทุกเกวียนไปข้าง เข้าใจได้ไม่ต้องมีใครบอก ว่าเขาสำหรับบรรจุดอกไม้ วิธีที่บรรจุนั้น เอาสำลีห่อดอกไม้แล้วเอาสำลีวางรองพื้น เอาดอกไม้ที่ห่อสำลีไว้นั้นเรียงพอเต็มแล้วกรุสำลีอีกชั้นหนึ่ง ซ้อนกันขึ้นไปอย่างนั้นจนเต็มหีบแล้วส่งไป เมื่อถึงที่แล้วเขาเอาไปแช่น้ำ ก็สดชื่นบริบูรณ์ บริบูรณ์อยู่ได้หลาย ๆ วันที่ทำได้คงนึกเพราะเรื่องหนาวเป็นสำคัญกว่าอย่างอื่นหมด อย่างเช่นเมืองเราจะทำก็คงจะไม่ทนได้เช่นเขา เสียงอาหารของพวกนี้มาแต่รุสเซียมาก เห็นแย้งบรรทุกเกวียนเต็ม ๆ กับตันสิเคโรรับว่าจะนำให้ไปดูเมืองแตคเจียเก่า ซึ่งอยู่ลึกเข้าไปอีกนิดหนึ่ง พ่อออกเกิดชอบแกขึ้นมา เลยชวนแกขึ้นรถโมเตอคาร์ไปด้วย อยู่ข้างปลื้มสบายใจมาก นำให้ไปที่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่ในมุมยังเวียนแห่งหนึ่งตอนข้างเมืองใหม่ แกว่าแกทำของแกเองเป็นแฟลต คือบ้านแต่ปลูกติดกันเหมือนตึกแถว พาขึ้นเรือนให้เดินลุยลายในห้อง พาเมียแลลูกสาวออกมาหา ที่จริงบ้านเรือนแกดี แลตกแต่งก็หมดจด เป็นคนมีอันจะกินพาขึ้นไปขนหลังคาซึ่งแลเห็นวิวเมืองเก่าใหม่ได้รอบ ตอนที่บ้านตากับตันอยู่นี้เป็นตอนใหม่ ซึ่งภูพึงทำแล้วทั้งนั้น ตึกโตๆ ตอนเก่าขึ้นไปขนข้างเขาเบียดกันซุกซิก ตอนล่างนั่นว่าแผ่นดินไหวพังจึงได้ทำขึ้นใหม่ ดูแล้วพากลับลงมาห้องรับแขก ห้องรับแขกของแกนั้นเป็นออฟฟิศด้วย จึงได้ความว่าตานี่เป็นแขงเกอ ให้กู้ยืมเงินอยู่ในตำบลนี้ เอาเหล้าหวานสีขาวอย่างอิตาเลี่ยนออกมาเลี้ยงคนละถ้วย แล้วก็ลาแกกลับมาที่น่าเรือนมีคนล้อมทุงกันเต็มรอบรถ

เวลาที่กลับมานี้ยังวันอยู่ ถึงที่โรงน้ำชาข้างทางจอดซออยู่ข้างจะหรูมาก อัลริโตรโวเตลลา เวสคา ริสตอรันเต พรรณาว่าพูดฝรั่งเศสก็ได้ เยอรมันก็ได้

อังกฤษก็ได้ จึงลองแวะเข้าไปดู ไหนๆ ได้ดูกันมามากแล้วก็ดูเสียให้ถึงที่ เรสเตอรองก์นั้งอยู่ในระหว่างทางหลวงข้างหนึ่ง ทางรถไฟข้างหนึ่ง เปนตึกสี่เหลี่ยมค้านละสองน่าต่าง เพิงหลังเปนครัว เพิงน่าเปนที่คนนั่ง แลมีลานกลางแจ้งโรยศิลาสอาดอยู่ใต้ปะรำเถาองุ่น มีโต๊ะเก้าอี้ทำด้วยไม้อย่างกำมลอแต่สอาดหมดจด ที่ริมเรือนนั้นมีสวนปลูกผัก อาจจะกินได้สดๆ ในเรือนชั้นต่ำตอนข้างน่าเปนร้านเหล้าแลห้องกินเหล้า กระไดอยู่กลางประจานห้อง เจ้าของยอมให้คนขึ้นถึงก้นครัว ในครัวมีเตาก่อเตาหนึ่ง เตาเหล็กเตาหนึ่งติดไฟอยู่แล้ว ซึ่งว่าพูดได้สามภาษานั้นก็จริง อังกฤษพูดได้แต่ยายแม่บ้าน ซึ่งกำลังเปนร่ำมนาดขวมเอาผ้าผูกลูกคางไว้ แต่แกต้อนรับแขกเก่ง พรรณาถึงเรื่องที่จะกิน ชวนให้กินถั่วฝักยาวดิบๆ มเกลือว่าหวานนักนั่นอย่างหนึ่ง พ่อได้ลองดูสามเม็ดของแกหวานจริง แต่จะกินอีกกลัวท้องขึ้น อีกอย่างหนึ่งอาติโช๊กสดก็ดีอีก เหตุด้วยแกใช้ให้ผัวแกไปเก็บมาเดี๋ยวนั้น ยายเมียต้มน้ำร้อน ลูกปอกอาติโช๊ก วันนี้เย่นอันได้ความว่าอาติโช๊กนี่เปนสองอย่าง อ้ายอย่างเขียวๆ หัวกลมที่เราเคยกินนั้นอย่างหนึ่ง รูปรีที่วางมาขนมปังทอด แลดูเหมือนนกเมื่อวันที่เนเปอลนั้น มันอย่างหนึ่งต่างหากทีเดียว มันรูปร่างเหมือนหัวบ่ลื่อน สีก็เขียวๆ แดงๆ อย่างหัวบ่ลื่อน กินก็จิ้มเกลือกับพริกไทยเท่านั้น เนยนั้นทาเสียกับขนมปัง ขยุบๆ หวานๆ พอกินได้ แต่สู้เฟนอกคีไม่ได้ มีไข่ไก่สดแลน้ำชา วันนี้กลับมาวันก่อนทุกวัน

พระสารสาสน์ (เยรินี) ซึ่งให้ไปตามแต่วานนี้ไม่ได้ตัว เพราะสายโทรเลขขาด ได้มาพบกันวันนี้ สายโทรเลขมันก็น่าจะขาดอยู่บ้าง เพราะเสานั้นใช้ไม้สนโตเท่าเสาเล้าหมู หน้าตามันช่างเหมือนเสาโทรเลขของเราซึ่นที่คลังบ่นกันอยู่จริงๆ แต่ของเขาเห็นจะได้เปรียบเราที่ฝาฝนมันไม่มากมายเหมือนเมืองเรา น่าก็เห็นจะไม่มีหลากมาท่วมให้เสาเอนเซ ได้นั่งไกล่เกลี่ยอยู่ในรถเมื่อวานซืนนี้รุ่งขึ้นก็ได้ข่าวว่าสายขาด พระสารสาสน์นี้อยู่ที่ตำบลเมืองอาลเบงคัลระหว่าง

ครั้งทางไปเมืองเยนัว อยู่ในมณฑลเยนัว แกคุยว่าเปนเมืองเก่าน่าดูกว่าซันเรโม ได้นึกไว้ว่าจะไปดู ที่เอาตัวมาเพื่อจะไล่เลียงสอยข้อที่เราสันนิฐาน ว่าจะถูกผิดประการใด แต่ถูกเสียไม่ต้องเล่าเปนอันมาก คือเรื่องสวนออลิฟ เรื่องไร่ไม้ดอก เรื่องไม่มีอาหารในพื้นเมือง ต้องซื้อจากที่อื่นกิน เปนที่ถูกต้องหมด ได้ความพิเศษออกไปในข้อที่เรื่องยิงนก ว่าเปนยิงนกคุ่ม มีกำหนดให้ยิงได้แต่ในเขตรสามกิโลเมตเตอตั้งแต่ทเลขึ้นไป ในเข้าไปอีกห้าม แลกำหนดนั้นจะสิ้นเพียงวันที่ ๑๕ เดือนนี้ เหตุด้วยเปนเวลานกพักฟอง

เรื่องที่เห็นคนทำถนนอยู่เสมอ งดไว้ไม่ได้กล่าวแต่ก่อน บัดนี้เปนอันได้ความว่าการทำถนนนี้เปนของคอมมยูนิโล ตรงกันกับศุขาภิบาลอย่างฝรั่งที่เรียกว่ามิวนิสิเปอล (ไม่ใช่ศุขาภิบาลไทย) เปนผู้ทำ ซื้อที่ขยายถนน ทำพนัก ใช้เงินค่าน้ำ ค่าไฟ เปนต้น น้ำแถบนี้เปนอย่างชั้นใหม่ คือใช้ท่อเหล็กฝั่งมาแต่ลำธารไม่ใช่ท่ออย่างเก่าที่เรียกว่าเอเควดัก ที่เราเคยอ่านในหนังสือเรื่องราวของอิตาลี ก่อสพานโค้งมาแต่ภูเขา หลังโค้งเปนรางน้ำ รางน้ำอย่างเก่าเช่นนั้นยังใช้อยู่ในเมืองโรมแลที่อื่น เช่นเยนัวเรายังแลเห็นได้ที่ซันโตกัมโปที่ฝั่งศพนั้น การทำถนนนี้เปนที่น่าดูมาก แลเห็นได้ว่าแรกทำอย่างไร ถ้าแล้วสำเร็จหมดจะเปนอย่างไร ถนนนี้ทำมาแต่ดึกดำบรรพ์ ฟันเข้าไปในข้างเขายากให้เปนทาง ส่วนข้างชันริมเขานั้น เอาศิลาที่ต่อยออก ย่อยเปนก้อนย่อม ๆ ก่อเปนเขื่อนกันดินพัง เขื่อนเช่นนี้บางทีสูงสามวาสี่วาก็มี แต่ฟากถนนข้างริมทเลนั้น แรกทำเอาศิลาก้อนยาว ๆ ตั้งไว้เปนระยะ ถ้าล้อเกวียนอะไรเดินเฉียดไปริมทเลมากก็โดน ถ้าที่ไหนหมิ่นเหม่มากเอาต้นหญ้ามาผูกขนายเปนรั้วกั้นไว้ แล้วคราวนี้ค่อยพยายามต่อยศิลาฟากข้างเขาออกไปก่อเปนพนัก ถ้าเปนของคอมมยูนิโลทำ เตี้ยหน่อย พอกันล้อเกวียนพลาดพลั้ง แต่เจ้าของทำเองก็มี ถ้า

เช่นนั้นมักจะก่อสูงหน่อย มีประตูเปิดปิดได้กันคนไม่ให้ลงไปลุยลาย ในสวนข้างเขาต่ำกว่าทางลงไป คงมีคนทำงานอยู่ นาน ๆ มีหย่อมหนึ่งตลอดไป แต่มีพวกที่ต่อยศิลาไปขายสำหรับทำถนนอีกพวกหนึ่ง เพราะอิฐที่นี่อยู่ข้างจะแพง ศิลาถูก ถ้าหากว่าก่อผนังรอบนอกที่เป็นผนังหนา ๆ ใช้ศิลา ต่อก่อเตาไฟฤาฝาประจันห้องให้บางจึงใช้อิฐ คงจะใช้อิฐปนศิลาทั่วทุกแห่ง

โรงเรียน ชั้นปถมศึกษาเป็นของเมือง แต่มัธยมเป็นของรัฐบาลการปกครอง มีแมร์ซึ่งเป็นหัวน่าคอมมูน ราษฎรเลือกปกครองการใช้จ่ายสำหรับตำบล ถ้าเมืองน้อยก็มีสับแมร์ แต่มีปรีเฟซึ่งเป็นข้าราชการของรัฐบาลตั้งกำกับ เมืองน้อยก็มีสับปรีเฟ แต่สับแมร์ไม่ได้ขึ้นแมร์ใหญ่ ขึ้นตรงต่อสับปรีเฟแลปรีเฟ เมื่อก่อนนี้ตำรวจภูธรอยู่ในบังคับแมร์ เดี๋ยวนี้ยกไปอยู่ในบังคับปรีเฟ แมร์ที่นี่เป็นโซเชียลลิสต์ แต่เขาว่าโซเชียลลิสต์ที่นี่อ่อนไม่รุนแรง จัดการในตำบลของตัวอยู่ข้างจะดีมาก ผู้ดีก็มีน้อยมีแต่คนทำงานโดยมาก เมื่อวันที่ ๑ เดือนพฤษภาคม ที่เป็นวันใหญ่ของพวกโซเชียลลิสต์ ก็มีแห่ถือธงแดงแลเข้าแตรตามถนน แล้วก็ไปเลี้ยงกัน ไม่มีเหตุการอะไร ในเวลาเย็นวันนั้นพ่อไปที่โรงเหล้า ซื้อเหล้าให้นักเลงซึ่งอยู่ที่นั่นโดยไม่ได้รู้ว่าเป็นโซเชียลลิสต์ รุ่งขึ้นฦๅกันมาก ว่าพ่อไปซื้อเหล้าให้พวกโซเชียลลิสต์กินในวันใหญ่ของเขา

ราษฎรที่นี่กินอาหาร ซุป มีผักแลมันปน ไม่ได้กินเนื้อ เจ็ดวันจึงได้กินเนื้อครั้งหนึ่ง ปลาเล็ก ๆ ได้กินบ้าง อาหารก็คงจะอยู่ในราคา ๒ แฟรงก์ตามที่ได้ค่าจ้างนั้นพอหมด ผ้านุ่งห่มนั้นต้องขมิดแขม่โดยหาอิเรกลาภอย่างอื่น เพราะฉนั้นคนอยู่ข้างจะขัดสนพอกลัวเกลียด แต่เมืองเยนี้ว่าเจริญขึ้นมากจนท่าไม่มีที่เรือจอด เพราะเขาเปลี่ยนทางรถไฟภูเขาทางเซนต์โกถาด ชาวเมืองเขาคุยว่าจะเป็นเมืองที่แข่งกันกับมาเซลส์ไปภายน่า

เรื่องที่จด ๆ เล่ามานี้ ไม่ได้คัดจากตำราอันหนึ่งอันใด ว่าแต่โดยที่ตาเห็นเฉภาะตำบลที่ได้มาแล้ว ต้องอย่าเข้าใจว่าทั่วไปในประเทศอิตาลี เพราะที่เขตรแดนกว้างขวางแผ่นดินต่าง ๆ กัน ว่าแต่เฉภาะตอนริมทเลเมดิเตอเรเนียนนั้นเท่านั้น เมื่อเห็นอย่างไรต่อไปจึงจะเล่าไปตามเรื่องที่เห็น ไม่พยายามจะให้เปนหนังสือที่แต่งว่าด้วยเรื่องอย่างหนึ่งอย่างใดเอาแน่นอนเฉภาะเรื่อง เปนหนังสือฝากเล่าให้ฟังอย่างนั้นเองเท่านั้น

คืนที่ ๔๐

วันอาทิตย์ที่ ๕ พฤษภาคม

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษไปที่สตูดิโอของมากอตตีซึ่งอยู่ไม่ห่างกันกับวิลลานั้นนัก มองสีเออดรังไปจัดไว้เปนที่เขียนรูป เปนเรือนอยู่ในสวนที่รก ๆ เรือนเก่า ๆ หญ้าแลต้นไม้ขึ้นตามกระไดแลตามผนัง มีห้องที่เขาจัดไว้ให้แต่งตัว การแต่งตัวอยู่ข้างประดักประเดิด เพราะสิ่งที่เปลี่ยนใหม่เช่นเข็มขัดไม่ได้ร่นออกให้ได้ที่ ร่นสามสี่หนจึงได้แล้ว รอดตัวที่เสื้อแลกางเกงไม่ได้ตัดใหม่ ถ้าเปนของที่ตัดใหม่ก็เปนสรวมไม่ได้ เพราะสรวมเสื้อชั้นในหนาเสื้อจึงได้คับอยู่สักหน่อย ถ้าหากว่าหนาวจะสรวมก็กชั้นในไม่ได้ ถ้าเปนมาออฟพีเซียลอย่างแต่ก่อนโทษก็ต้องถึงตัดเสื้อออก แต่งเสื้อขาวสรวมเสื้อครุยสายสร้อยจุลจอมเกล้าแลช่างเผือกตาครูช่างเขียนชอบนักว่างาม แรกยืนตั้งท่าถ่ายรูปถ่ายทั้งตัวหลายครั้ง แล้วถ่ายแต่หัว แล้วไล่ใคร ๆ ไปหมด ให้นั่ง จึงลงมือทำงาน เขียนหัวเพียงน่าอกด้วยสีดินแผ่นเล็กเปนการลองมือเขียนถ่านแล้วประสมสี รวมด้วยกันทั้งหมดประมาณสัก ๒ ชั่วโมงจึงแล้วสำเร็จเปนอันเลิก

มองสีเออคุรังนี้ เปนอาการของคนช่างเขียนแท้ คือดูอะไรจับอกใจจับเต้นโลดในเวลาที่ชอบ ออกจะฉุนๆ ในเวลาไม่ชอบ พอเลิกเสร็จก็ร้องเพลงคิดกระบวย ตาช่างเขียนเข้าของที่ลุกขึ้นเต้น ที่ซังมาเขียนรูปนี้ เต็มไปด้วยรูปเขียนต่างๆ แล้วข้างค้างข้าง กลับมาเวลาก่อนบ่าย ๕ โมงหน่อยหนึ่ง ไม่ได้ไปเที่ยวแห่งใด

การที่จะไปเมืองนีศ จำเปนต้องเลิก เพราะคิดกำหนดวันสำหรับตาช่างเขียนจะเขียนรูปไม่พอ ด้วยมะรีนนี้ตุกออฟเยนัวจะมา ได้รับโทรเลขตอบว่าจะมากินกลางวันด้วยกัน ถ้าไปนีศเสีย ๓ วันตาช่างเขียนจะมีวันเขียนแต่ ๕ วัน ฉนั้นมาขางที่จะไม่ลงชื่อในรูป ก็จะเสียเงินเปล่า จะทนนั่งให้แกเสีย ๘ วัน ที่ยังเหลืออยู่อีก ๔ วัน เพราะแกต้องการสิบสอง ขอไปนั่งให้ที่ปารีศ ก็เปนที่ตกลง เพราะแกอยากจะให้เราไปที่สตูเดียวของแกเอง เพราะเหตุฉนั้น วันนี้พ่อไม่สู้มีอะไรจะเล่า วันอาทิตย์เปนวันหยุดร้านรวงทั้งปวง แต่ความจริงไม่ใคร่จะได้หยุด ตกใจว่าหยุด แต่เปล่าๆ

วันนี้ได้รับรูปถ่ายที่เมนโตน ซึ่งตาช่างเร็วกว่าเกาวแมนนั้น ขันอยู่ที่ได้ คงจะได้อันหลังที่เข็ดนาน ส่วนตาช่างที่ออร์ดิเครา เที่ยวตามถ่ายอยู่นั้นก็สำเร็จพิมพ์มาทั้งขนาดกล้องของแก แลทำเปนโปสต์การ์ดด้วย พ่อได้สั่งให้พิมพ์มาทั้งสองราย แล้วจะส่งไปให้ดู

วันนี้เห็นกุหลาบเหมือนดอกไม้จีน งามจริงๆ ได้ขอให้ตกเขียนอีกแผ่นหนึ่งจวนจะแล้ว หลวงสรลักษณ์เขียนลูกเชอร์ ซึ่งตั้งอยู่ในโต๊ะกินเข้าแล้วแผ่นหนึ่ง แต่ดอกไม้ไม่แล้ว แกงมหมู[๒] เต็มที่ไม่เคยเขียน ตุ๊กเก่งกว่ามาก ล้อนกลิ่นฝรั่งตุ๊กก็เขียนแล้วอีกแผ่นหนึ่ง พ่อได้ส่งรูปดอกไม้เหล่านี้เข้าไปแล้ว ส่วนพืชพรรณนั้น

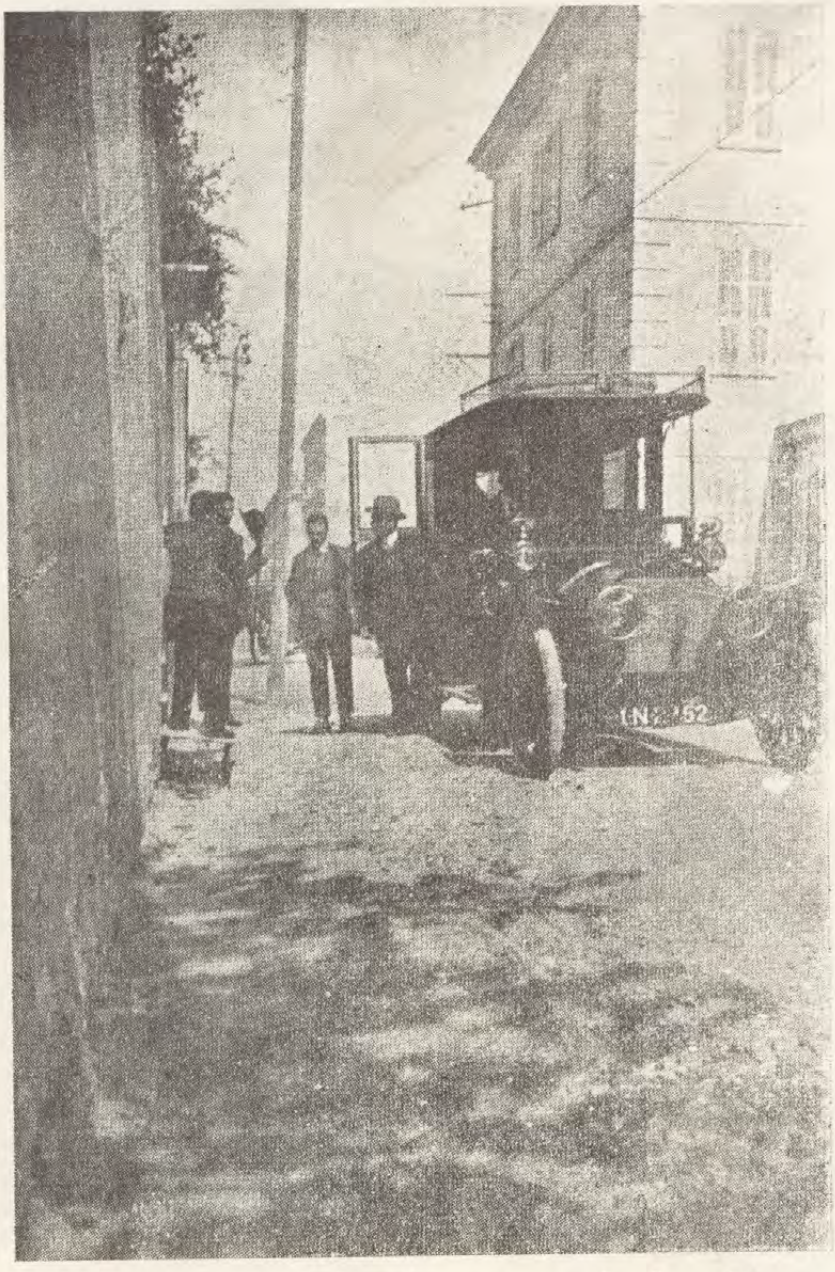
๒ งมหมู เปนคำแผลงว่า ช้างมงาย

ต้องไปเอาพระสารสาสน์ (เยรีน) มาขอให้ช่วยเป็นผู้จัดการ ได้ตกลงกันว่าไม้ที่ปลูกด้วยหัวกำลังเป็นฤดูลงอยู่ในเวลานี้ จะให้ได้ส่งหัวเข้าไปก่อน เม็ดที่ควรจะได้ก็ให้ส่งแต่ไม้ที่ต้องเอาตอเอากิ่งเข้าไป ซึ่งเป็นฤดูล่าจะได้ต่อเดือนตุลาคมนั้น จะไว้คอยส่งลงเรือเมล์ที่พ่อจะกลับที่เดียวจะได้ดูแลรักษาไปได้ ส่วนไม้ที่จะส่งล่วงน่าไปก่อนนั้น พ่อสั่งให้นกพูดตรงกับกรมดำรง เมื่อได้ส่งอะไรบ้างจงบอกให้รู้ เพราะพ่อจะไปเสียที่อื่น ๆ ต่อไปอีก

อนึ่งลืมบอกเมื่อวานนี้ ว่าพืชพรรณต้นไม้เหล่านี้มิใช่เป็นของเกิดในตำบลนี้ เช่นต้นออลิฟ มันเป็นต้นไม้ที่ปาเลสไตน ซึ่งเป็นประเทศร้อนมากหนาวมาก นำมาปลูกที่เมืองปาเลอร์โม เกาะซิซิลีก่อนแล้วจึงนำมาปลูกที่นี่ ส้มแมนเดอรินก็มาแต่เมืองจีน ต้นกุหลาบก็มาแต่เมืองเปอเซีย มันเหมาะกับประเทศแลเลี้ยงดีก็ยืนยาวอยู่ได้ เพราะฉนั้นต้นไม้บางอย่างอาจเป็นได้ในบ้านเราดี เช่นเลี้ยมังกรที่เขาปลูกปล่อยให้ยืนตามพนักหว่างลูกมหวดสีชมภูสีแดง แลสุด ๆ ตาที่นี่ เคยเป็นในบ้านเราง่ายที่สุด แต่มันตายเสียพร้อมกับพระยาสมบัติยาธิบาล (ปาน) ต้นกำมะหยี่ปลูกที่ไหนที่ไหนก็เป็น เดี๋ยวนี้เข้าใจว่ายังมี แต่ไม่ได้ระวังรักษา จึงกันไปก็สาบสูญไปเสีย ถ้าขยันเล่นกันอีก รักษาพืชพรรณไว้คงจะไปได้เท่าไร ๆ ไม่มีที่สุด พระสารสาสน์นี้รู้ภาษาไทย แต่ต้องคำกรมประจักษ์เรียกว่า "อรรคภาษา" อยู่หน่อย เช่นกับแกเอ่ยขึ้นว่ารูปเทพวิญญาณแลผู้วิเศษ ผู้วิเศษนั้นเข้าใจได้ว่าเซนต์ เทพวิญญาณถึงต้องถามว่าแปลว่าอะไร ภาษาไทยต้องกลับแปลออกเป็นภาษาฝรั่ง ว่าเอนเยล จึงได้เข้าใจ ดังนี้ พ่อสั่งให้เขียนซื้อทั้งภาษาละตินแลภาษาอิตาเลียนฤาอังกฤษ แล้วให้มีคำอธิบายวิธีที่จะปลูกฤาเพาะให้มีบอกวิธีผสมดิน ถ้าหากว่าคำที่แปลกซึ่งไม่มีในภาษาไทยตรง ๆ ให้เขียนคำอังกฤษกำกับลงไว้ด้วย เช่นที่เข้าใจเรียบร้อยกันแล้วดังนี้

วันนี้เปนวันที่พ่อตั้งใจจะจบลงไว้ตอนหนึ่ง จะส่งสำหรับไปเมล์วันพุฒอีกคราวหนึ่งส่งเมล์วันอาทิตย์ต่อไปตามลำดับ เพราะฉนั้น น่าจะบอกอาการต่อเสียสักนิดหนึ่ง ว่าตั้งแต่หมอได้ทายาหมูกแลยาตอมาน เสมหะน้อยลงทุกวัน หมูกโปร่งอยู่ไม่มีขัดข้อง นับว่าเปนถูกแน่ ยังแต่เรื่องท้อง ซึ่งพึ่งได้กินยาหมอใหม่นี้แต่สองวัน เลิกยาเก่าหมดยังไม่ทันจะเห็นคุณว่าเปนอย่างไร หมอที่มาใหม่เช่นนี้ กว่าจะรู้จักร่างกายคนไข้ก็จำจะต้องช้าอยู่หน่อยหนึ่งเปนธรรมดา แต่ควรเชื่อได้ไว้ในเวลานี้ว่า การที่มาไม่ใช่ขาดทุน ไม่เสมอตัวก็มีแต่จะดีขึ้นถ่ายเดียว นับว่าการที่มาครั้งนี้เปนความคิดถูกต้องแลมีประโยชน์เปนอันมาก มีโรคที่รักษาไม่หายอย่างเดียวแต่เรื่องคิดถึงบ้าน ถ้าเวลาใจรอน ๆ ขึ้นมา ตัดความสนุกแลความสบายลงไปได้หมด มีทางแก้แต่นึกถึงวันกลับไปถึงบ้านใจคอจะเปนอย่างไร นั่นแลค่อยพาให้ชื่นบานยิ้มแย้ม ถ้าบอกศักราชขึ้นมาเมื่อใดตีกโกรธนักว่าใจหาย วันข้างน่ามันยังมาก อยู่มากาลวันหนึ่ง พ่อบอกกรมสมมตว่า มะรืนนี้จะเหลือเรือนร้อย ตกแอบมาได้ยินตาลุกตาชันว่าอะไรร้อยหนึ่งเท่านั้นฤา ครั้นได้ความว่าร้อยเก้าสิบวันก็สั้นหัว แต่ที่จริงพ่ออ่อยแล้วที่ลบเลข ๒ เปน เลข ๑ เสียเท่านั้น อย่าเอา ๓๐ เข้าไปหาร ถ้าเอา ๓๐ เข้าเมื่อไรก็ใผ่อ ที่จริงจะนับว่าวันมันช้าก็ไม่สู้ช้านัก แต่วันมันมากเอง ถ้าเลยเด็กก็โตได้ถนัดใจ ขอบอกกันเท่านี้ที

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระบรมรูปเสด็จบ้านช่างเขียน มิสเตอร์มาร์กอตติถ่าย

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๓

คืนที่ ๔๑

เมืองซันเรโม

วันจันทร์ที่ ๖ พฤษภาคม ร. ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

วันนี้ร้อนจนห่มผ้าแพรลงเกตผืนเดียวกับผ้าลินินนี่ก็พอ นึกเป็นห่วงอยากจะไปเที่ยวมอนติกาโล เลยนอนอีกไม่หลับ ได้จดหมายบอกให้จรูญไปนัดช่างว่าจะไป ๔ โมง เพราะเห็นว่าตั้งแต่ ๒ โมงเวลามีถมไป ที่จริงวันนี้แต่งแต่ตอนบ่ายการที่นั่งให้เขียนรูปนี้ นับได้ว่าเป็น "ถูก" นั่งให้เขียน ตามที่กรมหลวงวชิรญาณวินิจฉัยเมื่อวันจะมาคราวนั้น ว่าขนช่อว่าคำ "ถูก" ใช้ได้ข้างดีแต่ว่าที่ว่าไม่ผิดนั้นคำเดียว ถ้าเอาต่อเข้ากับคำอื่นแล้ว ใช้แต่ในทางข้างร้าย หมายความเป็นจำใจขืนใจทุกอย่าง เช่นถูกเฆี่ยนถูกเกณฑ์ถูกนินทาเป็นต้น เพราะฉะนั้นคำที่ว่า "ถูก" นี้ จึงใช้พูดติดปากมาในครั้งนี้ นั่งเมื่อยขึ้นเอง จำจะต้องวางหน้าเฉย ตาก็จ้องอยู่แห่งหนึ่งแห่งใดตามที่แกจะสั่ง เหลียวไปสักประเดี๋ยวก็ถูกเรียก เวลาที่จะอยู่นี่ต่อไปมากน้อยเท่าใด ยกเสียแต่พรุ่งนี้วันเดียว จะต้องยกให้แกวันละชั่วโมงครึ่งไปหาสองชั่วโมง แต่ท่วงทีจะเขียนดีจริง ๆ ตั้งต้นขึ้นก็เค้าดีเสียแล้ว แต่จะเขียนหัวให้ได้ที่อย่างเดียวในสิ่งแผ่นเล็ก จะต้องนั่งถึง ๓ วันจึงจะแล้ว ยังจะต้องเขียนรูปนี้นเต็มตัว อย่างเล็ก ๆ ดูเสียก่อนอีก แกว่าวันหนึ่งแต่น่าจะไม่แล้ว ต่อที่เขียนเค้าสองอย่างนั้นสำเร็จ จึงจะได้ลงมือเขียนรูปใหญ่ ที่จะเขียนจริง ๆ นั้นต่อไป แกจะต้องการวันมากที่สุดจึงจะเขียนดี แต่มีเวลาไปนั่งให้แกเพียงแปดครั้ง นัดไว้ว่าจะไปแถมที่ปารีส แกก็ยังย่นหยุมหยิม

อยู่ ตาเข้าของห้องเขียนรูปนั้น คล้ายท่านผู้หญิงพริ้ง พระยาธรรมจรรยา[๑] เลยเรียกกันว่าตาพริ้ง ประจบตาครูช่างเขียนมาก วันนี้ตาครูรักขึ้นมาอย่างไร อนให้มานั่งในห้องเขียนด้วย เขียนไปเขียนมาเหลียวหน้าไปอีกกับตานั้น โดดลุกขึ้นยืนขอรับกะผมเต็มที่ ดูช่างนับถือกลัวเกรงกันนี่กระไร ที่จริงตาพริ้งแกอยู่ข้างเออกับพ่อมาก ในที่ห้องแต่งตัวอุส่าห์เก็บดอกไม้ดอกไล่มาเสียบขวดไว้ให้ แอบไปถ่ายรูปรถที่ไปเมื่อไรก็ไม่รู้ พิมพ์โปสต์การ์ดมาให้ออกจะแมว ๆ ได้ส่งมาให้ดูด้วย แกยอกว่าเสียดายรูปเขียนของแกที่กำลังไปโซไม่ได้ให้พ่อดู ตาครูชมว่าผมออกจะดี ๆ

ออกจากโรงช่างเขียน ไปตามทางเดิม ซึ่งที่แท้มันมีทางเดียวเท่านั้น แปลกแต่จะไปซ้ายฤาไปขวา ที่ด้านข้างหนึ่งก็เป็นทเล ข้างหนึ่งก็เป็นภูเขา ผ่านที่ซึ่งได้ไปแล้วทุกตำบล จนถึงปรอมีนาดเมนโตนแล้วจึงได้เป็นอันได้ไปทางใหม่ต่อไปอีก ตั้งแต่เมนโตนไปจนกระทั่งถึงมอนติกาโล มีรถรางไฟฟ้าเดินตลอด บ้านเรือนก็ติด ๆ กันไป ไม่เปลี่ยวเหมือนข้างอิตาลี ตามริมทเลก็งามกว่าตอนข้างอิตาลีมาก มีแหลมต่ำยื่นลงไป มีภูเขาย่อม ๆ วิลลางาม ๆ ไปไม่เท่าไรก็ถึงแดนต่อแดนมอนาโคกับฝรั่งเศส แข่งกันด้วยลำห้วยเหมือนกัน ห้วยนี้เป็นห้วยใหญ่ ปากห้วยออกจะเป็นอ่าว ๆ มีแหลมยื่นแรง อยู่ข้างแดนฝรั่งเศส ดูงามมาก มีเรือยอชลำหนึ่งกำลังแล่นออกจากมอนติกาโล ได้ข่าวว่าเป็นเรือแกรนด์ดุ๊กโอลเดนเบิค มาทั้งครอบครัวหมดด้วยกัน ชายทเลแถบนี้ไม่เห็นมีหาดขาวฤาเหลืองแห่งใดเลย เป็นหาดดำ ๆ ทั้งนั้น ต่อเข้าใกล้จึงเห็นว่าเป็นก้อนกรวดกลม ๆ เล็ก ๆ ทุกแห่ง เป็นหาดกรวดไม่มีหาดทราย ที่ซึ่งเป็นหาดทรายอยู่บ้างเล็กน้อยก็ตั้งเป็นที่อาบน้ำ ใช้เรือนฝาผ้าเป็นที่สำหรับผลัดผ้าผลัดผ่อน ตั้งแต่เข้าแดน

---

๑ พระยาธรรมจรรยา ฯ เจริญ บุรณศิริ เปรียญ

มอนติกาโลแล้วเปนบ้านเรือนกำแพงพนักงานอย่างงามตลอดไป ทั้งมีวิลลา มีตึกร้านขายของแน่นหนาตลอดจนถึงคะสิโน คือโรงบ่อน ที่โรงบ่อนนี้ทำงามอย่างยิ่ง มียอดกลมยอดแหลมซับซ้อน มีโฮเตลปาริสซึ่งเปนโฮเตลใหญ่สำคัญ และมีเรสเตอรองต์ทั่วไปทั้งด้าน ภูเขาที่อยู่ด้านหลังรูปร่างก็งาม สูงตระหง่าน มีตึกรามเต็มไปตามเชิงเขา ในหว่างเขาและโรงบ่อนนั้น มีสวนปลูกปามและไม้ดอกเปนปรอมีนาดสำหรับคนเดินเล่นนั่งเล่นใหญ่โต รถเราไปถึงหยุดที่โฮเตลปาริสเวลาบ่ายโมงเศษ แต่เรื่องเวลานี้ไม่แน่ เขาใช้ต่างกัน เมื่อเวลาเราออกจากซันเรโมเที่ยงครึ่ง เมื่อไปถึงเมนโตนก็เที่ยงครึ่งเหมือนกัน เหตุที่เปนเช่นนี้เพราะอิตาลีใช้เวลากลางยุโรป คือเวลาเขานัดกัน ใช้ให้เหมือนกัน แต่เมนโตนเขาใช้เวลาของเขาเอง

พ่อเดินถ่ายรูปคอยให้เขาจัดกับเข้าแล้ว ต่อกินกลางวันแล้วจึงจะเข้าไปดูในโรงบ่อน เวลานี้คนน้อยลงแล้ว เพราะเปนปลายฤดู โฮเตลนั้นคงเปิดอยู่เสมอจริง เพราะเล่นเปิยไม่มีเวลาหยุด แต่ถ้าคนน้อยเขาก็ปิดห้องเสียบ้าง เราไปก็ต้องไปเปิดห้องที่เขาปิด อาหารที่มาเลี้ยงนั้นก็หรู พอได้ส่งเมนูเข้ามาให้ดู เมนูนี้ไม่อธิบายให้เข้าใจได้ว่าหรูอย่างไร คือพวกแกล้มที่กินก่อนอาหารอื่น ๆ นั้น จัดลงในถาดเงินเปนหย่อมต่าง ๆ เหมือนลายสวน ปลาที่จะกินก็เอามาทอดด้วยถาดเงินอย่างทำเบ็ด[๒] ฉู่ฉ่าในห้องนั้นเอง เนื้อที่จะเอามาก็จัดเปนเขาโง้งสองข้างยกเอามาอวดเสียก่อน แล้วจึงเอาไปตั้งไฟบนเตาเงิน แล้วจึงหั่นมาแจก มีเดินซ้ำให้ตักเติม เนื้อเค็ม ลิ้นวัว ไส้กรอก หมูแฮม ปนกันในถาดเดียว แต่เอาวุ้นยาแนว ให้เปนลายกระเบื้องแตก ลูกไม้ ลูกสตรอเบอรี่เจือน้ำตาลมาเสร็จใส่ในหม้อน้ำแข็งโต โล้เอามาแจก ลูกแปร์ที่หวานอย่างสุกงอม มันเปนอย่างทำท่าให้น่ากินทั้งนั้น

---

๒ คือทำเปิดอย่างที่เจ้าพระยาสุรวงศวัฒนศักดิ์ ได้ตำราเข้ามาจากปารีส

ในที่นี้น่าจะเล่าเรื่องเมืองมอนาโค ซึ่งน่าที่ลูกจะยังไม่รู้ว่าเรื่องราวเป็นอย่างไร เพราะเมืองนั้นเล็ก ซ่อนตั้งแต่ย่อนเยย เมืองนี้ตั้งอยู่ริมทเลเมดิเตอเรเนียน อ่าวเดียวซึ่งมีเขายอดสูงล้อมอยู่โดยรอบ นอกจากแหลมสองแหลมนั้นแล้วเป็นเขตรแดนฝรั่งเศสล้อมอยู่ทุกด้าน แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังเป็นเมืองเอกราช ไม่ได้ขึ้นกับฝรั่งเศส มีเจ้าครองเมืองในเวลานี้ออาลเบิตที่ ๑ มีอำนาจที่จะทำเงินทำสแตมบของตัวเอง มีราชสำนัก มีทหารรักษาพระองค์ ๖๐ คน แต่งเสียหรูจนถึงใส่ถุงมือหนังลูกแกะอย่างเต้นรำ ผลประโยชน์ที่ได้นั้น ได้จากย่อนเยยเป็นอย่างมากกว่าทางอื่น เมืองมอนาโคที่ตัวเจ้าอยู่นั้น ตั้งอยู่แหลมฟากข้างหนึ่ง มอนติกาโลอยู่แหลมฟากข้างหนึ่งตรงกันข้าม การปกครองส่วนข้างมอนติกาโลนั้น มีกัมปนีรับผูกขาดก่อสร้างแลปกครองที่ดินเป็นสิทธิขาด ชั่วแต่เสียเงินให้เจ้ามอนาโคตามกำหนด ค่าน้ำค่าไฟมีวินิสเปอลจนตลอดตำรวจภูธรที่รักษาโรงย่อน เป็นของกำปนีเขาจัดแลยังคัยบัญชาเก็บผลประโยชน์ทั้งสิ้น เว้นไว้แต่เขตรแดนนอกจากที่บริสัทสัญญาเช่านั้น ฝรั่งเศสเข้ามารับจัดการเก็บภาษีอากร ยังคัยบัญชา ตำรวจภูธร ตั้งศาลพิจารณาความ ถ้าจะมีความอุทธรณ์ก็อุทธรณ์ไปปารีส แต่ผลประโยชน์ที่เก็บนั้น เก็บในชื่อเจ้ามอนาโค เมื่อเหลือจากจัดการปกครองมากน้อยเท่าใด เป็นของเจ้ามอนาโค เพราะฉนั้นการปกครองไม่ผิดอะไรกันกับเมืองของฝรั่งเศส การที่ฝรั่งเศสต้องทำเช่นนี้ เพราะเมืองเข้าไปจมอยู่ในหว่างเขตรแดนฝรั่งเศส ถ้าไม่จัดการรวมกัน มีการลักลอบภาษีอากรเป็นต้นที่รักษาไม่ได้ เจ้ามอนาโคมีอำนาจที่จะตั้งทูตไปประจำอยู่เมืองฝรั่งเศส แลรวมเมืองสเป็นด้วย ไปการงานก็เข้าในหมู่เจ้านาย เจ้าคนนี้ชอบการเที่ยวทเล มีเรือยอชไปเที่ยวงมอะไรต่อะไรในทเล ปรากฏชื่อย่อย ๆ ว่าเป็นนักปราชญ์ เล่าเรื่องมอนาโคให้เข้าใจพอเป็นสังเขปเท่านี้ คราวนี้จะว่าด้วยย่อนซึ่งได้เข้าไปดูนั้นต่อไป

การตรวจตราย่อนนี้กวดขันมาก เด็กอายุต่ำกว่า ๒๐ ห้ามไม่ให้เข้า เพราะเหตุฉนั้นชายอรุพงษ์ไปด้วยจึงต้องอยู่ข้างนอกกับรพี พ่อเข้าไปแต่กับบริพัตร จรูญ เยนตรา สิทธิ์ เมื่อเข้าไปถึงมุขน่าต้องเลี้ยวห้องข้างซ้าย ซึ่งมีกระดานกั้นเป็นคอกสามด้าน มีเจ้าพนักงานนั่งเก้าอี้อยู่ที่โต๊ะเขียนหนังสือเรียงเป็นแถวเต็มไป มีผู้ออกมาซักถาม ว่าชื่อไร มียศศักดิ์อย่างใด อยู่ที่ไหน ขอกแล้วไม่เชื่อต้องเรียกเอาก๊าดไปตรวจสอบอีก เมื่อไม่ถูกพิกัดต้องห้ามแล้ว จึงเขียนตั๋วอนุญาตให้เข้า ตั๋วอนุญาตนั้นใช้ได้เฉภาะชั่ววัน มีนัมเบอ แต่พ่อนั้นเมื่อบอกเขารู้แล้วก็เขียนแต่ชื่อลงในตั๋ว ไม่ต้องถามที่อยู่ที่ยัง ตั๋วก็ไม่ส่งให้ เจ้าพนักงานโดดเข้ามานำเสด็จพาเข้าไปในฮอลที่เป็นห้องกว้าง คนเดินกันเกลื่อนกลุ้มแล้วเลี้ยวข้างซ้าย ไปเข้าประตูขวา ที่นั่นมีสามประตู เจ้าพนักงานอยู่ที่ประตูนั้น คันคว้าเรียกเอาใบอนุญาตเก็บรวมไม้เท้ากล้องถ่ายรูปหมด แล้วจึงปล่อยตัวเข้าไป พอเข้าในประตูยังคับให้ถอดหมวก ในห้องกลางนี้มีโต๊ะ ๕ โต๊ะ ตั้งเหมือนลูกยาดเลขห้า โต๊ะนั้นยาว กลางโต๊ะเป็นเครื่องหมุน เลขหัวโต๊ะท้ายโต๊ะเป็นตรางตัวเลขและหนังสือเช่นที่เขียนตัวอย่างมาให้ดู แต่ที่เขียนนั้นซักเดียว เป็นเช่นนี้ทั้งสองซีก ตรงที่หมุนลูกยาดกลางนั้นแหวะโต๊ะหว่ำเข้าไปมีคนนั่งหมเข้าไปในโต๊ะข้างละสองคน นั่งอยู่หัวโต๊ะข้างละคน รวมเป็น ๖ คนด้วยกัน เรียกว่าครุปีเย ถ้าจะแปลภาษาไทยอย่างย่อน ๆ เห็นจะเป็นหัวเขียสำหรับรับเงินจ่ายเงิน คนที่เป็นหัวเขียนว่าเป็นการยากลำบากมาก เพราะมีลูกค้านั่งเล่นอยู่รอบโต๊ะ ซ้อนกัน ๒ ชั้น ๓ ชั้น ว่าต้องเปลี่ยนย่อย ๆ ชั่วโมงละครั้งฤๅอย่างไร มีอีก ๒ คนเรียกว่า อัมไปร์ เป็นนายย่อนผู้ตราสินนั่งอยู่ในระหว่างครุปีเย กลางโต๊ะทั้งสองข้าง แต่ค่อนออกมาข้างหลัง เก้าอี้สูงอาจจะแลเห็น

---

๓ คือ หม่อมนเรนทราชา ตำรัสเรียกตามนามเดิม

ได้ทั่วทุกโต๊ะ อัมไพร์นั้นสำหรับวินิจฉัยในข้อถุ้มเถียง คอยเอ็ดยายแก่ที่จะรวยเงินผิด ๆ ถูก ๆ เปนต้น นอกนั้นยังมีโปลิศลับเดินวนอยู่รอบ ๆ โต๊ะ ถ้าเงินตกลงห้ามไม่ให้เก็บ โปลิศลับเปนผู้เก็บนำไปส่งอัมไพร์ อัมไพร์วินิจฉัยว่าเปนของใครจึงจะรับไปได้ เจ้าพนักงานเช่นนี้ทุกโต๊ะ

ถัดเข้าไปจากห้องกลางมีอีก ๓ โต๊ะ ในสามโต๊ะนี้ดูเปนเล่นชั้นราคาแพง ห้องนอกใช้เงินมากใช้ทองย้าง แต่ห้องในนี้ใช้ทองทั้งสิ้น คราวนี้ต่อไปตามยาวข้างริมน้ำเกิดห้องขึ้นใหม่ ซึ่งพวกเราที่เคยมาแล้วตั้งแต่พ่อเปนต้น ไม่เคยเห็นได้ถามจึงได้ความว่าพึ่งทำขึ้นเมื่อ ๕ ปีนี้ มีห้องสำหรับเดินปูพรมแต่งสรวยคันกันกับห้องที่เล่นเบย ตั้งโต๊ะ ๓ โต๊ะ ห้องมุมลึกเข้าไปข้างใน ๒ โต๊ะ รวมด้วยกันทั้งสิ้นจึงเปน ๑๓ โต๊ะ แต่การที่เล่นนั้นเปนสองอย่าง อย่างหนึ่งเรียกว่าโรลลุเต คือหมุนลูกขาด อย่างหนึ่งเรียกว่าตรองเตเอต์ คาตรองต์ คือเล่นไพ่ แต่เล่นไพ่นี้ดูน้อยกว่าเล่นหมุนลูกขาด

วิธีที่เล่นนั้น แต่เดิมเข้าใจกันว่าจะเล่นจิต ๆ ใคร ๆ ที่มาดูแล้วกลับไปเล่ากันว่าเล่นอย่างเซอะ ๆ ฝรั่งไม่เคยเล่นเบี้ยก็สนุกกันไป แต่ครั้นเมื่อไต่ถามเข้าดูมันเล่นสนุกมาก มีทางได้ทางเสียกันถึง ๑๗ อย่าง พ่อช่างไม่อยากเล่าเสียเลย ถ้าใครเอาไปลองเล่นเข้าแล้วไปติดใจ ก็จะกลายเปนพ่อเปนผู้ส่งวิธีเล่นเบี้ยอย่างฝรั่งเข้าไปให้ ทั้งพ่อเชื่อว่าลูกของพ่อมีวิไสยตามพืชพันธุ์ ในข้อที่ไม่ชอบเล่นเบี้ยอยู่ด้วยกันเช่นนี้

ไปเดิน ๆ ดูอยู่วันนี้ ขรูญแอบดอดเอาเงินวางตาที่ใช้ต่อเดียว ๒ เหรียญ ที่ใช้ ๒ ต่อเหรียญ ๑ ผเอินถูก ได้ ๑๕ แฟรงก์ สังเกตดูอาการกิริยาคนที่ไปเล่นนั้นมีต่าง ๆ ที่เปนแต่ท่าไปลองสนุกก็มี ที่เปนแต่เล่นฉาบฉวยพอถูกแล้วเลยงออกก็มี ที่เล่นคมคิงหน้านิ่วคิ้วขมวดก็มี ผู้หญิงเล่นมากเท่า ๆ กับผู้ชาย

ในนั้นมีที่ขายขนมขายน้ำชาหลายแห่ง ห้ามไม่ให้สูบบุหรี่ในห้องย่อน แต่ถ้าออกไปห้องของกินนั้นแล้วสูบได้ ทางขึ้นไปชั้นบนที่ออลนั้น ใช้ผ้าขึงหมุนอยู่เสมอ เวลาจะขึ้นไปข้างบน ชั่วแต่ก้าวขึ้นไปยืนบนผ้า ไม่ต้องเดินต่อไปอีก ผ้าที่เป่นสพานนั้นก็พาตัวเลื่อนขึ้นไปถึงพื้นชั้นบน แต่เวลาจะลงมาต้องลงทางกระไดตามธรรมเนียม บนนั้นพ่อเคยขึ้นไปเห็นแต่ก่อนแล้วเป่นห้องเก็บหนังสือ สำหรับขึ้นไปอ่านกันตามชอบใจ

กลับจากในย่อนมาเดินถ่ายรูปตามแถบข้างริมทเล เป่นพื้นลานสูงต่ำเป่นชั้น ทางดงามสำหรับมาเดินเล่น ที่ริมทเลมีหลุมสำหรับปล่อยนกพิราบขึ้นมายิงซึ่งเวลานี้ไม่มีใครยิง แถบนั้นซึ่งเป่นที่เลื่องฦๅกันว่าคนที่เล่นเบี้ยฉิบหายเสียอกเสียใจ มักจะมายิงตัวตายฤๅโดดน้ำตาย สเตชั้นรถไฟอยู่ในใต้พื้นชานแห่งนี้ มีลิฟต์สำหรับขึ้นลง แต่พ่อไม่ได้ไปรถไฟ จึงไม่ได้ขึ้นทางลิฟต์นั้น เดินลอดมาทางใต้ที่เป่นปล่องทางเดิน แล้วไปดูสวนแลเรสเตอรองต์อีกแห่งหนึ่งซึ่งหลังคาเป่นแขกๆแล้วจึงลงไปตามถนน ถึงร้านซึ่งเป่นหลังคาคลุมตลอด เป่นที่เหล่าชายหนุ่มหญิงสาวเขาไปกรอกกัน กินเข้ากันที่นั่น ได้ซื้อของย้างเล็กน้อยทั้งดอกไม้เพื่อจะทดลองให้ส่งมาซันเรโม แต่เจ้าของว่าส่งมาไม่ได้ในวันนี้ เพราะจะต้องเสียภาษีตรวจตราอะไรกันเสียก่อนพรุ่งนี้จึงจะส่ง พ่อได้ซื้อทองร้อยแฟรงก์ ซึ่งไม่ได้ใช้กันที่อื่นนอกจากใช้สำหรับเล่นเบี้ยส่งมาให้ ทองอย่างนี้ถึงมีก็ไม่ได้ใช้กันมาก ออกจะหายาก กับสแตมป์มอนาโคอย่างละ ๒ แผ่น ให้ลูกแผ่นหนึ่ง ให้เก็บไว้ให้พ่อแผ่นหนึ่ง กับโปสต์การ์ดซึ่งพอเห็นเค้าแต่มันไม่ใคร่เหมือนจริง ได้ถ่ายรูปไว้มีกลับมาตามเคย ไม่ต้องเล่าอันใด

ลืมเล่าถึงเรื่องเครื่องประดับตกแต่งย่อนนี้ งามวิจิตรเหลือเกินนัก ทั้งยันทั้งเขียนทั้งศิลาลายสลักไม้ โคมที่แขวนห้อยเป่นเพื่องระย้าน่าเพลิดเพลินจริงๆ

เดินไปเดินมาก็ให้ขันร่ำไปว่ามันไม่น่าเป็นข่อน น่าจะเป็นรั้วเป็นวังมีงานเต้นรำฤๅอะไรทำนองนั้น พ่อไม่พยายามที่จะพรรณา ที่จะไม่จบ เอาแต่เท่านั้นที

คืนที่ ๔๒

วันอังคารที่ ๗ พฤษภาคม

เมื่อคืนนี้เวลา ๕ ทุ่ม ดุ๊กออฟเยนัว แลปรินซ์ออฟอีตัน ลูกชายผ่านทิน ไปขอร์ดิเครา ได้ให้รูญลงไปคอยพบ เพื่อจะนัดหมายกันในเรื่องวันนี้ ครั้นเวลา ๕ โมงให้บริพัตร เจ้าพระยาสุรวงษ์ กับรูญนำรถโมเตอคาร์ ๒ หลังไปรับมาถึงเวลาเที่ยง เพราะระยะทางไปมากับที่ครึ่งชั่วโมง พ่อลงไปคอยรับที่กระไดดุ๊กออฟเยนัวแปลกไปเป็นอันมาก แก่คร่ำกว่าแต่ก่อน หัวล้านหมดทีเดียว เรียกได้ว่าไม่มีเหลือ เฟอดินันด์ลูกชายนั้นคงอยู่อย่างเดิม ตกลงนัดกันว่าจะไปตุรินวันที่ ๑๔ ตามกำหนดเดิม แต่ระยะทางถึง ๙ ชั่วโมง กำหนดจะออกจากทิน ๔ โมงเช้า กลัวจะถึงดึกไปจึงจำเป็นต้องใช้รถไฟพิเศษ ทางที่จะไปตุรินมีสองทาง คือกลับลงไปทางเยนัวทางหนึ่ง ไปทางซาโวนาซึ่งเป็นทางใหม่ทางหนึ่ง ดุ๊กยอกว่าไม่สู้ดีแต่ย่นเวลาเข้าได้ จึงตกลงเป็นจะไปทางนั้น พ่อจะไปอยู่โฮเตลแต่แกไม่ยอม จะเอาเข้าไปไว้ในบ้านยิดไม่หลุดเลยต้องตกลง ซ้ำต้องขยายวันออกไปอีกวันหนึ่งด้วย เพราะจะมีฟลอรัลโซ ว่าเดี๋ยวนี้เริ่มฝนตก เขาถือกันเป็นสุภสัญชัน ว่าถ้ามีฟลอรัลโซเป็นต้องฝนตก บางทีจะได้ดูโซวัฒโซหมาด้วย แต่ไม่แน่ เมื่อเพิ่มวันเช่นนี้จำจะต้องขาดวันที่ยาเดนไปอีกวันหนึ่ง ลางทีตาหมอจะฉุน แกช่วยกันเกลี้ยกเกลี้ยวๆ ว่าหมอกวดขันนัก อากาศมันเป็นกะย่อนกะแย่นชอบกล ได้ข่าวว่าในปารีสหนาวแลฝนตกแฉะ ที่ยาเดนยาเดนร้อนจัด ที่ตุรินหนาวกว่านี้ แต่ไม่หนาวมากนัก

พระบรมรูปถ่ายกับตุ๊กออฟเยนัว แลเจ้านายอิก ๓ พระองค์ ที่ซันเรโม

ฝนตกแฉะ ว่าตามความจริงแล้วที่กำลังสบาย หนาวเท่ากับหนาวเมืองไทย ไม่ต้องผิงไฟ ห่มผ้าแบลงเกตผืนเดียวพอสบายเย็นเท่า ๆ กับกรุงเก่าเมื่อเดือนย่ แต่กรุงเก่ามีลมพัดพาให้หนาว นี่ไม่มีลม กินเข้ากลางวันด้วยกันกับตุ๊กแลคนที่ตามเสด็จสองคน แลถ่ายรูปด้วยกันกับตุ๊กแลลูกชาย ชายบริพัตรลูกเอียด นับว่าเป็นรูปหมู่ที่ได้ถ่ายด้วยกันครั้งที่ ๓ รูปถ่ายครั้งแรก ๒๗ ปีมาแล้ว ถ่ายครั้งที่สอง ๑๐ ปีมาแล้ว ดูก็ขันดี ตุ๊กออฟเยนัวเป็นเจ้าฝรั่งคนแรกที่เข้าไปบางกอก นับว่าได้พบเจ้าที่เป็นรอแยลปรินซ์ครั้งที่ ๑ ครั้นเมื่อมายุโรปคราวก่อนก็ได้พบตุ๊กออฟเยนัวก่อนใคร ๆ หมด ไปรับที่เวนิศ ครั้งนี้ก็พบก่อนใคร ๆ หมด ยอกข่าวว่ากวินเฮเลนาประชวรมาประมาณสัก ๔๐ วันแล้ว เป็นไข้อย่างอ่อน ๆ หายแล้วเป็นอีก ดัชเชสดาออสเตอก็ประชวรมาก เวลาบ่าย ๓ โมง พ่อกับตุ๊กออฟเยนัว แลเจ้าพระยาสุรวงษ์ขึ้นรถโมเตอคาร์หลังหนึ่ง ชายบริพัตรกับปรินซ์ออฟอุดินแลพวกเขา ๒ คนขึ้นรถอีกหลังหนึ่ง ไปส่งที่บอร์ดิเครา ตุ๊กเล่าถึงคะสิโนที่ออสเปดาเลตว่าการที่สร้างขึ้นนั้นมีกัมปนีเขาคิดจะตั้งแข่งมอนติกาโล จึงซื้อที่ตัดทางขึ้นไปสร้างเมืองใหม่ที่เดียว เหนือเมืองเก่าขึ้นไปบนเขา แต่ครั้นเมื่อขออนุญาตรัฐบาลที่จะเล่นเบียรัฐบาลไม่อนุญาต จึงได้ตกลงเป็นอันค้าง เดี๋ยวนี้จะใช้เป็นอะไรไม่รู้ รถไฟทางนี้พึ่งจะทำเมื่อสามสิบปีมานี้เอง ได้เคยมาเข้าถ้ำเมื่อรถไฟยังไม่แล้ว เดิมไม่คาดว่าคนจะไปมามาก จึงไม่ได้คิดวางรางเป็นสองสาย เดี๋ยวนี้เกิดร้องกันว่าไม่พอ รางเดียวบ่วยการต้องหยุดหลีกกัน ทางข้างฝรั่งเศสมาจนกระทั่งถึงเมนโตนเขาทำเป็นสองสายมาแล้ว เดี๋ยวนี้กำลังเอะอะ ฝรั่งเศสเร่งจะให้ทำตอนตั้งแต่เมนโตนมาเวนติมิเกลีย นานไปคงต้องเป็นสองสายตลอดกัน เมืองตามแถบนี้ไม่ได้มา ๕ ปีก็แปลก เหตุด้วยต้องทำใหม่อยู่เสมอ เพราะคนต่างประเทศมาเที่ยวที่ไหนชินแล้วอยากจะหาที่อื่นเที่ยวต่อไปอีก ก็เกิดโฮเตลแลเรสเตอรองต์ต่อ ๆ กันไป พวกโซเซียลลิสต์ที่ไม่กล้ากำเริบในที่นี้ เพราะไม่มี

โรงแฟกตอรี่ คือที่ทำการใหญ่ ๆ ซึ่งมีคนสำหรับรับจ้างทำงานมาก ๆ นั้นอย่างหนึ่ง ถ้าทำอะไรหยุกหยิกขึ้น รู้ถึงคนต่างประเทศไม่มีใครมาเที่ยว ขาดผลประโยชน์เข้าก็ต้องหยุดไปเอง ขึ้นเป่นบ้านคนมาเที่ยวยังไม่หมด เพราะหนาวล่า ถ้าตามธรรมดาหมดแล้ว ต่อเดือนมิถุนายนแลกรกฎาคมจึงจะมีพวกอายน้ำทเลมาอีกต่างหาก โฮเตลที่ดีกมาอยู่นั้น ชื่อว่าโฮเตลคัย อยู่บนเขา ทางขึ้นทำงามดีจริง ๆ ทบไปทบมาสักสามทบ ข้างทางนั้นเต็มไปด้วยไม้เลอย ดอกสีต่าง ๆ รูปต่าง ๆ ราวกับว่าเอาแพรดวงต่าง ๆ ดาดขึ้นไปตลอดหนทาง โฮเตลนั้นทำใหม่เอี่ยมพึ่งแล้ว ไม่มีอะไรเศร้าหมองเลย มีลิฟต์ไฟฟ้าหมอนพระที่นั่งอัมพร จนคิดถึงชายอรุพงษ์ที่ไม่ได้ไปด้วย เห็นลิฟต์ที่ไหนฉุนที่นั่น ว่าไม่เหมือนพระที่นั่งอัมพร ที่เหมือนก็ออกงานออกการเสียไม่ได้มา ห้องที่อยู่กว้างใหญ่ ใช้กั้นฝาไม้ มีม่าน เฟอนิเชอก็สรวย ไปนั่งพูดกันอยู่หน่อยหนึ่งลากลับลงมา เพราะเขาจะกลับเมืองตุรินบ่าย ๕ โมง จะถึง ๗ ทุ่มเศษฤๅ ๘ ทุ่ม อันที่จริงก็น่าขอบใจเปนอันมาก ที่อุส่าห์ทรมานกายมาหา ออกจากตุรินวันที่ ๖ เวลาบ่าย ๓ โมง ตรงมายอร์คเคราไม่ได้แวะแห่งใด ถึง ๒ ยาม ขากลับนี้ก็จะตรงไปตุริน

เห็นเวลายังพอ พ่อเลยไปเที่ยวเวนดิมิเคลีย ทั้งที่แต่งเสื้อครุยลอมพอกกล่าวคือเสื้อฟรอกโก๊ตแลหมวกสูง คนที่นออกจะอยู่ข้างทึ่งเพราะไม่มีใครใช้กัน ใช้แต่พวกเราเข้านาย พอลงไปถึงตลาด เจอรพีแลอรุพงษ์กับเกาวแมนเดินกาอยู่ในถนนแล้ว จับตัวรพีกับอรุพงษ์ขึ้นรถ เกาวแมนเลยดีกินกลับ ไปถึงเวนดิมิเคลียลงเดินหน่อยหนึ่งไม่เห็นมีอะไร ได้แต่ถ่ายรูปแลแวะซื้อโปสต์การ์ดที่ร้านกลางถนน

เรื่องร้านกลางถนนนี้พ่อไม่เคยเล่าเลย แลมีอ้ายอะไรหยุม ๆ หยิม ๆ ตามถนนที่นกจะเล่าหลายหนแล้ว แต่ข้ามเสียเลยลืมจนจะคุมหมวดไม่ติด น่าจะกล่าวเปนปกิณณกะ ร้านโปสต์การ์ดเช่นนี้มีทุกเมืองตามหัวมุมถนน ถ้าจะพูด

ให้เข้าใจชัด น่าจะต้องกล่าวเทียบตำบลกับยางกอก พวกร้านขายโปสต์การ์ดนี้ควรจะตั้งที่แถวรองเสาชิงช้าฤาในสี่กั๊กเสาชิงช้า ถ้าที่สวนดุสิต ควรจะตั้งที่เว้าน่าประตูถนนพุดตาลต่อกับเยญมาศ รูปพรรณสัณฐานเป็นโครงเหล็กเหมือนกรงนก ๘ เหลี่ยม ฝากรุกระจกมีชายคายื่นรอย ที่ฝากระจกนั้นแขวนโปสต์การ์ดเป็นตับ ๆ ในนั้นมีคนยืนอยู่ในระหว่างกลางกระดาษต่าง ๆ เป็นแอดเวอติสแมนต์บ้าง อาลบั้มรูปพิมพ์บ้าง สมุดบ้าง คนนั้นยืนเยยมอยู่ที่น่าต่าง ตรงน่าต่างมีกระดานยื่นออกมาสำหรับวางของอะไรที่ซื้อขายกัน ฤาถ้าจะเขียนโปสต์การ์ดที่นั่นก็ได้ มีหมึกปากไก่ให้ยืนเขียน เช่นนี้อย่างหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่งนั้น รูปพรรณก็คล้ายคลึงกันแต่ผอมสูงไม่มีชายคา มีไฟฟ้าฤาไฟแก๊สอยู่ในนั้นดวงหนึ่ง สำหรับให้เช่าขีดหนังสือยอกขายของ เสาเช่นนี้ชอบตั้งอยู่บนฟุตปาถ ที่คนเดินผ่านอยู่เสมอ ๆ เรื่องแอดเวอติสแมนต์นั้นนับไม่ถ้วน ดูไม่ทั่ว แต่ที่โดยมากที่สุดนั้นเรสเตอรองต์ ตามแต่จะให้ซื้ออะไรต่ออะไร ตั้งแต่ใหญ่ที่สุดจนเล็กที่สุด เพียงพาไลข้างเรือนมีโต๊ะตัวเดียวก็ได้ ดังเช่นที่ได้กล่าวมาแล้ว อีกอย่างหนึ่งนั้น เขียนตัวโต ๆ ว่า โอโตคารัชเป็นต้น นี่ไม่ว่าที่เปลี่ยวที่ในเมืองมีทั่วทุกหนทุกแห่ง เป็นที่พักสำหรับรถโมเตอคาร์ จะเอาไว้ที่ไหนไว้ได้หาที่ไว้ง่าย ถึงจะไปเสียลงกลางทาง ก็ไม่ต้องเข็นไปไหนไกล

อีกอย่างหนึ่งนั้นเขียนไว้ว่าโกแด็ก ซึ่งเราเข้าใจว่าเป็นที่ขายกล้องถ่ายรูปที่เรียกว่าโกแด็ก แต่ความจริงนั้น บางแห่งก็มีกล้อง บางแห่งก็ไม่มีเลย ซื้อแต่ขายรูปฤาขายโปสต์การ์ดก็เขียนลงว่าโกแด็กได้ นอกจากนี้ยังมีไซน แว่นตาแลอะไรต่าง ๆ ซึ่งยังดูไม่ทั่ว แต่พอแลเห็นรูปก็เข้าใจ ว่าเป็นที่ขายอะไร

ที่เวนติมิเคลยืนอยู่ข้างจะร่องแร่ง แต่ยังดีกว่าออสเปดาเลตติ เดินเลยขึ้นไปหน่อยหนึ่งไปกินน้ำชาที่เตอรมินัสโฮเตล เพราะไม่มีโฮเตลดีกว่านี้ เพราะไม่เช่นที่ใครมาอยู่ ออกจะเป็นแต่ที่พักร้อนของคนที่มาเที่ยว กินผักกาดแดงแลเฟนอกดีกับน้ำชา เจ้าของโฮเตลรู้ชัดเจนดี เพราะเราแต่งเสื้อครุยลอมพอก เอา

กระดาษเข้ามาให้เซ็นชื่อ แลยังขู่ส่งไปว่ากิงออฟอิตาลีก็เคยเสด็จ พ่อก็เซ็นให้แล้วแบ่นรับอาสาจะพาไปดูคาเซอลโบราณ ซึ่งสร้างแต่คฤสต์ศักราช ๓๐๐ ปี คือ ๑๖๐๐ ปีแล้วนั้น ทางที่ไปก็เลียบลำธารใหญ่ เหมือนอย่างที่แตคเจีย แต่ขึ้นไปบนเขามาก ดูชุ่มชื่นกว่าข้างริมทเล ไปในหว่างดงออลิฟงามอยู่ ไม่มีปลูกดอกไม้ มีแต่ตัดออลิฟลง ตัดต้นองุ่นปลูกเป็นไร่ ๆ แซกไปข้าง ถึงบ้านหมู่หนึ่ง แรกเป็นบ้านอย่างเก่า เรียกว่าชีญา ไปอีกถึงบ้านอีกหมู่หนึ่งใหญ่กว่าหมู่นอก เรียกว่าคอลเซ อลควา เป็นหมู่บ้านอยู่ฟากข้างซ้ายมือมีสพานโค้งสูงข้ามลำห้วย ไปถึงบ้านเรือนที่มีอยู่ใต้น่าผาแต่เล็กน้อย บนน่าผาตั้งชันโกรกเป็นที่ตั้งคาเซอลอยู่สูงมาก ร้างไม่มีหลังคา เด็ก ๆ มาตอมแน่น ดูเป็นจะไม่ใคร่เคยเห็นคนต่างประเทศ ถ้าเออมมอไปฤาชมอกแตกครน เด็กผู้หญิงออกจะเกือบร้องไห้ กิริยาท่าทางนั้นดูเหมือนจะเห็นคำ ๆ กลัวกินตับ ตอนถนนนอกม้าฟ้าอะไรไม่รู้จักกลัวโมเตอคาร์ ผ่านกันไปก็เฉย แต่ตามแถบนี้เต้นโครมครามตกใจเผ่นโผน เห็นจะไม่ใคร่มีโมเตอคาร์เข้าไป สังเกตดูเมืองตามแถบนี้ แรกคงตั้งอยู่ในหว่างเขา ขัยลำธารเป็นหลักทุก ๆ แห่ง ถ้าบ้านที่มีอยู่ริมหนทางเลียบเขาเป็นบ้านเก่าก็คงเป็นบ้านชาวประมงทั้งนั้น ส่วนบ้านที่เกิดขึ้นใหม่สำหรับถนนมีพวกหนึ่งเกิดสำหรับรถไฟซึ่งใหม่ยังไม่สิ้นเขม่าไฟ[๔] ทั้งนั้น เป็นบ้านตั้งอยู่ริมทเล

อนึ่งการเที่ยวตามรายวันที่เล่ามานั้น ดูเหมือนมันย้อนไปย้อนมา ๆ จะเข้าใจได้ว่าแยกไปเป็นทิศานุทิศ ที่จริงไม่ได้ไปด้วยทิศานุทิศ ไปได้สองทิศเท่านั้น ในถนนเดียว ไปไหนไปไหนก็ถนนเดียวเท่านั้น เมืองต้นทางไม่ได้แวะ ข้ามไปเที่ยวเสียข้างน่า รุ่งขึ้นจึงแวะกลับ ลำดับเมืองไปทางทิศตวันตกนั้น ดังนี้ ชันเรโม

---

๔ ยังไม่สิ้นเขม่าไฟ เป็นคำอุปมา มาจากวิธีสังเกตเครื่องถ้วยของจีน ถ้าเป็นของพึ่งทำใหม่ยังมีคราบเขม่าไฟที่เผา

แล้วออสเปดาเลตติ แล้วบอร์ดิเกรา แล้วจิงถิงเวนติมิเกลีย แล้วจิงถิงเมนโตน แล้วมอนติกาโล แล้วนิศ เดินผ่านไปผ่านมาอยู่เช่นนี้ทุกวัน ซากลับจิงไม่ต้องเล่าอะไรมากถึง เติมได้อีกนิดหนึ่งซึ่งยังยกพร่อง คือโฮเตลใหญ่ ๆ เขามักก่อเขาริมทางที่ชัน ใช้ศิลาก้อนโต ๆ วางลำดับกันเป็นถ้ำเหวเปลวปล่อง ปลูกต้นไม้แซกทั้งปามและไม้สีสรวย ๆ มีขยายถนนหลายแห่ง บางที่ซื้อเรือนเสียทั้งหมู่โตรอตัดเป็นถนน แก้แคบให้กว้าง แก้คดให้ตรง ทำไปทีละท่อน ตามแต่ทุนจะทำได้ การก่อเชื่อนก่อตึก เวลาที่ขุดพื้นเขาเข้าไปตัดที่ชันให้ราบ ดูเป็นการหนักอยู่ แต่ตอนที่ก่อสร้างไม่ต้องทำอะไร ขุดรากลงไปที่พื้นสักศอกเดียว ไม่ต้องตอกเข็มปูและอะไรเลย ลงมือก่อทีเดียว ก่อก็ก่อด้วยศิลาแท่งโต ๆ ตั้งศิลาแผ่นหนึ่งเท่ากับก่ออิฐสักสามชั้นสี่ชั้น วันเดียวงานก็ร่วมเข้าไปเป็นกอง ถนนก็ไม่ต้องใช้ถมด้วยดินด้วยทรายอะไร ถ้าเป็นที่ต่ำก็ก่อเชื่อนเช่นขาสพานทำด้วยศิลา ถมด้วยศิลาขนมาขนถึงที่ แล้วก็ยกศิลาเลื่อยลงไป ถ้าเป็นที่สูงก็เจาะศิลาลงไป เอาศิลาเลื่อยโรยกลงให้เรียบ ท่อน้ำก็ใช้น้อยเฉภาะที่ราย ๆ มันทำง่ายทำดาย แต่ถ้าคิดค่าแรงแล้วเห็นจะมาก เพราะมีแต่เรื่องทุบระเบิดย่อยศิลาไปเสียทั้งนั้น คนทำงานเห็นจะทำงานมากชั่วโมงกว่าบ้านเรามาก ย่ำค่ำแล้วยังทุบหินเผง ๆ อยู่ ที่ข้างโฮเตลเบลวอมีตึกหลังหนึ่ง ซึ่งเอมเปอรเรอเฟรเดอริกเมื่องเยอรมนี เมื่อเวลาประชวรมาอยู่ ต่อเมื่อรู้ข่าวว่าเอมเปอเรอวิลเลียมที่ ๑ สิ้นพระชนม์จึงมาเชิญไปจากที่นี่ เขาทำเป็นแผ่นทองเหลืองมีรูปเอมเปอเรอเฟรเดอริกอยู่กลาง ติดไว้ที่เชื่อนน่าเรือน เรือนนั้นอยู่ข้างหลัง เยื้องกับวิลลาหน่อยหนึ่ง

การเดินทางด้วยรถไฟเวลานี้ พ่อรู้สึกเหมือนหนึ่งไปไหนต้องไปรถคุก อ้ายที่ยืนเยียมตาดำ ๆ ตามช่องลูกกรงอยู่ข้างบน เพราะเคยขรถโมเตอคาร์มันแสนสบายเสียแล้ว นึกจะหยุดที่ไหนก็หยุดได้ ไปเวลาไรมาเวลาไรสดวกใจทุกอย่าง วันนี้กรมสมมตไปก็ประดักประเดิดเต็มที ว่ารถหัวต่อในระหว่างอิตาลีกับฝรั่งเศส

ไปถึงไม่ตรงเวลากัน ไม่เดินล่วงแดนกัน จนต้องเลยไปหยุดกินเข้าอยู่ที่ต่อแดน ชั่วโมงหนึ่งจึงได้ไปต่อไปอีกได้ พ่อเยอเข้าถ้ำ ด้วยประเดี๋ยวมืดประเดี๋ยวสว่าง พูดกันค้าง ๆ เข้าถ้ำเสียงดังโกรกกรากพูดไม่ได้ยิน ควันก็กลบกลุ้มไปทั้งนั้น เยอขเกยพยายามจะนับว่าเข้าถ้ำสักกี่คนหน

หนังสือตอนนี้ส่งเมล์ไม่ทัน จำจะต้องส่งเมล์วันอาทิตย์

คืนที่ ๔๓

วันพุฒที่ ๘ พฤษภาคม

เมื่อคืนนี้นอนดีขึ้น รู้สึกสบาย กินกลางวันแล้ว เวลาย่ายไปที่ห้องช่างเขียนมากอดี วันนี้แต่งตัวทั้งตัว ไปยืนต้งท่าให้เขียน เขาเรียนรูปขนาดเล็กเพื่อจะให้เห็นท่าทางว่าจะเปนอย่างไร ไม่ได้เขียนหน้า ยืนแล้วหยุดพัก ถึงสามทอดจึงได้เสร็จ ท่าทางที่แกวางให้งามจริง ๆ มองสิเออดูรังนมคุณสมบัติเปนช่างเขียนแท้ คอเลือกดูหยิบที่ไหนงามว่องไวนัก มือซ้ายกำพู่กันสอดในกระดานน้ำยาทั้งใหญ่ทั้งเล็กหมดด้วยกันอยู่ใน ๑๒ เล่ม พอใช้พู่กันหมดก็พอแล้วทุกคราว ดูสนุกในเชิงเขียน เขียน ๆ แล้วถอยหลังออกไปสามก้าวมองดู แล้วกลับเข้ามาเขียนใหม่ ถ้าเห็นอะไรงามที่ชอบใจจะเขียนก็ยกมือขึ้นเพียงหูฤาลมอะไรก็เกาคีศะ ถ้าจะไปหยิบอะไรที่โต๊ะก็วิ่งไปหยิบ ดูเหมือนหนึ่งว่าถ้าจะไปช้า ๆ แล้ว กลับมาจะลืมความคิดที่เห็นงามนั้นเสีย วันนี้เขียนเสื้อครุยด้วยเข็มจมน้ำยาปลิมเสื้อครุยว่างามมาก ถ้าลงมือเขียนรูปแผ่นใหญ่ อยากจะขอเอาไปแต่งตุ๊กตาดูแต้มเขียนให้เหมือน จะมอบไว้ให้ก็ไม่รับ กลัวหาย ถ้าจะเอาไปให้ดูก็ขอให้มีคน

ไปนั่งกำกับหายไม่รู้ด้วย รูปที่เขียนครึ่งตัวทำหน้าไว้นั้นเอาเข้ากรอบเตียวนั้นขึ้นตั้งดู แกมองไปมองมาเห็นไม่งามขึ้นมาแล้ว หยิบเอาเข้าไปซ่อนไว้เสียใต้โต๊ะ จะเขียนใหม่พ่อไกล่เกลี่ยจะเอารูปที่ลองเขียนนั้น ทั้งครึ่งแลเต็มตัว รับว่าจะให้แต่ไม่ยักให้อ้ายแผ่นที่ลองเขียน ยอกว่าไม่งาม จะเขียนให้ใหม่ แผ่นเต็มตัวก็ว่าเล็กนัก จะเขียนไม่ได้แจ่มแจ้ง จะเขียนให้ใหม่ให้โตขึ้นไปกว่านั้น เป็นใจความว่าการเขียนนั้นไม่ยากอะไร ไม่กี่วันก็แล้ว การยากนั้นอยู่ที่จะเขียนให้เหมือนแลให้ท่วงทีงาม แกมานั่งคอยเขียนรูปพ่ออยู่สองวัน เขียนรูปมากอดคอเข้าของห้องเขียนวันนั้นแล้วเสร็จ วันนี้ให้ดูเหมือนจริงๆงาม ถ้าหากว่าแกไม่เขียนหนังสือให้กันในรูปนั้นพ่อชอบเสียแล้ว นี่แกให้กันเป็นค่าเช่าโรงที่เขียน รวมราคาถึงสองพันแฟรงก์จะซื้อ นี่ตรงกันกับมือเป็นเงินเป็นทอง เขียนเสียวันละชั่วโมง เท่ากับชั่วโมงละพันแฟรงก์ แต่ข้อสำคัญนั้นอยู่ที่พน ถ้าพนดีจึงจะเขียนได้ดี พนไม่ดีเขียนก็ไม่เป็นเรื่อง วันนี้อยู่ข้างจะยมแย้มแจ่มใสมาก ดูเพลิดเพลินใจในการเขียน เขียนไปจนบ่นว่าเมื่อยมือที่กำพู่กันแลสอดกระดาน วางลงขออนุญาตสูบยาหรี่ ดูดสักสองสามหมุบ นึกขันอะไรขึ้นมา ฉวยกระดานแลพู่กันเขียนอีก ยาหรี่ที่ปากก็ลืมดูดจนดับ เลยมอยู่ได้จนแล้ว มากอดคอนั่งเฉยมาก จัดทำทางเอาดอกไม้ดอกไล่มาตั้งไว้ให้เพลิดเพลินทุกวัน ถ่ายรูปแลเอนลาชรูปที่สดุดเตียวของตัวมาให้สำหรับแจก จะขออนุญาตทำป้ายติดไว้ที่น่าเรือน ว่าพ่อไปเขียนรูปที่นั้น วันนี้เขียนนาน แต่กระนั้นก็ยังไม่สำเร็จบริบูรณ์ในการทดลอง รูปที่จะเขียนจริงนั้นยังไม่ได้ลงมือเลย พรุ่งนี้นัดกันเวลาเช้า แต่มันเกะกะอยู่หน่อย ที่มีคานต์เตสเยอรมันผู้หนึ่งไปให้มากอดคอเขียนรูปค้างอยู่ เวลาเช้าเป็นของเขา เวลาบ่ายเป็นของเรา เราจะไปขอเปลี่ยนเวลาเช้าก็แปลว่าไม่ให้เขาได้เขียน จึงต้องให้รูญไปคิดอ่านพูดจา ก็เป็นที่ตกลงกัน

วันนี้เลิกเย็นไป เลยไถลไปบ้านปะโรดี ซึ่งเปนเจ้าของวิลลาโนเบล เมื่อวานนี้รถมณีรัตนถึงน้ำมันร้ว ก็ได้ไปยืมรถที่ตาน ได้พบกันแล้วเมื่อวันแรกมาถึง วันนี้ไปถึงบ้านเข้าอยู่ข้างปลื้มมาก รูปพรรณสัณฐานอ้วนใหญ่ กิริยาอัชฌาไศรยเหมือนอเมริกัน แลปรากฏว่าเปนคนชั้นกลาง เรื่องราวของท่านผู้นี้ดีกออฟเยนัวเปนผู้รู้ ว่าเดิมเปนคนจน ไปค้าขายอเมริการวยมาก จึงได้กลับมาสร้างวิลลาโนเบล ชื่อโนเบลนั้นไม่ใช่ชื่อเจ้าของ เปนชื่อผู้ซึ่งมีชื่อเสียงปรากฏผู้หนึ่ง ให้ชื่อตามชื่อผู้นั้น บ้านที่เขาอยู่เองนี้เปนวิลลาอันหนึ่งดูข้างนอกเกลี้ยงๆไม่งามเหมือนวิลลาโนเบล แต่ข้างในแต่งหรูมาก ฝาผนังดาดแพรสีแดง เก้าอี้ใหม่สีแดง ขอบโตๆปิดทองเปนมันปลาบเหลืองฉาดไปทั้งห้อง เปนอย่างชั้นผู้ดีมั่งมีใหม่ๆ มีเมียแลลูกชายคนหนึ่ง ลูกหญิงสองคน หลานของผัวฤาเมียนั้นอีก ๒ คน มีลูกหลานเด็กๆสักเจ็ดแปดคน หลานลูกของลูกสาวเปนผู้หญิงอายุได้สี่ขวบ พ่อตายตั้งแต่อายุได้ ๒๕ วัน คนหนึ่งน่าเอนดู เปนผู้ได้รับหน้าที่ทำยุเคเข้ามาให้พ่อ เรื่องราวที่แกไปทำมาหากินนั้น ไปทำไร่ถั่วที่เมืองเออร์เคว เปนเมืองริบลิกชาติสะเปนในเมืองอเมริกาใต้ เพราะเหตุที่แกไปอยู่ที่โน่นค่อนปี กลับมาที่นี่ชั่วฤดู จึงมีผู้เข้าใจกันว่าแกเปนอเมริกัน ที่แท้ไม่ได้เปนอเมริกัน เปนอิตาเลียน พูดภาษาอังกฤษไม่ได้เลยสักคำเดียว ในเมืองเออร์เควนั้นว่ามีฤดูเกือบจะเหมือนกันตลอดปี ร้อนแลมีไข้เหลืองชุม พ่อเด็กที่ให้ยุเคนั้นก็ตายด้วยไข้เหลือง ตาปะโรดีนี้อยู่ข้างจะเปนคนมีศรัทธามาลา สร้างวัดที่ริมบ้านนั้นเอง เมื่อพิจารณาดูทั้งหมดแล้วให้รฦกถึงพระภาษิต (เล็ก) จริงๆ อัยยาไศรยกว้างขวางคล้ายคลึงกัน เมียนั้นท่าทางเหมือนเศรษฐีนีสมบุญบ้านผักไห่ เปนเศรษฐีชั้นนั้นสำหรับเมืองนครวังเดียว วัดที่สร้างก็เปนอย่างช่อฟ้าชวนฟ้าชำเลืองอย่างใหม่ สวนในบ้านมีต้นไม้มาก ที่ริมกระไดเต็มไปด้วยต้นแต้ฮวย มีดอกบานเต็มต้น ดอกโตๆหลายสี ดอกสีขาวอย่างหนึ่ง ชมภูอ่อน

ฤาขัวโรยอย่างหนึ่ง ชมภูแก่อย่างหนึ่ง ชมภูทับแสดอย่างหนึ่ง แดงอ่อนอย่างหนึ่ง แดงกลางอย่างหนึ่ง แดงแก่อย่างหนึ่ง สีครั่งอย่างหนึ่ง ลายขาวปนแดงอย่างหนึ่ง เหมือนแต้ชวยที่มาแต่เมืองจีน ซึ่งตูมแล้วไม่บานในเมืองเรานั้นไม่มีผิดเลย จนพ่อไปตู่ถามว่า มาแต่เมืองจีนฤา เพราะเห็นใส่กระถางใหญ่ ๆ โตเกือบเท่าต้นพิกุลเตี้ยน่าพระที่นั่งอัมพร เขาบอกว่าไม่ใช่ เปนไม้ที่นี่เอง มันช่างงามกระไรเลย เกือบเหมือนแกล้งทำด้วยมะละกอดอกไม้เครื่องสด จนจับเข้าแล้วยังไม่หายนึกว่าเปนมะละกอ เขาตัดผูกกระเช้าใหญ่มาให้กระเช้าหนึ่งงามจริง ๆ ใบก็หนากลีบก็หนา เหตุไฉนจึงไม่บานในเมืองเรา เหมือนอย่างกุหลาบที่ก้านแลเปลือกหุ้มก้านเปนขน อย่างเช่นเคยเห็นดอกไม้แห้งฤาเห็นรูปเขียนควรจะยอมว่าในเมืองเราเปนไม่ได้ เพราะเห็นแต่ดอกตูม เขาว่าพอบานก็ร่วงนี่ไม่ใช่เช่นนั้น น่าจะทน เหตุไฉนจึงทนร้อนไม่ได้เสียเลย ซึ่งพ่อคลั่งพูดถึงไม้ดอกร่ำไปนั้น เพราะมันแลไปข้างไหนก็เปนดอกไม้เต็มไปทั้งเมือง สวนก็เปนดอกไม้เต็มไปทั้งนั้น ไร่ก็เปนดอกไม้เต็มไปทั้งนั้น จะไม่เคยเห็นเมืองอื่นในประเทศยุโรปซึ่งจะมีดอกไม้มากอย่างแถบนี้

กลับเข้าเรื่องปะโรคิใหม่ นั่งสนทนากันอยู่นาน ไปจัดแชมเปนซ์มาเลี้ยงสกดดื่มโดนถ้วยกันอย่างเต็มที่ พ่อลาจะกลับ จูบหัดถ์พ่อหมดทั้งผู้หญิงผู้ชาย คราวนี้เดินออกมาตามคอริดอระหว่างห้อง ตาปะโรคิมายืนคอยอยู่ เอาหมวกปะนามาใบหนึ่ง ซึ่งเปนของสานใหม่ยังไม่ได้ตามหนังข้างใน มาสรวมหัวปุยลงเอามือตบขนหัวทีหนึ่ง บอกว่าเปนของดีขอให้รับไว้ กลับมาให้ดูกแลใคร ๆ ดูเขาว่าเปนของวิเศษมาก ราคาอยู่ในประมาณสัก ๓๐ ปอนด์ ที่ว่าท่าทางแกเปนอเมริกันนั้นคือเช่นนี้ ใจคอกว้างขวางอารีนบนอบมาก เช่นกับจูบมือโดยความเคารพอย่างวิเศษ แต่ข้อที่จะเอาหมวกมาสรวมขนหัวแลตบหัวนั้นไม่มีความหมิ่นประมาทอย่างใด กลับเปนการอีกนั่นไป แล้วต้องการให้ไปดูวัด นัดพ่อก็

ตกลงไป ทางที่เข้านั้นเข้าหลังโบสถ์ น่าโบสถ์ออกถนน มีอ่างน้ำมนต์ตั้งทั้งข้างน่าข้างหลัง ข้างเขาจะเข้าออก ต้องจุ่มน้ำมนต์นั้นกรึ่งกางเขนที่หน้าก่อนจึงเข้าไป แต่เราไม่ต้องทำอะไร มีรูปซึ่งทำด้วยกระจกสี่เล็ก ๆ สามแผ่น นอกนั้นก็น่าพระ อย่างวัดโรมันคาทอลิกตามธรรมเนียมเกลี้ยง ๆ เล็กกว่าวัดนิเวศธรรมประวัติมากอยู่ กำลังดูนั้นมีสัปรุษเข้าไปทางน่าโบสถ์หลายคน พ่อขอกว่าจะเป็นที่กีดขวาง จึงได้ออกมาเสีย แล้วเลยกลับบ้าน ได้ฝากลอกเกตมีอักษรซื่อไปให้เด็กที่นำบุเคมาให้อันหนึ่ง

กลับมาถึงบ้านเลยเดินลงไปริมทเล ถ่ายรูปแลนั่งตากแดดด้วยแดดยังมาก โปลิศลับที่มาประจำอยู่น่าบ้าน พลอยเดินตามเข้าไปด้วย ออกรำคาญจนพ่อต้องถามว่านี่มันจะมาระวังอะไร กลัวเราโจนน้ำตายฤๅอย่างไร ที่เป็นเช่นนี้เป็นโดยอัชฌาไศรยของบุคคลผู้ที่มามันทลึง เอาน้ำชาลงไปกินที่ริมทเลดูเขาต้อวน ลักษณต้อวนที่นี่ไม่เหมือนกันกับที่ทเลของเรา เห็นจะเป็นด้วยพื้น ทเลเหล่านี้เป็นศิลามากใช้ลากไม่ได้ พอลงอวนวางรอยแล้วเรือนั้นเข้าไปกลางวงเอากระเชียงตักรายเรือดังโครม ๆ แล้วแจวนไปจนรอย เมื่อรอยแล้วก็สาวอวนจับปลาซึ่งตกใจเข้าไปค้างอยู่ในตรางร่างแห กู้พลางจับปลาพลางเช่นนี้ไปจนรอย ไม่ได้ลากขึ้นหาด จับวันหนึ่งครึ่งชั่วโมงครั้งหนึ่ง ตลอดตั้งแต่เช้าจนค่ำถ้าถูกคราวดี วันหนึ่งได้ถึง ๓๐๐ แฟรงก์ ลางทีปลาใหญ่ ๆ เข้าติดต้องปล่ำปลกกันมาก คนที่มาลงอวนนั้นบริบูรณ์ด้วยขาดแผลเป็นอันมาก ถูกปลาใหญ่กัดตนมอเป็นรวแร่งด้วยสาวอวน เรือที่มาลงอวนนั้นลำละ ๓ คน นั่งพิจารณาดูภูมฐาน ศาลาทำด้วยศิลาอ่อน เขาทำไว้มุมพื้นที่แลตรงไปข้างทิศใต้ ซึ่งเป็นภูเขามีบ้านเรือนตั้งอยู่บริบูรณ์ งามเป็นชั้น ๆ อย่างก่อเขาตั้งเรือนตุกตาไม่มีลม มีแต่แดด รู้สึกเหมือนไม่ได้หนาว ต่อแลดูเสื้อผ้าสักหลาดที่สรวมอยู่จึงรู้ว่าหนาว ถึงสรวมเสื้อหนาเช่นนี้ได้กับแดดร้อนเผามาวันยังค่ำ พื้นที่นั้นเป็น

ศิลาปูฤาโรยทั้งนั้น ถ้าเปนเมืองเราจะยังไม่สิ้นควันเหยียบไม่ได้ นี่ไม่ต้องคิดถึงข้อนั้น เมื่อเห็นเช่นนั้นแล้ว มาลองนึกว่าบ้านเราอากาศเปนเช่นนี้จะแสนสบายอย่างที่สุด แต่ความพอใจของมนุษย์มันไม่มีพอดี ยังย่นอยากลดลงเสียอีกสักนิดหนึ่ง แต่พอใส่กางเกงเข็กได้ นี่บ้านเรามันลดมากเกินไป จนใส่กางเกงเข็กร้อนเหื่อแตก ความจริงการปรารภเช่นนี้ใช่จะมีแต่เรา ฝรั่งข้างเหนือก็ต้องปรารภเหมือนเรา ต้องการอากาศของหัวเมืองชายทเลเหมือนกัน ต่างกันแต่เขาต้องการร้อน เราต้องการเย็น เพราะเหตุฉนี้นหัวเมืองเหล่านี้จึงเปนที่นิยมของใคร ๆ ทั่วไป เพราะอาจจะทำให้พอใจได้ ทั้งพวกที่อยู่เมืองหนาวและเมืองร้อน จนเปนคำกล่าวว่า ถ้าเปนคนมั่งมีแถบนี้ เหตุไรจะไม่มีที่บ้านที่ซันเรโมฤาแห่งหนึ่งแห่งใดริมชายทเลนี้ อันเปนที่อยู่ในระหว่างความพอใจของพวกเมืองร้อนและเมืองหนาวทั้งสองฝ่าย

วันนี้ได้ซื้อกล้องถ่ายรูปโกแด็กสามัญที่ขายตามตลาด ขนาดโปสต์การ์ดอันหนึ่ง ด้วยความตั้งใจว่าจะถ่ายรูปโปสต์การ์ดไว้สำหรับทอยกรมดำรง เพราะได้รับรูปเวลาลงเรือแผ่นหนึ่งส่งมา ไม่รู้เค้าเงื่อนว่าอย่างไร พอดูเครื่องหมายต่าง ๆ ทั่วแล้วก็ลงมือถ่ายด้วยการเดาทั้งสิ้น ผลเอนได้รูปดี เห็นจะพอเปนราชการได้ตลอดจนเวลากลับ การถ่ายรูปที่ยุโรปมันแปลกอยู่ อากาศดูเหมือนจะมืดกว่าบางกอก แต่ถ้าถ่ายเท่าคนในบางกอกมักจะโอเวอ ดูดูไปมันเหมือนไฟฟ้ากัยได้ ที่บางกอกสว่างเปนอย่างได้สีแดง ที่นี่มันสว่างใสขาวเหมือนไฟฟ้าเอกสโปเซอไม่ยักผิดกันเท่าใด แต่ฟิล์มฤากระจกที่นี่มันไวกว่าบางกอก เอกสโปเซอก็เร็วกว่า แต่ไปที่อื่นอย่างไรไม่รู้ ก็ต้องทดลองกันไป แต่ส่งไม่ได้ทันใจ เพราะไม่ได้ล้างและพิมพ์เอง พอถ่ายแล้วเสร็จก็ผนึกส่งไปให้ทำที่อื่น

อนึ่งพอลมเล่าถึงเรื่องพระที่แกรนด์ดุกออฟเฮสสร้างไว้ที่วุฟกาเตนเมืองดามสตาดนั้น รังสิตได้ไปวานตาโปรเฟสเซอผู้ที่ทำตัวอย่างพระนั้นเอง ถ่ายอย่าง

ลูกส่วนขนาดย่อมลงรูปหนึ่ง ได้มาถึงแล้วพวกฝรั่งข่าวถึงเต้นกันว่าหนักเต็มที ถึงครึ่งตัน จะตั้งโต๊ะไหนมันก็ลั่นหักเสียหมด ทำผมอดมาก หน้าตากล้ำเนื้อเป่นคนหมด เว้นไว้แต่ถ้าจะดูเป่นพระแล้วไม่แลเห็นว่าเป่นพระ เพราะเปลือยกายไม่มีผ้าห่ม กลับไปมีผ้าโพก อาการกิริยาที่นั่ง นั่งสมาธิเพชร์ แต่เท้าทั้งสองข้างชัน ไม่ราบลงไปกับตักเหมือนกับพระเรา ๆ ฤาเรานั่งตีนเปล่า เหมือนกับใส่เกือกบูดนั่ง จะเป่นด้วยแกรนด์ดุกแกนั่งทั้งเกือกบูดฤาอย่างไร มือเอานิ้วซ้องข้างหลังนิ้วชนกัน นิ้วแม่มือปลายนิ้วชนกัน เป่นพวกพระเชียงรุ้ง ไชยเรย พวกที่ถือหม้อน้ำมนต์ฤาขาตร กรมสมมตออกวาจาว่าถ้าดูเป่นพระแล้วออกฉุน ๆ ถ้าดูเป่นรูปตุ๊กตาแล้วงาม กรมดำรงต้องการจะเอาไปเข้าแถวพระระเบียงวัดเบญจมบพิตร แต่ครั้นเมื่อเห็นแล้ว เห็นว่าเข้ากันไม่ได้ ไม่เป่นพระอย่างไทย เขาจะร้องว่าขาดผ้าพาด ถ้าจะไปถ่ายตัวอย่างที่บางกอก กดพิมพ์แล้วใช้ได้ ต้องทำขนาดเดียวกัน แต่ที่จะขยายให้ใหญ่ขึ้นนั้น เป่นพ้นวิไสยท่านเข้ามา ๕ ฤาพระประสิทธิ์ ๖ จะทำได้ ต้องการความรู้อยู่ในนั้นมาก พ่อได้สั่งให้ส่งเข้าไปตั้งห้องยรอนซ์

มีลูกไม้มาใหม่ส่วนวันนี้ คือปลัมส์ม่วงลักษณส์สรรเหมือนองุ่นส์ม่วง ลูกโตประมาณเท่ามะปรางท่าอิฐ แต่รศยังไม่หวานมากเช่นที่ได้เคยกิน กับส้มแมนเดอรินไข่พยที่บอร์ดิเครา มีเลือดแดงภายในเหมือนส้นสเปน แต่ไม่หวานแหลม เขาว่าแก่จัดเกินไปเสียแล้ว มีขนมอย่างหนึ่งซึ่งน่าที่เราจะทำได้ แต่จะทำด้วยลูกอะไรนั้นเป่นของควรคิด คือเขาเอาสตรอเบอรีลูกใหญ่ ที่ขนาดโตสักเท่าลูกเงาะ ชุบน้ำตาลผสมส์ชอกกะเลต เหลือก้านเขียวแลเห็นอยู่ข้างนอก แล้วใส่ในกระทงกระดาษเล็ก ๆ ลูกละกระทง เวลากินก็กัดเข้าไปเฉย ๆ รศเปรี้ยว ๆ

---

๕ พระมงคลทิพมุนี มา วัดจักรวรรดิราชาวาส (ในรัชกาลปัจจุบันได้เป่นพระพุฒาจารย์)

๖ พระประสิทปฏิมา ม ร ว หมอก บุตรหม่อมเจ้าสุบรรณในกรมหมื่นฉลองภูบริรักษ (ผู้ที่บันจำลองพระพุทธชินราชวัดเบญจมบพิตร)

หวาน ๆ อร่อย ถ้าน้ำตาลหนาหวานมากเกินไปสักหน่อย ไข่เจียวอีกอย่างหนึ่งที่ควรเราจะทำกินได้เอง คือเจียวข้างล่างสุก อ่อนอย่างไข่เจียวฝรั่ง แล้วจึงเอาไข่ผสมกับเครื่องปรุง มีหมูแฮมแลเนื้ออะไรเล็ก ๆ เห็ด หยอดลงไปที่ตรงกลางแล้วพับทันที กดขอบให้ติดกันไม่ให้ไข่ที่กลางนั้นไหล สำเร็จเปนไข่เจียวข้างในเปนยางมะตูม สำหรับกินเวลาเช้าอร่อย พ่อคิดถึงลูกจึงเล่าเข้ามาให้ฟังเช่นนี้ นึกว่าถ้าลองทำคงทำได้ทันที

วันนี้ได้รับหนังสือกรมดำรงแลพระยาสุขุม[๗] หมายว่าหนังสือในวังจะมีมาด้วยก็เปล่า ใจคอจะออกโหรงเหรง พรุ่งนี้หมายว่าจะไปนี่ศ แต่ทราบว่าเปนวันสาสนาพวกคาทอลิก กลัวร้านจะปิด จึงตกลงย้ายไปอาลเบงคัล ต่อมะรืนนี้จึงจะไปนี่ศ เพื่อจะซื้อของทำฉลากวันเกิดลูกเอียด จะแต่งแฟนซีเห็นจะไม่ไหว แล้วไม่มีคนด้วยกัน มันจะไม่สนุก

คืนที่ ๔๔

วันพฤหัศบดีที่ ๙ พฤษภาคม

วันนี้ไปที่เขียนรูปได้เวลำเวลาดี ตาดูรังปลิมแจ่มใส ถึงออกมารับนอกห้อง วันนี้แต่งครึ่งตัวเขียนแผ่นใหญ่แต่หน้า ถูกน้ำนานเต็มที่ เบือนคอแลสูงอยู่ข้างเดียวนานเมื่อย แต่แกร้องยากในการที่จะแต้มดวงตา เรียกว่าฟกคอก็ได้ แกเห็นเราหน้าเขอเต็มทีให้หยุด เดินไปเดินมา แต่แกยังทำงานของแกอยู่ แกเหน็อยขึ้นมาเองฉวยกระจับปี่มาดีดร้องเพลงให้ฟัง ท่าทางเมื่อหนุ่ม ๆ เห็นจะเก่งมาก

---

๗ พระยาสุขุมนัยวินิต บุ๊น สุขุม ข้าหลวงเทศาภิบาล มณฑลนครศรีธรรมราช ต่อมาเลื่อนเปนเจ้าพระยายมราช

เดียวนี้ท่าก็ยังคมคาย ใส่สายสร้อยข้อมือใส่แหวนเรียงกันถึงสามนิ้ว เวลาจะเขียนเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวใหม่ เขียนแล้วเสร็จแต่งตัวหรู เวลาจะกลับได้สนทนากันในการที่จะทำ แกคิดว่ารูปนี้จะแล้วเสร็จในเดือนมิถุนายนนี้เอง ข้านี้เขียนรูปเดียวนี้ออกจะเป็นที่ประชุมคนมาเฝ้ามาดูมาถ่ายรูป

เขียนสำเร็จแล้วได้ขึ้นรถ เอาพระสารสาส์นซึ่งตามมาแต่เยนัวขึ้นรถไปด้วย ไปตามทางวันนี้เหมือนทางที่ไปซันโต สเตฟันโน ริวา ต่อจากนั้นไปเป็นซันลอเรนโซ ซึ่งเป็นหมู่บ้านไม่สู้มาก มีวัดอยู่ปลายแหลม ออกจากวัดนั้นถัดนั้นไปถึงปอโตมอริโซ เมืองนี้เป็นเมืองใหญ่ คือเมืองมณฑลซันเรโมอยู่ในมณฑลปอโตมอริโซ มีมณฑลทหารตั้ง เมืองนี้ตั้งอยู่ในอ่าวใหญ่ แหลมข้างหนึ่งเป็นปอโตมอริโซ แหลมอีกข้างหนึ่งเป็นเมืองอองเคลีย ต่างเมืองต่างมีเยรกวอเตอ สำหรับเรือจอดเป็นคนละท่า แต่เล็กทั้งสองท่า จอดได้แต่เรือย่อม ๆ ตุ๊กออฟเยนัวเล่าว่ามีความคิดที่จะรวมสองท่านี้ให้เป็นท่าเดียวกัน แต่ต่างเมืองต่างไม่ยอม เหตุด้วยไม่ชอบกันมาแต่ไหนแต่ไร การที่ลอย[๘] กันได้เช่นนี้ เพราะเมืองในอิตาลีทั้งปวง ต่างเมืองต่างปกครองตัวเอง โดยแม่ทรายฎรในเมืองนั้นเลือก รัฐบาลตั้งแต่ข้าหลวงมากำกับ ที่จริงเมืองมันก็ต่อถึงกันแล้ว ห่างแต่คลาด ต่างเมืองต่างอยู่บนแหลมสันเขาคนละข้าง สวนไร่บ้านคนในระหว่างกลางติดกัน ในเมืองสองเมืองนี้มีตึกรามใหญ่โตร้านตลาดมาก เมืองอองเคลียเป็นที่กลั่นน้ำมันออลีฟอย่างดีปรากฏในแถบนี้ ต่อนั้นไปไดโนมารินาอยู่ริมน้ำ ไดโนคัสตะโลอยู่บนดอน ที่นี่เป็นพนราษฎรบ้านเรือนที่เป็นส่วนอย่างเก่าก็คงอย่างเก่า ที่ทำขึ้นใหม่โต ๆ ก็มี ในที่นี้ได้เห็นจังหันอย่างบ้านกรมหลวงเทวะวงษ์กำลังหมุนอยู่ อีกแห่งหนึ่งเป็นจังหันมอนิเมนต์[๙]

---

๘ ลอย ฤา ลอยแพ เป็นคำแผลง หมายความว่าเป็นอริกัน

๙ จังหันลม กรมหลวงเทวะวงษ์ ฯ ทรงซื้อมาแต่อเมริกา ตั้งที่วังเชิงสพานถ่าน

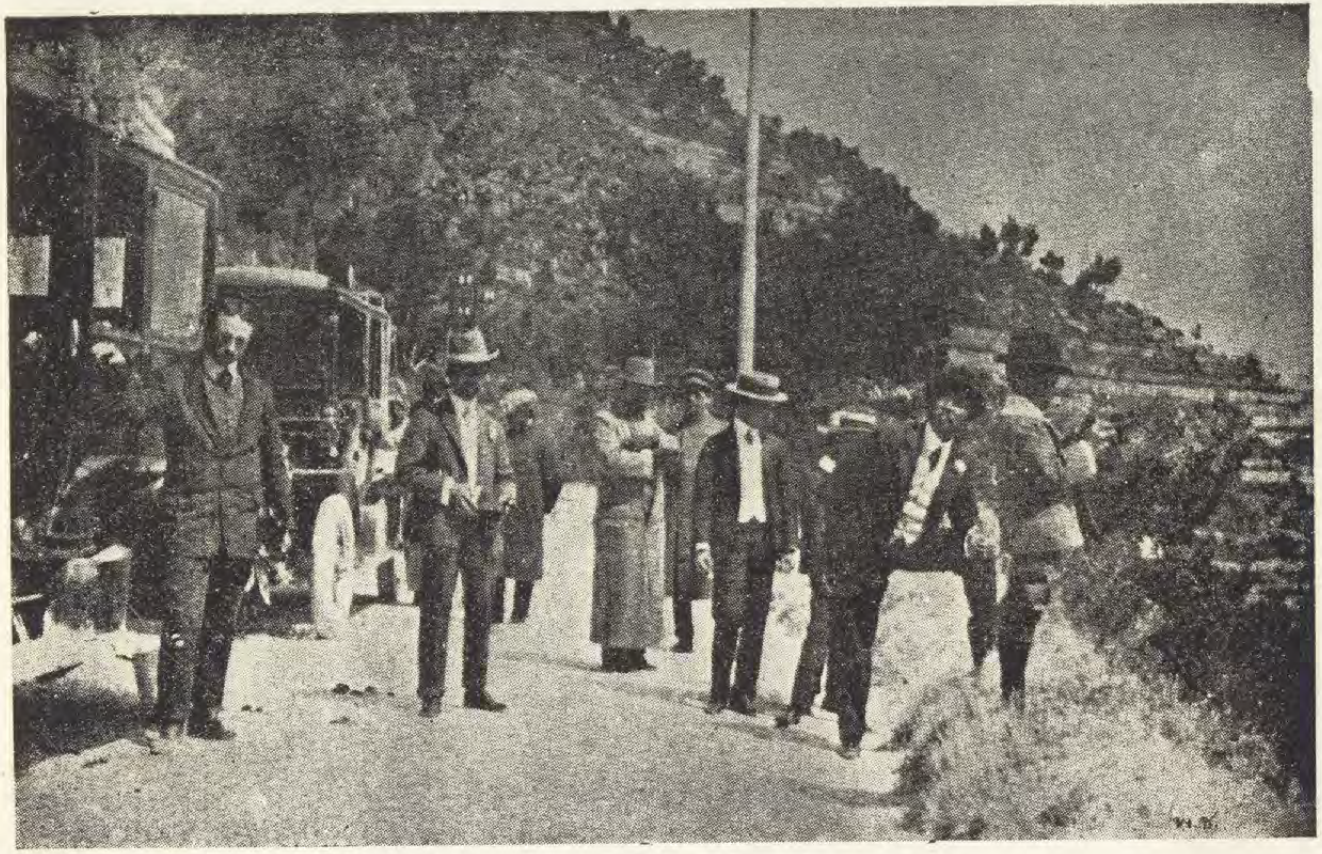
กรมดำรง[๑๐] เมื่อยังไกลอยู่เห็นหมู่นอ่อย ๆ ครั้นเข้าไปใกล้ได้ฤกษ์ได้พาที อย่างไรหยุด พระสารสาส์นเอ่ยขึ้นมาเองว่า "จังหันมันไม่แน่หรอก พระพุทธเจ้าข้า ประเดี๋ยวก็หยุด ประเดี๋ยวก็เดิน" ถัดนั้นไปเป็นเมืองตั้งอยู่บนเขาสูง แต่อยู่ริมน้ำชื่อไลคุเลีย ดูงามดี ทางรถโมเตอคาร์เลียบไปต่ำกว่าหมู่บ้านเรือนมาก ต่อนั้นไปถึงยอดเขาสูง มีเสารงสำหรับใช้ซิคแนลกับเรือ ไม่ใช่โทรเลข ไม่มีสาย ได้หยุดกินเข้ากลางวันกลางทางขนถนน แอบเข้าข้างหนึ่งหาของใส่หิบยกินกไปกินกลางแจ้ง อร่อยแลสนุกดี กินกลางวันแล้วลงจากเขาถึงอาละ-เซียว อ่าวอาละเซียวนเป็นตำบลเดียวซึ่งได้เห็นหาดทรายยาวใหญ่ตลอดอ่าว เขาว่าเป็นที่สำหรับคนมาอาบน้ำ เพราะเป็นที่ไม่มีศิลา น้ำตื้นเดินออกไปได้ประมาณครึ่งไมล์ ยังไม่ถึงน่าอก เพราะเหตุที่น้ำตื้นเช่นนี้ คลื่นจึงไม่สาดก้อนกรวดขึ้นมาเป็นหาดกรวดเหมือนที่อื่น ๆ ไม่มีปลาและสัตว์ร้ายอย่างหนึ่งอย่างใดเลย พื้นขนยกก็เป็นทรายตลอดอ่าว มีหมู่บ้านเก่า ๆ อยู่ข้างริมน้ำ แต่ทำขึ้นใหม่มาก มีโฮเตลเขื่อง ๆ อยู่ริมถนนโมเตอคาร์ซึ่งเขาตัดอ้อมเมืองเก่า ในระหว่างแหลมท้ายคุ้งอาละเซียวนี้ ต่อกันกับอาลเบงคัล มีเกาะกลมอยู่เกาะหนึ่ง ซึ่งแลเห็นแต่เมื่อแรกมาตามทางรถไฟเรียกว่า กาลินาเรีย แปลว่าเกาะไก่น้ำ เป็นเกาะไม่มีต้นไม้ใหญ่ มีเขาสูง เดิมเป็นของผู้มีตระกูลในเมืองนี้ แล้วขายในราคาถูก ๆ มีผู้ซื้อไว้ไปสร้างตึกรามขึ้นใหญ่โต ที่ได้ชื่อว่าเกาะไก่น้ำนั้น ตามชื่อนกอย่างหนึ่งซึ่งมีชุกชุมในเกาะนั้น เรียกกันว่าไก่น้ำ ได้ทำถนนหนทางมาก ไม่สู้ห่างตลิ่งก็จริง แต่ดูการไปมาจะประดักประเดิด ไหนจะข้ามเรือ แล้วยังต้องขึ้นเขา ไปอยู่นั้นอยู่ข้างจะเป็นออกถูกปล่อยเกาะ ลงจากสันเขาคราวนี้ถึงอ่าว

---

๑๐ จังหันลมอย่างอเมริกัน ผู้รับเหมาเจาะบ่อถวายกรมหลวงดำรง ฯ ตั้งที่บ่อเริ่มริมตลาดพระปฐมเจดีย์ ดำรัสเรียกว่ามอนิเมนต์ เพราะไม่ใคร่หมุน ภายหลังโปรด ฯ ให้ย้ายมาตั้งที่โรงนาตำหนักพญาไท

อาลเบงคัล เมืองนี้เป็นที่ราษฎรมากเพราะเขาถอยลึกเข้าไปจากทเล ทำไร่ผักต่าง ๆ มีอาทิโรกเป็นต้นเต็มไปจนสุดสายตา แต่ตัวเมืองนั้นไม่ใหญ่โตเท่าใด เป็นเมืองอย่างเก่าถนนแคบ ๆ มีถนนพึ่งจะเริ่มทำขึ้นใหม่ยังไม่แล้ว พระสารสาส์นว่ามีของเก่าที่ควรจะพึงดู แต่ลงจากรถไม่ได้ พอถึงก็ดูเป็นรู้กันเสียแล้ว คนมาล้อมรถแน่น แต่รถจะเคลื่อนที่ก็ไม่ได้ ให้นึกสงสัยว่าการที่ไปตามพระสารสาส์นจะเป็นเหตุให้คนรู้ ได้คอยดูกันอยู่เสียแล้ว แลเป็นวันนักขัตฤกษ์พระเยซูขึ้นสวรรค์ ซึ่งคนหยุดทำงาน จึงมาประชุมกันอยู่ในท้องถนนมาก ตกลงเป็นการที่ไปนั้นเหนื่อยเต็มที ได้หยุดแต่เวลากินกลางวัน นอกนั้นแล่นเรื่อยอยู่เสมอ ไป ๖๐ กิโลเมเตอ มา ๖๐ กิโลเมเตอ ๑๒๐ กิโลเมเตอไม่ได้มีเวลาหยุดจนตัวเขา

หนทางที่ลงไปวันนี้ เรื่องดอกไม้เป็นของเลิกไม่มีผู้ใดปลูกขายเป็นแต่ปลูกสำหรับบ้าน มีงามอยู่แห่งเดียวที่ร้านขายแก่นั้ง กุหลาบเลื้อยขึ้นไปคาดเป็นปะรำดอกแดงไปทั้งนั้น มีสวนออลิฟงามอยู่บางตอน แต่โดยมากเป็นที่ไม่ได้ปลูกอะไรเต็ม ดูเป็นศิลาพังกระจาย เขาว่าเป็นผลแห่งแผ่นดินไหวประมาณ ๒๐ ปีมาแล้ว มีโพรงที่ขุดลงไปเอาศิลาลายลึก ๆ อยู่ริมทาง มีโรงทำปูนซีเมน ทำอิฐ ทำส้าย่ การเดินทางอยู่ข้างจะขัดข้องด้วยเรื่องรถไฟผ่านทางมาก เพราะเหตุว่าคำสั่งของเจ้าพนักงานรถไฟกำหนดว่ารถจะผ่านเวลานั้นเวลานี้ ผู้รักษาก็ยึดหนทางล่วงน่าไว้หน่อยหนึ่ง แต่ธรรมดารถไฟอิตาเลียนไม่ใคร่จะตรงเวลา เดินเคลื่อนคลาศเสียจนชินชอฎานาม ช้าผิดเวลาถึงสองชั่วโมงก็มี ประตูก็ยึดสองชั่วโมง รถไปค้างกันอออยู่ริมทาง แต่พ่อไม่ใคร่จะถูกค้างนานถึงเช่นนั้น ถ้าติดที่ไหนก็ถือกล้องลงไปเที่ยวถ่ายรูป ไปดูยายกับตาเผ่าโรงข้าง การที่จะเยี่ยมยืนนั้น มักจะอยู่ในมือผู้หญิง ผู้หญิงนั้นแต่งตัวสีเขียวคราม สรวมตั้งแต่คอลงไปตลอดเป็นกระโจมด้วย สรวมหมวกสานเหมือนหมวกกระลาสี แต่ยอดสูง

รูปทรงถ่ายเวลากระบวรเสด็จรอผ่านทางรถไฟ

คาดผ้ารอยหมวกเปนผ้ากรมรถไฟ ถ้ารถไฟจะมา ยายนั่นเข้าขี้ ขี้อันโตกว่าขี้ของเราอีก แต่งตัวสกปรกพิลึก พวกเราเรียกยายเช่นนี้ว่ายายแหม่มเข้าขี้ ลางคนแกก็ใจอ่อน เห็นเราไปคอย "เปน[๑๑]" อยู่นาน ๆ เข้าคอให้คีย์เปิดให้ แรกทีจะรู้ว่าแกจะโมยเปิดได้นั้น พ่อเดินลอดออกทางที่สำหรับคนลอดข้างประตูจะไปถ่ายรูปฟากข้างหนึ่ง แกเห็นต้องตะแคงตัวประคักประเคิด แกเลยเปิดให้ ซ้ำปล่อยให้รถข้ามด้วย คราวนถงทอน ไปสกิด ๆ เข้าหน่อยแกก็เปิดให้ เราก็เคยตัว ถึงไหนสกิดที่นั้น สำเร็จทุกคราว เว้นไว้แต่ยายต้นทางที่ไปจากซันเรโมแกเคร่งจริง ๆ เราก็เข้ากรรมไปถึงประตูนั้นเปนคิดทุกที คราวนี้ไปสกิดสเกาอย่างไรไม่ตกลงแล้ว เคยจอดที่นั่นจนจดไม่มีอะไรจะดู เลยเข้าเรสเตอรองต์คนจน เรสเตอรองต์นี้ ผู้ที่เข้าไปในโรงเปนคนที่ไม่มีเสื้อชั้นนอกใส่แต่เสื้อกั๊ก ถ้ามีเสื้อชั้นนอกไม่มีเสื้อกั๊ก นุ่งกางเกงผ้าเขียวคราม เสื้อผ้าเหลือง ๆ โดยมาก ในนั้นตั้งม้า อย่างม้าเลยงทหาร แลมีอะไรต่ออะไรเหล้ายาของกินตั้งรก เจอกำลังนั่งซดอะไรกันอยู่ พอเราเข้าไปถึง เจ้าของโรงก็ต้อนรับ ถึงลากผ้าปูโต๊ะออกมาปูให้ เราก็รับเรียกของกินตามแต่เขาจะเอาอะไรมาให้ ของที่เอามานั้นมีซุยต้มเนื้อวัว กับลูกเดือย เวลาจะกินเอาเนยแข็งป่น ๆ โรย อย่าข้างจะอาการหนักไม่มีรสอร่อยในนั้นเลย แต่เปนซุยอย่างดีของเขา เพราะวันนี้เปนวันนักขัตฤกษ์ อีกอย่างหนึ่งมีมันสดิวกับเนื้อวัวชนิด ๆ เพื่อจะให้เปนการดีเจ้าของโรงเอาหมูแฮมที่ขนเปนก้อนออกมาหั่น แต่ไม่ใช่ของที่ราษฎรกิน มีกะเทียมเจืออยู่ในนั้นมาก มีมะเขือเทศที่ทำเหมือนอย่างที่จะลงกลักแต่เปนของสด สำหรับเจือในอาหารอะไร ๆ ทุกอย่าง เช่นซุยก็เจือได้ สดิวมันก็เจือได้ ถ้าเจือมากก็อร่อยขึ้น สดิวมันนั้นพอจะใช้ได้อยู่ ได้ชิมอย่างละนิด ๆ แล้วยกให้เปนของเลยงพวกทำงานที่พากันเข้ามาในที่นั้น พ่อได้เชิญให้นั่งโต๊ะ

---

๑๑ เปน เปนคำแผลง หมายความว่า ต้องรอช้าไม่รู้กำหนด

เดียวกัน แต่ปล่อยให้เขากิน ซื้อเหล้าให้ด้วย ได้ให้รางวัลตาเจ้าของโรงด้วย อยู่ข้างปลื้มกันทั้งหมด คำนับให้พร เรื่องอาหารชาวเมืองได้ไล่เลียงแล้ว เวลาเช้ากินกาแฟกับขนมปังทาเนย เวลากลางวันราวเที่ยงกับบ่าย ๕ โมง ฤๅค่ำ กินอาหาร อาหารนั้นไม่ใช่เนื้อสัตว์เลย ต่อ ๗ วันครั้งหนึ่งจึงเจือเนื้อบ้างเล็กน้อย ฤๅเปนนักขัตฤกษ์ จึงกินเจือเนื้อ เนื้อที่เจือนั้นน้อยที่สุด จนเราเกือบจะไม่รู้สึก อาหารปรกตินั้น เอาหัวหอมต้มกับน้ำมันออลิฟ ไม่ใช่น้ำมันเนย เขาว่าน้ำมันออลิฟนี่ดี เหมือนกับทำกับเข้าด้วยน้ำมันมะพร้าว คราวนี้มีผักอะไร ๆ ใช้ได้ทุกอย่าง เอารวนกับน้ำมันแล้วจึงกรอกน้ำลงไปต้มจนผักเปื่อย แล้วกินกับขนมปังเท่านั้นเสมอ เหมือนกันทุกวัน ถ้าจะผลัดเปลี่ยนก็เปลี่ยนผัก เปนผักโน่นบ้างนี่บ้าง อีกชั้นหนึ่ง ซึ่งไม่ต้มซุปกิน ก็ใช้หอมจิ้มเกลือกินกับขนมปังเท่านั้น เนยเหลวก็ไม่ใคร่ใช้ ใช้เนยแข็ง โรยในอะไร ๆ ใช้ได้เท่ายาทั้งหลาย พิเคราะห์ดูมันก็ไม่ผิดกับเจ๊กอย่างไร แปลกแต่เจ๊กใช้น้ำมันหมูแทนน้ำมันออลิฟ ก็อยู่ในฐานรวนผักแล้วเอาน้ำเจืออย่างเดียวกัน อีกอย่างหนึ่งก็เจ๊กกินเข้า นี่กินขนมปัง เมื่อว่าไปตามจริงแล้ว ดูเหมือนเราเข้าใจว่าฝรั่งกินเนื้อสัตว์เสมอ แต่ที่แท้ราษฎรคนจนไม่มีใครได้กินเนื้อสัตว์ ไทยเราเองอีกกินปลาเสมอ มากกว่าคนต่างประเทศ ถึงวิหมอห้าม มันก็ลงรอยห้ามของแสลงคือสัตว์สี่เท้าสองเท้า ถ้ากินผักมาก ๆ แกก็ชอบ รถไฟมาเปิดทางแล้วกลับ มาถึงที่อยู่รู้สึกตัวเขา ออกจะใคร่เดือดร้อนอยู่บ้างในเรื่องไม่ได้รับหนังสือ แลไม่แน่ใจว่าหนังสือที่ส่งไปจะถึงฤๅไม่

วันนี้เปนวันที่กำหนดใจไว้ว่าจะจบตอนหนึ่งจะส่งหนังสือไปให้ทันเมล์วันอาทิตย์ ครั้นจะส่งวันศุกรกลัวจะไปคลาศเคลื่อน จึงขอยุติลงไว้เพียงเท่านี้ ออกหาวนอนเต็มที

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระบรมรูป ซึ่งมองซิเออ ดุรง เขียน

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๔

คืนที่ ๔๕

เมืองซันเรโม

วันศุกร์ที่ ๑๐ พฤษภาคม ร. ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

วันนี้เวลาเช้าไปเขียนรูป มองสิเออดุรังได้ตั้งต้นร่างรูปใหญ่ขึ้นไว้ด้วยถ่านเข้าทีมาก วันนี้แต่งตัวครึ่งตัว แต่ที่จริงเขียนไนยตาอย่างเดียวที่เป็นข้อสำคัญที่แกร้องว่ายากนัก ถ้าจะแก้แต่ตรงตาอย่างเดียวไม่ยักเหมือน ต้องแก้ทีอน ๆ เข้าไปหาไนยตา วันนี้เกือยจะว่าแล้วได้ ข้อที่ต้องแต่งตัวนั้น เพราะถ้าแต่งตัวธรรมดาแกว่ารัศมีไม่รุ่งโรจน์เหมือนแต่งเต็มยศที่มีบัตรตราประกอบ ถ้าแต่งตัวเข้าด้วยแล้วดูพลุ่งโพลงรุ่งเรือง จึงต้องแต่งตัวทุกวัน น่าอกแกก็ร้องว่ายากเพราะมีบัตรมีตรามีเสื้อครุยมีสายสร้อยรุงรังมาก แต่งตัวทุกวันทุกวันจนเมื่อยหัวไหล่ คอก็ต้องบิดแขงอยู่ข้างหนึ่ง คราวนี้เห็นจะค่อยร่วมเข้าสักหน่อย

เวลาเที่ยงขึ้นรถโมเตอคาร์ไปนีศ วันนี้ไปสามรถ ขอยืมตาประโรครถหนึ่งลูกเอียดเล็ก ลูกตัว แลเอียดน้อยกับตุ๊กไปด้วย ทางที่ไปก็ผ่านออสเปดาเลตติ ขอร์ดิเครา เวนติมิเกลีย เมนโตน ไปจนกระทั่งต่อแดนมอนาโค แต่แยกไม่เข้ามอนติกาโล เลี้ยวขึ้นไปทางขนเกือยถึงยอดเขา ซึ่งเป็นที่ปลูกต้นออลีฟแลต้นสน บ้านเรือนมีห่าง ๆ แลลงมาข้างล่างเห็นเมืองเมนโตนงามเหลือเกิน ต้องหยุดถ่ายรูป ถนนช่างดีประเสริฐเสียนี่กระไร เหมือนโต๊ะบิลเลียดทั้งอยู่ยอดเขาเช่นนั้น ผิดกันกับข้างแถบอิตาลีมาก ไปจนเยืองมอนติกาโลหน่อยหนึ่งเห็นมอนติกาโลแลมอนาโคตลอด งามเหลือเกินอีก ได้หยุดถ่ายรูปอีก ที่ขน

ยอดเขาเหนือมอนดิกาโลมีที่ทำศิลามาก ถัดนั้นไปผ่านแคปมาตัง เปนเมืองท่าของฝรั่งเศส แลเห็นอยู่ที่เชิงเขาเปนแหลมยื่นออกไปมีที่คอด ผ่านตึกดินแลบ้านเรือน คราวนี้เลยขึ้นขนยอดเขาข้ามไปเห็นแวลเล คือหว่างเขาข้างฝ่ายเมืองนีศ ได้หยุดพักกินกลางวันที่นั่น มีตาแก่กับหลานสองคนออกมาหา ว่าอายุ ๖๘ แต่ดูคร่ำเต็มที สรวมเสื้อขาดทั้งกักทั้งชั้นนอก ปล่อยร่องแร่งตามบุญตามกรรมเก่าคร่ำเหลือเกินเหมือนผ้าขรุว ว่ามาอยู่กับลูกชายซึ่งรับจ้างเขาเผ้าสวนผัก ลูกแลลูกสะใภ้ไปทำงานจึงเหลือแต่หลาน ไร่ที่ทำอยู่แถบนั้นเปนไร่หอมแลอาติโช๊ก เด็กนั้นให้ขนมขบกินเหลือ ๆ แลของกินอะไรกินปลิม ตัวตาแก่เองก็ต้องการอย่างยิ่ง ขวดน้ำ ขวดเหล้าเศษขนมขบ กระดูกเศษผักเก็บห่อไปหมด ดูจนเหลือจนน่าสงสารจริง ๆ ของกินวันนี้มีไก่เนื้อโคเค็มไส้กรอก เครื่องแกล้มที่กินก่อนอาหารสลัดกุ้งสด หาผักกาดแดงแลใบสลัดที่ขนเขานั้นเพิ่มเติมไปเช่นนั้นไม่ว่าอะไร ๆ มันชวนจะอร่อยอยู่หมด กินขนรถข้าง นั่งอยู่ขนพนักข้างถนนข้าง ยืนกินข้าง อิ่มเหลือที่จะอิ่ม ลูกไม้ของหวานก็เก่ง ๆ ลูกเชอรีแลลูกองุ่นถูกหวานจริงเข้าทั้งสองอย่าง ลูกแปร์ก็กำลังอร่อย ออกจากที่นั้นเปนขาลง คือลงไปเมืองนีศนั้นเอง

เมืองนีศเปนที่ราบกว้างใหญ่ตั้งอยู่ในหว่างเขา แลเห็นยอดเขาซับซ้อนกันในที่สุดตาก็เห็นเขาอาล์ป ซึ่งมีน้ำแข็งหุ้มอยู่บนยอด วันนี้ร้อนถึงอยู่ในกลางแดดออกจะมีเหงื่อ ลงไปถึงนีศเวลาบ่าย ๓ โมง เวลาอยู่ข้างจะน้อยเต็มที เพราะเหตุที่ติดเขียนรูปเสียเปนครึ่งวัน ถ้าได้ออกจากที่นเวลา ๔ โมงเช้าจะมีเวลาเที่ยวมาก นี่ต้องตัดตลานไปเข้าห้าง เพราะตั้งใจจะไปซื้อของทำฉลากในวันเกิดลูกเอียด แต่เพราะเมืองนีศเปนเมืองใหญ่เอาอย่างปารีสทุกอย่าง ลดส่วนให้เล็กลงหน่อยเท่านั้น แลเห็นได้ทันทีว่าเปนเมืองฝรั่งเศส จะสงไสยว่าเปนเมืองชาติอื่นไม่ได้ การที่พ่อไปนั้นใคร ๆ ก็รู้หมด เพราะโปลิศลัยตามไป แลโปลิศ

ว่องไวจริง ๆ เราแยกกันไปเที่ยวพวกละสองคนสามคน พ่ออยู่ที่ไหน ถามกันภาษาไทยมันก็ชี้ขอกได้ แรกไปเข้าร้านที่จะมีคนมุงที่ประตู ยายเจ้าของร้านออกมาเอ็ดเสียประเดี๋ยวเดียวคนกระจายหมด ดูแต่ดูเฉย ๆ เดินผ่านไปผ่านมาไม่ตอม โผล่เข้าไปร้านไหนมันมาเยสเตทั้งนั้นทุกร้าน ทั้งยังไม่ทันซื้ออะไร ข้อที่จะปลอมนั้นเป็นพ้นวิไสยมันไวเหลือเกิน แต่เมืองใหญ่ ๆ เช่นนี้หลบหลีกง่ายไม่เหมือนเมืองเล็ก ๆ เช่นอาลเบงคัล พอรู้กันชื่อเดียวก็มาหมดเมือง นี่มันต่างคนต่างไป ๆ มา ๆ มีเวลาซื้อของอยู่เกือบจะไม่ถึงชั่วโมง ถึงอย่างนั้นจะกลับมาก็ค่ำ รถผ่านด่านจำจะต้องผ่านกลางวัน ก็เป็นอันหมดตำราต้องกลับทางรถไฟ ส่งหม่อมนเรนทร์ไปซื้อตั๋ว พวกเราไปหาน้ำชากิน รถโมเตอคาร์ก็ต้องปล่อยกลับมาเสียก่อนแล้ว ที่ไปกินน้ำชานั้นก็ถูกชาวร้านแนะนำ อ้ายคนที่นั้นช่างอิดเสียจริง ๆ ไปนั่งคอยเปล่า ๆ อยู่เสียเป็นนาน จนเหลือเวลาสัก ๑๐ มินิตจะต้องไปสเตชั่นจึงได้น้ำชามากิน หม่อมนเรนทร์มาถึง ๘ มินิต ได้ตักเกตแลได้รถข้างมา ก็ต้องไปสเตชั่น ข้อที่ต้องตะกลามกินน้ำชานั้นเพราะรถออก ๕ โมง ๒๕ จะถึงซันเรโมยามหนึ่งกลัวจะหิว ยังจะต้องเปลี่ยนรถที่ต่อแดนตำบลเมืองเวนติมิเคลีย รถอิตาลีอาจช้าเวลาได้ตั้งสองชั่วโมง ถ้าไปถึงเลื่อนไปเป็น ๔ ทุ่มฤา ๕ ทุ่มอาการจะหนัก แต่ครั้นไปถึงสเตชั่น เป็นอันได้ความว่านาฬิกาเราเรวไป ๕ มินิต เราไปถึงเรวกว่าเวลาด้วย จึงต้องคอย แต่ที่จริงพวกเด็ก ๆ อยากให้พลาดรถไฟจะได้นอนอยู่ที่นี่ เที่ยวเล่นให้สนุก เราขึ้นรถไฟเฟิสต์คลาสห้องเดียวกันหมด มาหยุดตามสเตชั่นต่าง ๆ นับว่าเป็นชั่นอย่างใหม่งามดีอยู่เสียแต่เข้าถ้ำย่อย ๆ เต็มที มืดร่ำไปแลเย็นมอม หมดแสงแดดเวลาเกือบทุ่มครึ่ง หยุดถ่ายรูปที่มอนาโค ๒ ทุ่มถึงเวนติมิเคลียที่ต่อแดน เขาว่ารถจะต้องหยุด ๒๐ มินิต ตกลงกันว่ากินเข้าเสียเห็นจะดี พ่อเจ็บคันเดินช้าไป แรก

ลงจากรถเขาไม่รู้ว่าใคร เกณฑ์ให้เดินอ้อมเสียออกงอม เข้าของว่ากับเข้าจะได้เคี้ยวนั้น แต่ที่ไหนนั่งคอยเสียเปนนาน อีก ๑๐ มินิตรถจะออกจึงได้กับเข้าต้องตัดเสียสองสิ่ง คงกินแต่บีฟสเตกกับไก่แลสลัด รพีมาทางรถโมเตอคาร์ปล่อยให้ล่วงน่าไปรับซันเรโมสองหลัง แวะซื้อขนมที่เมนโตนใส่หีบ มาตักรับที่เวนติมิเคลีย เผื่อว่ารถไฟโยเยมากนักจะได้ขึ้นโมเตอคาร์คลำไปมืด ๆ เพราะพ้นด่านแล้ว พอกินกับเข้าจานที่สองก็หมดเวลา ต้องไปขึ้นรถไฟ ได้ฉันขนมทรพีเอามานั้นเปนของหวาน ที่แท้อ้ายลูกไม้ในรถไฟก็ดี โฮเต็ลก็ดี มันส้มเปรี้ยวกล้วยก้างทั้งนั้น[๑] แต่ถ้าเปนกล้วยก้างจะไม่มีความน้อยใจ นี่เปนแอบเปอลอ่อนแทนกล้วยก้างร้ายหนักไป กว่าจะมีดสนิทเกือบยามหนึ่ง พอมีดถึงสเตชั่นใดมีคนขานชื่อเหมือนร้องหวย เสียงดังแกว่งบอร์ดเก๊หรา ออสเบ่าเลตสั้นเร้โหม่เปนที่สุด ถึงกันเท่านั้น กรมสมมตหยุดกินเข้าที่แห่งเดียวกันนั่นเอง แต่เคราะห์ร้ายแกต้องหยุดเปนชั่วโมงหนึ่ง เมื่อขาจะออกมาจากโรงที่กินเข้าเหลืออีกมินิตเดียว ออกหนักใจกลัวจะต้องเดินอ้อมสเตชั่นจะขึ้นรถไม่ทัน ลงปลงกันว่าเห็นจะต้องกลับโมเตอคาร์ แต่ที่ไหนพอเดินออกมาคำนับกันเปนแถวเปิดทางให้ออกมาตรงนั้นเอง กลายเปนพระราชา เหตุด้วยเจ้าโปลิศลับที่ตามไปตั้งสุกหมด ที่นศึกถึงสับปรีเฟมาส่งเสด็จว่าปรีเฟไม่อยู่ มาถึงยามหนึ่งแล้วยังต้องอาบน้ำเพราะเยอนมอมเตมที วันนี้ได้รับโทรเลขเจ้าแผ่นดินอิตาลีต้อนรับแลว่าจะไปเวนิศ เปิดเอกสิบิเชน

คำที่เรียกว่าริเวยรา คือเมืองแถบนี้นั้น แปลออกแล้ว ริวาใช้ว่าเปนท่า คำว่าริเวยรา ช่างแปลตรงไม่คลาศเคลื่อนกับคำว่าปละท่าของเราเลย ปละท่านี้ยังใช้อยู่ในเมืองสงขลาแลเมืองอื่น ๆ ข้างใต้ แต่ในกรุงแต่ก่อนคงเรียกเหมือน

---

๑ คำว่าส้มเปรี้ยวแลกล้วยก้างนี้ ติดมาแต่ครั้งเสด็จชะวา เพราะโฮเต็ลที่นั่นมีแต่ส้มเปรี้ยวกับกล้วยมีแกนเปนก้าง ไม่มีผลไม้ที่น่ากิน

เสด็จประพาศตามถนนในริเวียรา

กัน เช่นเรียกว่าประทาคูจาม ทาคงจะตกเอก เมื่อตกเอกเสียแล้วจะอ่านว่าปละทาก็ไม่ได้ความ จึงได้แก้ ล ไปโดยเดาว่าคนจะเรียก ร เป็น ล เป็นประทา ปละท่า คงจะอยู่ข้างท้ายเมืองทิศใต้ริมทเล จึงได้เห็นว่าตรงกันกับริเวียรา วันนี้กลับมาช้ากว่าเมื่อวานนี้ แต่รู้สึกเหนื่อยน้อยกว่า เพราะมีเวลาหยุดกระเทือน เยนตราร้องว่าลงจากโมเตอคาร์หูอื้อไม่ได้ยินอะไร ขี่ไปนานๆ ก็ออได้บ้าง ฝุ่นแลเต็มที รถเบ็ดซึ่งเยนตรากับหม่อมนเรนทร์ตามไปข้างหลัง ได้ฉายาว่ารถโนรา เพราะถึงที่ไหนหน้านวนขาวเหมือนผัดฝุ่น แต่หลวงโสภณ[๒] ผู้ขับเองนั้นร้ายกว่า มันจำเภาะขับที่จมูกแลปากมากกว่าที่อื่น แลดูเหมือนใส่หน้ากาก วันนี้มาถึงซันเรโม เห็นรถกระจกแตกทั้งสองข้าง แลฝุ่นเต็มไปไม่มีที่เว้นว่างถูกเข้าที่ไหนดังอีดอาดไปหมด

วันนี้เขาเอาต้นไม้มาตั้งในห้อง แลดูหมายว่าเอาดอกพุทชาดเสียบก้านต้นประดับจีน อย่างที่เคยเล่นกันในงานกอก แต่ไม่ใช่ มันเป็นเอง ก้านเขียวเป็นเส้นๆ มีดอกขาวติดเป็นระยะซอยกลีบริงๆ เขาจดชื่อผูกมาว่ายินิสตา โมโนสเปอรมัน (ดาฟริค) พรรณพริก ตุ๊กชื่อมาได้ ๑๐ อย่าง ได้สั่งให้ส่งเข้ามาว่ามีเมล็ดขายอยู่ที่ไหนบ้างเขียนหลายอย่าง แต่พ่อยังไม่ได้ดู บริพัตรนั่ง "เป็น" อยู่ที่ช่างเขียนเลยไถลไปดู ชื่อโปสต์การ์ดมาให้ ก็เขียนดี แต่ว่าไม่เหมือนเพราะขนาดมันเล็กไปมาก พอเห็นเป็นเค้าได้

คืนที่ ๔๖

วันเสาร์ที่ ๑๑ พฤษภาคม

วันนี้ตื่นระยมมาก โทษถึงไม่เปลี่ยนเกือกจะเดินไม่ได้ จึงได้คิดจะไปหาเกือก แต่ครั้นจะไปรถโมเตอคาร์ก็ใกล้นิดเดียว แลคนมันชินหน้าที่โมเตอคาร์

---

๒ หลวงโสภณเพ็ชรรัตน ก๊ โสภะโณดร (เดี๋ยวนี้เป็นพระโสภณเพ็ชรรัตน)

เสียแล้ว จึงคิดจะไปรถม้าให้แปลกเสียสักที ห้ามไม่ให้ใครไปตาม ไปแต่ชายบริพัตรกับชายอรุพงษ์ ตรงไปร้านเกอกทีเดียว มีแต่เกอกอเมริกันทั้งร้าน เปนการจำเปนที่จะต้องใช้ ได้ซื้อสามคู่ แต่ต้องเอาใหญ่คู่หนึ่งเล็กคู่หนึ่งทั้งสองอย่าง เพราะเหตุว่าเวลาตื่นเช้าต้องใส่ใหญ่ ๆ ไปก่อน เมื่อหายเช้าจึงจะทิ้งใหญ่ใช้เล็ก แต่คนก็รู้มาคอยตอมอยู่น่าร้าน ที่จริงเขาว่าไม่ว่าใครสุดแต่ไปตามร้านเหล่านั้น คงสงไสยว่าพระราชาทั้งนั้น คงจะมีคนตอมอยู่เสมอ กลับมากินเข้ากลางวันแล้วไปที่ช่างเขียน เคานเตสที่มาเขียนรูปมาคอยหา รูปร่างแกสรวยกว่ารูปที่ตาพริ้งคอมากอดที่เขียนเปนอันมาก ดูตาพริ้งออกข้างมีศรัทธามาลามาก ที่แกจะไม่ต้องเสียเงิน กระซิบกับจรูญไว้ว่า อยากจะเชิญเสด็จเสวยน้ำชา แต่จรูญผัดไว้ว่าจะต้องกราบทูลก่อน พวกพ้องแกมาก คงจะอยากโซว่าเก่งฤๅไม่เชิญเสด็จได้

การเขียนรูปวันนี้แต่งครึ่งตัว แกเขียนด้วยกระดาษแผ่นเล็กเฉภาะแต่ที่มือเท่านั้น ถูกถือคทาเสียจนเมื่อยแขนแล้วเมื่อยแขนเล่า ลงปลายแต่งรูปครึ่งตัวอีกหน่อยหนึ่ง แล้วเปนอันสำเร็จ พรุ่งนี้จะได้ลงมือเขียนเครื่องแต่งตัว แกตั้งตุ๊กตารูปหุ่นไว้ ขอให้คนนำเสื้อไปสวมรูปหุ่น แล้วให้นั่งเฝ้าอยู่นั้น จะลงมือแต่เช้าสามโมงครึ่ง ส่วนรูปใหญ่ได้ร่างด้วยถ่านในแผ่นสังกะสีไปกว่ารูปที่เขียนน้ำมันไว้ เพราะแกได้พิจารณาถ้วนถี่ ใครโผล่เข้าไปเห็นร้องว่าเหมือนทุกคน ที่ถ่ายไว้เดี๋ยวนี้คือครึ่งตัวรูปหนึ่ง เต็มตัวเล็กไม่ได้เขียนหน้ารูปหนึ่ง มือแลท่อนบนเอวรูปหนึ่ง เท่านี้พอที่จะเขียนได้ ข้ออัศจรรย์ของตานี้อายุ ๖๐ เลยไม่ได้ใช้ไม้พาดมือเลย เช่นกับเขียนในยตาแต้มเข้าไปมือลอย ๆ ทั้งนั้น ไม่ได้สั่นเลย แกอธิบายว่าเพราะเหตุที่ชอบเล่นแทงตาย ซึ่งแกจะไปเมืองโรมนั้น เพราะแกเปนครูแอคคาดามีของช่างเขียนฝรั่งเศส ซึ่งให้มาตั้งเขียนอยู่เมืองโรม

เสด็จประพาสที่ริเวียรา

มีด้วยกันหลายชาติ ช่างเขียนแข่งฝีมือกัน ถ้าใครได้ดีกว่าเพื่อน รัฐบาลให้เป็นนักเรียนหลวงมาหัดเขียนที่เมืองโรม เดี๋ยวนี้ฝรั่งเศสมีอยู่ ๒๔ คน สองเดือนแกต้องมาเมืองโรมครั้งหนึ่ง แต่ที่ทำงานสตูเดียวของแกอยู่ที่ปารีส กลับมาบ้าย ๔ โมงหย่อนสักเล็กน้อย กินน้ำชาแลพูดกับเพื่อนซึ่งหายมาวันนี้ เซอแปตริกแมนซันแนะนำให้ไปรักษาตัวที่เมนโต ถ้าหายหนาวแล้วให้เลื่อนขึ้นไปเมืองโคโมในสวิตเซอแลนด์ ลงปลายไปไยรตัน ถ้าถึงฤดูหนาวยังไม่หายสนิท ให้ถอยลงมาอยู่แถบริเวียราอิก ตัวออกจะฉุน ๆ ว่าเมื่อไรมันจะเรียกว่าหาย มิสเตอเอลเลคริ[๓] นำแผนที่ท้องพระโรงมาให้ดู แล้วลงไปเดินเล่นในสวน พยาบาลโรคน้องชายเต้นผางอยู่ข้างหลัง ให้การเรื่องเสาธง นึกว่าแกเป็นกุลี ต่อแกเรียกพี่จึงรู้ว่าแกเป็นน้อง ครั้งตาปะโรคพมากเหมือนกุลีอีก แต่งตัวตามบุญตามกรรม ผ้าผูกคอก็ไม่ต้องผูก เอาสอดห้อยมาเฉย ๆ แกนกสนุกอะไรขึ้นมาตั้งเสาธงที่หลังเขื่อนซึ่งยกเป็นเกยไว้สูง อุทิศเอาเกยนั้นเป็นสพานในเรือไฟ ปีกเสากระโดงลงไปข้างหลังมีเสาชี มีเพลาขวางหลังโยงเชือกรอกอย่างเรือ มาเต้นให้การเอ็ดอยู่ที่นั่นทั้งสองคน วันนี้จวนจะแล้ว แกว่าแกจะชักธงช้าง หมายว่าไม่มีจะให้นายมุ่ยเขียนให้ แกว่าแกส่งไข่ทำที่เมืองโรมได้สำเร็จมาแล้วแต่ยังไม่ได้ฤกษ์ที่จะยก แกจะไว้ยกต่อพรุ่งนี้ ฤกษ์อะไรของแกก็ไม่รู้ ครั้นกลับขึ้นมาแล้ว บริพัตรกับอุรุพงษ์ลงไปจัดการอย่างไรเห็นยกธงขึ้นสำเร็จ เป็นอย่างเล่นเสาธง อย่างเรา ๆ เล่น วันนี้เห็นใส่หมวกที่แกให้ปลมมาก วันนี้บอกว่าเตรียมเรือไว้สำหรับจะให้ลงไปจับปลา บ้านต่อไปอีกก็เป็นบ้านของตาอีก มีสพานเหล็กยื่นลงไปในทเลจนถึงน้ำลึกถึงสองสพาน มีเรือกระเชียงแขวนหย่อนขึ้นลงได้ ตามความสัตย์ความจริงแกเป็นเศรษฐี แกจะเล่นอะไรก็เล่นตามใจ

---

๓ มิสเตอเอลเลคริ ชาติอิตาเลียน เป็นนายช่างกรมสุขาภิบาลอยู่ในกรุงเทพ ฯ เวลานั้นลาไปเยี่ยมบ้าน

ไม่เสียดมเสียดาย เว้นแต่อย่างไรอย่างไรก็ต้น ตัวเองก็ไม่แต่งตัวให้ดีขึ้น ไม่ทำท่าทางเป็นผู้ดี ไว้ท่าไว้ทางเป็นชาวอเมริกันฟรีเรอย

ค่ำวันนี้เชิญมองสิเออคุรังแลมากอตติมากินเข้าเย็น พูดกันถึงเรื่องเชียนๆ แกแนะนำรูปเชียนที่ซาลองคราวนี้ว่าดีอยู่แผ่นหนึ่ง แกให้ไปตาม ตาคุรังนี้ได้ตรามาก แขวนเป็นรนาว น่าอกก็ติดถึง ๔ ดวง

วันนี้จัดของแบ่งสำหรับที่จะเดินทางต่อไปจากที่นี้ ออกนกเสียดายเรือนเช่าทั้งเดือนได้อยู่ครึ่งเดือนเท่านั้น แต่นี้ต่อไปจะเป็นสัญจร อยู่ตามโฮเตลแห่งละวันสองวัน จนกระทั่งถึงบาเดนบาเดน ได้เช่าบ้านไว้อีกแห่งหนึ่ง คงจะได้อยู่ช้ากว่านี้สักหน่อย ยกครัวแลบ่าวที่นี่ไปรับที่บาเดนบาเดน ถ้าอยู่ที่นี่สักเดือนหนึ่งเห็นจะมีคนคุ้นเคยกันมากขึ้น นกมีและเลยมีที่จะรู้จัก พรุ่งนี้พวกแตรทหารรับอาสาจะมาเป่าให้ฟัง จะมีการเชิญพวกที่ได้ไปเป็นธุระเรื่องเพื่อด้วย

ขันแต่มหาดเล็กมีเรื่องไม่รู้สิ้น ดูก็เป็นที่น่าสังเวช ทั้งระวังก็แก้ไม่หาย

คืนที่ ๔๗

วันอาทิตย์ที่ ๑๒ พฤษภาคม

วันนี้พระยาชลยุทธ[๔] มาถึง กับมิสเตอแอนเดอซันกงสุลไทยที่เมืองโคเปนเฮเคน นำหนังสือปรินซวัลดิมาแลปรินเซสมารี ชวนให้ไปค้างอยู่ที่วังเบอนสตอฟสองคืน ได้ตอบรับ กะระยะทางซึ่งจะไปเมืองนอรเวเป็นที่ตกลงเรียบร้อย คือคิดจะออกจากโคเปนเฮเคนไปคริสเตียเนียทางเรือ แล้วไปรถไฟจนถึงตรอนเยม

---

๔ นายพลเรือโท พระยาชลยุทธโยธิน เดอ ริชลิว ชาติเดนมารก ได้รับราชการในกรมทหารเรือในเมืองไทยช้านาน จึงออกจากราชการกลับไป

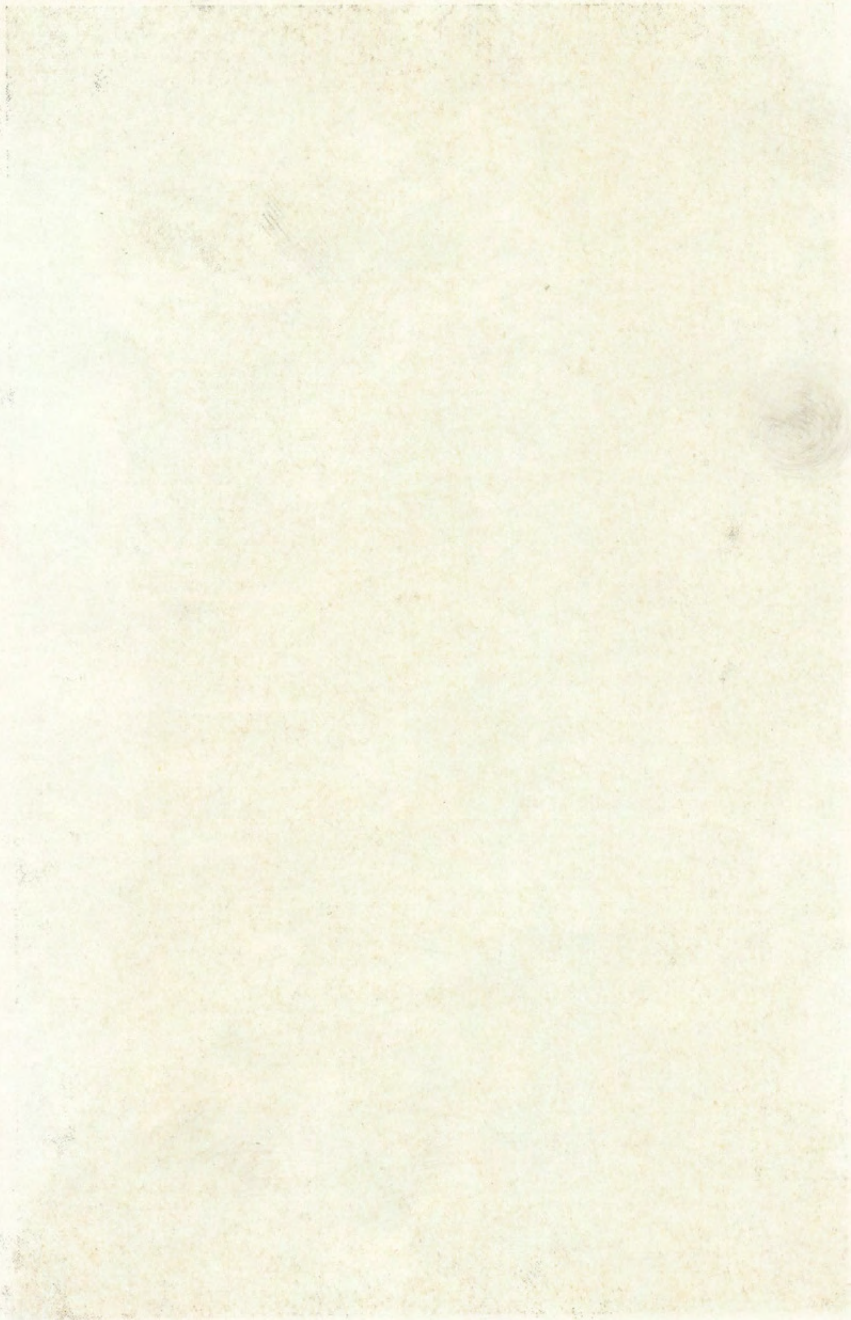
ซึ่งเข้าแผ่นดินขึ้นไปราชาภิเศกคราวนี้ ให้เรืออ้อมไปรับที่ตรอนเยม เพื่อจะย่นเวลาให้เร็วเข้า ด้วยเราไม่มีวันครบเดือนแต่ต้องการจะไปให้มากที่สุด ลงเรือที่ตรอนเยมขึ้นไปนอถเคย์ คือที่สุดแผ่นดินข้างฝ่ายเหนือ แต่ไม่ใช่เข้าไปในอ่ายก้อนน้ำแข็งที่ตัดเรือรุ่งรังต่าง ๆ นั้น นสูงเพียง ๗๐ ดีกรี แต่ถึงที่เราไปทางยกโขมขึ้นไปเหนือเสียที่เดียวได้เปรียบ มีวันที่จะได้เห็นพระอาทิตย์ไม่มีเวลาตกนานขึ้น ถ้าไปทางเรือช้า จะได้เห็นน้อยเข้า เพราะเหตุที่พระอาทิตย์ไม่ตกเช่นนั้น มีแต่ในฤดูซัมเมอ กลับจากนอถเคย์เลยข้ามตรอนเยมมาที่อาเทยว ตามฟยอดต่าง ๆ กล่าวคือเป่นซอกที่เลพรุนไปหมด เหล่านี้ลงมาตามลำดับจนกระทั่งถึงที่สุดเลยข้ามไปเมืองกัล เลยไปเยอลิน การที่จะไปนั้นเช่าเรือยอชชังกฤษชื่อ อัลเบียน แต่มีห้องน้อยต้องแย่ง จะให้กรมประจักษ์แลดีกอยู่ที่ลอนดอนแลปารีส ดีกจะได้ดูทำของ ที่จริงการซึ่งจะไปเที่ยวข้างเหนือนั้นสำหรับแต่คนที่ชอบดูชันะรี เพลิดเพลินชมความงามของสิ่งซึ่งเป่นขึ้นเอง อันไม่ถูกอิยาไศรยของท่านทั้งสองนั้น กรมประจักษ์ก็ชอบเรื่องเครื่องจักรกลไกผสมโน่นผสมนี่ ดีกก็ชอบห้างหอของแจโปกฮา ถ้าไปดูอะไรพรรณอย่างนี้จำไม่ได้ทั้งคู่ เพราะไม่มีความพอใจ ด้วยมันไม่เกิดผลประโยชน์อะไร นอกจากสบายไนยตาเป่นการไปย่ำ ไม่ใช่ไปเที่ยวบ้านเมือง รพีก็ไม่ไป เพราะจะอยู่จัดการเรื่องโมเตอคาร์ต่าง ๆ เหลือนอกนั้นก็เห็นจะพอดีกันกับเรือ เพราะต้องเติมพระยาชลยุทธแลหมอพีสเตอขึ้นด้วย ตกลงเรื่องโปรแกรมแล้วไปดูเขียนรูปที่บ้านมากอตติ วันนี้แต่งตัวรูปหุ่นขึ้นเขียน ลงมือแต่เช้า ๓ โมงครึ่งพ่อไปถึงบ่าย ๓ โมงงวนจะเสร็จ แกทำอะไรดูเสียถ้วนถี่หมด ไม่มีขาดเลย จับแกได้อย่างเดียวแต่เพียงรวิเล็ก ๆ ในสายตพายนพรัตน์ สายแถบช้างเผือกแกไม่เห็น พอยอกก็ตกใจต้องไปเขียนเติม พ่อกำหนดให้ว่าอยากจะให้แล้วเสร็จ

ก่อนเดือนสิงหาคม จะได้ส่งไปทันเฉลิมพระชนม์พรรษา แกก็เห็นว่าที่จะสำเร็จรูปใหญ่ยังไม่ได้ลงสีเลย แกจะไปเขียนที่เมืองโรมที่เดียว นายมากอตติก็ออกความคิดเขียนรูปพ่อกำลังยืนให้ตาดุรังเขียนรูปแผ่นหนึ่งเล็ก ๆ เขียนรูปตาดุรังกำลังยืนเขียนรูปอีกแผ่นหนึ่ง ออกจะไม่ใคร่เหมือน ว่าจะเก็บไว้เป็นที่ระฤกในการที่ไปเขียนรูปที่ห้องเขียนของเขา อยู่ข้างจะปลื้มมาก เอารูปแมวดำที่แกถ่ายมาให้พ่อเซ็นชื่อ สำหรับตัวแก ๒ แผ่น สำหรับฝากไปให้พ่อด้วยอีกแผ่นหนึ่ง

กลับจากที่นั่นเลยไปที่ช่างถ่ายรูป เพราะให้นึกสงไสย ว่านายวันไดก็ก็สูญไป ที่รูปนั้นจะออกใช้ไม่ได้ มีผู้ขอติดค้างอยู่มาก มีมากอตติคนหนึ่งซึ่งได้ขอไว้ก็ยังไม่มีจะให้ ได้ถ่ายรูปคนเดียวสองอย่าง แต่ก็ครั้งนับไม่ถ้วน เพราะเจ้าของเขาไม่อยากจะให้เสีย ถ่ายกับลูกเอียดอีกรูปหนึ่ง ถ่ายหมู่รูปหนึ่ง ก็ครั้งนั้นไม่ควรนับ ออกจากนั่นไปยอร์ดีเครา กินน้ำชาที่แคปโซเตล กลับมาต่อเวลาเย็น วันนี้เป็นวันเกิดลูกเอียด ได้จัดการเลี้ยงที่ชั้นล่างสองโต๊ะ มีคนนั่งถึง ๓๔ ในสวนแขวนโคมกระดาษขาวกับแดง ตามพนสนามหญ้าตั้งกระจุยจุดไฟ มีผู้ให้ดอกไม้มากเต็มไปทั้งเรือนชั้นบนชั้นล่าง ถ้าจะว่ากระบวนดอกไม้แล้วอุดมกว่าเฉลิมพระชนม์พรรษามาก เลี้ยงแล้วรับฉลากสิ่งของที่ไปซื้อมาแต่นี่ค ดูฝรั่งสนุกรับฉลากมากกว่าเรา เพราะไม่เคยพบ รับฉลากกันแล้วมีแตรทหาร แบสะคลิเอร์ คือทหารที่สรวมหมวกขนไก่ ชำนาญในการวิ่งฤาเดินก็เร็วที่สุด นายแตรแต่งเพลงขึ้นโดยเฉภาะ เอามาให้กับรูปของพวกทหารแตรแลดอกไม้กระเช้าใหญ่ เข้าแตรเพลงนั้นแลเพลงอื่น ๆ ทั้งวิ่งทั้งเดิน วิ่งเข้าแตรนั้นไม่ใช่ของเล่น แต่เขาหัดเสียจนชิน ให้เหรียญราชรุจิเป็นรางวัลนายแตร นอกนั้นแจกเงิน แล้วลงไปริมทเลมีพวกชาวบ้านเขาแต่งเรือจุดไฟรอบ ๆ เป็นหลายลำ มีดอกกระจับยิงฝรั่งแลร้อง จุดดอกไม้เพลิงทั้งทสพานน่าบ้านแลที่ฟากตรงกันข้าม เพราะเป็นวันเดือนมืด แสงไฟไม่สว่างออกไปไกล

พระรูปหมู่ ถ่ายที่วิลลาโนเบลซันเรโม

แลดูในทเลเหมือนแม่น้ำ ดอกไม้เพลิงมีดี ๆ หลายอย่าง ที่น่าดูมากกว่าอื่น นั้นคือจังหัน แล้วชื่นเปนตะไล แตกกระจายได้อีก สนุกเกรียวกราวกันจริง ๆ ลงปลายที่สุดจุดดอกมหาดสีแดงให้สว่าง แลเห็นตัวพ่อแล้ว พวกในเรือโห่ร้องเกรียวกราวไม่ใคร่หยุด ต้องแกว่งหมวกรับตามแขย รอแล้วรอเล่า ได้ให้เงินพันแฟรงก์แก่คนจน เปนการตอบแทน ตาย่ะโรคีให้หลานเอารูปตีกหลังนี้มาให้ ได้ให้นาฬิกาเล็กเปนรางวัลไปเรือนหนึ่ง ที่จริงแกเองจริง ๆ มาเดินกร่องแกร่งอยู่รอบ ๆ นี่ร่ำไป ถ้าจะออกปากอะไรคงจะได้สำเร็จทุกสิ่ง ใจดอกว้างขวางแลหรูจริง ๆ

วันนี้จับร้านดอกไม้ได้ตัวตาผู้วิเศษ ที่สำหรับผสมดอกกุหลาบจะให้เปลี่ยนสีสลับกันอย่างไรจะให้ซ้อนให้ลาอย่างไรอยู่ในอำนาจ อาจจะกล่าวได้เหมือนเจ้ากระจ่าง[๕] ว่าทองเหลืองอยู่ในอำนาจ นักเปนกุหลาบอยู่ในอำนาจ แกผสมดอกกุหลาบไว้อย่างหนึ่งซึ่งว่ายังไม่เคยมีเลย จะขอตั้งชื่อกิ่งออฟไซแอม อีกอย่างหนึ่งจะขอตั้งชื่อบริพัตร พรุ่งนี้พ่อจึงจะไปดู รับอาสาจะเอาอะไรได้ทั้งสิ้น ขอเปนเจ้าจำนำต่อไป คราวนี้ได้ส่งเข้ามาแต่ลูกไม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าลูกไข่ รูปร่างเหมือนไข่ไก่ เปนลูกของไม้เลื้อย ได้ผ่าออกดูเห็นว่าท่าทางจะทนเข้าไปถึงยางกอกได้ จึงได้ส่งเข้ามาให้ดูเล่น คงจะหาพืชพรรณไปปลูกได้

วันนี้ได้รับหนังสือใครต่อใครเปนกอง แต่ไม่ได้หนังสือลูกสักฉบับเดียว แต่พิเคราะห์ดูวันที่ลงในหนังสือนั้น เปนปุนเดียวกันกับหนังสือกรมดำรงแลพระยาสุขุม จะส่งโลเลอย่างไรจึงได้แยกกันมานกทอดธุระแล้ว ถึงก็ช่างไม่ถึงก็ช่าง เขียนตะบันไปอย่างนี้ ไม่ถึงกึ๋น มีเวลามาก ไม่ต้องอ่านหนังสือไม่รู้ไม่เห็นเสียสบาย ความจริงพ่ออ้วนชื่นนนแน่แล้ว เห็นจะไม่ใช่หลง ที่รู้สึกมากเวลา

---

๕ หม่อมเจ้ากระจ่าง ในกรมหมื่นกระษัตริยศรีศักดิเดช เปนช่างทำเครื่องทองเหลือง

ล้างหน้า หลังมื้อนูนจนเคยนึกว่าขวม ลองกดดูทุก ๆ วันก็ไม่เห็นยุบ แต่ไม่ได้พูดกับใคร บริพัตรมาเอ่ยขึ้นเองว่ามาเห็นคนที่นอกหลังมือเขานูน ๆ มือเรามันเหยียวแฟยมาเดียวนี้นูนบ้างแล้ว ต้องกันกับความที่พ่อได้สังเกตไว้ คนอื่น ๆ ที่มาด้วยกันอ้วนขึ้นทุกคน อุรุพงษ์เห็นจะยิ่งกว่าเพื่อน แก้มเป่นกะดิก เพราะแกลงมืออ้วนมาเสียแต่ในเรือแล้ว มาถึงทนเข้าแก้มแดง อ้ายการเที่ยวเช่นนี้มันช่างมีคุณจริง ๆ เที่ยวในเมืองไทยถึงจะมีคุณก็ถูกหักค่าร้อนค่าเหนื่อยเสียครึ่งหนึ่ง นี่มันไม่ต้องร้อนไม่ต้องเหนื่อย จึงได้มีกำไรมาก

คืนที่ ๔๘

วันจันทร์ที่ ๑๓ พฤษภาคม

วันนี้เป่นวันเอะอะในการที่เตรียมเดินทางพรุ่งนี้ จึงตั้งใจตอยหนังสือยางกอกเสียให้แล้วหมด เพราะมาจากที่อื่นแทบทุกแห่ง เว้นไว้แต่ที่ลูกไม่มี ฝนตกพรำมาแต่เช้าด้วย จนกินเข้ากลางวันแล้วจึงได้หยุด หนาวเย็นขึ้นกว่าปรกติหน่อยหนึ่ง ต่อเวลาบ่าย ๓ โมงเศษจึงได้ไปดูสวนกุหลาบของตาเยอรมันซื่อบรอยเออ ซึ่งมาอวดวิธีปลูกต้นกุหลาบไว้เมื่อวานนี้ รีบล่วงน่าไปตรุนแล้ว หลวงโสภณขับรถ ต้องลดเลี้ยวขึ้นไปบนเขานานอยู่จึงถึง ที่ตั้งสวนอยู่สูงมากไม่ใหญ่โตอะไร เป่นแต่แกเป่นผู้เข้าใจในการที่จะผสมต้นกุหลาบสำหรับเป่นพืชพรรณขาย เตรียมที่ทำงานไว้กลางแจ้ง พูดภาษาอังกฤษได้แต่ไม่พอ ต้องไปหาตานักปราชญ์อเมริกันคนหนึ่งมาช่วยเป่นล่ามตามที่ทำตัวอย่างให้ดูแลอธิบายนั้น เป่นข้อความดังนี้

เรื่องดิน

ต้นกุหลายเป็นต้นไม้ที่โตพักหนึ่ง หยุดนอนพักหนึ่ง เวลาสปริงเป็นเวลาโตและมีดอก ครั้นสิ้นคราวดอกแล้ว ถึงฤดูซัมเมอหยุด เหตุด้วยที่แผ่นดินร้อนแห้ง ถ้าหากว่าได้ดินดีมาก เช่นดินอาลูเวียล คือดินที่ทิ้งขึ้นมาจากฝั่งแม่น้ำเหมือนขางกอก เป็นดินอุดมดีมีโอชะมาก ต้นกุหลายโตเรวและสิ้นแรงเรว เว้นไว้แต่ถ้ารากหยั่งลงไปแช่ในน้ำนั้นเป็นที่ปลูกกุหลายไม่ได้ จำจะต้องพูนขึ้นให้สูง ดินนั้นต้องเป็นดินที่ไม่มีรศมียางเรียกว่าโลม อันมีอยู่ตามเขาผสมด้วยทราย ถ้าดินจืดก็ต้องเติมปุ๋ยเล็กน้อยให้ดินมีแรง ถ้าหากว่าดินที่มีโอชะมาก ปลูกในที่สูง รากเดินแรง ต้นก็โตเรวจนสิ้นแรง แต่นั้นไปก็ขัดเซีย

วิธีผสม

ดอกกุหลายเป็นตัวผู้ตัวเมียอยู่ในตัว ตัวผู้นั้นคือมีเม็ดที่ปลายเกษร เช่นรูปริ ๆ ติดอยู่ ถ้าดอกลามักจะมีแรง คือกำลังของตัวผู้มาก ถ้าดอกซ้อนมีเม็ดที่เกษรน้อย เป็นอย่างที่ว่ามีกำลังน้อย ถ้าซ้อนซีดหนักเข้าถึงมีพืชแต่เล็กน้อยฤาไม่มีเลยก็มี วิธีที่จะผสมนั้น เหมือนอย่างว่ากุหลายเหลืองจะผสมกุหลายแดง ให้ดอกโตขึ้นและเปลี่ยนสี เอากุหลายเหลืองมาปลิดเกษรที่มีเม็ดติดปลายเกษรนั้นไว้ แล้วเอากุหลายแดงซึ่งเช่นดอกจวนแย้มติดอยู่กับต้น มาแหวกกลีบเอาเกษรที่มีเม็ดในนั้นออกเสีย เอาเกษรกุหลายเหลืองที่ปลิดไว้นั้นวางลงแทน แล้วหุบกลีบเสียเอาสำลีพันให้ยึดอยู่ ทิ้งไว้เช่นนั้น ๓ วัน เกษรดอกเหลืองเป็นอันติดกับดอกแดง ทิ้งไว้จนกลีบร่วง ข้างกุหลายเป็นเม็ดในนั้นแก่แล้วจึงเอาเม็ดมาเพาะ การเพาะเม็ดกุหลายนี้กำหนดสามปีเป็นอันได้ดอก ดอกที่ออกมาจากต้นที่พ่อเหลืองแม่แดงนั้นคงจะแรงขึ้นและเปลี่ยนซ้อนมากขึ้น แต่สีกำหนดไม่ได้แน่ บางทีก็กลายเป็นชมภู ฤาเป็นเหลืองปนแดง ฤาด่าง ถ้า

ผสมเหมาะ ๆ เข้าได้สัดแลดอกงาม ก็เปนได้ต้องชอกันใหม่ เปนกุหลาบพรรณที่เกิดขึ้นใหม่ เพราะเหตุฉนั้นพรรณกุหลาบจึงไม่มีที่สุด เปลี่ยนซ้อนเปลี่ยนลา เปลี่ยนสีต่าง ๆ เปลี่ยนขนาดเล็กแลใหญ่ได้ด้วยวิธีผสมเช่นนี้

วิธีฝากหนาม

ตัดหนามกุหลาบทั้งผิวจากต้นอ่อน แล้วมาแหวะผิวต้นหนึ่ง เอาเปลือกที่ติดหนามนั้นสอดลงในเปลือกที่แหวก แล้วเอาเชือกคาด เอากระดาษชุบน้ำห่อไว้อย่าให้แห้ง ประมาณสัก ๗ วัน จะแตกขึ้นเช่นกิ่ง ถ้าไม้ที่รับฝากนั้นแรง จะเปนกำลังให้กิ่งที่งอกขึ้นใหม่แรงเรว ออกดอกเหมือนต้นที่ตัดหนามมานั้น เพราะฉนั้นกุหลาบที่เกาะขึ้นได้ พอเปนต้นเล็ก ๆ มีหนามตัดหนามมาประกับกับกุหลาบอย่างที่มีแรงมาก กุหลาบที่มีแรงส่งหนามกุหลาบเกาะนั้นให้ออกกิ่งแรงเรวขึ้น ดอกจะได้อย่างเช่นที่ผสมไว้ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในวิธีผสมนั้น

วิธีต่อกุหลาบ

เอาต้นกุหลาบป่าสามัญซึ่งมีแรงมาปลิดใบออกเสียหมด เหลือไว้แต่ต้น แล้วตัดกิ่งกุหลาบอย่างที่ผสมไว้ ฤๅกุหลาบอะไร ๆ ก็ได้ตามชอบใจ มาทั้งกิ่งจะเปนเล็กก็ได้ ใหญ่ก็ได้ เสียมเสียทั้งสองข้าง ให้แหลมเปนคมสิ่ว แล้วขากุหลาบที่เปนตัวแม่แรงนั้นให้เปนง่าม เอากุหลาบที่ต้องการอันยากไว้แล้ว เสียบลงในง่าม เอาเชือกรัด เอากระดาษชุบน้ำห่ออย่าให้แห้ง จะตั้งไว้ในเรือนกระจกฤๅตั้งไว้ในเงาไม้ที่ไม่ถูกร้อนมาก สัก ๗ วันก็ติดกัน กิ่งที่ต่อนั้นจะแตกแรงแลให้ดอกงาม วิธีที่ต่อกุหลาบเช่นนี้ อย่างที่เราได้เห็น ลำต้นกุหลาบโตประมาณสักเท่าต้นมือ สูงประมาณสักศอกเศษฤๅสองศอกแตกกิ่งเปนช่อกลม มีดอกเต็มทั้งช่อ รูปเหมือนกับบุเค เปนไม้ที่เขาได้ต่อเช่นนี้ วิชาที่ได้สำแดงให้เห็นวันนี้ สามอย่างดังที่กล่าวมา เปนอันพอที่จะเข้าใจได้ว่ากุหลาบนี้ถ้าเล่นถึงที่ ถึง

ผสมสีให้เกิดพืชพรรณขึ้นใหม่ อาจจะเล่นได้สนุกกว้างขวางมาก ไม่มีรูปแลสีจำกัดไม่มีที่สุด เมื่อได้พรรณแปลกสมประสงค์แล้ว ในการที่จะให้มากแพร่หลายขึ้นนั้นไม่ยากอันใด มีแต่กอเดียวก็ตอนออกไปได้อีกเท่าไรเท่าไร ถ้าเป็นกุหลาบที่ซ้อน ซึ่งจะหาเม็ดไม่ได้ก็มีอย่างเดียวแต่จะตอน ฤๅที่เรียกว่าชำรักษาไว้ไม่ให้สูญพืชพรรณ

มีกุหลาบที่ตานผสมใหม่อย่างหนึ่ง ดอกโตเท่าดอกบัวสตบงกช กลีบซ้อนจนไม่แลเห็นเกษร สีแดงเข้มเกือบเป็นขานเย็น เป็นพรรณซึ่งยังไม่มีชื่อ เขาขอตั้งชื่อว่าพระเจ้าแผ่นดินสยาม พ่อได้อนุญาตให้แกตั้ง ยังไม่สู้พอใจขอให้เขียนลงให้ในสมุดด้วย แล้วบรรยายถึงวิธีที่จะส่งดอกไม้ ก็ทำนองเดียวกับที่พ่อได้เล่าให้ฟังแต่ก่อน แช่ลงออกไปแต่ถ้าเป็นทางไกลมาก เอากระดาษชุบน้ำห่อ เวลาออกจากหีบให้แช่ด้วยน้ำอุ่น ๆ น้ำอุ่น ๆ นั้นเห็นจะสำหรับกันเย็นเกินไป ซึ่งจะทำให้ดอกไม้เหี่ยว แต่ถ้าเป็นเมืองเรา เกือบจะไม่ต้องเติมน้ำร้อน เพราะน้ำมันอุ่นอยู่แล้ว

ในเรื่องปลูกต้นกุหลาบนี้ ถ้าจะเล่นในเมืองเราให้ได้ดีจริง ต้องมีมนุษย์อย่างเช่นตานี่คนหนึ่ง ต้องซื้อพรรณกุหลาบไปจากยุโรป ผสมเมืองเราเห็นจะยากด้วยมันร้อนเกินไป จะต้องคอยสับซื้อพรรณซึ่งเขาผสมออกใหม่อยู่เสมอเป็นนิจ ดินเมืองเรามันดีเกินไป จะต้องหาดินที่แร้นแค้นผสมทรายไปจากก่อน ถ้าจะมีสวนกุหลาบอย่างดีสวนหนึ่ง ออกเงินสักปีละ ๑๐๐ ชั่ง ฤๅ ๑๕๐ ชั่ง ทั้งค่าจ้างค่าต้นไม้ค่าดิน เห็นจะมีสวนกุหลาบดีเล่นสวนหนึ่งได้ กุหลาบที่เขาคเนว่าจะเป็นในยางกอกได้ดีนั้น กุหลาบขาวดอกใหญ่ ซึ่งน่านไม่สู้งาม ถ้าน่าร้อนจัดจึงจะงามมาก กับกุหลาบเลื่อยดอกเหลืองซ้อน ขนาดยุหุบอย่างใหญ่ฤๅเขื่องกว่านั้นหน่อยหนึ่ง กลีบงามเหมือนดอกบัวที่ขานเล่น ว่าทนทานร้อนมาก

คงจะปลูกได้ พ่อได้สั่งให้นำให้รู้จักกับพระสารสาสน์แล้ว พรรณต้นไม้ซึ่งใช้บุ๋ยในที่นี้ ใช้มูลม้าเปนพื้น มียายแก่เที่ยวได้เก็บตามถนนเวลาเช้า ๆ มากออกจะแย่ง ๆ กันด้วย เวลาย่ายไปข้างไหน พอม้าถ่ายมูลออกมาก็ชิงกันตะครุบไปขายเอาอีกที่หนึ่ง

ขอยุติเรื่องซันเรโมเปนจบกันเท่านี้ พรุ่งนี้จะไปทอดแลอยู่ในบ้านของผู้อื่น จะมีวลาเขียนฤาไม่ ไม่สู้แน่ ขอฝากความรฦกถึงบรรดาผู้ซึ่งพ่อได้มีใจรักใคร่ทุกคน จะขอลาต่อไปในวันที่ ๑๔ ขึ้นไปทางข้างเหนือ ซึ่งจะห่างเมืองไทยออกไปอีกชั้นหนึ่ง

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๕

คืนที่ ๔๕

เมืองตุริน

วันอังคารที่ ๑๔ พฤษภาคม ร.ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

วันนี้ตื่นเตรียมตัวแต่ ๒ โมงเช้า พร้อมเสร็จนต้องนั่งคอย ตาช่างถ่ายรูปสกอตโตทนี่เก่ง รูปพิมพ์มาให้ดูได้แล้วไม่ผิดนัด

แขกของมาตั้งแต่วานนี้ ทั้งปะโรคีแลมากอตติ ให้ตราปริเฟ แลนายโปลิศแจกเงินพวกโปลิศ ให้เงินสำหรับคนจน วันนี้ลูกเอียต ตัว เอียตน้อย ลากลับไปอิงค์แลนด์ เขตแมน[๑]เป็นผู้พาไป ไปสเตชั่น กำหนดให้ถึงเช้า ๔ โมง มีคนส่งเป็นอันมาก คือ ปริเฟ เคอเนล นายทหาร มองสีเออคุรัง มากอตติ ปะโรคีทั้งครัวเรือน ลอตซ์[๒] เยรินี แลคนอื่น ๆ ทั้งราษฎรเป็นอันมาก แต่รถยังไม่ได้ออก ล่วงเวลาไปเป็นนาน รวยดอกไม้มีคนให้วางจนเต็มโต๊ะ ทางที่รถเดินก็เป็นทางที่มานั่นเอง แปลกแต่เห็นต้นองุ่นใบแตกชื่นเขียวทั่ว ข้อซึ่งไปเห็นองุ่นในเมืองฝรั่งเศสมีใบมากนั้น เพราะเหตุว่าไปอยู่ซนเรโมนาน เมื่อกวนทางกลับมาข้างนี้ก็แตกมากเหมือนกัน ต่อไปถึงซาโวนาจึงได้เปลี่ยนทางขึ้นไปตุริน ทางขึ้นไปตุรินนี้เป็นสองทาง ทางที่ไปผ่านเยนัว ขึ้นไปเป็นทางเก่า ทางที่ขึ้นซาโวนาเป็นทางใหม่ ตุ๊กออฟเยนัวยอกว่า ทางเยนัวนั้นสบาย ทางซาโวนา

---

๑ มิสเตอเบตแมน อังกฤษ รับราชการอยู่ในสถานทูตที่ลอนดอน

๒ แฮร์ ลอตซ์ เคยเป็นนายห้างบีกริม ในกรุงเทพ ฯ

ใกล้ลงหน่อยแต่ไม่สบาย พ่อเลือกเอาทางซาโวนา ด้วยเหตุว่าอยากจะเห็นทางใหม่ หาไม่ซ้ำนัก เขายังคิดจะตัดอีกทางหนึ่ง จากย่อโตมอริเซียว แต่ไม่ตกลงเหมือนกับเรื่องท่าที่จะรวมกันเข้าไม่ได้นั้น

ที่ซาโวนาเขาหยุดครึ่งชั่วโมง ได้โทรเลขล่วงน่าไป ให้จัดรถเตรียมไว้ เพราะได้เปลี่ยนเอามิสเตออาลเบอส[๓] ขึ้นมานั่งน่ารถแทนเจ้าพระยาสุรวงษ์ ด้วยรู้ภาษา แลรู้จักระยะทางเป็นประโยชน์กว่า ทั้งเจ้าพระยาสุรวงษ์ทั้งพลมเสียหมดไม่เอามา ไม่มีอะไรจะถ่ายรูป ต้องเกณฑ์ให้ไปคอยค้น ซาโวนานี้ภาษาอิตาเลียนว่าซาบู่ ที่ได้ชื่อเช่นนี้ เพราะว่าเป็นที่ค้าขายขึ้นก่อน มีกโต ๆ มีท่า แต่ของขายไม่มีอะไรประหลาด ออกจะเลว ๆ ทั้งนั้น หาของที่ทำเมืองนั้นก็ไม่มี ได้แต่พักไม้เขียนรูปเมืองกับโปสต์การ์ด หยุดถ่ายรูป จนถึงเวลากลับมาขึ้นรถออกจากซาโวนา กินกลางวัน แต่เกิดขัดผิดกันขึ้น สั่งให้ส่งของสำหรับพอกินสามสิบคน แต่เขาไปขนส่งขึ้นรถหลังกินกันเสียหมด เหลือแต่หีบยี่กนิกของพ่อใบเดียว ใส่ของมาแต่เฉภาะเป็นเครื่อง เฉลี่ยกันกินในเจ้านายออกไม่ใคร่จะพอ แต่มีลูกไม้อุดมเหลือเกิน ทางที่ขึ้นจากซาโวนาเรื่มขึ้นเขาเป็นเขาสันปันน้ำ ตามข้างทางนี้ได้เห็นต้นไม้ป่า เพราะเป็นที่เพาะปลูกอะไรไม่ได้เลย เป็นหินเต็มไปทั้งนั้น น้ำก็ไม่ใคร่บริบูรณ์แห้งแล้ง ไม่มีบ้านตลอดขึ้นไปจนกระทั่งถึงลอดปล่องใหญ่ เรียกว่าตันเนลออฟเฟอราเนีย ไม่ทันที่จะชื่นน่าต่าง ควันเข้ามาคลุ้มจนหายใจไม่ออก เหม็นเป็นกำมถัน รถก็เดินย่องช้า ๆ กว่าจะหมดปากปล่องเป็นนาน ร้อนเต็มที หายใจขัด ถ้าช้าอีกหน่อยน่าจะถึงเป็นลมได้ พอหลุดปากปล่อง ที่กระจกเงาแลกระจกฝาเป็นเหงื่อมัวไปหมด เหมือนอย่างเอาอังที่ปากหม้อ พอหลุดขึ้นไปได้ก็ถึงที่รายมีบ้านเรือนคน ปลูกเข้าสาลีแลไม้ผัน

---

๓ มิศเตออาลเบอส รับราชการอยู่ที่สถานทูตเบอรลิน

รายๆ ขึ้นไป มีบ้านเรือนแลลำธารงามๆ ลอดถ้ำย่อยๆ จนถึงที่แผ่นดินราบขนเขา คราวนี้มีทุ่งกว้างเป็นนาเข้าสาลี บ้านเรือนคนถี่ๆ ขึ้น พื้นแผ่นดินเป็นที่เพาะปลูกเต็มไปทั้งนั้น มีหมู่บ้านหย่อมโตๆ หลายตำบล ที่ใหญ่กว่าเพื่อนนั้นยินเซปเป คราวนี้ไปลอดปล่องอีกปล่องหนึ่งเรียกว่า เบลโบ แต่เรารู้ตัวเสียก่อน ด้วยเขาบอกว่าเป็นปล่องยาวมาก ถึงสองกิโลเมตร $\frac{1}{2}$ คือ ๕๐ เส้นเศษ ได้ยึดน่าต่างเสียก่อน ควันไม่เข้าแต่ร้อนเหมือนกัน ตอนแรกเข้ารถเดินช้า แต่เมื่อจวนจะออกเดินเร็วขึ้น ๘ มินิตจึงได้ลอด พอออกปากปล่องแล้ว ก็เจอะแม่น้ำซึ่งเป็นน้ำไหลลงฝ่ายข้างตุรินเรียกชื่อว่าลำน้ำตานาโร เป็นลำธารใหญ่ไหลคดทบไปทบมา มีสพานข้ามหลายแห่ง แลเห็นแม่น้ำเวียนไปเวียนมาได้ลอด เพราะเป็นที่ราบ คล้ายแม่น้ำลำปำเมืองพิษณุโลกแต่ใหญ่กว่า น้ำลำน้ำนี้ไหลไปลงแม่น้ำโพ ซึ่งเป็นลำน้ำเมืองตุริน ตามผังลำน้ำที่เวียนไปเวียนมาดูงาม พื้นแผ่นดินเป็นที่ไร่เข้าสาลีตลอดไปจนสุดสายตา มีแต่ไม้ต่อซึ่งสำหรับตัดเป็นฟืนรายอยู่ เป็นพุ่มก็มี เป็นดอกมี เป็นหย่อมหย่อมไป ต่อลงมาอีก พื้นต่ำลงมาทุกทีจนถึงที่ราบ คราวนี้เป็นท้องนาเต็มไปทั้งนั้น มีเขาอยู่ห่างๆ กรมสมมตนั่งเข้าฌาน ถามว่าทำไมถึงได้ซึมไป ขอกว่าแลๆ เห็นเข้าเพลินไปเหมือนกับบ้านเรา ที่จริงก็คล้ายมาก เพราะน้ำท่วมด้วย เป็นเช่นนี้ไปจนตลอดถึงเมืองตุริน เมืองตุรินเป็นเมืองตั้งอยู่ในกลางนา ดูเป็นทัศนียภูมิมาก

วันนี้ได้เห็นโคมลานใช้จุดรายทาง เป็นครั้งแรกในประเทศยุโรป ตามที่กล่าวกันว่าโคมลานหาในยุโรปไม่ได้ เขาทำไปแต่สำหรับขายเมืองไทยนั้นไม่จริง เมื่อได้เห็นเช่นนี้จึงไม่ได้ ตุ๊กเอาโปสต์การ์ดอย่างที่ถูกแดดจึงขึ้นรูปมาให้แต่แรกออกเดินรถ จะหาอะไรเขียนไม่ได้ จึงเอาโปสต์การ์ดนั้นเขียนขอกข่าวถึงกรมดำรง แต่การที่เขียนนั้นประดักประเดิดมิใช่ของเล่น ข้อ ๑ กลัวแสงสว่างจะถูกรูปขึ้นเสีย ต้องคอยให้ถึงปล่องที่มืด จึงชักรูปออกจากซองทายลงไว้กับกระดาษ

เหลืองให้แน่น ข้อ ๒ การที่จะเขียนสันกระเทือนยากที่จะให้เปนตัว เขียนด้วยความอดไม่ได้แท้ ๆ

รถได้มาถึงตรินเวลาย่ำค่ำ ๑๕ นาที ยังมีแดดบริบูรณ์อยู่ คนแน่นเต็มไปทั้งชานสเตชั่น ตุ๊กออฟเยนัวแลปรินซออฟดินต้องแหวกคนไปรับที่รถไฟ พากันมาขึ้นรถม้า พ่อขุนกับตุ๊กออฟเยนัว บริพัตรขุนกับปรินซออฟดิน พระยาบุรุษกับหม่อมนเรนทร์ แลเอกดิกองของตุ๊กขึ้นรถไปน่า ตามทางคนเต็มแน่นตลอดต้องเบียดหมวกตลอดทางจนเมื่อยแขนตามเคย เข้าในพระราชวัง ดัชเชสออฟเยนัวมารดา แลดัชเชสออฟเยนัวเมีย กับลูกทั้งชายทั้งหญิง ๕ คน เถ้าแก่ ๒ กรมวังชาวที่เก่าแก่หลายคนพร้อมกันคอยรับ ตุ๊กพามาส่งที่ห้องเก่าซึ่งเคยอยู่แต่ก่อน พระยาบุรุษอยู่ห้องเดิมตรงหัวนอนพ่อ แต่เจ้าพระยาสุรวงษ์นั้น พูดภาษาอะไรไม่ได้นอกจากอังกฤษ จึงได้เปลี่ยนเอาหม่อมนเรนทร์มาแทน เวลาทุ่มครึ่งเลี้ยง มีผู้หญิงเดิมมาอีก ๒ คน เด็กที่โต ๆ นั่งโต๊ะด้วย คราวนี้เลี้ยงน้อย เพราะเหตุที่เจ้านายไม่อยู่ จึงเลี้ยงที่ห้องหนึ่งต่างหาก ไม่ใช่ที่เลี้ยงคราวก่อน แปลกที่จุดไฟฟ้าดูรุ่งเรืองงามดีขึ้นมาก เว้นไว้แต่แถบข้างพ่ออยู่ยังจุดเทียนไขอยู่ตามเดิม ไม่มีอะไรแปลกแต่สักอย่างเดียว

เวลาค่ำเนอแล้วไปดูออปราที่โรงเรียกตามชื่อเข้าแผ่นดินว่า วิกตอโรอิแมนวลที่ ๒ คือ องค์ที่เปนไอยกาของเข้าแผ่นดินองค์น เล่นออปราฝรั่งเศส ซึ่งเปนเรื่องเก่า ๗๐ ปีมาแล้ว การเล่นนี้ไม่ใช่ออปราใหญ่ ซึ่งเขามีแต่ฤดูหนาวนั้นก็จริง แต่ตามความเห็นของตุ๊กออฟเยนัวแลผู้อื่นเห็นว่าดีอย่างยิ่ง เพราะพวกช่างร้องที่ร้องดี ๆ ไม่มีงานที่จะทำในเมืองหลวง จึงออกมาเที่ยวร้องตามหัวเมือง ว่าโดยความเห็นของเราแล้ว เหมาะที่เราจะดูออปรามากกว่าเที่ยเตอ- เพราะเขาฤาเราก็ฟังร้องไม่เข้าใจความเหมือนกัน แต่เสียงที่ร้องมันกลมกล่อมเพราะ แลยากที่จะมีในภาษาไทยแลเพลงไทยได้ เพราะมันร้องจากในอก ไม่ได้

ร้องจากริมฝีปาก เสียงใหญ่ฤาเสียงเล็กได้กันกับคนตรี กลืนกันหายทีเดียว ถ้าจะว่าด้วยดังแล้วดังมาก ทั้งซอทั้งปี่ดัง ๓๐ เสียง ๆ คนก็รับอยู่ ส่วนทำนองเพลงนั้นเล่า มันยักเยื้องได้หลายอย่าง ร้องเป็นอย่างร้องไห้ ร้องเป็นอย่างที่ใจกำลังฟุ้งซ่าน ฤาจนกระทั่งโกรธแหวก็ได้ ของเราร้องได้แต่เพียงร้องไห้ โกรธแหวไม่มีเลย ยังส่วนที่ทำท่านั้นเล่า จริงอยู่ทำท่าเกินคนปรกติที่จะพึงเป็น แต่ทำเพื่อจะให้เห็นจริง คือโกรธก็ผูกคิ้วนิ่วหน้า เสียใจก็เศร้าสลดยินดีก็ยิ้มแย้มแจ่มใส การแต่งตัวก็แต่งแปลงหน้าได้จริง ๆ เช่นกับคนหนุ่ม ๆ จะแต่งเป็นคนแก่ ย้ายดำ ๆ เป็นริ้วที่แก้ม ที่หางตา ที่หน้าผาก ก็แลเห็นเป็นหน้าย่น ผู้หญิงที่จะให้ตาลึกควักดำ ก็ทาดำที่ควรจะขยายสีที่หลังตา . ดูตาลึกแลเข้มคนนั้นเองตามเรื่องว่าได้ความทุกข์ร้อน จนถึงเป็นฝีในท้อง ก็ทาขอบตาให้เขียวขึ้นอีก เติมดำที่แก้ม ก็แลเห็นหน้าผอมโกรกลงไปได้ทันที เป็นอันว่าออปรานที่จะไม่เขียนหน้านั้นไม่มี แต่ไม่ใช่เขียนมูมมามอย่างเช่นเจ็ก ให้หน้าผิดมนุษย์ เขียนด้วยความสังเกต แปลงรูปให้เหมือนคนที่มีโฉมหน้าต่าง ๆ กัน เรื่องที่เล่นวันนั้น ผู้ชายซึ่งเป็นผู้รักใคร่กันกับผู้หญิงผู้หนึ่ง ด้วยความกินใจอย่างหนึ่งอย่างใด โกรธผู้หญิงไปในที่ประชุมคนรวมสัก ๕๐ เศษ ทั้งผู้หญิงผู้ชาย ซึ่งออกอย่างขาเลต์ แต่ไม่ใช่เต้นอย่างขาเลต์ มาร้องทีละพวก แลรวมกัน ผู้หญิงแต่งอย่างพวกตีรำมนา ผู้ชายอย่างพวกแทงวัว เป็นสเปนิชทั้งสองพวก ผู้ชายกับผู้หญิงคู่รักกันนั้น มาเกิดถุ้มเถียงกันขึ้น จนเอาอะไรข่ากันก็ไม่รู้ ผู้หญิงนั้นเสียใจจนเป็นฝีในท้องนอนเจ็บอยู่ ผู้ชายนั้นหวนกลับมาหาคืนกัน แต่ผู้หญิงนั้นเจ็บมากเสียแล้ว เลยคร่ำครวญไปจนถึงตาย เวลาตายล้มลงเหมือนตายจริง ๆ ฟังเสียงร้องแลท่าที่ทำกับทั้งพิณพาทย์ มันกลมกลืนกันจับใจ แต่คนดูไม่สู้มากนัก มีที่ว่าง เขาว่าวันอาทิตย์คนจึงจะเต็ม เลิกเวลา ๕ ทุ่มครึ่ง ขอจบกันเท่านี้ พรุ่งนี้จะต่อเช้า

คืนที่ ๕๐

วันพุฒที่ ๑๕ พฤษภาคม

วันนี้เห็นจะเหนื่อยง่วงนอน น่าที่จะเขียนไม่สำเร็จ แต่ลองพยายามดู ตั้งแต่ พอ ๒ โมงถ้วนรับหมอแลกินเข้า ให้หม่อมนเรนทร์เขียนหนังสือ พอ ๔ โมง เผงดุกออฟเยนัวมารับ ไปรถโมเตอคาร์ของเราเองกับดุกออฟเยนัว ยริพัตรกับผู้อื่นไปรถดุกออฟเยนัว ปรินซออฟอุดินขับรถเราอีกรถหนึ่งรวมเป็นสามรถด้วยกัน ไปเลยวทตลาดนัดกลางเมือง ตรงไปทางเมืองมิลาน แล้วเลยวซ้ายมือ เป็นทางตรงลิ่ว สองข้างทางเป็นนาเข้าสาลีแลต้นพืนตลอดไปทั้งนั้น เมื่อขนทางย่านนั้นแล้วผ่านรถห่างลง มีพวกเกวียนนอนหลับต่าง ๆ แต่ที่นอนเก่งขึ้นกว่าชั้นเรโมเพราะเหตุที่ทางตรง ๆ ไม่เออที่เดียว รถจะผ่านจะหลีกต้องรอทุกคราว วันนี้ฝนตกตั้งแต่เช้าไม่มีเวลาหยุดเลย แต่ตกอย่างฝรั่งพรำ ๆ เรื่อยอยู่เสมอ มากบ้าง น้อยบ้าง ยิ่งฝนตกพวกขับเกวียน ยิ่งนอนหนักเข้า ถึงเอาผ้าใบคลุมขนพนักเกวียน แล้วห้อยลงมาผูกเสียสี่ด้านเหมือนมุ้ง นอนหลับมาในนั้นปลกไม่ต้องที่เดียว ต้องไปขับหลีกเอาเอง เกวียนที่ขนรรทุกของวันนี้ มีขนรรทุกอิฐ ขนรรทุกต้นไม้ที่ตัดลงทั้งต้น หญ้าแห้งเต็มเกวียน โตเกือบหมดถนน ห่อใหญ่ ๆ ถุงแป้ง ของหนัก ๆ เช่นนี้หลบหลีกยาก รถต้องรอเนือง ๆ ไปจนเที่ยงทรายแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่สนามหัดปืนใหญ่ มีโรงทหารในที่นั้น ผ่านบ้านสามสี่ตำบล ถนนที่ตัดไปดูเป็นตั้งใจตัดให้ตรง ไปถึงหมู่บ้านแล้ว จึงเข้าในถนนเดิม ซึ่งเป็นถนนอยู่กลางหมู่บ้านมีอยู่แล้วนั้น กว้างกึ่งแคบกึ่ง แคบโดยมากมักจะเป็นถนนที่เลยวหักตัว ทบหนึ่งบ้างสองทบบ้างติด ๆ กัน เลยวพันมุมตกอย่างลำบาก ๆ หลายแห่ง เมื่อออกจากถนนหมู่บ้านแล้ว ทางก็ตรงลิ่วไปอีก จนถึงบ้านหมู่อื่นต่อไปอีกเช่นนั้น ถนนเมืองคอทตรง ๆ นั้นเป็นถนนถมด้วยศิลายดเรียบ แต่ถ้าถนนในหมู่บ้าน ใช้ลำคับด้วยก้อนกรวดกับปูน

ปูศิลาที่ตรงรอยล้อรถแลเกวียนจะเดินกันสี่ก ไว้รางที่ตรงกลาง บ้านเรือนเหล่านี้ ที่เป็นหมู่บ้านติด ๆ กันก็เป็นตึกแถวปลูกต่อกันตามบุญตามกรรม ถ้าเป็นที่ชาวนาอยู่ก็มักจะเป็นโรงนา มีฝาด้านเดียว ด้านหน้ากันปู ๆ ปะ ๆ ใช้เสาก็ออิฐรับ ยุ่งเข้าก็ลักษณโรงจาก เป็นแต่ก่ออิฐมุงกระเบื้อง ผิดกันอยู่เท่านั้น อย่าเข้าใจเลยไปว่าถือปูน ไม่ได้ถือทั้งนั้น ถ้าหากว่าจะถือก็ถือปูนทรายหยาบ ๆ สุ่ม ๆ ดอน ๆ ต้องผ่านทางรถไฟสองสามแห่ง แต่ที่เป็นสเตชั่นใหญ่เรียกว่า ริวาโรโล ผ่านแม่น้ำสามแม่น้ำด้วยกัน ต่างซอทั้งนั้น น้ำในเมืองตุรินอุดมเหลือเกิน ไม่ว่าแห่งหนตำบลใด ไหลรินไปทั่วทั้งนั้น เพราะเหตุที่น้ำมาแต่เขาอาล์ปทั้งสิ้น เขาอาล์ปนี้เป็นเขาขั้นแดนในระหว่างอิตาลีกับสวิตเซอแลนด์ เทือกยาวสูงเงื้อมง้ำ แลเห็นอยู่เสมอไม่ว่าแห่งใด เมื่อจวนจะถึงย้ายเข้าทางเล็กไปอีกทางหนึ่งจึงถึงตำบลอาย ซึ่งตั้งอยู่ในชานเขายาวเขาหนึ่ง มีตึกหลังใหญ่ปลูกเป็นแถวสี่เหลี่ยมรอยเช่นยาแร็กที่ข้างถนน[๔] ตั้งอยู่บนเนินสูง ชานตึกขึ้นเนินเป็นสวน แล้วต่อลงไปเป็นป่าก จนถึงพื้นดินมีกำแพงกั้นรอยเป็นขอบเขตร์ใหญ่โตมาก ตึกนี้เป็นวังซึ่งพระราชบิดาดึกออฟเยนัวซื้อประทานลูกชาย ซึ่งเป็นบิดาดุ๊กออฟเยนัวเดี๋ยวนี้ เป็นวังเดิมหลายร้อยปีมาแล้ว ได้แก้ไขทำเพิ่มเติมใหม่ซักหนึ่งตกเป็นมรฎกแก่ดุ๊กออฟเยนัวเดี๋ยวนี้สำหรับไปอยู่ในฤดูร้อน ที่นี่นอยู่ข้างจะหนาวดุ๊กได้ให้ติดไฟไว้ แลเตรียมเลี้ยงกันที่นี่ ห้องที่ให้พ่อพักเป็นห้องอยู่ชั้นกลางอยู่ที่ตรงมุม แลเห็นสวนไม้สีแลน้ำพุทั้งสองข้าง มีเตียงนอนยี่ดทองแลปักชนนกออสตริชรอบ เฟอนิเชอแดงยี่ดทอง ผนังดาดแพรแดง เพดานแลหลังประตูเขียนรูปภาพอย่างงาม เห็นจะเป็นห้องสำหรับกวีนมาคริตาไปประทับ เพราะมีห้องนอก ๆ ออกมาอีกหลายชั้นตามแบบวัง อีกข้างหนึ่งจึงเป็นห้องสำหรับลูก แล

---

๔ คือ ศาลาว่าการกระทรวงกลาโหมบัดนี้ เดิมสร้างเป็นโรงทหารม้า คนจึงมักเรียกกันว่าบาแร็ก

ห้องกุกแลดัชเชส ชั้นนี้เป็นห้องอย่างสำหรับยศ ที่ตกแต่งอย่างวัง รถบ่รินซออฟอุดินไปถึงช้า ได้ความว่ายางแตกต้องหยุดเปลี่ยนครึ่งชั่วโมง ระยะทางตั้งแต่พระราชวังเมืองตุรินไปจนถึงอาย ขาไปนี้ ๓๗ กิโลเมเตอ (เป็น ๙๒๕ เส้น) โมเตอคาร์เดินอยู่ในชั่วโมงเศษ รถไฟเดินสองชั่วโมง รถม้า ๓ ชั่วโมง เลยงกลางวันใช้เครื่องโต๊ะลายคราม เครื่องแก้วใช้แก้วสี ซึ่งแลดูเป็นรุ้งอย่างแก้วโรมันโบราณทั้งสิ้น เลยงกันแล้วออกเดินดูในเรือนนั้น ตอนแถบข้างน่าเป็นที่ห้องอยู่ดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว แต่แถบหลังซึ่งเป็นตอนตึกเก่านั้นเก็บของต่าง ๆ เก่าบ้างใหม่บ้าง เรียบเรียงไว้เป็นหมวด ๆ มีรูปภาพเป็นแกละรีหลายแกละรี ทั้งรูปศิลาก็มีมาก ของที่มาจากเมืองไทยก็เก็บไว้ที่นั่นหมด ทั้งรูปที่ได้มาแต่ยางกอกก็ติดอยู่ตามแถบนั้น ที่แกละรีเหล่านี้กว้างยาวมากถึงสามชั่น ถ้าจะเอากิมตังที่พระที่นั่งวิมานรัตยามาตั้งทั้งหมด ชั่นเดียวก็จะหลวม แต่นเขาตั้งห่าง ๆ รายไปพอทั่ว ส่วนซึ่งเป็นที่อยู่จริง ๆ ของมารดาแลตัวกับเมียอยู่นั้น อยู่ชั้นหนึ่งต่างหาก ห้องเล็ก ๆ เตี้ย ๆ ทั้งนั้น แต่ลูกขึ้นไปอยู่ชั้นบน ทั้งลูกเต็ก ๆ แลปรินซออฟอุดิน มีห้องบิลเลียดถึงสามห้องทั้งชั้นพื้นดิน ฮอลแห่งหนึ่งเขียนผนังดังจริง ๆ แลดูเหมือนอย่างกับเป็นซุ้มลึกเข้าไป มีเสาลอยตั้งออกมา จนรู้ว่าเขียนแล้วยังออกไม่ใคร่จะเชื่อ แต่วันนี้ถ้าว่าตามใจพ่อแล้ว เห็นอยู่ไม่สบาย มันใหญ่โตเกินประมาณนัก ถูกแต่ขนกระไดก็เหือแตก นี่หากว่าไม่ร้อน มีวัดก็ถึงสองวัดในนั้น วัดเล็กเป็นหอพระที่นมัสการ คล้ายที่วังควารินัล ยังมีวัดใหญ่โตกว่าโบสถ์วัดนิเวศสักสามเท่า สำหรับใคร ๆ ในตำบลนั้นจะไปไหว้พระได้ แต่ถ้าเป็นเจ้านายแล้ว เสด็จทางในพระที่นั่งออกไปนั่งขนแกละรีที่เป็นยกพื้นอยู่ด้านน่าโบสถ์ ไม่ต้องลงไปข้างล่าง วัดเช่นนี้มีในวังใหญ่ ๆ ทั่วทุกแห่ง รวยยอดว่าที่วังนี้เป็นซัมเมอแย่เลศคือวังฤดูร้อน แต่ไม่แย่ลกอะไรกันกับวังธรรมดา ไม่ใช่เป็นที่อยู่สำหรับสบาย เช่นกับที่อาเลกซานเดรียเมืองรุสเซีย ฤาวังเมืองเดรสเดน

ซึ่งเป็นเรือนอยู่อย่างคน ๆ ที่รู้สึกสบายได้ แต่ทางที่แลดูไปจากน่าต่างงามดีมาก เห็นเป็นสวนต้นไม้ครึมดีทแท้ครึม มีสวนไม้สัก น้ำพุ เมื่อแลไปทางไกลก็แลเห็นทุ่งนาภูเขา ถ้าฝนไม่ตกมืดมัวเสีย จะแลเห็นได้ไกลจะงามอย่างยิ่ง รอจะให้ฝนหายเท่าไรก็ไม่หาย จนไม่ได้ไปเดินในสวน ต้องเรียกรถโมเตอคาร์มารับที่เตอเรส ซึ่งเป็นชานตึกนั้น เวียนลงไป เดินตามในป่ากซึ่งมีต้นไม้บริบูรณ์เป็นป่าวงเวียนไป มีสระใหญ่อยู่ที่ตรงช่องแลเห็นตึก ได้ถ่ายรูป จะได้ฤาไม่ได้ไม่ทราบ เพราะกำลังฝน บริเวณป่ากเห็นจะโตสักเท่าท้องนาตอนนอกคลองเปรมที่สวนดุสิต กลับมาเดินอีกทางหนึ่งต่างหาก มีภูเขาขวางน่าขึ้นมาหลายทบจึงถึงยอดแล้วกลับลง ทางขากลับนี้ ๔๕ กิโลเมเตอ เป็นทาง ๑๑๒๕ เส้น จึงรวมระยะทางทั้งไปทั้งมาเป็น ๒๑๔๐ เส้น อยู่ข้างจะไกล นั่งเสียเหนื่อยทีเดียว ฝนก็ไม่หยุด มาถึงบ่าย ๔ โมงครึ่ง ตุ๊กออฟเยนัวไปนัดเขาไว้ว่าจะไปที่แข่งม้า ต้องกลับมาเปลี่ยงเครื่อง แต่งฟรอกโก๊ตหมวกสูงขึ้นรถม้าไปใหม่เวลาบ่าย ๕ โมง ฝนก็ยังตกหนักลงมา ยังช้าต้องไปรอรถไฟ จึงจะผ่านออกไปได้ ที่จริงถนนตรงยาวลิ่ว ๆ ปลูกต้นไม้ต้นโต ๆ เป็นแถวกันงามมาก แต่ดูไม่สดวกด้วยเรื่องฝน สแตนด์ก็ใหญ่ สนามก็ยาว ทางที่จะแลไปจากสแตนด์ก็ที่จะงามมาก แต่แลไปไม่ได้ถึงไหน พอแลข้ามสนามไป ก็เป็นหมอกคลุ้ม เขาตั้งที่สำหรับดูซึ่งเป็นที่กลางแจ้ง แต่เพราะฝนตก จึงต้องถอยเข้ามา พอฝนกระเซนเข้าหน้า อยู่ข้างจะเย็นชืนมาก ทั้งที่คนดูมีน้อยเพราะติดฝน ยังถูกถ่ายรูปเสียเท่าไรเท่าไร ไม่ได้หยุดเลยตั้งแต่ไปถึงจนกลับ ม้าแข่งยังเหลืออยู่อีกสองคราว คราวแรกแต่เฉภาะเยนดลแมนขี่ม้า กระโดดข้ามรั้วข้ามน้ำหลายแห่ง วิ่งสามพันเมเตอ คราวที่สองมีแต่ ๓ ม้า วิ่งสามพันเมเตอเหมือนกัน กลับมาถึงวังกว่าย่ำค่ำครึ่ง ต้องรีบตีตลานอาบน้ำแต่งตัวอีวนิ่งเดรส ออกไปดินเนอทุ่มครึ่ง ผู้

ที่มาดินเนอเกือบจะเหมือนวันก่อน เปลี่ยนจรูญไปเวนิศเปนเซตโยกงสุลของเรา แทน กับเปลี่ยนคุณท้าวคนใหม่มาคนหนึ่ง เครื่องโต๊ะที่เลี้ยงเปลี่ยนทั้งสองวัน วันนี้เปนเครื่องปอสเลนเดรสเดน ทั้งกลางโต๊ะและจานถ้วยเจียรไน เปนศราแต่ครั้งพระเจ้าปู่พระเจ้าย่าแต่งงาน ใช้จานทองสองเที่ยว

เด็กหญิงอาเดลดาอายุสามขวบ ลูกตุ๊กออฟเยนัว ซึ่งกล้ามากแลชอบพ่อมานั่งตักเสมอนั้น น่าเอ็นดูจริง ๆ ตั้งแต่วันแรกมาถึง วันนี้ได้ให้เข็มเปนเกียวยอดแลพระขรรค์ ทนแกไม่ถือในเรื่องที่ให้เด็กออกรับแขก ว่าจะได้กล้า ที่จริงลูกแกก็ไม่ซุกซนยุ่มย่ามเลย น่าเอ็นดูทุกคน กินเข้าแล้วนั่งพูดกันจนยามครึ่งกลับห้องกันเสียที อีก ๑๐ มินิตจึงได้ไปดูออปรา

ออปราวันนี้โรงเก่านั่นเอง แต่วันก่อนดูกันไม่ทั่ว เพราะนั่งข้อกซ์ข้างสเตซวันนี้ย้ายมานั่งข้อกหลวง ดูมันกลายไปเปนคนละอย่าง ดูซินารีห้องดี แต่ตัวละครดูเล็ก ๆ แลยางไปหมด เหมือนกับตัดกระดาษเสียยไว้ในเมื่อเวลายืนนิ่ง ๆ ข้อที่สู้ข้อกซ์ใกล้ไม่ได้นั้น เพราะไม่เห็นหน้าถนัด ธรรมดาที่เขาทำท่าแอกต์เช่นนี้ใช้ตาใช้ปากดีที่สุด ที่ว่างวทำดีนั้นเลวกว่าเปนอันมาก มันไม่เห็นจริง นี่ทำแรงกว่าคนยักคิจริง แต่เห็นจริงว่าอาจจะเปนได้ เรื่องออปราวันนี้แต่งใหม่เกียวแก่สาสนา ว่าผู้ใดเอาหินไปปา ถูกเขาจับจะเอาไปลงโทษ แล้วพระเยซูช่วยตัวพระเยซูไม่ได้ออก เปนแต่ทำท่าเหมือนจะออกมา ลงคุกเข่ากันแล้วก็ยืดม่าน มีร้องคร่ำครวญมาก แต่มันไม่ใคร่จับใจเหมือนเมื่อวานนี้ ตุ๊กออฟเยนั่งเบื่อจนเลยหลับ กลับมาบ่นใหญ่ว่ามันแต่งใหม่ไม่ได้เรื่องได้ราวไม่จับใจ ง่วงนอนเต็มทีจึงได้หลับ กลับมาถึง ๕ ทุ่มครึ่งเหมือนเมื่อวานนี้ อาจจะแต่งให้สนุกดีกว่านี้ได้ แต่นี่มันเหนื่อยแลง่วงนัก จึงได้รีบ ๆ ผ่าน ๆ เช่นนี้

คืนที่ ๕๑

แครนด์โฮเตล เมืองเวนิศ

วันพฤหัศบดีที่ ๑๖ พฤษภาคม

เมื่อคืนนั่งว่างนอนเต็มทีเหนื่อยอ่อน เวลานอนถึงตัวเขาโหยง ๆ หล่นผลอยหลับไป ตื่นครู่หนึ่งครู่หนึ่งสักสามครั้ง หลับแปดชั่วโมงบริบูรณ์ เพราะไม่มีที่ไปแห่งใด มานั่งกินเช้าให้สิทธิเขียนเรื่องเกร็ดเติมรายวัน แล้วเขียนหนังสือต่อไปยังไม่ทันแล้วเสร็จ ตุ๊กออฟเยนัวมารับไปกินกลางวัน จำนวนคนก็เหมือนอย่างเลยงก่ำ ดัชเชสแก่รินน้ำชาแถยข้างเรา คุณท้าวรินข้างหนึ่ง มีกล้วยไม้ช่อใหญ่ยาวไม่เคยเห็น เกือบสองศอก ดอกสีสรรวรรณะเหมือนจุหลันแต่ใหญ่เท่าจำปา ประดับกับกล้วยไม้อื่น ๆ โค้งเป็นสพานอยู่กลางโต๊ะ วันนี้ดัชเชสแก่ทรงเครื่องอามาทีศคือดอกตะแยกทั้งสำรับ รับสั่งให้ดูยอกว่าเป็นของกวินมาคริตาพระธิดาถวาย แต่แต่งกลางคืนไม่งาม มีดไป งามแต่กลางวัน เสร็จการเลี้ยงแล้วไปนั่งที่ห้องนั่ง อาเดลดาออกมาเล่นได้ฮากันย่อย ๆ กล้าจริง ๆ พ่อมีสมุดวันเกิดหาใหม่เล่มหนึ่ง ได้ให้ตุ๊กแลดชเชสกับลูกทั้งหมดเซ็น อาเดลดาจะเซ็นข้างโกรธถึงลงนอนหงายคืนเร่า ๆ กับพื้น ตกลงต้องเอากระดาษดินสอมาให้เขียน แรกยังโกรธตะบึดตะบอง พอที่หลังอยากเต็มทีขึ้นมา เมียงขึ้นเก้าอี้เอง ตั้งท่าเหมือนใคร ๆ เขียน ประเดี๋ยวสนุกหนักขึ้นมา วันเลี้ยใหญ่เต็มทั้งแผ่นกระดาษ แล้วข้างในกลับ พ่อก็กลับไปห้องนั่งเขียนหนังสือต่อไปใหม่อีก จนบ่าย ๒ โมงครึ่ง ตุ๊กออฟเยนัวจึงมารับ ไปลาเจ้านายผู้หญิงแลเด็กแล้วขึ้นรถกับตุ๊ก มาแวะดูมอนิเมนต์รูปตุ๊กออฟเยนัวขี่ดาตุ๊กคนนี้ ซึ่งอยู่ในสนามสวนดอกไม้กลางสี่กักถนน เป็นรูปขี่ม้าในสนามรบ กำลังม้าถูกยิงจะล้มซวนลง ตุ๊กกำลังชักดาบเร่งทหาร งามแปลกเต็มที ในการที่จะทำรูปนี้ว่าต้องฆ่าม้าถึงสามตัว เพื่อจะให้ช่างเห็นว่าม้าจะตายนั้นเป็นอย่างไร

เมืองตุรินนี้เปนเมืองใหญ่โตมาก จำนวนพลถึงสี่แสน ตึกรามเปนตึกอย่างใหญ่ ชั้นต่ำเดินได้ตลอด ผ่านถนนก็มีสพานข้ามจากตึกฟากถนนข้างหนึ่งไปถึงฟากถนนข้างหนึ่ง ถ้าจะเดินไม่ให้ถูกฝนถูกแดดเลยก็อาจจะเดินได้หลายกิโลเมเตอ ตึกเหล่านั้นมักจะเปนตึกเก่า ๆ ที่สร้างตั้งร้อยปีมาแล้ว วังที่ไปอยู่นั้น ถึงสามร้อยปีเศษมาแล้ว ตึกที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ ออกไปอีกชั้นหนึ่ง แต่ไม่มีการช่างอันใดอันซึ่งเปนการประจำที่ นอกจากรถโมเตอคาร์ ร้านดี ๆ อยู่ทั่วทั้งนั้น มีเพียตเปนต้น ถ้าจะลอง เขาไปลองขึ้นเขาสุปาร์คาร์ ซึ่งเปนเขาที่เจ้าแผ่นดินขนสร้างวัดไว้บนนั้น แลเปนที่ฝังศพพวกเจ้านายในวงศ์ซาวอย ซึ่งพ่อเคยไปเมื่อมาคราวก่อนนั้นแล้ว ถ้าขึ้นเขาสุปาร์คาร์ได้คล่องแคล่วเอาเปนใช้ได้ สเตชั่นรถไฟก็ใหญ่เพราะเปนทางร่วมที่จะไปมาจากเมืองฝรั่งเศส ในว่าว่ายังจะต้องขยายอีก ไปคอยรถไฟอยู่สักครู่หนึ่ง จึงได้เดินอ้อมไปขึ้นรถไฟ ล่ำลากันแล้ว รถออกเดินเวลาบ่าย ๓ โมง ช้าไปกว่ากำหนดสัก ๑๐ มินิต รถมาตามทางวันนี้ผ่านเมืองหลายเมือง ผ่านแม่น้ำสองแม่น้ำ คือเซเซียแลดีกิโน เปนน้ำไหลงมาแต่เขาอาล์ป ไหลเชี่ยวแรงมาก เวลาบ่ายฝนตกตลอดจนค่ำจึงหาย ได้ลงจากรถที่นั่งไปขึ้นรถกินเข้าที่สเตชั่นเบรสเซียว รถกินเข้านั่นมีครัวอยู่ข้างท้ายรถนิดเดียว ถ้าทำกับเข้าไทยแล้วเปนไม่สำเร็จแท้ ๆ ถึงกับเข้าฝรั่งก็น่ากลัวคนครัวจะอัดใจ เพราะมันเล็กจริง ๆ มีโต๊ะตั้งติดฝารถสองข้างขวางขวางออกมา โต๊ะหนึ่งนั่งได้ ๔ คน แต่วันนี้เขาตั้งให้กินแต่โต๊ะละสองคน เพราะคนสายกินเข้าเช้ากับเข้ากลางวันกระชั้นกัน ทำให้เหลวไหลกินไม่ใคร่จะได้ ตอนค่ำช่างหิวเสียเต็มทนทีเดียว กินใหญ่ เรื่องกินนี้ไม่ได้พรรณามาหลายหนแล้ว จนจะออกลืม ๆ รวยรวมใจความว่า กับเข้าในวังเขาเก่งมากดีกว่าแต่ก่อน ออกจะเปนกับเข้าบ้านมากขึ้น พวกอยู่โฮเต็ลย่นกันอุย ว่ากับเข้าไม่ดี กับเข้าในรถวันนี้ก็ดี ฤาเปนด้วยหิวไม่รู้ กลับมารถทิ่วโรนา เดินต่อมาอีกจนถึงเมนตัว ซึ่งเปน

เมืองมิยูนิเวอซิตโยราณ เมืองเหล่านี้พ่อเข้าใจว่าลูกรู้จักทั้งนั้น เพราะมีในหนังสือเชกสเปียที่เคยอ่าน ความรู้สึกมันขัน รู้สึกอึ ๆ ปลม ๆ คุ้นเคยเหมือนอย่างไปเมืองดาหา เมืองสิงหัดส้าหรี เมืองกาหลังทชวา เกี่ยวด้วยเรื่องอ่านหนังสือเท่านั้น พูดกับคนที่ไม่เคยอ่านหนังสือไม่รู้สึก สพานข้ามจากฝั่งมาถึงฝั่งยาวถึง ๒ ไมล์ครึ่ง กว่า ๑๐๐ เส้น มาถึงก่อน ๒ ยามหน่อยหนึ่งเกินกำหนดควรจะถึง ๕ ทุ่มครึ่ง ปรีเฟคือข้าหลวงกำกับเมือง นายตำรวจภูธร แลใคร ๆ มารับหลายคน จรูญถามว่าจะลงเรือโมเตอลอนซ์ ฤาจะลงเรือคอนโดเลอ พ่อว่าถ้าลงเรือโมเตอลอนซก็เป็นการหมิ่นประมาทเมืองเวนิศ จึงได้ลงเรือคอนโดเลอมา สเตชั่นนั้นลงที่กรองด์คะนัล คือคลองใหญ่ที่รูปเป็นตัวเอส แต่มีคลองลัดที่จะตัดมา อย่างเดียวกับขีดกลางตัวเอสนำเงินเหรียญ มาถึงโฮเต็ลนี่ซึ่งอยู่ปากคลองริมทเลด้านน่า ประดูถึงน้ำทีเดียว ดีกว่าโฮเต็ลดานิเอล ซึ่งดีกออฟเยนั้วแลลูกโตลงมาอยู่ครั้งก่อนเมื่อพ่อมานั้น

เรื่องเมืองเวนิศนี้ ขอรงับไว้ยังไม่กล่าวทีหนึ่ง เพราะง่วงเหลือประมาณ ขอกให้เขียนหนังสือ ยืดเสียหลายครั้งแล้ว ขอยอกแต่ว่า วันนี้ได้รับหนังสือของลูกซึ่งพ่อคอยหนักคอยหนา ชั่วแต่อ่านหนังสือก็กินเวลาเข้าไปเสียมากแล้ว จึงต้องขอจบเท่านี้ กรมสมมตต้องการจะให้หนังสือแล้ววันนี้ ส่งเพื่อจะไม่ให้พลาด หนังสือที่ให้สิทธิเขียน ขาดเป็นสองตอน ต่อกันยังไม่ติด ถ้าส่งทันเมล์นี้จะส่ง ขอลานอนที.

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๖

คืนที่ ๕๒

เมืองเวนิศ

วันศุกรที่ ๑๗ พฤษภาคม ร. ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

เมื่อคืนนี้ได้รับหนังสือด้วย เขียนหนังสือด้วย ได้นอนจนค่ำ แต่เช้า ๒ โมงต้องตื่นตามเคย กินเข้าแล้วเดินออกจากหลังโฮเต็ลไปตามทางยกจนถึงหลังวัดเซนต์มารโก เที่ยวซื้อของตามร้าน แล้วกลับลงเรือที่ท่าน่าวังโดเย กลับมาโฮเต็ลกินเข้ากลางวัน นั่งโต๊ะกินในห้องต่อห้องนอนแต่กับชายบริพัตร ตุ๊ก อรุพงษ์ เวลาบ่าย ๒ โมงครึ่งแต่งฟรอกโก๊ตหมวกสูงไปเยี่ยมปรินเซสลิดเซีย ซึ่งมาอยู่ในเมืองนี้หลายวันมาแล้ว เพราะได้รู้จักกันแต่เมื่อมาคราวก่อน แล้วไปดูอาตเอกสหิบิเชน ที่อาตเอกสหิบิเชนนี้เป็นตึกอยู่ในกลางสวน ไม่สู้จะใหญ่นัก แต่มีมุขลดหลั่น ขึ้นเป็นห้อง ๆ ตามประเภท เมืองที่ส่งรูปมาตั้งมีเมืองเบลเยี่ยมมาสร้างขึ้นเองหลังหนึ่งย่อมหน่อย ว่าประเทศอื่นยังจะมาสร้างอีก กำหนดเอกสหิบิเชนนี้สองปีครั้งหนึ่ง เมื่อพ่อมาคราวก่อนก็ถูกคราวเอกสหิบิเชนได้ไปดูจำได้ ไม่มีเปลี่ยนแปลงอะไร คราวนี้ถ้านับคราวก่อนเป็นที่หนึ่งก็เป็นครั้งที่ ๕ เช้าแผ่นกินเสร็จมาเขียนเมื่อก่อนนี้สักหกโมงเช้าวันนี้ สิ่งซึ่งเอกสหิบิเชนในโรงนี้มีรูปหล่อ รูปศิลา รูปขึ้นด้วยปลัสเตอ มีรูปเขียนสีน้ำมัน สีน้ำ เป็นอันมาก แต่รูปเขียนที่มาติดนี้เป็นรูปอย่างใหม่โดยมาก คือ สีเขียวแดงสด ๆ แลย้ายรัว ๆ

พระบรมรูปถ่ายในเรือที่เมืองเวนิศ

รูปที่ชอบใจพ่อมีอยู่สักสิบห้าสิบหกรูป รูปหล่อย่าง ได้สั่งให้ซื้อแล้วสักสามรูป นอกนั้นยังสิบสวนราคา ถ้าเราชอบใจแผ่นไหนมักจะเป็นของที่เจ้าแผ่นดินได้ซื้อแล้วเกือบทั้งนั้น อยู่ข้างจะเป็นเดนเลือกอยู่สักหน่อย แต่ที่ยังไม่มีใครซื้อดี ๆ มีข้าง

กลับมาหยุดกินน้ำชาประมาณสักชั่วโมงเศษ แล้วกลับไปที่ร้านอีกตามเดิม เพราะที่ไปเมื่อเช้านั้นไม่ทันตลอดชาหนึ่งของตึกซึ่งเป็นสามชา ไปได้สักครึ่งหนึ่งเท่านั้นก็หมดเวลา ตอนเย็นได้ย้ายเดินไปข้างซ้าย ไปได้อีกครึ่งหนึ่งก็หมดเวลา ถึงเวลากินเข้าอีก ต้องกลับ ถ้าจะเที่ยวร้านเหล่านี้ ไม่ถึงสองวันสี่เวลาแล้วเป็นไม่ตลอดเลยเป็นอันขาด เพราะของมันชวนดูชวนซื้อเสียจริง ๆ ถึงตั้งใจไปว่าจะเดินดูแต่น่าร้านให้ทั่วก็ไปไม่รอด อดหลุดเข้าไปในร้านไม่ได้ ถ้าหลุดเข้าไปแล้วก็จมอยู่นั่นเองจนกระทั่งกลับ เป็นออกไม่ได้อีกเลย กลับมาทุ่มครึ่ง อาบน้ำกินเข้าแล้วเลยว่ากันด้วยรูปเขียนต่อไปจนถึงเวลาเขียนหนังสือ ถ้าว่ากันด้วยรายการที่ทำ เป็นอันสั้นเรื่องสั้นได้ถึงเพียงนี้ แต่ถ้าใครจดให้พ่อเช่นนี้จะรู้สึกไม่พออย่างยิ่ง เพราะมันเหมือนกับยอกว่าคนขนกกินเข้าอายน้ำทำอะไร ๆ แล้วก็นอน ไม่ประหลาดอะไร เพราะฉะนั้นจึงเห็นควรจะเล่าด้วยเรื่องเมืองนี้โดยย่อให้เป็นที่เข้าใจ ไม่ใช่จะพยายามแต่งพงษาวดารของเมืองนี้ ฤาจะแต่งเรื่องของเมืองนี้ให้ถ้วนถี่ตามที่เป็นอยู่ยังไงนี้ จะว่าแต่พอให้ได้ความเห็นพอเดาว่าหน้าตาจะเป็นอย่างไร

เมืองนี้ตั้งอยู่ในที่สุดของทเลอาดริเอติก ซึ่งอยู่ในระหว่างแหลมอิตาลีฝ่ายหนึ่ง ออสเตรียแลเตอร์กีฝ่ายหนึ่ง เป็นเมืองซึ่งเคยเป็นท่าค้าขายมาแต่โบราณ เมื่อโปตุเกสยังวิลันดายังไม่พบทางที่จะไปค้าขายข้างตวันออกทางอื่น เมืองนี้จึงเป็นท่าค้าขายกับประเทศฝ่ายตะวันออกข้างเอเซียไมนอร์ตลอดจนอียิปต์ เป็น

เมืองทำการค้าขายติดต่อกับประเทศอื่น จึงเป็นที่อุดมด้วยการค้าขายแลการช่าง ซึ่งถึงว่าได้ลดลงด้วยการค้าขายเปลี่ยนโฉมหน้าไปทางอื่น ก็ยังเป็นที่สำคัญในการช่าง แลในการค้าขายคงอยู่จนทุกวันนี้ แลเป็นเมืองที่ไม่มีเมืองไหนเหมือน ทั่วทั้งประเทศยุโรป ซึ่งใครๆ ก็จำจะต้องดู เพราะเหตุที่แปลกแลงดงามประเภทหนึ่งแต่ลำพังตัว ไม่มีเมืองใดคล้ายคลึงเลย เมืองที่เขาเทียบกับเวนิศก็แต่เมืองไทย ซึ่งใช้แม่น้ำลำคลองต่างถนน ใช้เรือแทนรถ

เมืองตั้งอยู่ในที่คอนชายทเล ห่างจากฝั่งถึงสองไมล์ครึ่ง แต่ไม่ใช่เป็นเกาะเป็นเขา เป็นพื้นรายพอปริ่ม ๆ น้ำ แบ่งเป็นแผ่นใหญ่แผ่นเล็กด้วยลำคลองใหญ่สายหนึ่ง รูปร่างเหมือนตัวเอส S แลมีคลองเล็ก ๆ ซอยไปเหมือนถนนไม่ใช่ตรง ๆ คดอ้อมวงเป็นถนนอย่างเก่า ไม่ใช่ถนนอย่างใหม่ คลองเหล่านี้เป็นคลองน้ำเค็มทั้งนั้น ขนก็ไม่มาก ลงก็ไม่มาก เดี๋ยวนี้ประหลาดที่ตกริมคลองที่เขาก่อขึ้นนั้น ไม่ได้ไว้คันคลองเลย ก่อผนังตกขึ้นมาเหมือนเขื่อนทลงริมน้ำ พอเข็ดประตูเรือนก็ถึงน้ำทีเดียว เวลาน้ำมากจริง ๆ อาจจะท่วมถึงชั้นต่ำของตึกก็ได้ ถ้านึกว่าถนนเจริญกรุงฤๅย่ำรุ่งเมืองเป็นลำคลองน้ำไหลไม่มีท่อน้ำ ขึ้นจากเรือก็ก้าวขึ้นในร้านเช่นนั้นก็เหมือนกัน เรือที่ใช้อยู่ในลำคลองเหล่านี้เป็นเรือคอนโดเลอซึ่งเรารู้จักชื่ออยู่ แต่ถ้าจะว่าโดยรูปเรือคอนโดเลอ เมืองเราเหมือนเรือคอนโดเลอจริง ๆ อยู่แต่ ๒ ลำ ที่ตุ๊กออฟเยนัวให้พ่อซึ่งผุเสียแล้วลำหนึ่งที่ท่านเล็ก[๑] ใช้อยู่ภายหลังอีกลำหนึ่งเท่านั้น นอกนั้นเรือที่เรียกว่าคอนโดเลอนั้นไม่ใช่คอนโดเลอจริง ๆ ทั้งสิ้น เพราะมันเป็นรูปเรือโยดเชิดแต่หัวขึ้นไป เรือคอนโดเลอจริง ๆ เขาเชิดหัวเชิดท้ายตลอดจนท้องเรือทาสีดำทั้งสิ้น หลักแจวไม่ใช่หู ยากไม้วางกระเชียงลงแจวอย่างไทย ๆ แต่ไม่มีหูแจว ตรงที่นั่งมี

๑ คือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช

ประทุนหุ้มสักหลาดดำข้าง ประรำข้าง ประรำนั้นเปนอย่างใหม่ ประทุนเปนของเก่า เรืออีกอย่างหนึ่งรูปข้างท้ายเปนเรือชล่า หัวเปนเรือแชก อยู่ข้างเปลี้ยน้ำ มิใช้ข้างไม่สู้มาก แต่เดียวนมีเรือไฟรับข้างคนโดยสานเกิดขึ้นใหม่ลำก็โตอยู่ แต่น่าเสียดาย สิ้นสวยไปมาก สู้เรืออย่างเก่าไม่ได้ ตามน่าบ้านเรือนปักหลักปลายหยักเปนเม็ด แลทาสีแดงเขียวดำเปนเกลียว ๆ ตลอดทุกบ้าน สำหรับจะได้ผูกเรือ คลองที่เรียกว่าครองค์คะนัล คือคลองใหญ่ที่มีสายเดียวนั้นสักขนาดคลองบางหลวงถ้าไม่มีแพจอด คลองเล็ก ๆ ลงไปขนาดคลองบ้านสมเด็จเจ้าพระยา คลองหลอด คลองเปรม ตลอดจนกระทั่งถึงคลองสามวาข้างถนนดวงตวันก็มี แต่ต้องนึกว่าเอาตกลงไปปลูกให้ชิดน้ำไม่แลเห็นดิน จะแลดูแคบเพียงใด คลองเหล่านี้เปนเช่นนั้น

ในที่แผ่นดินหว่างคลองเหล่านั้น มีถนนสายใหญ่สายเดียวเหมือนกัน ถนนใหญ่นี้กว้างสักเท่าถนนแถวท่อในวัง นอกนั้นก็เปนถนนเล็กขนาดน่าเรือนแถวห้าห้องทั่วไปทั้งเมือง แต่ปูศิลาเหมือนในวังหมด มีถนนที่ใหญ่อยู่น่าโฮเต็ลริมทเลอีกสายหนึ่ง แต่ไม่ตลอดไปเท่าใด มีสนามใหญ่อยู่ในกลางเมือง ก่อตึกเปนสามขาล้อมสนามนั้น ชั้นล่างมีทางคนเดินได้น่าร้านรอบ ในสนามนั้นมีวัดเซนต์มารโก ข้างริมน้ำมีวังโดเยเจ้าเมืองทำด้วยศิลาทั้งนั้น แต่ก่อนมีหอสูงเปนรูปสี่เหลี่ยมเรียกว่ากัมปนิล ทางขึ้นหอนั้นไม่เปนคันบันได ถมศิลาลาดขึ้นไป เมื่อเอมเปอเรอนะโปเลียนที่ ๑ ได้เมืองเวนิศ สำแดงอิทธิฤทธิ์ขี่ม้าขึ้นไปบนหอนั้น แต่ได้พังเสียหลายปีแล้ว เดี๋ยวนกำลังลงมือทำอยู่ แต่เห็นจะยังอีกนานกว่าจะแล้ว ในสนามนี้ปูศิลาแผ่นใหญ่ ๆ เลียนไปตลอด ตั้งเก้าอี้เปนที่สำหรับคนมานั่งเล่นนั่งกินเข้า เลี้ยงนกพิราบสามัญไว้ตั้งพัน นกนั้นเชื่องอย่างยิ่ง มีสพานข้ามทุกลำคลองที่ ๆ เปนสพานศิลาทำโค้งทั้งสิ้น ตึกที่สร้างในที่เหล่านี้เปนตึก

เมืองฝรั่ง สูงสามชั้นสี่ชั้น ได้นึกวิตกเสียจริง ๆ ว่านี่ก่อกันอย่างไร ด้วยรากตึกมันแช่อยู่ในน้ำทั้งสิ้น ครั้นเมื่อเห็นหลังตึกจึงรู้ว่าใช้กันดรากเหล็กยึดผนังทั้งนั้น จะว่าที่ไหนเหมือนเมืองเวนิศไม่ดีกว่าในวัง ถ้านึกให้ถนนเป็นคลองเอาเรือเข้าไปจอดที่ประตูเรือนแล้ว ไม่ผิดกันเลยทั้งรูปพรรณสัณฐานเย่าเรือน

จะว่าด้วยการช่างที่จะพึงหาของเล่นของใช้จะหาเมืองไหนเปรียบยาก เพราะของที่เป็นฝีมือช่างสำหรับเมืองนี้หลายอย่างซึ่งถูกตาถูกใจเรา คือ เครื่องแก้วซึ่งเข้าด้วยทราย เป็นแก้วชุ่น ๆ สีต่าง ๆ แก้วทำด้วยสาหร่ายอย่างแก้วใส แลเครื่องแก้วที่ขุดลงไปในเนื้อแก้ว แล้วตะทองเป็นลวดลายงามประเสริฐเลิศล้น ที่เป็นแก้วสีในลายด้วยก็มี ที่เป็นขาวแลทองล้วนก็มี ที่เป็นลายชุดแก้วขาวแต้มยาสีก็มี ยังพวกประสมสีเลี่ยนของโบราณ ลายต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน พันที่จะพรรณา นอกจากเครื่องแก้ว ยังเครื่องถ้วยชาม เครื่องไม้สลัก ที่ทำด้วยไม้วอลนัตเป็นต้น แลเครื่องประดับด้วยแก้วสีที่เรียกว่าโมเสก ตั้งแต่รูปภาพแผ่นใหญ่ราคาสี่หมื่นแฟรงก์ ลงไปจนถึงขนปีกคอขันนิด ๆ สารพัดจะมี เครื่องทองเป็นเครื่องประดับอย่างเวนิเซียน ล้วนแต่เป็นเครื่องที่อ่อนดุกดิกแขยขยาง ซึ่งจะหาที่ไหนไม่ได้ในโลก เพราะไม่วิเศษถึงที่เมืองอื่นจะต้องเอาอย่าง แต่ไม่ใช่เลวซึ่งผู้ดีที่สุดก็จะแต่งไม่ได้

เมืองนี้ยังเป็นอู่เป็นเปลที่เกิดของลูกไม้ถักที่เรียกว่าเล้ส ซึ่งมีน้อยแห่งในประเทศยุโรปจะทำได้ดถึงเท่าน ๆ เป็นที่ขนซออยู่แต่เวนิศ ปรัสเซลส์ แลในเมืองฝรั่งเศส แลเป็นที่ทอแพรแลกำมยอก ซึ่งใช้หุ้มเก้าอี้แลทำย่ามถวายพระที่งาม ๆ เท่าไรไปจากที่นี่ ไม่ใช่ทำด้วยเครื่องจักร์เครื่องกล เป็นของทำด้วยมือจริง ๆ พ่อได้ไปเห็นแก่ตา ราคาส่งจากร้านถูกกว่าซื้อในบางกอกเกือบครึ่งตัว

ยังของที่เหมือน ๆ กับเมืองอื่น แต่ที่ในเมืองนี้ ฤาของเมืองอื่นส่งมาขาย เมืองนี้ มีครบทุกอย่าง หาที่สุดไม่ได้ นับว่าเป็นเมืองที่เป็นตลาดใหญ่ จะหาอะไรได้หมดทุกอย่าง เว้นแต่รถแลเครื่องม้า เพราะรถก็ไม่มีสักหลังเดียว ม้าก็ไม่มีสักตัวเดียว สัตว์อะไรก็ไม่เห็นมี นอกจากนกพิราย

การที่เมืองนี้เป็นตลาดใหญ่ เพราะเป็นเมืองท่าค้าขายกับเอเซียมาแต่โบราณกาล ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว แต่ถึงจะมีอาณาเขตร์กว้างขวางแลสมบูรณ์อย่างไรก็ดี ตั้งแต่ประมาณ ๘๐๐ ปีมา ไม่เคยเป็นเมืองมีเจ้าแผ่นดินมีแต่ผู้มีตระกูลเป็นใหญ่เรียกว่าโดเย ตรงกับคำว่าดุ๊ก ปกครองเมืองพร้อมด้วยที่ปฤกษา ๑๒ คน ภายหลังนะโปเลียนมาได้ ยกให้ไปแก่ออสเตรีย จึงได้ขาดตำแหน่งโดเย ภายหลังตกมาเป็นของอิตาลีอยู่จนกาลบัดนี้ การปกครองก็มีแมร์ที่รายฎรเลือก แลมีปรีเฟข้าหลวงซึ่งรัฐบาลให้มากำกับเหมือนเมืองในอิตาลีทั้งปวง แต่รายฎรแปลกกับเมืองอื่น คือกล้าตอมดูเบียดเสียดแวดล้อมโดยความสนุก ถึงเข้าของเขาเองก็ไม่พ้น กลับต้องเอาอกเอาใจเบียดหมวกไม่หยุด ถ้าจะได้ดูแล้วดูจนใกล้เกือบหัวไหล่กัน แลเดินตามเป็นพรวนไม่รู้แล้วรู้รอด แต่ดีที่ไม่มีหยาบคายหมิ่นประมาทเลยทีเดียว ไปข้างไหนก็รับแต่เบียดหมวกไม่ได้หยุด ถ้าชอบขึ้นมาก็ตบมือกราว ๆ ดูช่างสนุกอยู่เสมอเป็นนิจเสียจริง ๆ ไม่รู้จักเบื่อ คนขายของอยู่ข้างจะเข้มงวดมาก เดินไปหน้าร้านแล้วออกมาชวนโดยความเคารพทุกหนทุกแห่ง ให้เข้าร้านของตัว โดยไม่เข้าจริงแล้วก็ขอให้รับซื้อร้านก็พอ ใช่ว่าจะชวนแต่พวกเรา ใครไปมาชวนทั้งนั้น เพราะเป็นเมืองที่คนต่างประเทศชอบมาเที่ยวเสมอไม่ขาด เหตุด้วยแปลกกับเมืองอื่น ๆ ดังเช่นว่ามาแล้ว เพราะฉนั้นจึงพาให้ชาวเมืองตะกลามรุนแรงคอยเรียกคอยต้อนคนเสมอ ถ้าหากว่าร้านอยู่ลึกเข้าไป ถึงจ้างคนมาคอยเรียกสำหรับไปร้าน ไม่เลย

ชาเหมือนอย่างยายขายฆ้องบ้านเรา[๒] ถ้าจะว่าออกจะเกินไป จนถึงเดินไปข้างไหนก็มีแต่คนเรียกเพรียกตลอดทางจนเราราคาญ

คืนที่ ๕๓

วันเสาร์ที่ ๑๘ พฤษภาคม

ยังไม่ได้ว่าด้วยโฮเต็ลซึ่งมาอยู่นี้ แถวโฮเต็ลที่อยู่นี้ จับตั้งแต่เหนือวังมาเลียบมาตามปากคลองครองค์คะนัล เปนโฮเต็ลมีชื่อต่าง ๆ ตลอดไม่มีอื่นคละเลย โฮเต็ลเหล่านี้ไม่ได้ทำเปนตึกแถวติดกันตลอด มีน่าลงคลองหลังละน้อย ๆ ทำยาวลึกเข้าไปขนผึ้ง ในระหว่างหลังหนึ่ง ๆ มีถนนแคบ ๆ เปนตรอกเล็ก ๆ กว่าสำเพ็งออกไปหาถนนใหญ่ ซึ่งมีสายเดียวอันกล่าวมาแล้ว ข้างฝ่ายริมถนนหันน่าออกถนน หันหลังมาชนกัน ทางซอกแซกลดเลี้ยว เดินพอหลีกกันได้สองคนเท่านั้น แต่การรักษาสอาดเสียจริง ๆ ไม่เหมือนเมืองเนเปอลแลทอน ๆ ที่ครองค์โฮเต็ลนี้เห็นจะเปนวังเก่าฤๅบ้านผู้ดีเก่า เพราะอาการกิริยาที่ทำนั้นเปนวังมากกว่าเปนโฮเต็ล ผนังปูแพรกรอยแว่นแลลายเพดานยังยังคงทอง ตอสองแลเพดานเขียนสีน้ำมันเปนรูปคนเหาะ เขียนหัวตั้งดีอย่างยิ่ง เปนรูปที่เขียนมาเก่าปรากฏชัด เขียนสีน้ำมันทั้งสิ้น เครื่องเฟอนิเชอช่างไม่ผิดห้องหญิงกลาง[๓] จริง ๆ เว้นไว้แต่ทาสีขาวเหมือนห้องขาวที่พระที่นั่งอัมพร แต่เขาหรูกว่า ที่เขียนลายดอกไม้ทับ ทำให้เหมือนปอสเลน มีลิฟต์สำหรับขึ้นลง เปนลิฟต์ไฟฟ้า แต่ใช้กดที่คุมหมายเลขเหมือนกดระฆัง ถ้ากดหนึ่งก็ขึ้นมาถึงพื้นชั้นที่ ๑ หยุดเอง

---

๒ ขายขายฆ้องคนนี้ อยู่ที่บ้านบุจังหวัดธนบุรี ออกร้านขายของแต่นั่งเฉยไม่รู้จักเอาใจคนซื้อ

๓ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามาลินีนภดารา

แต่ชายอรุพงษ์ยังเห็นว่าสุพระทินังอัมพรไม่ได้ ที่สู้ไม่ได้นั้นด้วยเหตุไร เหตุด้วยสังที่เคียวมันก็หยุดเสียเอง ไม่ได้เขีด ๆ ขีด ๆ เล่นสนุกใจเท่านั้น อาหารดีมาก แต่คนใช้อยู่ข้างจะเงองสักหน่อย แต่เขาก็จัดสรรนักหนา หาคนที่พูดอังกฤษได้มาไว้ แต่ลูกไม้เปนของจรูญหามาต่างหาก เพราะพ่อออดไม่ได้ ไม่มีลูกไม้ก็เดือดร้อน

วันนี้ลงเรือไปร้านเวลาเทียง ซื้อเล็ดแลดูทำเล็ดดูทอแพร ทอกำมหยี่ดอกเรือเข้าไปจอดได้ถึงร้าน

บ่ายโมงครึ่งกลับมากินเข้า สองโมงครึ่งปรีเฟแลแมร์กับผู้ช่วย แลกงสุลอเมริกันมาหา กงสุลคนนี้เคยไปเปนไวซกงสุลที่กรุงเทพ ฯ ยังพูดอยากจะกลับไปอีก กงสุลผู้นี้เองที่ได้เปนผู้ช่วยประคับประคองมิสเตอสโตรเบล[๔] เมื่อมาถึงเวนิศพูดยกย่องมิสเตอสโตรเบลมาก วันนี้ฝนตกเสมอ นาน ๆ หยุดที จึงได้เขียนหนังสืออยู่ที่โอเต็ลไม่ได้ไปไหนจนกระทั่งบ่าย ๕ โมง อัดใจขึ้นมาลงเรือไปทั้งฝน ไปขึ้นที่ท้ายแถวตลาด เดินจับระไปจนถึงร้านช่างทอง ได้แวะเข้าซื้อของเครื่องทองเมืองเวนิศ อยู่ในร้านนั้นช้าหน่อยหนึ่ง ฝนก็ยิ่งตกหนัก คนที่เคยนั่งกลางซลาหลบเข้ามาเดินอยู่ในร่มหมด ออกจากร้านนั้นแน่นใหญ่ หมายว่าจะไปดูร้านเครื่องแก้วที่กรมหลวงประจักษ์ขอก เข้าใจว่าจะอยู่ในแถวพระระเบียงสามด้านนั้น เพราะคำขอกของกรมหลวงประจักษ์ไม่มีแผนที ชี้ไว้ชี้เว ความจริงนั้นไม่เชื่อแกด้วย เพราะเห็นแกชอบของขี้ สิ่งไรที่แกว่าดีนั่นเน่าทั้งนั้น ในเวลาที่ขอกเรื่องร้านวิเศษนั้นเฉภาะกำลังเลือกเครื่องแก้ว ได้หยิบชุนชั่งมีทองเหลืองรองข้างล่างมาดู บ่นกันว่าเปนของถวายพระ กรมหลวงประจักษ์เข้าไปช่วยเลือก เฉภาะหยิบอ้ายชุนนั่นมาให้ถึงฮากัน กำลังเต็มอยู่ด้วยความหมั่น

---

๔ มิสเตอสโตรเบล อะเมริกัน เคยเปนที่ปฤกษาราชการอยู่ในกรุงเทพ ฯ

ประมาท แต่เห็นสัญญาแขงแรงนัก ว่าถ้าไม่ดีให้ถอง เดินไปที่ไหนก็ไม่เห็น มีอ้ายเด็กคนหนึ่งหน้าตาเรียม ยอกว่าร้านเครื่องแก้วอยู่ที่ตรงนี้ ขอเชิญให้ไปดู ถามว่าไกลฤๅใกล้ มันว่าใกล้นิดเดียว เดินตามเข้าไปในตรอก ฝนก็กำลังตก ผ่าฝนไป ถามว่าเมื่อไรจะถึงก็ประเดี๋ยวร่ำไป อยู่ตรงนี้ร่ำไป จนออกฉุนเกิดเคลือบแคลงว่าอ้ายนี่มันเสียคน เพราะคนต่างประเทศมามาก มักจะล่อให้ไปร้านของมันเท่านั้น คงไม่มีอะไร จะกลับเสียหลายหน แต่ไหนๆ ก็เบียกเข้าไปแล้ว ลองเดินตามมันไปดูจนถึงเชิงสพาน เห็นคลองขวางหน้าอยู่ นึกว่ามันจะล่อให้ขึ้นสพานต่อไปอีก เลยฉุนยอกว่ากูไม่ไป มันก็ชวนอยู่นั่น คนก็ค่อยมากขึ้นมากขึ้น ตามกราวมาข้างหลังแน่น หลบฝนเข้าไปที่ใดคนก็มาตอมอยู่น่าถนนทั้งฝนตกอยู่เช่นนั้น ต้องวานให้โปลิศลัยไปเรียกเรืออ้อมไปรับที่ท่าริมวัง เดินผ่าฝนกลับมาเรือก็ยังไม่มา ต้องข้างเรือข้างแขวเดียวกลับมาทั้งกำลังฝน เดชะบุญพอออกเรือฝนก็หาย หาไม่ก็เบียกกันอีกพักใหญ่ มาถึงโฮเต็ลแล้วของซึ่งต้องการยังขาดอยู่ พรุ่งนี้จะไปเปนวันอาทิตย์กลัวจะซื้อไม่ได้ จึงให้บริพัตรกับตุ๊กกลับไป พ่อนั่งเขียนหนังสือสักทุ่มหนึ่ง บริพัตรกลับมายอกว่าไปพบร้านทีกรมหลวงประจักษ์ยอกนั้นแล้ว ของแกดีจริง ที่เราไปซื้อผิดร้านเสียแล้ว ของแพงหมด ของก็สู้กันไม่ได้ด้วย คือร้านที่อ้ายเด็กคนนั้นมานำไป พอขึ้นสพานนั้นก็เข้าร้านทีเดียว ที่แท้เราไปห่างร้านอยู่ชั่วตีนสพานเท่านั้น เลยหัวเราะกันใหญ่ ว่าเปนโทษที่เราหมิ่นประมาทกรมหลวงประจักษ์ แต่เขาได้นัดไว้ว่าพรุ่งนี้เช้าจะให้ไป พ่อก็เลยทอดธุระเขียนหนังสือต่อไปอีก กราวนี้พอสองทุ่ม ตาเจ้าของร้านนั้นมาด้วยธุระของเขาเองที่โฮเต็ลนี้ บริพัตรไปถาม ว่าจะเชิดกลางคืนได้ฤๅไม่ แกรับตกลงว่าจะเชิดให้ยามหนึ่ง

ครั้นเวลากินเข้าแล้วยามหนึ่งลงเรือไปเข้าคลอง ขนทั้งประตูร้านทั้งเดียว แม้ของมันช่างมากมายกะไร แต่ในที่หย่อมเดียวกันนั้นมีของถึง ๕๖ ห้อง ยังมีทอนอีกหย่อมหนึ่ง รวมด้วยกันร้อยห้องเศษ ห้องเครื่องแก้ว ฝาแลเพดานล้วนแล้วด้วยกระจกเงาแลพรีดไปทั้งห้องสารพัดจะมี ราคาก็ถูกกว่าอ้ายที่ซื้อแล้วสักครึ่งหนึ่ง เสียใจจริง ๆ ใช่แต่เท่านั้น ร้านอื่นจะขอแยกของสิ่งใดจากสำรับไม่ได้ ร้านนี้จะแยกอย่างไรได้หมด เพราะมันเป็นที่ทำเองในที่นั้น ร้านอื่นมารับช่วงต่อไปอีก เสียที่มากไม่ใช่น้อยเลย ต้องขอโทษกรมหลวงประจักษ์ที่หมิ่นประมาทแก มันช่างเพลิดเพลินใจเสียนี่กะไร คนขายก็สนุก เราก็สนุก เจ้าของร้านเป็นอิตาเลียน พูดภาษาอังกฤษดี เข้าใจกันชมทราย อยู่สองชั่วโมงไม่ช้าเท่าใดเลย กลับมาเป็น ๕ ทุ่มครึ่ง

คืนที่ ๕๔

วันอาทิตย์ที่ ๑๙ พฤษภาคม

วันนี้เวลาเช้า ๕ โมง ไปดูเขาไหว้พระที่วัดเซนต์มารโก ไปทางเรือเข้าคลองที่ข้างวัดไปขึ้นประตูลัยหลังโบสถ์ ซึ่งมีทางเดินขึ้นไปถึงห้องสำหรับแต่งตัวของพวกขาดหลวง แล้วขึ้นอัฒจันท์เล็ก ๆ ไปยนยกฟันที่เป็นเล่าเต็งสองข้าง ที่เล่าเต็งนี้ใครจะไปฟังเทศน์ฟังสวดต้องเสียเงินแฟรงก์หนึ่ง แต่พ่อไม่ต้องเสียอะไร แลเห็นลงไปในโบสถ์มุขหลัง ซึ่งเป็นน่าพระใหญ่กำลังคาร์ดินัลทำพิธีอยู่ แต่งตัวสวมเสื้อแดงปักทอง มีชั้นถานานุกรมแต่งตัวเสื้อแดงปักทองสั้นหน่อยประมาณสักสิบคนได้ ซึ่งไปช่วยอยู่ในการพิธีประมาณสัก ๗ คน มีสามเณรไม่

ต่ำกว่า ๑๖ คน พ่อไม่สามารถที่จะพยายามเล่าเรื่องพิธีไหว้พระของคาทอลิก เหมือนกับคนที่ไม่รู้จักลครเลย จะไปพยายามบอกว่าเขารำเพลงอะไร ๆ ย่างก็เป็นพ้นวิไสย แต่การที่ทำพิธีนั้น จะเปรียบให้อินคู่กันก็เหมือนพระญวน แต่พระญวนออกจะนิ่ง ๆ นั่งนิ่ง ๆ มากกว่า นี่แกหยุกหยิกไม่หยุดไม่หย่อน เพลงร้องก็แปลก ๆ มีลูกคู่ที่ซ่อนไว้ยินเล่าเต้งอีกพวกหนึ่ง สำหรับร้องช่วยเสียงให้ก้อง ทำพิธีนั้นแล้วต้องกระบวนแห่ไปขึ้นธรรมาศน์ที่อยู่มุมโบสถ์ เป็นเสาสูง เทศนาอยู่อีกเป็นนาน วันนี้เป็นวันเขาเรียกว่า วีตซันไต พิธีพิเศษ คนมากแต่ยังเหลือที่เป็นกอง ผู้ที่ฟังสวดฟังเทศน์จริงจะมีไม่เกินสามสิบ นอกนั้นพอเราขึ้นไปก็ไม่มีสมาธิ พากันมาดูเราเสียไม่หยุดไม่หย่อน พระเทศน์นั้นออกคล้าย ๆ เจ้าเซน ว่ากะไรก็ไม่รู้ เห็นยายแก่ร้องไห้สามคน เทศน์จบแล้วแห่กลับเข้าไปนั่งที่โทรน เปลื้องเครื่อง การแต่งตัวและเปลื้องเครื่องทำให้คนเห็นเพื่อจะให้เป็นที่เลื่อมใส เครื่องที่ผลัดออกมานั้นต้องจุบทุกสิ่งในเวลาที่ถอดออกแล้ว ๆ จึงใส่เสื้อแดงมาไหว้พระลากลับ ในโบสถ์กลางนั้นเลิกแล้ว คนยังประชุมกันอยู่ที่น่าพระกแห่งหนึ่ง พ่อจึงขอลงไปดู คนที่อยู่ข้างนอกคอกที่กันนั้นมาก เข้าไปคุกเข่าอยู่ในคอกรอบที่ไหว้พระก็มี ได้ความว่าเหตุผลนั้น คือรูปมาเรียที่ตั้งอยู่ในที่บูชานั้นเรียกว่า มาโดนา คิมิโคยียา เป็นของเซนต์ลุกเขียน จึงได้ศักดิ์สิทธิ ถ้าใครเจ็บไข้ฤามีธุระอะไรมาขอนได้สำเร็จความประสงค์ แล้วทำรูปหัวใจด้วยเงินมาแก้สินบล แต่หัวใจที่มาแก้สินบลมากกว่ามากเอาประดับตู้ยาว ๆ ไว้เป็นหลายตู้ ดูวิงวอนอ้อยอิ่งกันอยู่ที่นั่นมาก อยู่เป็นนานยังไม่เลิก เดินดูในโบสถ์นั้นทั่วไป เพดานเป็นโมเสกพนทอง มีรูปภาพเป็นรูปนักบุญทุก ๆ โดม เรื่องวัดนเป็นอย่างไร พระยาศรี[๕] ได้เขียนไว้เลอียดลออดีมาก ไม่ควร

---

๕ พระยาศรีสหเทพ เสง วิริยสิริ (เดี๋ยวนี้เป็นพระยามหาอำมาตย์) เมื่อเสด็จยุโรปคราวแรกเป็นพระยาสุขุมนัยวินิจ เป็นพนักงานจดหมายเหตุเสด็จคราวนั้น

พระบรมรูปเสด็จประพาสเมืองเวนิศ

จะกล่าวซ้ำ แต่พนโยสถนั้นเปนลูกคลื่นไปหมด เหตุด้วยบางเวลามีน้ำท่วมได้ คาร์ดิแนลมาต้อนรับแลให้พร ได้กลับลงมาทางเดิมแล้วมาแวะขึ้นดูวัดมาเรีย-ดิซาลูเตที่อยู่ปากคลองใหญ่ตรงโฮเต็ลข้าม วัดนี้มีโดมเท่นสองโดม โดมใหญ่อยู่ข้างหน้านั้น มีประตูอยู่ตรงกลางเปนประตูใหญ่ แต่ไม่เดิน ไปเดินประตูเล็กข้าง ๆ เข้าไปในนั้นเห็นเปนแปดเหลี่ยม ประตูเปนเหลี่ยมด้านหน้า ตัดเข้าไปเปนที่บูชาข้างละสามเหลี่ยมเปน ๖ แห่งด้วยกัน ที่เหลี่ยมหลังเบี่ยงเข้าไปเปนโดมหลังมีที่บูชาใหญ่แลมีวิหารสองข้างชักออกมาจากโดมใน มีรูปเขียนทั่วฝาเสียงอยู่ในนั้นหลายแผ่น ไม่พยายามที่จะเล่าอีก ขอตัดเปนกลับมาโฮเต็ลกินเข้ากลางวัน แล้วลงเรือโมเตอลอนช์ไปตามคลองใหญ่ เพื่อจะได้ดูบ้านเรือนตามระยะทาง โฮเต็ลในเมืองเวนิศนั้น บรรดาผู้ที่มาต้องการจะอยู่อย่างเก่า เล่นเปนชาวเวนิศโบราณทั้งนั้น เพราะฉนั้นถ้าโฮเต็ลจะสร้างขึ้นใหม่ เปนอย่างห้องแถวเหมือน ๆ กันหมดเช่นที่อื่น ๆ แล้วไม่ใคร่มีคนเช่า คงจะไปเที่ยวหาเช่ากันที่เก่า ๆ หน้าตาเปนวัง ๆ หัวกระไดลงน้ำ เรือนหัวกระไดลงน้ำอย่างเก่า ถ้าใช้เรือคอนโดเลอมันพอดีกัน รศชาติเหมือนอยู่แพในบางกอกไม่มีผิดกันเลย ครั้นมีเรือไฟเดินคลื่นก็กระฉอกกระแฉกเข้าไปในประตู อยู่ข้างจะเปรอะเปื้อน ตกที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ จึงได้แก้ไว้ถนนน่าบ้าน มีเขื่อนต่างหากจากกำแพงเรือนเหมือนกันกับบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งคนมาเที่ยวเล่นไม่ชอบ อาจจะกล่าวว่าเหมือนไม่ได้มาเมืองเวนิศได้ แต่ที่แท้เรือนหัวกระไดลงน้ำอย่างเก่า ซึ่งเปนหลังโต ๆ ที่ควรจะเปนโฮเต็ลได้นั้นมีน้อย เหมือนครองค์โฮเต็ลนี้ ต้องเสียราคาแพงมาก ยังต้องตกแต่งดัดแปลงทำเพิ่มเติมขึ้น มีครัวเปนต้น เพราะเดิมเปนแต่บ้านคนอยู่ครัวเล็ก จนเดี๋ยวนี้ยังไม่มีกำไรอะไร แต่ตาเจ้าของนี้แกเปนคนมั่งมี เปนตระกูลโรมันเก่าตั้งแต่ครั้งซีซา พูดภาษาแปลกกันกับชาวอิตาเลี่ยนทุกวันนี้

ออกจะเป็นละตินละติน แต่พูดภาษาอื่นได้หลายภาษาตั้งหกเจ็ด เอาใจใส่แข็งแรงมาก ทำครัวหากับเข้าให้กินดีนัก แต่ตุ๊กยอกว่าเห็นจะไม่ทั่วกัน ดีแต่ในห้องพ่อ กับเข้าพ่อนั้น แกสู้ทนทำทั้งราไว้เสมอ ถ้าจนพ้นเวลาที่จะกินอร่อยก็ทำใหม่ เคยกินด้วยกันสี่ห้าคนในห้องต่อห้องนอน ของดีของตาคนนี้แปลกกว่าทอนนั้น คือ ปูนมซุยแข็งทอดมันนมไปทั้งตัว ว่าเป็นปูดีดอวน กับเข้าล้วนแต่ประดับประดา ที่ต้องยกมาอวดให้ดูเสียก่อนทุกอย่างไป ของหวานก็ประณีตมาก แต่ลูกไม้รูญซอมาแต่ปารีสคราวนี้ได้ดี คือ เชอรีเชามีหยรรุ ข้างในกรุสำลี แล้วจึงวางเรียงทีละลูกละลูก ประมาณสัก ๒๔ ลูก ขนาดเท่าตุ๊กขยเล็กๆ สีสรรวรรณะก็เหมือนตุ๊กขยกับลูกแปรกำลังดีจริงๆ อ้ายลูกไม้เหล่านี้ทำให้พ่อกลืนไม่ใคร่จะลงร่ำไป ทำให้คิดแล้วคิดเล่า ว่าทำอย่างไรถึงจะส่งไปยางกอกได้ เชอรีเห็นจะไม่สำเร็จ แต่ลูกแปรนั้นมีท่าทางอยู่นักหนา แต่คงไม่ได้ที่สุกงอมนั้นเป็นธรรมดา

ที่ปลายคลองนี้เองเป็นสเตชั่นรถไฟ มีแมร์ ปรีเฟ แลนายตำรวจภูธรกงสุลอเมริกันมาส่ง โอ้เอ้อยู่หน่อยหนึ่ง ตามธรรมเนียมอีตาเลียนจึงได้ออกเดินรถ พ่อลมเล่าถึงภูมิทระยะทางเมื่อมาจากตูรินถึงเวนิศเสียตอนหนึ่ง ไม่ได้เล่าด้วยความง่วงเหงาหาวนอน จึงขอเอามารวมกันกับทางที่มาวันนี้

ทางตั้งแต่ตูรินออกมา เป็นที่นาเข้าสาลีต้นไม้พืนแลต้นหม่อนหนาขนทุกที่ทุกที เพราะในแถบนี้การเลี้ยงไหมเป็นประโยชน์ใหญ่ของชาวเมือง เมืองมิลันเป็นเมืองที่ทำแพรแลทำไหมในที่นั้น ยิ่งใกล้เมืองมิลันเข้าไปยิ่งมีต้นหม่อนมากขึ้น ในระหว่างทางนั้นมีนาปลูกต้นเข้าเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมเหมือนอย่างบ้านเรา นาเป็นนาหว่าน

ตอนตั้งแต่เมืองเวนิศมา ก็มีนาเข้าสาลีมีต้นหม่อน แต่แถบนี้งาม คือต้นหม่อนปลูกเป็นแถวๆ ไว้กิ่งใหญ่เป็นสองง่าม จึงให้แตกพรูติดกันเป็นกำแพง

ตามหว่างต้นหม่อนปลูกต้นองุ่นชักเถาโยงกับต้นหม่อนเป็นเพื่องหลาย ๆ เส้น เสมอกันไปหมด งามเหมือนแกล้งแต่งเล่น ถึงนาเข้าก็ปลูกต้นหม่อน แลต้นองุ่น ในที่นาดอนยกคันนาสูง ไขน้ำด้วยอิริเคชั่นให้เข้าขังเหมือนนาเรา เสียแต่ฝนตกไม่ได้หยุดเลยตลอดหนทาง ซ้ำรถก็รั่วหนาว หยุดกินเข้าเย็นที่โฮลอคนาช้าโมงหนึ่ง กินเข้าในสเตชั่น ตั้งแต่ออกจากนั้นมาก็เข้าในหมู่เขาซับซ้อน ซึ่งมีลำธารตั้งแต่เป็นแม่น้ำร่วมสายเดียวกันมาจนแยกเป็นลำธารเล็กๆ ตลอดหนทาง แม่น้ำใหญ่นี้เรียกว่าเลโน ต่อมาอีกก็มืดเสียตามทางไม่เห็นอะไรได้ นั่งวันนั้นออกเย็นเต็มที เพราะหนาวเย็น แลนอนไม่อิ่มมา ฝนก็ตกเสมอไม่หยุด ถึงเมืองฟลอเรนซ์เวลา ๕ ทุ่ม ๑๕ มินิต เคานต์ออฟตูรินมารับ มิแมร์ ปรีเฟ ผู้บังคับการทหารหลายคน ออกจะเป็นฟอมัล มาส่งที่รถแล้วกลับไป พ่อมาอยู่โฮเต็ลซาวอยนี้ไม่ใช่ที่อยู่เก่าแต่เป็นที่สบายดี รับเขียนหนังสือตอยแลแต่งรายวันก็ไม่สำเร็จด้วยง่วงเหลือประมาณ จึงได้หยุดนอนเสียที รุ่งเช้าต่อใหม่ พึงสำเร็จลงในเวลาเที่ยง วันที่ ๒๐ นี้ได้ส่งรูปซึ่งถ่ายที่เหมือนเกาวแมนถ่ายที่เนเปอล อุส่าห์จะได้ สงสาร กับรูปที่มีผู้ถ่ายในเรือที่เวนิศ รูปพวกนี้ไม่ได้เรื่องสำหรับดูเล่นตามบุญตามกรรม ด้วยช่างถ่ายรูปมันพานจะลุกลี้ลุกลนไปเสียทั้งนั้น จึงไม่ใคร่จะได้ดี ขอจบไว้วันนี้เพื่อจะส่งให้ทันเมล์.

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

---

๖ เคานต์ออฟตูริน ในราชวงศ์อิตาลี เคยมากรุงเทพ ฯ

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๗

คืนที่ ๕๕

เมืองฟลอเรนซ์

วันจันทร์ที่ ๒๐ พฤษภาคม ร.ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

เมื่อคืนนี้ถ้าหากว่าไม่เหนื่อยเต็มที่ คงจะนอนไม่หลับ เพราะเป็นวันแรกที่มาได้ยินเสียงอึกทึกโครมคราม ตั้งแต่ขึ้นจากเรือมา ค้างที่เยนัวคืนหนึ่งโฮเตลก็ลึกเข้าไปห่างถนน ไม่ได้ยินเสียงรถม้าเลย แล้วไปอยู่ซันเรโม ก็อยู่วิลลาซึ่งมีแต่รถไฟผ่านนาน ๆ จึงจะโครมครามหวีดหวอด ครั้นไปอยู่ตูรินก็เข้าไปอยู่ในวังเงียบสบาย ไปเวนิศกลับซ้ำเงียบหนักลงไปไม่ได้ยินอะไรนอกจากเสียงระฆังวัดผู้ที่เขาเคยอยู่ในเมืองโครมคราม เขาย่นว่ารู้สึกเงียบเสียจริง ๆ ครั้นมาถึงโฮเตลตั้งอยู่ในสแควร์กิงวิกตอร์อิแมนวล เช่นที่รถม้าไปมาไม่ขาด จะมีเวลาเงียบเมื่อใดไม่รู้สึก หลับตื่นขึ้นเวลาเช้าด้วยเสียงเหมือนฟ้าร้อง แต่ฟังไปก็ไม่ใช่ เสียงรถนั่นเอง แถมเสียงระฆังด้วย หนวกหูเหลือเกิน ตื่นเป็นหลายหน ตั้งแต่ตื่นนอนมาก็เห็นฝนตกเรื่อยไม่หยุด เป็นฝนฝรั่งแท้ ตกเสมอมากบ้างน้อยบ้าง แต่ไม่มีซ่าสักครั้งเดียว เย็นฉ่ำเย็นชื่นตลอดทั้งวัน

เวลาเช้า ๕ โมง เคานต์ออฟตูรินมาเยี่ยม ติดตามหาจักรีด้วย พ่อไปเยี่ยมตอบทันที ทีวังยังดี แต่เคานต์ออฟตูรินไม่ได้อยู่ในหลังใหญ่ อยู่หลังเล็กต่อเข้าไปข้างปลาย ที่วังนี้มันใหญ่โตเกินประมาณที่จะอยู่ ลงปลายเป็นมิวเซียมการที่เจ้านายอยู่วังใหญ่เช่นนี้ ไม่มีพาหนะอะไรมากพอที่จะอยู่ ถ้ามีเมียก็อยู่สองคนกับเมีย ถ้าลูกคนหนึ่งสองคน ยิ่งไม่มีเมียก็อยู่คนเดียว มัน

รูปเดวิดที่สนามเมืองฟลอเวนส์

เปล่าเหลือหลาย กลายเปนมิวเซียมสำหรับเก็บเครื่องเฟอนิเชอโบราณ แลรูปภาพไว้ให้คนไปดู ถ้าตอนที่อยู่จริง ๆ แต่งใหม่ค่อยยังชั่ว ถ้ามาอยู่ชั่วคราวเช่นเคานต์ออฟตุริน เครื่องตกแต่งอะไรจนเก้าอี้จะนั่ง แต่ยรมสมมะกัปเร่อร่าทูมทามไม่น่าสบายที่ตรงไหนเลย ออกเปนอยู่วัดๆ เพราะฉนั้นเจ้าแผ่นดินโดยมาก ชอบจะทิ้งเรือนใหญ่ ๆ ไว้เปนที่รับแขก แล้วปลูกเรือนเล็ก ๆ อยู่เช่นเอมเปอเรอรสเซีย ที่ไหนก็ที่นั้น เว้นไว้แต่ในเซนตปีเตอสเบิคซึ่งไม่โปรดอยู่ วังนี้เห็นจะได้ปรากฏในรายงานพระยาศรีเหมือนกัน จึงไม่เล่า เพราะไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลกแต่สักนิดเดียว เมืองฟลอเรนซ์ได้เปนเมืองหลวงของอิตาลี เมื่อรวมเมืองอิตาลีเข้าเปนกิงดอมเดียวอยู่ประมาณสักหกเจ็ดปีได้กระมัง จึงย้ายไปเมืองโรม เมื่อเยอรมันกับฝรั่งเศสรบกัน ปี ๑๘๗๐—๗๑ ในแผ่นดินประจุบันนี้ แต่ก่อนเมืองอิตาลีแยกเปนหลายอาณาเขตร อาณาเขตรฟลอเรนซ์เปนเมืองหลวงของดัสเคนี เมืองตุรินเปนเมืองหลวงของปีดมอน เปนที่อยู่ของเจ้าแผ่นดินซารดิเนีย วงษ์ซาวอยเดียวนี้ เพราะฉนั้นเจ้านายในราชวงษ์จึงยังคงอยู่เมืองหลวงเดิมเปนบ้านเกิดเมืองนอน เมืองฟลอเรนซ์ แลเมืองโรมเปนเมืองหลวงทางราชการ ฟลอเรนซ์นี้เล็กกว่าตุรินมาก มีคนเพียงเก้าหมื่นเท่านั้น แต่ผิดกันมากในการช่างวิชาอาคมอะไรอยู่ที่ฟลอเรนซ์ทั้งนั้น ที่ตุรินเปนเมืองอุเข้าอุน้ำแลเครื่องจักร แต่ส่วนการซึ่งเปนวิชาช่างมายริบูรณ์ในเมืองฟลอเรนซ์นี้ คือเขียนรูปภาพ มีแกละรักเก็บรูปภาพดี ๆ จะพึงดูได้เปนอันมาก การทำรูปศิลาเล็กใหญ่ด้วยเนื้อศิลาต่าง ๆ การฝังศิลาลายต่างสีให้เปนรูปภาพคนฤานกไม้ ซึ่งเรียกตามชื่อเมืองว่าฟลอเรนซ์ไตนเหล่านี้เปนต้น เปนเมืองที่ตกแต่งให้งดงามเปนเมืองหลวง การก่อสร้างตึกรามก็ใหญ่ ๆ ใช้ศิลาก้อนโต ๆ โดยมาก แต่ถ้าจะเทียบกับเมืองตุรินผิดกัน เมืองตุรินเปนเมืองที่มีถนนตรง ๆ กว้าง ๆ ตึกรามใหญ่โตเปนท่องแถวงดงาม ที่เมืองฟลอเรนซ์นี้

ถนนกว้างข้างแคบข้าง คดโอนไปข้าง ตึกใหญ่โตสูงเหมือนกัน แต่ไม่มีอาเคด คือทางเดินในชั้นต่ำเหมือนเมืองตุริน ในสี่เมืองคือเนเปอลเมืองหนึ่ง เวนิศเมืองหนึ่ง ตุรินเมืองหนึ่ง ฟลอเรนศ์เมืองหนึ่งนี้ ต่างเมืองต่างมีอาการกิริยาโฉมหน้าแปลกกันห่างไกล เปนคนละประเทศ ผู้คนก็ต่างกันหมด จะร้องว่านี่คล้ายโน่นโน่นคล้ายนี่ไม่ได้เลย

ไปเยี่ยมตอยแล้วกลับมากินเข้ากลางวัน เยเนอราลผู้ยังคัยการทหาร กับนายทหารผู้ใหญ่ ๔ คนมาเยี่ยม แล้วแมร์แลออลเดอเมนสองคนมาหา เปนการเยี่ยมเยียนแลเชิญให้ไปโฮเตลเดอวิล คือที่ว่าการเมือง

แล้วไปดูที่ร้านบีซาน์ ซึ่งเปนที่สำหรับรับรวบรวมรูปภาพมาขาย รูปซึ่งเปนสำคัญมีอยู่ คือเซนต์แอนตอเนียวเมื่อมารผจญ เปนรูปเซนต์แอนตอเนียวนั่งเอาหลังอิงเขา แลเห็นเปนหัวผู้หญิงขึ้นมาโผล่ล่อหลายหัว แต่ข่มใจลงไว้ได้ เขียนเหมือนคน แก้วตาใสดีจริง ๆ แต่ราคาแพงเหลือเกิน เรียกถึงหกพันปอนด์ทนไม่ไหว มีรูปที่ผู้เขียนตายแล้ว เก่ง ๆ กันไว้ห้องหนึ่ง แต่ที่พอชอบนั้น รูปผู้หญิงที่เปนโมเดลสามคนยืนในสตูเดียว คนข้างซ้ายแก่หน่อย คนข้างขวาผิวคล้ำหน่อย ช่างเขียนนั้นเปนคนหลังโกงถ่อมตัวเอาดอกไม้ไปยื่นให้นางที่แก่หน่อย เขาเขียนเลอียดจนแลดูด้วยตาเปล่าไม่พอ ต้องเอาแว่นส่องเห็นเส้นเอ็นเลอียดหมด แต่จะเอาถึงสองพันปอนด์ทนไม่ไหวอีก แผ่นเล็กนิดเดียว มีอีกแผ่นหนึ่ง คนเขียนคนเดียวกันกับรูปโกรธกันที่ห้องงา รูปก็ขนาดเดียวกัน ผัวเมียก็คู่นั้น แม่ยายก็คนนั้น เติมพ่อตาเข้ามาอีกคนหนึ่ง แต่คราวนี้ปรองดองกันไหว้พระแกว่าแต่ก่อนขายแปดพันแฟรงก์ คราวนี้แกจะเอาเท่ากัน ตกลงต้องงดไปอีกแผ่นหนึ่ง เลือกที่จะซื้อได้ราวสักหกเจ็ดแผ่น เปนคอยี่ข้าง แต่คอยี่ดี ๆ ก็แพงเหมือนกัน เวลาบ่าย ๔ โมงกลับมาโฮเตล กินน้ำชาเสียที่หนึ่ง

ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ไปดูทสดูเดียวช่างทำรูปศิลา แล้วมาที่ร้านเลือกรูปศิลา ไม่เจอะร้านที่เคยซื้อแต่ก่อน มันพลัดไพล่ไปอย่างไร ไม่ใคร่จะได้รูปอะไร เพราะรูญไม่รู้จักเมืองนี้เลย พ่อออกจะรู้จักดีกว่า แต่ย้ายมาอยู่เสียโฮเตลนี้ ตั้งเข็มไม่ถูกว่าร้านมันอยู่ที่ไหน ต้องไปตั้งเข็มที่น่าแกรนด์โฮเตลที่เคยอยู่แต่ก่อน แล้วต้องส่งให้ตุ๊กไปคั้นล่วงน่า หยุดซื้อเครื่องฟลอเรนส์ไตนสังเขปพอเปนทรฤก แล้วกลับมาโฮเตลอีก ที่ต้องไป ๆ มา ๆ บ่อย ๆ เพราะมันยังไม่สบร้านที่เหมาะเข้า ถ้าลงเดินเที่ยวหาเปนไม่ได้ คนตอมดูแน่นมันจะดูเอานรกฤาสวรรค์เพราะดูไม่รู้แน่ ไม่เห็นเมืองใดเหมือนอิตาลี ฝนตกอยู่เสมอ ก็มายืนอยู่เต็มน่าโฮเตลกางร่มกันแน่น ตั้งแต่เช้าจนค่ำ ได้เห็นก็แต่ชั่วเวลาออกจากประตู ผลุดขึ้นรถ รถก็เปนรถปิด สู้วงตามดูจนหมดแรง ไปร้านไหนก็ตอมอยู่น่าร้าน ประตูร้านก็ปิด ใช่ว่าจะเห็นอะไร เข็ดเสร็จมายืนดูเสียสิบสี่สิบห้าชั่วโมง ได้เห็นสักสามเซกันด์ฤาสี่เซกันด์ จึงถามว่ามันจะดูเอานรกฤาจะขึ้นสวรรค์อย่างไรแน่ เวลากินเข้าแล้วเพื่อจะหลีกให้พ้นคน ลงเสียกระไดหลังไปเลือกรูปศิลาอีกสองร้าน กลับมาเปน ๔ ทุ่มก็ยังมีคนคอย พอจะได้เห็นอีกเซกันด์หนึ่งรวมเปนห้า

ที่โฮเตลนี้มีจัดดอกไม้ กระเช้ากุหลาบแดงสีขานเย็นเข้มของเมียเซดโยให้ข้างล่างมีมอสแลมีช้างเผือกเดินสามตัว ที่น่ากระจกมีกุหลาบขาวกับชมภูกิ่งยาวสักแขนหนึ่งสองขวด มีต้นยี่โถฝรั่ง เขาเรียกชื่อว่าเคราน์ปรินเซสสีขานเย็นดอกเหมือนยี่โถ สูงสักศอกคืบ เรือนกว้างสักสองศอก แจ้ดอกเต็มต้นงามจริง ๆ

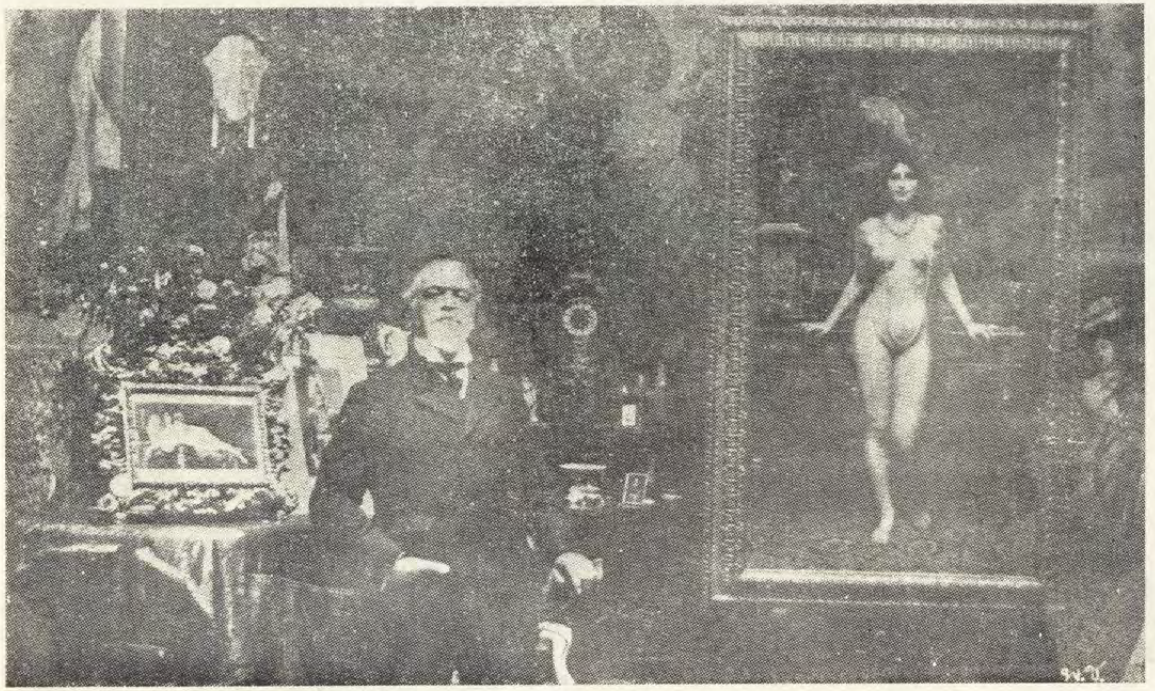
อันลักษณโฮเตลนี้ดีกแถวนั้นเอง มีเฉลียงเปนทางเดินด้านข้างใน ในประธานนั้นเปนห้องสี่เหลี่ยมสี่เหลี่ยม มีประตูทลุถึงกันตลอดเรือย จะต้องการก็ห้องก็ปิดเอาเพียงนั้น ห้องพ่อเปนห้องอยู่มุมที่ได้น่าต่างสองด้าน มีห้องนั่ง

ห้องหนึ่งกินเข้าด้วยในนั้น น่าต่างเป็นกระจกสองชั้นบานไม้ทั้งข้างนอกข้างใน เพราะเมืองนี้เป็นที่เคยหนาวห้าวหาญ เวลาร้อนก็เปลี่ยนกันมาก เดือน ๗ เดือน ๘ เดือน ๙ อยู่ไม่สบายมักจะเจ็บ เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ ไปจนถึงเดือน ๑๒ จึงสบาย เดือนอ้าย เดือนยี่ เดือน ๓ เดือน ๔ ไม่สบายอีก เฉภาะสบายอยู่ เดือน ๕ เดือน ๖ พ่อจึงชิงมาในเวลานี้ แลประกอบด้วยความวุ่นเรื่องรูปภาพทั้งช่วงด้วย กลางคืนก็อยู่ข้างจะหนาว หมู่นี้อากาศไม่ดีอย่างยิ่ง ถ้าเป็นในบางกอกพ่อไม่สบายเสียแล้ว แปลว่าถูกฝนสามวันสามคืนนั้นเอง อยู่ที่ไหนที่ไหนก็เข็ดน่าต่างไม่ได้

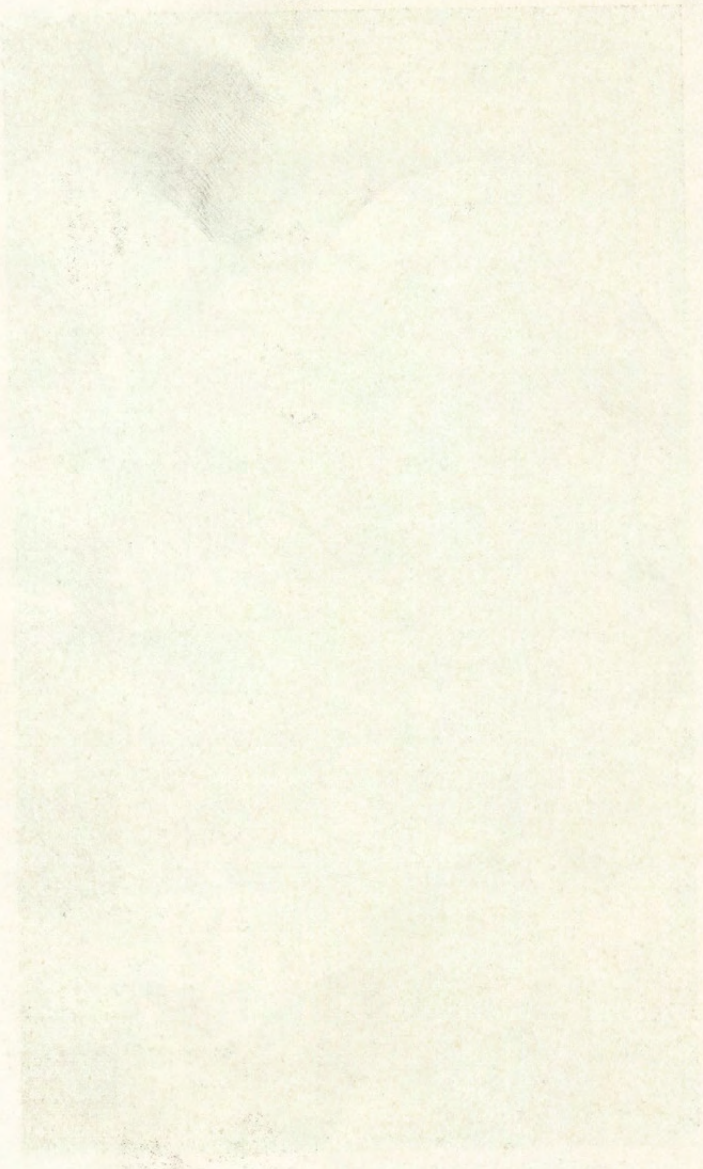
คืนที่ ๕๖

วันอังคารที่ ๒๑ พฤษภาคม

เช้าวันนี้ไปถ่ายรูปที่มอนตะโยเน ที่เคยถ่ายแต่ก่อน อยู่ข้างจะแย้นมาก ทำอย่างว่องไวรวดเร็ว แต่ไม่ถึงลูกลนจนน่ากลัวอันตราย ได้ถ่ายรูปแต่งตัวธรรมดา แลแต่งครึ่งยศทหารมหาดเล็ก แล้วถ่ายรูปชายอรุพงษ์รูปหนึ่ง ออกจากที่นั่นไปที่โปรเฟสเซอเยลลี สิบขี้ดูไม่แก่ไปกี่มากน้อย เป็นแต่หนวดหงอกข้างสตูเดียวคงอยู่ตามเดิม เป็นแต่รูปเปลี่ยนใหม่หมด สตูเดียวของแกสนุกจริงๆ ไม่สกปรกเหมือนอย่างตาพริ้ง เข้าของตั้งแต่งเข้าที่หมดทุกชิ้น มีตัวอย่างต่างๆ ไม่ต่ำกว่าสองร้อยชิ้น ตั้งแต่ตุ๊ลงไปจนหม้อเล็กหม้อน้อย รูปไม่ต่ำกว่า ๓๐ แผ่น วางได้แสงสว่างหมด เมียแกเป็นช่างปั้น มีรูปศิลารูปรอนซ์ต่าง ๆ ที่ทำตามตัวอย่าง สวนหลังบ้านยังคงเหมือนอย่างแต่ก่อนไม่มีผิดเลย ต้นกุหลาบที่เลอยตามผนังหลังสตูเดียวทั้งสองข้าง สูงขึ้นไปถึงหลังคา ประมาณสักสามวาม็ดอกเต็มบริบูรณ์ ผู้หญิงที่เดินเลียบเขามาชะโงกที่ปากถ้ำเดิมหมายว่าทำด้วยศิลา ครั้นมาคราวนี้เห็นชำรุดปูนกระเทาะ กลายเป็นทำด้วยอิฐ

ห้องทำงานของโปรเฟสเซอร์ เยลี ช่างเขียน

แต่ยังเลี้ยงปลาเงินปลาทองเสมออยู่ คอนเซอเวตอรียาวที่ปลูกต้นไม้เลื้อยอยู่ในร่ม เดียวนี้เลื้อยตลอดเป็นเพดาน เถากุหลาบใหญ่ที่เคยเลื้อยขึ้นหลังคาข้างล่างโกร๋นแต่ขึ้นไปแตกกิ่งอยู่ข้างบน เกาะลูกมหวดเป็นซ่อ ๆ งามจริง ๆ มีสวนต่อออกไปข้างหลังอีกตอนหนึ่ง กำแพงปลูกกุหลาบเลื้อยเต็มไปตลอด ในสวนนั้นเต็มไปด้วยไม้ดอกครึดไปทั้งนั้น ตัดดอกกุหลาบให้เป็นมัดใหญ่ พ่อถ่ายรูปทั้งในสตูเดียวแลนอกสตูเดียว รูปภาพที่มีอยู่ในนั้นพ่อชอบรูปหนึ่ง เป็นผู้หญิงยืนเปลือยกายพิงตู้ ตู้นั้นเป็นตู้ไม้ดำฝังงา มีนกยูงจับอยู่บนหลังตู้ตรงหัวผู้หญิง ผู้หญิงนั้นแต่งตัวสรวมสร้อยคอนิลเรือนเพชรสายหนึ่ง ประคำไข่มุกยาวสายหนึ่ง มีถ้วยแก้วตั้งอยู่ริมมือซ้าย หม้อทองเหลืองตั้งอยู่ข้างขวา ในชั้นตู้มีนาฬิกาทรายแลกระโหลกศีศะ อรรถาธิบายว่าความงามของเนเซอ ถึงจะเปลือยกายอยู่ก็งามได้ รับรองกันกับเครื่องประดับเพชรพลอย ถ้วยแก้วเปรียบว่าเป็นของเปราะแตกง่าย นกยูงเปรียบว่าเย่อหยิ่ง ตุ๊กตาทองเหลืองนั้นเปรียบเหมือนผู้ชายที่ชั่วร้ายทำลายผู้หญิงให้เสีย นาฬิกาทรายแลหัวกระโหลกนั้น เป็นกรรมฐาน ว่าถึงจะงดงามมีราคาสักเพียงใด ก็ย่อมถึงความชราแลมรณะ ผมมอเขียนดีจริง ๆ บรรดาสิ่งของที่เป็นตัวอย่างเขียนนั้นอยู่ที่นั่นหมด ยกมาเทียบให้ดูได้ทุกอย่าง ซายบริพัตรแลพี่เขาเห็นว่าหน้าดุไป แต่พ่อเห็นว่าหน้าคม จึงได้บอกว่าอยากชอรูปแก แกจะให้ชอรูปไหน แกก็ชี้รูปนั้น ถามราคายอกว่าแล้วแต่จะโปรดประทานเท่าไรก็เท่านั้น ก็รู้ได้ทันทีว่าราคาแพง แต่ใจรักจึงตกลงซื้อโดยไม่เสียใจที่ราคาแพงอยู่สักหน่อย ทั้งนี้กว่าเป็นคนชอบกันก็พอซื้อได้ ออกจากเยลลีไปที่โปรเฟสเซอโคร์ดิยานี ดูที่จริงแก่ลงไปกว่าแต่ก่อนก็ไม่มากนัก ทั้งตัวแลยายเมียมาต้อนรับแข็งแรง ลูกชายก็เป็นช่างเขียนแต่โซ้ด เขียนอย่างใหม่

อย่างที่มักจะพอใจเขียนกันในสมัยนี้ แกเอารูปที่แกเขียนมาตั้งไว้ให้ดูอันหนึ่ง แต่พ่อไม่ชอบเลยไม่ทัก

ลืมกล่าวถึงเมื่อออกจากมอนตะโยเน ได้แวะที่โรงทำงานของโปรเฟสเซอ ฟินตาเคียลดี ซึ่งทำรูปศิลาแลรูปหล่อของพ่อคราวก่อน ตานี่ไม่แปลกอะไรเลย งานก็ทำอยู่อย่างเดิม มีรูปหล่ออยู่รูปหนึ่ง แกอยากจะขาย แต่หน้ามันแตกหักนักพ่อไม่ชอบ เลยว่าให้คิดอย่างตุ๊กตาหล่อขนาดใหญ่คู่หนึ่ง แต่ให้ส่งตัวอย่างไปให้ดูเสียก่อนจึงจะสั่ง เสร็จการไปหาอาจารย์ทั้ง ๔ นี้แล้วกลับมากินเข้ากลางวัน แล้วเขียนหนังสือส่งบางกอก

อ้ายการอยู่เมืองฝรั่ง มันอดอยู่ในเรือนไม่ได้จริง ๆ เหมือนทำงานเขียนหนังสือนาน ๆ ตั้งสองสามชั่วโมงเข้า มันรู้สึกหนาวชืนทุกที ใจคอให้ซึม ๆ ไป ให้รู้สึกอยากตากแดดเป่นกำลัง เพราะเหตุฉนี้ฝรั่งมันจึงต้องออกไปตากแดดกันอยู่เสมอ ๆ วันนี้รู้สึกเป่นมาก ฤามันกำเริบด้วยเห็นแดดก็ไม่รู้ พอทำงานแล้วเสร็จอยากจะโดดออกไปทันที จึงตกลงเป่นอันไปเที่ยวตากแดดตามบุญตามกรรม ได้ใช้รถโมเตอคาร์โถงมาตั้งแต่เช้าแล้ว เวลานี้ก็ใช้โมเตอคาร์ขับมันเรื่อยไปในถนน แล้วเลยไปคอลิดียานดี ซึ่งเป่นเขาอยู่นอกเมือง เป่นที่เขาไปเที่ยวดูภูมิประเทศเมืองฟลอเรนซ์ อย่างเดียวกันกับกาเลนซเบิคที่เมืองเวียนนา แต่ที่นี่เป่นต่อที่ใกล้แลงามกว่า เมืองฟลอเรนซ์อยู่ในหว่างเขาซึ่งเป่นที่ไม่สู้กว้าง บ้านเรือนตึกรามพอเต็มหว่างเขา ออกจะล้น ๆ ที่จริงหว่างเขาลึกเข้าไปก็ยังมีที่กว้าง แต่มันห่างไกลธุระค้าขายไป จึงได้เข้ามาจุกกันอยู่ในซอกแคบ เมืองในอิตาลีแต่ก่อนมามีกำแพงทั้งสิ้น แต่บ้านเรือนคนมากชนกรอกำแพงเสียทั้งที่เยนัวแลที่น เหลือไว้แต่ประตูบ้าง เมืองโรมยังมีกำแพงอยู่ดีมากกว่าแห่งอื่น แต่ถึงจะมีกำแพงก็ไม่คุ้มขังอะไรได้ ถ้าข้าศึกเข้ามาได้ถึงเขาเป่นเสียเมือง ยิ่งได้ง่ายดายเพราะเป่นเขาล้อมสองด้าน เขาที่ขึ้นไปนั้นเฉภาะ

อยู่ริมแม่น้ำคนละฟากกันกับเมือง แลเห็นแม่น้ำทั้งสองข้าง เมืองอยู่กลางงาม คนนัก ทิสนามขนลานเขามีรูปเดวิดหล่อ เปนคอยของรูปศิลาที่เก็บในมิวเซียม เหมือนกับหัวที่เรามีอยู่นั้น เขาวางเหมาะกับพื้นที่จริง ๆ มีคนขึ้นไปเที่ยวรถม้าแน่น มีตาแก่กับเด็กขายของต่าง ๆ แกมขอทานเปนอันมาก มีพื้นขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ปลูกศาลาหลังคาตัด ชั้นล่างเปนที่กินน้ำชา ชั้นบนเปนที่ดูวิว เห็นถนัดดี พ่อขึ้นไปนั่งกินน้ำชาบนนั้น กำลังเผลอ ๆ ตาโปรไปรเอเตอเข้าของโรงน้ำชานั้นให้ลูกสาวเอาดอกกุหลาบช่อมัดใหญ่มาให้ คิดจริตเสียนี่กระไร พ่อไม่ทันเห็น เอามาวางให้ในแขนแล้วก็วิ่งหนี จะขอขอบใจอะไรก็ไม่ทัน เหลียวไปพอเห็นนิดก็เข้าฉากลับ อายุประมาณสักสิบเจ็ดสิบแปดปี อ้ายพี่ชายที่สรวยเก้ออกมาขอกแทน ว่าของน้องสาวให้ ครั้นเวลาจะกลับเกิดไม่เอาราคาค่าน้ำชาแลขนม ถวายเสียเปล่า ๆ ยัดเยียดก็ไม่เอา ตกลงเปนจะต้องหาของไปให้ กลับลงมาตามทางข้างหลังเขา ทางขึ้นเขานั้นเขาทำงาม ปลูกต้นไม้ติด ๆ กันร่มเลยวิ่งขึ้นไปเปนวงเลี้ยวลงก็เปนวง แล้วข้ามฟากไปที่ย่าก ตอนแรกถูกห้ามไม่ให้เข้าถนนในย่าก เพราะผู้หญิงกับผู้ชายเขากำลังไปกรอกันที่นั่น เราไปโมเตอคาร์เวลาเขากำลังเพลิน ไม่ทันรู้ตัวกลัวรถโมเตอคาร์จะทับ จึงได้ห้ามกันด้วยเหตุนี้ ต้องไปตามถนนใหญ่รอบย่ากก่อน แล้วจึงเลี้ยวเข้าเมื่อพ้นที่คนประชุม อันลักษณย่ากนี้ เปนย่ารูปริมถนนวงรอบสองสาย สายนอกเปนทางรถมีต้นไม้ปลูกติดกันเปนแถวสองข้าง เมื่อพ้นต้นไม้เข้าไปสัก ๔ วาจึงเปนทางขี่ม้า ซึ่งทำดินให้นุ่ม ๆ สำหรับไม่ให้กีบม้าเสีย มีตาแก่คราดดินอยู่เสมอ ในไส้กลางถนนม้าเข้าไปเปนย่าไม้ตั้งใจจะให้ทึบ ปลูกต้นหนึ่งห่างอยู่ในสี่ศอกกึ่งประกันร่มครึม ปล่อยให้เถาวัลย์ขึ้นพันไม้ใหญ่แซมไม้เล็ก ๆ ทั้งพื้นดินอย่างลักษณบัวเดอบุลอน์ย ถ้าหากว่าที่ไม่มีไม้ใหญ่ก็ปล่อยเปนย่าหญ้าให้หญ้าขึ้นยาว ๆ มีถนนตัดเข้าไปจากรอบนอกหลายแห่ง แล้วเลยผ่านถนนรถถนนม้าเข้าไป พอพ้น

หน่อยหนึ่ง เข้าในหว่างไม้ที่ขึงค้นเป็นทางเล็ก ๆ สำหรับเข้าไปเดินเปลี่ยว ๆ ข้างยาวแต่ไม่กว้างเกือบจะแลเห็นทลุฟากอีกข้างหนึ่ง ได้ยินเสียงรถเสียงม้ากึงกังถนัด เขาบ่นกันว่าเมื่อไรสวนดุสิตจะเป็นเช่นนี้ ถ้าหากว่าเป็นเช่นนี้เข้าจริง ลางทีจะเลยเป็นมลาเรียก็จะได้ ฝนตกแต่วานนี้ วันนี้ยังซนแฉะไปทั้งนั้น เหมือนฝนตกใหม่ ๆ กลับมาแวะซื้อเครื่องอารามอย่างฝรั่ง คือไม้กางเขนต่าง ๆ หม้อน้ำมนต์ หัวใจที่สำหรับแก้สินบน มันช่างทำยางเสียนี่กะไร เป็นแม่พระฤาเป็นผีก็คล้ายกัน อยู่ในหลอกให้ได้ ใครจะเอาของที่ราคาสองสลึงไปขอกว่าร้อยชั่งก็เชื่อ ไม่ผิดกันกับพระเงินที่เช่ากันในตลาดของเรา ยังมีพวกพระพิมพ์อีกมาก พวกรูปเขียนอีกพวกหนึ่ง ซื้อแต่อย่างละอันละอันยังมีอีกมาก แต่ลงไปไม่ได้ คนมันคอยดูไม่หยุดไม่หย่อน พระเหล่านี้ซื้อที่สพานหัน ไม่ใช่สพานนั้นหันได้ สพานมีร้านสองข้างเหมือนสพานหันที่บางกอก คนดูช่างมากมายไม่หยุดไม่หย่อน ที่น่าโฮเตลเบียดรวนกันไปกันมาจนถึงต่อยกันขึ้น เมื่อวานนี้พูดถึงเรื่องเคยไปเที่ยวทัวร์เมื่อคราวก่อน พยเขากำลังพาเด็กมาคริสเตนิง พ่อแม่เลยขอให้ลูกซื้อจุฬาลงกรณ์บ้าง ให้พ่อเป็นกอดฟาเดอ ก็ได้ตกลงยอมรับ ชายอรพงษ์บ่นว่าอยากจะเห็นเด็กจุฬาลงกรณ์ครั้นวันนี้เมื่อกลับมาถึงโฮเตลมีเด็กคนหนึ่งวิ่งเอาช่อดอกไม้มาส่งให้ มีแม่ตามมาด้วย บอกตัวเองว่าซื้อจุฬาลงกรณ์ ชายอรพงษ์ดีใจกระไร ทายไว้แล้วว่าคงจะโตกว่าอรพงษ์ อายุมัน ๑๐ ขวบมันโตกว่าจริง ๆ หาเงินได้ป้อนดีเดียวให้ไปแต่เท่านั้น มากอดรัดปลื้มดี

กินเข้าแล้วจะไปดูออปราตามที่เจ้าของโรงออปราเชิญให้ไปดู แวะดูตึกตาหินเสียอีกหน่อยหนึ่งที่ร้านซึ่งทำพระรูปทูลหม่อม ซึ่งท่านเล็กมาว่าให้ทำเดิมมันอยู่ใกล้แกรนด์โฮเตล เดี๋ยวนี้ย้ายไปอยู่ที่อื่น ก็เหล่านั้นเอง แล้วจึงไปดูลคร โรงลครนี่เป็นรูปไข่ใหญ่มาก เห็นจะจุคนตั้งสองพันขึ้นไป มีที่ดู ๗ ชั้น มีพวกยิพาทย์เกือบร้อยคน ตัวลครร้อยเศษ แต่อยู่ข้างจะชรางุ่มง่ามโดยมาก

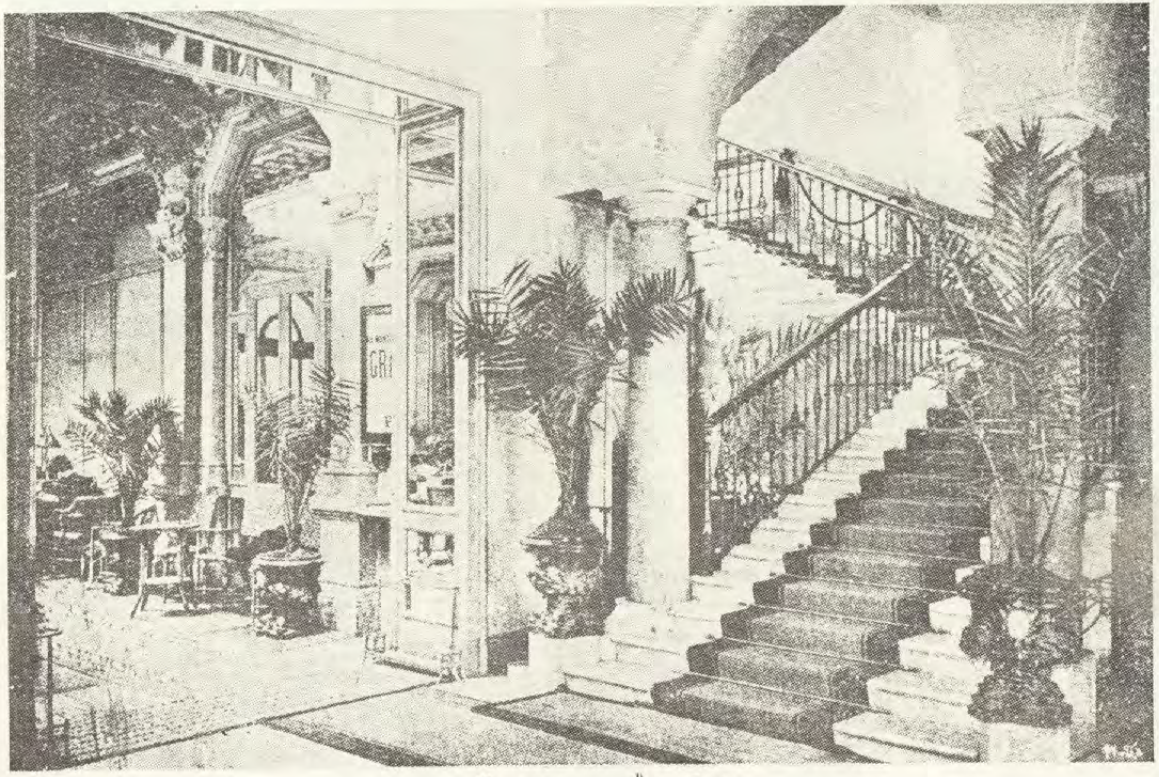
เล่นเรื่องอะไรก็ไม่เข้าใจ นั่งฟังร้องกันเท่านั้น เปนเรื่องที่เศร้าโศกแลดุดู มีบาเลต์ แต่งตัวเปน ๔ พวก พวกละ ๘ คน ออกทีละพวก แต่อ้วนแลโตกันจนเต้นเกือยไม่ไหวก็มี ถามใครต่อใครหนักแล้วว่าเรื่องอะไร เปนอะไร ไม่มีใครรู้หมด เพราะเหตุที่มันเปนเรื่องใหม่ ซึ่งเขาแต่งขึ้นประกอยกับตัวบุคคลที่มีความยากของออปราฝรั่งนั้นมันเปนเช่นนั้น คือคนที่จะร้องจำจะต้องร้องให้ได้เสียงเครื่องคนตรีอย่างหนึ่งอย่างใด เสียงเอกก็ต้องได้กับปี่ ๆ นั้นก็สองชั้นสามชั้น เสียงกลางต้องได้กับซอขนาดเล็ก เสียงใหญ่ต้องได้กับซออันโตที่ยินสี่เสียงหว่างๆ อย่างละสองเสียงสามเสียงร้องขึ้นมาแต่ในคอในทรวงอก การที่จะเลือกคนร้องก็ต้องอาไศรยผ่อนผันตามเสียง ถ้าเสียงมันจะไปได้ทางไหนก็ฝึกทางนั้น ฝึกกันเสียนานกว่าจะร้องได้ ถ้าเสียงไม่มีครบ จะเล่นเรื่องแคลสซิก คือเรื่องที่เขาแต่งไว้เก่า อันยังคับเสียงให้เหมาะกับตัวในท้องเรื่อง หาคนร้องไม่ได้มันก็เล่นไม่ดี จึงได้คิดยักย้ายไปใหม่ แต่งเรื่องเข้าหาคนที่มีอยู่ เพราะมันไม่ใช่แต่ร้องเปล่าๆ ต้องใช้บท คือทำปากทำตาวางหน้าใช้มือ บางคนทำบทดีแต่ร้องไม่ดี บางคนร้องดีแต่ทำบทไม่เปน ดราวน์ต้องแก้เข้าหา ถ้าคนทำบทดีจะเอาเปนนายโรงต้องแก้เรื่องให้เสียงมันไม่ดีเสียตามที่หาได้ ดังนี้เปนต้น จึงต้องแต่งเรื่องใหม่ร่ำไป เลิกเวลา ๒ ยาม เพราะลงมือดึก ตอนดึกเข้านั่งในโรงลครเสือวินิงเดรสออกจะรู้สึกหนาว ๆ

คืนที่ ๕๗

วันพุฒที่ ๒๒ พฤษภาคม

วันนี้แมร์คนเก่ามาเชิญให้ไปดูเอกสหิบิเชน รูปภาพมีทั้ง รูปเขียน แล รูป หล่ออยู่ข้างดี ๆ มากราคาไม่แพง แต่เจ้าแผ่นดินเสด็จมาซื้อดักไว้ก่อนแล้วเหมือนกัน มีรูปพระเยซูรักษาตายอดรูปหนึ่งใหญ่ดี กับผู้หญิงก้าวลงอาบน้ำ หล่อบรอนซ์

ทั้งสองรูป ได้ว่านให้แมร์ผู้นั้นจัดการว่าซื้อเขาว่าจะลดลงได้มาก มีรูปที่ตาพรึง เขียนแผ่นหนึ่ง เต็มทนที่เดียว กลับมากินเข้ากลางวันที่โฮเตล แล้วแต่งตัวฟรอกโก๊ตหมวกสูงไปโฮเตลเดอวิล เปนศาลาว่าการของกรมเมือง แมร์ปริเฟต์แลเยเนอราลคอมมานดิงทหารบก แลบรรดาผู้ซึ่งมีน่าที่ในราชการ รับที่น่าศาลาแล้วพาขึ้นไปข้างบน ผ่านห้องประชุมแลฮอลใหญ่ ซึ่งมีรูปภาพเปนอันมาก แล้วไปในออฟฟิศของแมร์ เขาให้เสาโคมเงินอย่างโบราณ ในชื่อของเมืองฟลอเรนซ์ แล้วเลี้ยงแชมเปนซ์แลขนม ดื่มให้กันตามแบบ แล้วกลับมาขึ้นรถของแมร์ แมร์นั่งข้างในกับพ่อ ปริเฟต์แลเยเนอราลนั่งข้างน่าไปสเตชั่น รถออกจากฟลอเรนซ์เวลาบ่าย ๓ โมง มาตามทางที่ไปจนถึงโบลอคนา ระยะทางที่ไปเปนเวลากลางคืนไม่เห็น ต่อขากลับนี้จึงได้เห็น เปนทางขึ้นเขาสูงถึงสองพันฟีต แลดูข้างล่างต่ำหวิวคล้ายที่ชวา ในมณฑลปริยังคะ ตามขนเขานั้นปลูกต้นเชสนัตมาก เขาใช้กินลูกต่างอาหาร มีไร่เชมปักซุม ต้องเข้าถ้ำบ่อย ๆ เมื่อลงมาถึงพื้นล่างแล้ว แผ่นดินก็เปลี่ยนเปนอย่างอื่นไป คือเปนที่รายนาเข้าสาลีปลูกต้นหม่อนเปนแถว ๆ กันเปนกระทงนา มีต้นองุ่นเลื้อย ตามลักษณเมืองมิลันอันเปนที่ยริบูรณ์ดี กินเข้าในรถไฟเวลา ๒ ทุ่ม รถกินเข้าวันนี้เปลี่ยนหลังใหม่ ทำอยู่ข้างจะหรู มียานเกล็ดทำด้วยแก้ว จะพลิกไปข้างน่าก็ได้หลังก็ได้ มียานกระจกเลื่อนขึ้นเลื่อนลงได้ง่ายอีกชั้นหนึ่ง มาถึงเมืองมิลันเวลา ๔ ทุ่มจวนจะครึ่ง ล่าไปนิดหนึ่ง รถโมเตอคาร์มารับทัน มาที่ครองค์โฮเตลมิลาโน โฮเตลนี้ใหม่หมดจด ห้องหับเข้าที่ แต่อากาศดูเหมือนจะเย็นกว่าที่ฟลอเรนซ์แลเปนที่เงียบได้เร็ว ที่ฟลอเรนซ์ ๘ ทุ่มรถจึงจะค่อยสงบลง แต่ที่นี่เพียง ๒ ยามเงียบแล้ว เห็นจะเปนเพราะไม่ได้อยู่กลางสแควร์

ห้องโฮเตลเมืองมิลัน

คืนที่ ๕๘

วันพฤหัศบดีที่ ๒๓ พฤษภาคม

วันนี้เวลาเช้าได้ไปที่ร้านแพรสองร้าน เพราะเขาทอแพรที่นี่ แต่เรื่องมันขันอยู่หน่อย ที่นี่เป็นที่เลี้ยงไหมโดยรอบคอบ แต่เมื่อได้ไหมแล้วย้อมไม่เป็น ต้องส่งไปย้อมในเมืองฝรั่งเศส แล้วส่งกลับมาทอที่เมืองนี้บ้าง ทอที่เมืองไลยอนในฝรั่งเศสบ้าง ถึงว่าแพรทอเมืองนี้แล้วจะขายในเมืองนี้ก็ไม่ใคร่ได้ ด้วยชาวเมืองไม่ชอบใจ นี่กว่าเป็นของไม่ดีจึงเป็นแพรที่ขายออกจากเมืองนี้ ส่งไปเมืองฝรั่งเศสโดยมาก ข้างที่ฝรั่งเศสเอาแพรที่ทำเมืองนี้เองกลับเข้ามาขายเมืองนี้ก็มีคนซื้อ ด้วยสำคัญว่าเป็นแพรฝรั่งเศส เพราะฉนั้นร้านขายแพรมีน้อย แต่มีกัมปนี่สำหรับรับไหม ส่งไหม ส่งแพร กว่าสองร้อยกัมปนี่ แพรที่ซื้อนกมีอย่างละน้อยต้องส่งให้ทำ เรื่องราวของเมืองนี้ เดิมเป็นเมืองที่พระปกครอง เมืองมิลันนี้เป็นเมืองหลวง อาณาเขตรเรียกว่าลอมบาร์ดี เดิมมีกำแพง เดี๋ยวนี้ตัดลงเป็นถนน ยังสูงกว่าบ้านเรือนที่อยู่นอกกำแพง ฤๅในกำแพง ยังแลเห็นรูปป้อมแลยังไว้ประตูเมือง ตอนข้างเมืองเก่าซึ่งเป็นตลาดอยู่นั้น ถนนเล็ก ๆ แคบ ๆ คดไปคดมาไม่ตรงอย่างเมืองอิตาเลียนโบราณ ตอนที่ตัดใหม่จึงได้เป็นถนนกว้างใหญ่แลตรง ๆ เว้นไว้แต่ที่ใกล้คะทีดรัล ซึ่งเป็นวัดใหญ่ตั้งอยู่กลางเมือง วัดนี้ใหญ่โตมาก ชั่วแต่โบสถ์หลังเดียว จุคนได้ถึงสี่หมื่น โดมกว้าง ๒๒๐ ฟีต สูง ๓๖๐ ฟีต มีขั้น ๙๘ ขั้น ตุ๊กตาที่ประดับถึง ๒๐๐๐ ตัว ล้วนแต่ทำด้วยศิลาอ่อนสีขาว แลเห็นยอดสพรั่งไป งามจริง ๆ ตั้งแต่ทำมาได้ ๕๐๐ ปีเศษแล้ว แต่วัดใหญ่ๆเช่นนี้ มักจะเสียสรวยด้วยปลูกเรือนเข้าไปกระชั้น เหมือนอย่างกับโบสถ์ตั้งอยู่ในหลุม แต่นี่เขาก็ได้แก้ไขมาก บ้านเรือนข้างด้านหลังยังชิดอยู่ แต่ด้านน่าเขี่ยออกไปได้มาก ทำเป็นสนามเป็นสวน มีรูปกิงวิกตอร์อิแมนวลขี่ม้าชักดาบ

หันหน้าเข้าไปข้างโบสถ์ ถ้าอยู่ที่ถนนด้านน่าแลเห็นวัดได้ตลอด งามอย่างยิ่ง ความที่ช่างคิดตัวอย่างวัดสูงใหญ่ถึงเพียงนั้น แลดูเหมือนแขยงเหมือนหนึ่งราวกับว่านกกามาขยะหัก แลดูเปนอย่างแกะด้วยงา ภายในโบสถ์นั้นเวิ้งว้างเหลือที่จะคเนนึก กระจกสีที่กรุช่องน่าต่างสูง ๆ เขาว่าเปนขนาดใหญ่อย่างยิ่ง ในนั้นที่บูชาแลอะไรอื่น ๆ ไม่สู้ประหลาดนัก งามข้างนอกมากกว่าข้างใน ข้างวัดมีตลาดหลังคากระจกซึ่งเรียกวิกตอริอแมนวลอาเคต เหมือนกับที่เมืองเนเปอล ยังตลาดที่เปนห้างขายสิ่งของก็ตั้งอยู่รอบวัด เรียกว่าดูโมนั้นเอง แต่ตลาดเหล่านี้พ่อเข้าไม่ได้ เพราะเปนที่ประชุมคนจอแจ ถ้าขืนเข้าไปก็ยิ่งกว่ามีโนราห้าโรง จะรุมกันดูจนไม่แลเห็นอะไร น่าโฮเตลมีคนประจำอยู่เสมอทั้งกลางวันกลางคืนหลายร้อยคน ไม่รู้ว่ามันมาอยู่ดูทำอะไรกัน นานนานจะได้เห็นสักอิดใจหนึ่ง ถ้าจะคิดไปดู มันก็เปนอย่างดีของคนเหล่านั้นที่จะได้ดู เพราะไม่มีอะไรจะทำ วิ่งพล่านไปพล่านมาอยู่อย่างนั้น ถ้าจะไปดูอะไรก็จะต้องเสียเงินไปเสียทุกอย่าง นี่ดูเปล่าไม่ต้องเสียเงิน ถึงจะต้องยืนคอยนานหน่อยหนึ่งก็จะเปนไรมี ผิเจาะปากไว้ให้พูด พูดกันเสียให้พล่ามก็แล้วกัน อันที่จริงการที่คนต้นเต้นดูแลคราวนี้มากกว่าที่มาคราวก่อน ยางที่จะเปนด้วยการรักษากวดขันขึ้นก็จะเปนได้ คงจะมีผู้คุมประจำตัวอยู่เสมอ ไปไหนมีนายโปลิศสองคนขึ้นรถตามขี่ไบสิเกอล ๒ คนเคียงข้างรถ หยุดที่ไหนโปลิศท้องที่จุกช่องล้อมวงตั้งแต่ ๔ ขึ้นไปหา ๘ คน น่าโฮเตล ถ้าเวลาลงไปขึ้นรถ โปลิศถึงต้องต่อยกันกับคนดูที่นี่มีทางลงข้างหลังได้สดวกดี ถ้าขึ้นรถข้างแล้ว จะไปไหน ๆ ก็ได้แต่อย่าหยุด ถ้าพอหยุดลงที่ไหนโปลิศเขาก็ไปตั้งกองจุกช่องล้อมวง เท่ากับเรียกให้คนมาดู ประเดี๋ยวเดียวก็แน่น จะไปขอร้องว่ากล่าวอย่างไรก็ไม่ได้ เพราะเปนการเขารักษาน่าที่ คนอิตาเลียนมีคนร้ายกาจอยู่มาก อาจจะทำอันตรายโดยไม่พอที่จะทำ เช่นกับยิงเอมเปรสอลิสซาเบธเมืองออสเตรียที่สวิตเซอแลนด์ก็อิตาเลียน เจ้าของเขา

เขาก็ฆ่ากันเอง เพราะคนอิตาเลียนมันเปนคนสำส่อน การปกครองได้ผลัดเปลี่ยนแยกย้ายกันมาหลายทอด ซ้ำมีอ้ายลัทธิอานาคิสต์โซเชียลลิสต์ ซึ่งคิดประทุษฐร้ายต่าง ๆ เพื่อจะให้สมความประสงค์ มันคล้าย ๆ กับสาสนา ไม่ใช่อย่างเปนลัทธิของคนพวกหนึ่ง ซึ่งไม่ใคร่จะกลัวตาย ยิ่งขับไล่ยิ่งเก่ง มันเปนลัทธิที่กินใจออกจะเกือบเปนบ้า ๆ ซึ่งไม่มีตัวอย่างในคนไทยเลย เมืองนี้อยู่ข้างจะเปนเมืองใหญ่โตกว่าตุริน แต่เปนเมืองค้าขาย ทำเครื่องเฟอนิเชอแลการช่างต่าง ๆ มีคนถึงหกแสน มีเยอรมันมากกว่าเมืองอิตาเลียนอื่น ๆ ผู้คนพลเมืองก็ผิดกันกับเมืองอื่น การขับรถนอนหลับไม่ใคร่มี รวยรถรางเหลือเกิน ในถนนสายใหญ่มีรถถึงสามชนิด ชนิดหนึ่งสี่เหลือง เปนรถไฟฟ้าธรรมดาแต่กว้าง อีกอย่างหนึ่งทาสีน้ำตาล แต่เปนรถคล้ายกับรถเหลืองชั้นเดียว อีกอย่างหนึ่งสีน้ำตาลเหมือนกัน แต่เปนสองชั้น สูงโงงเงง เดินรางเดียวกันหมด ระยะห่างกันสองเส้นสามเส้น ฤาเดินต่อกันที่เดียวก็มี เปนรถพ่วงสองคันทั้งสามอย่าง ถ้าจะนั่งอยู่ริมถนน คงจะเห็นรถผ่านไปฤาผ่านมา ระยะห่างกันเพียงเส้นหนึ่งฤาสิบวา เปนนิจไม่ได้ขาด แต่ไม่เห็นคนเต็มสักรถเดียว ดูเหมือนมันจะเกินความต้องการของเมือง รถนั้นเดินช้าเปนที่สุด คนเดินเท้าเร็วกว่า มีประโยชน์แต่เพียงไม่เหนื่อยอย่างเดียวเท่านั้น จะว่าด้วยการเร็วแล้วเปนไม่มีเลย มีแต่ช้าลงไปเท่านั้น บางทีก็ไปหยุดคั่งกันเสียตั้ง ๖ คัน รถโมเตอคาร์จะเดินไปไหนก็ต้องช้าที่สุดเหมือนกัน ต้องไปติดลอยเปนแพอยู่เช่นนั้นนาน ๆ รถข้างทนใช้ติดเครื่องวัด เปนรูปกลมเหมือนนาฬิกากลอก แหวะช่องสำหรับเศษร้อยช่องหนึ่งเลยช่องหนึ่ง ถ้ารถเดินไปเท่าใด เลขนั้นบอกค่าเช่ารถไปตามระยะที่รถเดินเร็วฤาช้าตามรอยของลูกล้อที่หมุน ถ้ายรรทุกสิ่งของมีอีกช่องหนึ่งสำหรับคิดค่าบรรทุกของ ช่องล่างบอกกิโลเมเตอ ที่รถได้ไปมากน้อยเท่าใด ถ้ารถหยุดนาฬิกา

นั้นก็เดินได้เหมือนกัน แต่เดินช้า ๆ คิดตามอัตราค่าคอย เวลาคอยนี้ใช้ไขลาน เหมือนนาฬิกาทีคิดเครื่องบอกกำหนดค่าเช่านำหรับกันข้อฉุมเฉียงกันในระหว่างเจ้าของรถแลผู้เช่า ถนนที่นี่เป็นต่าง ๆ ของเดิมเห็นจะเป็นปูด้วยก้อนกรวดยาแนว ชั้นหลังเป็นปูด้วยศิลาหนา บางตอนปูด้วยอัสฟัลต์ดูเกลี้ยงเกลาดี แต่ฝนตกท่าทางจะลื่น เมืองเราใช้ไม่ได้เป็นอันขาด เพราะน่าร้อนเหนียวหนับ ตอนในเมืองทำขอแปลี่ยนก้อนกรวดเป็นศิลา กำลังทำอยู่ รอบนอกแนวกำแพงใช้ถมศิลาขดตามธรรมเนียม ไม่สู้จะได้เที่ยวเท่าไรนักในเวลาเช้า เหตุเพราะไปไม่สดวกดังเช่นที่ว่า กลับมาขัดของส่งบางกอกแล้วโรเรอยู่จนกินเข้ากลางวัน เวลาเย็นจึงได้ไปที่เอกสหิบิเชนโอโตโมบิล ที่ซึ่งทำเอกสหิบิเชนนั้น ทำนองเป็นป้ากเล็กนิดเดียว คนก็ไม่มากเท่าไร มีโรงเป็นสามขามีมุขกลาง ในโรงนั้นตั้งรถโมเตอคาร์เรียงกันสองข้าง มีโคมรถ รถไขสิเกอล นอกโรงเป็นที่ตั้งเก้าอี้สำหรับคนไปนั่งพูดกันกินน้ำชา ใครจะเข้าไปดูเก็บเงิน เด็กเก็บครั้งหนึ่ง แล้วให้ตั๋วน้ำเงินสำหรับไปรับของแจก เป็นรถโมเตอคาร์ไขกลตุ๊กตาชายอรุพงษ์ได้พ่อลืมเล่าถึงชายอรุพงษ์ ออกจะรวย ๆ ใครเห็นใครอื่น ถูกแต่ผู้หญิงหยอกจับแก้มร่ำไป ไปข้างไหนตามกันเป็นพรวนน่าเอนดู ใคร ๆ ชอบให้ของ แมร่เมืองฟลอเรนซ์ก็ให้หิบเงินใส่ขนม เมียเซดโยให้ลูกกระดุม ยังได้อะไรอีกหลายสิ่งเวลาที่พ่อไป ตาเปรสิเดนต์ของเอกสหิบิเชนนั้นไม่อยู่ สิเกรตารีพูดอังกฤษไม่ได้ไปวานใครที่รู้ภาษาอังกฤษมาพูด ตรงเข้ามาถามว่าพ่อเห็นเอกสหิบิเชนเป็นอย่างไรบ้าง พ่อนิ่งเสียไม่ตอบ มันไปโจทย์กันว่าเห็นจะไม่เข้าใจภาษาอังกฤษอีกคนหนึ่งว่าเห็นจะเข้าใจ พ่อทำไม่รู้ไม่เห็น เดินรีบ ๆ ผ่านๆ อ้ายคนหนึ่งเข้ามาขอกบริพัตร ว่าให้พ่อไปยืนที่สแตนต์ คงจะคิดอ่านถ่ายรูป เพราะมันตั้งกล้องเตรียมไว้แล้ว บริพัตรตอบว่าให้ไปเรียนรู้คำที่เขาเรียกว่ากิริยาดีนั้นเสียก่อน

พ่อก็เลยเดินออกมา ต่อหลุดออกมาจากโรงนั้นแล้ว กรรมกิจกรรมการจึงได้มากันเข่นพรวน เยิดหมวกกันแล้วพ่อก็มา ไม่ได้คอยฟังให้พูด

ออกไปดูที่ทำกระจก อยู่ห่างกลางเมืองทางประมาณสักสิบห้ามินิต แมเนเยอไม่อยู่ เหลือแต่สิเกรตารีพูดภาษาอะไรไม่ได้นอกจากอิตาเลียนต้องมีล่ามเข่นสามต่อ มีอ้ายห่ามอะไรคนหนึ่งเข่นล่ามภาษาอังกฤษเข้ามาพูด ยิ่งไม่พูดกับมันมันยิ่งเสือก จนต้องขอห้ามว่าอย่าให้คนนี้มาพูดอีกต่อไป ภายหลังแมเนเยอไปถึงเอลเลคลิแลเฟโรก็ไปถึงด้วย จึงได้ใช้เอลเลคริเข่นล่าม การที่ดูนั้น คือวิธีเจียรไนกระจกเงาให้เข่นหลังเจียดใช้ครูกับศิลาซึ่งมีกากเพ็ชร์ คนเอามือจับถูเฉย ๆ แล้วจึงไปชักเงา การชักเงานั้นมีเครื่องจักรแท่นเลอน มีตุ้มผ้าสำหรับถูยาสีแดง ๆ ขนกระจก คนคอยเลอนให้ลูกตุ้มนั้นเดินทั่วกระจก ครั้นกระจกเกลี้ยงแล้ว เอาไปวางขนแท่นซึ่งมีสตีมเข้ามาในใต้นั้นให้ร้อน แล้วเอาน้ำเทลงขนกระจก แล้วจึงเอาปรอดซึ่งประสมแล้วเท การที่จะเทปรอดให้เสมอเต็มน่ากระจกนั้น ต้องการความชำนาญอยู่ นี่เข่นเรื่องทำกระจกเงา ส่วนที่จะทำให้เข่นเงาด้านแลมันนั้น ถ้าเข่นกระจกลายเล็ก ๆ เลว ๆ ใช้แยงตกั่วทาขลงขนกระจก แล้วจึงเอาน้ำยาทา เวลายกแยงขึ้นแล้วก็เข่นลาย แล้วจึงเอาไปขัดด้วยทราย ที่น้ำยาติดก็เข่นกระจกมัน ที่ถูกทรายเข่นกระจกด้าน ถ้าเข่นลายใหญ่ใช้เยเลดินที่มีพิมพ์ดุด ๆ เข่นรอยสำหรับตัด ทาขลงขนกระจกแล้วใช้ผู้หญิงตัดควักเอาเยเลดินที่ตรงจะให้เข่นกระจกด้านนั้นออกแล้วจึงขัดทราย ถ้าจะให้เข่นสีจะเข่นลายดอกไม้ฤารูปภาพขัดกระจกให้ด้านเสียก่อน แล้วจึงเขียนสีลงขนกระจกแล้วเอาเข้าเตาเผาเหมือนลงยาราชาวดี ยานเข่นของที่เขายึดปกไม่ให้ผู้ใดรู้วิธีประสม ถ้าจะทำกระจกอย่างเข่นสเตนกลาส ซึ่งตัดเข่นลวดลายต่อด้วยลวดตกั่วเขียนแยงขึ้นว่าจะเอาลายอย่างไร แล้วตัดกระจกเข่นชน ๆ เข่นเข่นดอกไม้

ใยไม้ฤาหน้าคนซื้นใหญ่ย้างเล็กย้าง เขียนด้วยสีน้ำยาอย่างเช่นที่ว่าแล้วเอามาประดับกันเหมือนกับเล่นต่อ ลวดตกแต้วนั้นใช้เด็ก ๆ ชัก แล้วเอามาหุ้มที่หัวต่อกระจก ดัดโอนไปได้ตามรูปกระจก ปรับเรียบทั้งแผ่นแล้ว จึงได้ยึดกรีด้วยหัวแร้ง ซึ่งมีไฟฟู่ ๆ อยู่ในนั้นเอง ไม่ต้องเอาไปเผา

การที่ทำนั้น แพนกของงานมีอยู่เพียงเท่านี้ แต่อาจยักย้ายทำได้ต่าง ๆ เช่นกระจกเงาเป็นสี่เป็นลวดลาย กระจกทำเป็นสี่โอปอลสีพลอยต่าง ๆ เป็นสี่ปันปนทองเคลือบลงในกระจก เป็นลายลงยาราชาวดี ยักย้ายไปได้ตามแต่ความคิดจะคิด ไม่มีที่สุด ร้านที่ทำนี้เรียกว่า ลยคิวอนตานา ทำได้ง่ายแลราคาถูกกว่าแต่ก่อนกว่าครึ่งค่อน พ่อได้ซื้อของสิ่งเป็นตัวอย่าง แล้วขอให้ส่งตัวอย่างงานที่เขาทำได้อย่างละชิ้นให้เอลเลคริ่งไปที่กรมโยธา

ได้ขึ้นรถโมเตอคาร์ไปดูเมืองมิลันเจนทั่วที่ควรจะดูได้ แลได้ดูโบสถ์ซึ่งกล่าวมาแล้ว กลับมาแต่ยังวัน ไม่มีที่จะไปไหน เหตุด้วยไปไม่รอด เพราะคนตอมเช่นที่กล่าวมาแล้ว

พรุ่งนี้จะต้องออกจากนี่แต่เช้า จึงปลดเปลื้องการทั้งปวงเสียให้สำเร็จ เมืองมิลันนี้ได้มาสองสามคราวแล้ว แต่ไม่เคยค้างคืน ที่คิดค้างคืนครั้งนี้ เพราะจะไม่นอนในรถไฟนั้นอย่างหนึ่ง ที่เลยไปอีกคืนหนึ่ง เพราะหมายว่าจะมีเอกสหิบ-เชนที่ต้องดูช้า ถ้ารู้ว่าเช่นนี้ จะไม่อยู่อีกคืนหนึ่ง เพราะฉนั้นขอขยเรื่องกันเพียงเท่านี้ ทนหนาวกว่าที่เมืองฟลอเรนซ์หน่อยหนึ่ง ปรอดในห้อง ๖๔ แต่เขาก็ว่าไม่แน่ เป็นหนาวอย่างแปลกประหลาด ที่เดือนเมษควรจะร้อน แต่หากไม่ร้อนเอง

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๙

คืนที่ ๕๘

โฮเตลเดซอัลปส์ เตอริเตต์ สวิตเซอแลนด์

วันศุกรที่ ๒๔ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

หญิงน้อย

เวลาก่อน ๔ โมงครึ่งไปขึ้นรถไฟที่สเตชั่น รถนี้เปลี่ยนใหม่เปนรถสวิตเซอแลนด์ เขาะเปนกำมหยี่แดง กว้างขึ้นนอนค่อยสบาย รถออกเวลา ๔ โมงครึ่ง มาหน่อยหนึ่งถึงทเลสาย เรียกว่าลาโคแมกเคียวริ เปนทเลสายอันหนึ่งในอิตาลีข้างหนือ มีหลายแห่งด้วยกัน ทเลนี้ไม่สู้กว้างแต่ยาวมาก รถไฟเดินเลียบมาตามข้างทเลสายงามเสียจริง ๆ มีหมู่บ้านฤาจะเรียกว่าเมืองก็ควร เปนหมู่ใหญ่ ๆ มีตำบลอาโรนาเปนต้น ตามฝั่งทเลสายนั้นมีเขาสูง ๆ น้ำในทเลสายใสเหมือนน้ำทเลเรียบเปนน่ากระจก ที่ตามริมฝั่งเปนหาดกรวด แลเห็นลงไปใต้น้ำลึกงามเหมือนแกล้งทำเล่น รถไฟต้องเข้าปล่องในเวลาเมื่อจวนเขาตกน้ำ เปนแหลมเหลือมบังกันเปลี่ยนชั้นระต่าง ๆ ที่สุดทเลสายแยกออกเปนสองแยก ปลายแหลมหว่างที่แยกนั้นเปนที่ตั้งเมืองเรียกว่าพลันซา ใต้แหลมพลันซาลงมาในหว่างกลางทเลสองแยกมีเกาะสามเกาะ ว่าเปนสมบัติของมาคิส์บอเมียว จึงเรียกเกาะนั้นว่าเกาะบอเมียวตามชื่อตระกูล เกาะสามเกาะนี้ใหญ่น้อยบ้านเรือนเต็มทั้งเกาะ แลดูเหมือนที่กลอยอยู่ในกลางน้ำ เกาะเล็กนั้นเรียกว่าเกาะประมง เปนที่พวกหาปลาอยู่ พ้นจากทเลสายขึ้นมาบ้านเรือนเปลี่ยนรูปร่างไปหมด กลายเปนก่อด้วยหินมุงด้วยกระดานชนวน แต่ไม่ใช่ตัดเปนเหลี่ยมสักแต่ว่าเปนแผ่น ๆ แล้ว

ก็มุ่งได้ ขึ้นแผ่นดินก็กลายเป็นทิวอันมีเขาเนื่องกันไป ขึ้นเขาเข้าป่าล่องไม่ได้หยุด จนถึงอิสเลดิตราสเควรา ซึ่งเป็นที่ต่อแดนประเทศอิตาลีกับสวิตเซอแลนด์ เปลี่ยนโปลิศที่สำหรับกำกับรับต่อกัน ได้ลงถ่ายรูปแล้วเลยไปขึ้นรถกินเข้า ทางที่จะข้ามเขาอัลปส์ช่องนี้เป็นป่าล่องที่เจาะใหม่ เมื่อครั้งมาคราวก่อนขึ้นทางเซนต์โคถาด ช่องนี้ยังไม่ได้เจาะ ช่องที่เจาะใหม่นี้เรียกซิมปลอง รถไฟเดินเกือบ ๓๐ มินิต แต่เขาไม่ได้ใช้รถสตีมลาก เปลี่ยนเป็นรถไฟฟ้าเพื่อจะไม่ให้มีควัน แต่ก็ไม่เห็นข้องกันอะไรได้นัก มีกลิ่นเหม็นเป็นกลิ่นถ่าน ซึ่งรถทำงานต่าง ๆ ที่ใช้ถ่านเดินควันลอยอยู่ในป่าล่องนั้น คงต้องปิดน่าต่างกระจกรอบด้าน ร้อนจนเป็นเหื่อชุ่ม น่าต่างกลายเป็นกระจกด้านหมด ในรถใช้เปิดพัดลม ตามทางในป่าล่องมีไฟจุดเป็นระยะเขาแบ่งเป็นสเตชั่นอยู่ในถ้ำนั้น เขาอัลปส์นี้เป็นเขาที่ออกใหญ่ยาวไม่ใช่ลูกเดียวมากยอด สูงกันในระหว่างประเทศอิตาลีกับสวิตเซอแลนด์แลฝรั่งเศส เหมือนอย่างกับเขาหิมาลัยแล พระสุเมรุกันประเทศอินดูสตานกับฝ่ายจีนข้างเหนือฉะนั้น ประเทศสวิตเซอแลนด์ตั้งอยู่บนเขานี้ เขาที่สูงสุดในสวิตเซอแลนด์คือมองตาโรซา ที่แท้ถ้าในหมู่เขาอัลปส์แล้ว เขามองต์บลองค์เป็นสูงกว่ายอดอื่นหมด แต่อยู่ในแดนฝรั่งเศส จึงนับเอาว่ามองตาโรซาเป็นสูงในสวิตเซอแลนด์ เขานี้แลเขาอื่น ๆ ทั่วไปในสวิตเซอแลนด์มีสะโนหุ้มยอดขาวอยู่ทั้งนั้น ปากป่องซิมปลองข้างฝ่ายสวิตเซอแลนด์เรียกว่ายริก พอหลุดปากป่องออกมาก็แลเห็นต้นแม่น้ำโรน ซึ่งเป็นแม่น้ำระหว่างกลางประเทศสวิตเซอแลนด์ลงไปสู่ทเลสายอยู่ข้างขวามือ มองตาโรซาอยู่ข้างซ้ายมือ แม่น้ำโรนนี้เขาคุมกำกับเสียตั้งแต่แรกลงจากเขา คือแต่ก่อนก็เป็นน้ำไหลพร่าลงมากัดกว้างแลตื้นเช่นที่กล่าวแล้วข้างซันเรโมนั้น แต่นั้นเป็นส่วนเล็กย่อม นี่เป็นส่วนใหญ่ ด้วยมีเขาสูงซับซ้อนกันมาก แลสะโนหุ้มอยู่เสมอ จึงเป็นลำธารใหญ่ แม่น้ำใหญ่กว่าแถบโน้น

หลายเท่า วิธีกุมน้ำไม่ให้เทียวเพ่นพ่านนั้นทำดังนี้ คือก่อเขื่อนสองข้างร่องน้ำด้วยศิลามั่นคง แต่เพียงเท่านั้นจะไม่พอเหตุด้วยสายน้ำไหลเชี่ยว คงจะกัดเซาะเขื่อนพังร่ำไป เขาจึงก่อเป็นคันลาดลงไปในน้ำกว้างประมาณสองศอกให้ไปเป็นรอกันสายน้ำ เมื่อน้ำลงมากระทบคันที่เป็นรอนั้น สายน้ำก็ปัดออกไปกลางร่อง คันรอเช่นนี้ทำเสียทั้งสองฟากฝั่งห่างข้าง ถ้าที่สายน้ำเชี่ยวตั้งรอฝั่งๆ กันระยะเพียง ๖ วา ๗ วา ถ้าน้ำไม่สู้เชี่ยวระยะก็ห่างออกไปถึง ๑๐ วา ๑๕ วา สุดแต่กันน้ำให้ลงไปกัดกลางร่องอย่างเดียว ทรายที่อยู่กลางร่องที่น้ำกัดปัดขึ้นมาติดอยู่ตามรอนั้น ดินขึ้นมามาก เพราะฉนั้นเขื่อนจึงไม่พัง น้ำในร่องก็ลึกอยู่เสมอ ทางน้ำที่เขาปล่อยให้เดินเป็นแม่น้ำนั้นน้ำไหลเชี่ยว กว้างอยู่ใน ๑๐ วา ฤๅ ๑๒ วา เท่านั้น ที่ซึ่งเป็นทางสายน้ำเดินแต่ก่อนเหลือจากนั้น ถ้าพื้นเป็นทรายแลดินก็กลายเป็นไร่นาไปหมด ที่พื้นเป็นศิลาปูลูกอะไรไม่ได้เขาก็ไม่ตั้งเขื่อนตั้งรอ ปล่อยให้ไหลไปอย่างเดิม เพราะที่ซึ่งเป็นพื้นศิลาเช่นนั้นมักจะถูกที่หว่างเขาซึ่งเป็นทางน้ำตกลงมาอย่างแรง ลำแม่น้ำก่อเขื่อนนี้ไม่ใช่ตรง โอนไปโอนมาตามแต่สายน้ำ รถไฟที่มาก็มาในทางที่สายน้ำเคยเดินนั้น ถ้าสายน้ำตรงรถไฟก็เดินเลียบสายน้ำ ถ้าน้ำโอนไปก็มีสพานข้าม รถไฟคงต้องไปทางตรงบางทีแม่น้ำอยู่ข้างขวา บางทีแม่น้ำอยู่ข้างซ้าย แปลว่ารถไฟมาตามหว่างเขาที่เรียกว่าแวลเลตามภาษาอังกฤษ คือมีเขาสูงสองข้าง ที่ราบฤๅแอ่งในหว่างกลางนั้นเรียกว่าแวลเล ตามภูเขาทั้งสองข้างย่อมเป็นเขาซับซ้อนกัน ยอดที่สูงคงมีสะโนคลุม น้ำที่ละลายลงมาจากสะโนนั้นตกเป็นน้ำพุใหญ่บ้างเล็กบ้างรายไปตามทางตลอด บางพุตกสูงตั้งสองเส้นสามเส้น ฤๅแลเห็นตกตั้งแต่ยอดเขาขาวลงมาตลอด จนถึงน่าผาก็ตกพร่ำใหญ่ น้ำที่ตกลงมานี้มีทางที่ไขให้ลงแม่น้ำ แต่เอาสายน้ำไปเป็นกำลังใช้หมุนโม่แลเครื่องจักร์เสียก่อนแล้วจึงปล่อยให้มาลง

แม่น้ำ ใช่แต่เท่านั้น ถ้าหว่างเขาที่กว้างจะเพาะปลูกได้ก็ เขาขุดคลองขวางอย่างที่เรียกว่าคลองซอย สำหรับให้น้ำอาบในที่ไร่นาได้ตลอดทั่งภูมพื้นที่เป็นระยะลงไป มีที่ซึ่งเพาะปลูกอะไรไม่ได้ก็ที่เป็นศิลาไปเสียทั้งนั้น ไม่สู้มากแห่งนักการเพาะปลูกที่แผ่นดินเห็นจะขาดมาก ต้องใช้ปุ๋ยมูลม้าไร่หนึ่งกองโต ๆ แล้วหยอดเป็นหย่อม ๆ ไปแล้วจึงเกลี่ยภายหลัง ปลูกต้นอ่อนเข้าสาลีเป็นพื้น แต่ที่นี่ไม่ใช้ปลูกต้นอ่อนรายรอยนาต้นสาลี ส่วนต้นสาลีก็แต่เฉภาะสาลี อ่อนก็เฉภาะอ่อนปลูกเต็มทั้งไร่ ระยะห่างกันประมาณสักศอกหนึ่งฤๅหย่อนศอก ถ้าที่ไม่สู้บริบูรณ์ก็ปลูกหญ้าอย่างที่มีดอกสีเหลืองสีขาวสีแดง ซึ่งเป็นอาหารของโคแลม้า ถ้าเป็นกรวดศิลาปลูกต้นสน ต้นสนนี้ปลูกลามเรื่อยขึ้นไปจนถึงยอดเขา แทบถึงที่สะโนคลุมอยู่นั้น มีทางซึ่งปรากฏว่าตัดสำหรับคัดไม้ให้ไหลลงมาตามข้างเขาอยู่มากตำบล บ้านเรือนเหล่านี้แปลกไปกว่าบ้านเรือนอิตาเลียนข้างเหนือบ้าง รูปพรรณสัณฐานเรือนเตี้ยลง แลใช้ไม้ประกอบเป็นฝาเฝือมากขึ้น ใช้ไม้สนทั้งนั้น ตามทางมีโรงเลื่อยมีไม้กำลังประทุกรถที่จะส่งไปยังประเทศอื่น การที่จะเอนตัวลงนอนในเวลามาตามทางรถไฟทางนี้เป็นเอนลงไม่ได้ เพราะดูแผนที่เพลิดเพลิน เหมือนหนึ่งว่านั่งอยู่ในห้อง ที่มีรูปภาพแลนด์สเคป แลยกรูปนั้นเปลี่ยนมาดูทีละแผ่นทีละแผ่น เป็นได้ต่าง ๆ ยางแห่งงามจนพูดไม่ออกว่าจะว่ากระไรดี ที่ตำบลใหญ่ซึ่งมาตามทางนี้รถหยุด ภาษาฝรั่งเศสเรียกว่าเซียง ภาษาเยอรมันเรียกว่าเซตไตน เพราะคนในแถบนี้พูดสองภาษา เยอรมันฤๅฝรั่งเศส อีกตำบลหนึ่งเมื่อจวนถึงเรียกว่า เซนต์มอริตส มีบ้านเรือนผู้คนมาก คราวนี้ถึงที่เลสาย เมื่อเดิมคิดกะว่ามองตรีเออ (อ่านว่ามองเตรอ) ซึ่งเป็นปลายแหลมยื่นจะเป็นที่อยู่ แต่ไม่มีโฮเตลจึงได้ย้ายมาอยู่ที่เตอรีเตต์ ซึ่งต่อเนื่องเป็นตำบลเดียวกัน หยุดที่สเตชั่นน่าโฮเตล เรียกว่าโฮเตลเดซอัลป์ส

(อ่านว่าเดซาลปซ์) โฮเตลนี้ดูข้างนอกเหมือนวิลลา ซึ่งเข้าใจว่าเหมือนเป็นวิลลาปลูกต่อๆ กันหลายเจ้าของ แต่ที่จริงไม่เป็นเช่นนั้น ตั้งแต่หาดฝั่งทเลสาบขึ้นมาลงเชิงแล้วมีถนนเล็กสายหนึ่ง เดินตลอดข้างริมน้ำ ในถนนเข้ามามีรั้วกันกระทู้รั้วเป็นต้นไม้ตัดพุ่มกลม ในรั้วเข้ามามีลานสำหรับเล่นลอนเทนิสสองลาน จึงถึงเตอเรส คือก่อเป็นเชิงถมดิน ดาดปูนซีเมนต์ สูงกว่าพื้นข้างล่างประมาณสักสามวา บนเตอเรสนี้เหมือนกับดาดฟ้าที่เราเรียกว่าสวนสวรรค์ มีพนักเหล็กปลูกต้นไม้ดอกเป็นหย่อมๆ เรียงราย ในเตอเรสเข้ามาเป็นทางรถไฟ มีดาดฟ้าเสาเหล็กคร่อมทางรถไฟ ข้างบนเป็นพื้นดาดซีเมนต์เหมือนสวนสวรรค์แท้ ขนาดหลังพระที่นั่งอัมพร มีกระไดขึ้นสำหรับไปนั่งเล่น ถัดเตอเรสแลสวนสวรรค์นี้เข้ามาเป็นทางรถม้า เป็นถนนสายเดียวเหมือนอย่างซันเรโม ริมถนนข้างในจึงเป็นโฮเตล โฮเตลนี้ปลูกไม่ตรงได้ฉาก โอนไปตามรูปเขา สูงแลต่ำก็ตามรูปเขา ตอนทางที่พ่ออยู่เป็นที่ต่ำ ถัดไปอีกสูงขึ้น ห้องพื้นดินทางนี้เป็นร้าน ถัดขึ้นมาอีกชั้นหนึ่งจึงเสมอกับพื้นดินของโฮเตลตอนข้างขวา เพราะฉะนั้นพื้นที่ควรจะเรียกว่าชั้นที่ ๑ ของตอนนี้ จึงกลายเป็นเรียกว่าชั้นพื้นดินของตอนข้างขวา ต่อถึงชั้นที่ ๓ จึงเรียกว่าชั้นที่ ๑ เวลาจะขึ้นลิฟต์ถ้าบอกว่าชั้นที่ ๑ ไพล่ไปชั้นที่ ๓ ชั้นพื้นดินตอนข้างขวานั้นเป็นห้องรับแขก มีห้องรับแขกใหญ่ๆ หลายห้อง กั้นฝาไม้มีเครื่องตกแต่งสนุกจริงๆ ไปจนถึงปลายเป็นห้องบิลเลียด มีบิลเลียดถึงสามโต๊ะ ขึ้นมาอีกชั้นเป็นที่กินเข้าก็ใหญ่โตมาก เจาะพื้นเป็นวงกลม แลลงไปเห็นที่รับแขกข้างล่าง เวลากินเข้าเอาแตรมาเป่าที่ห้องรับแขก แต่มาข้างตอนที่พ่ออยู่เป็นห้องนอนชั้นล่างต่อถึงพื้นที่เรียกว่าชั้นที่ ๑ ซึ่งเป็นชั้นที่ ๓ นั้น จึงเป็นที่ห้องพ่ออยู่ ในตอนข้างนี้มีพื้นถึง ๗ ชั้น พ่ออยู่ชั้นที่ ๓ รวมที่ยาวของโฮเตลถึง ๒๕๐ เมเตอ คือ ๖ เส้น ๕ วา คนอยู่จุได้ถึง ๔๐๐ คน การตก

แต่งหมดงดเกลี้ยงเกลาดีเสียจริง ๆ ห้องก็โต แลมีเขลคอนีนออกไปทุกน่าห้อง มีโทรศัพท์พูดทั่วไปได้ทุกหนทุกแห่ง

มาถึงก็ไม่ได้หยุดยั้ง ลงไปนั่งกินน้ำชาที่เตอเรส เจ้าของโฮเตลเอาฉากยื่นไปกั้นด้านข้างหลัง นั่งดูเขาเล่นลอนเตนิสแลถ่ายรูป แล้วกลับขึ้นมาเดินซื้อของที่น่าโฮเตล แสนที่จะสบาย ไม่มีใครดูใครแล เดินเจอกันก็เหลียวดูแล้วก็ไป ไม่ยืนร้องอย่างที่อิตาลี เวลาบ่ายอยู่ข้างจะร้อน เพราะโฮเตลหันน่าตวันตก

คืนที่ ๖๐

วันเสาร์ที่ ๒๕ พฤษภาคม

กินเข้าเช้าแล้วขึ้นรถโมเตอคาร์ไปทางมองเตรอ ที่แท้บ้านเรือนติดต่อกันกับเตอริเต์ เปนเมืองเดียวกันนั่นเอง แต่ตอนข้างนี้เปนโฮเตลแลวิลลา มีร้านเปนตอน ๆ ที่มองเตรอมีตึกแถวตลาดติดต่อกันอย่างเปนเมือง ก็ยาวอยู่ พอเดินเหนื่อยจึงหมดหมู่ตลาด เปนโฮเตลแลวิลลาต่อไป โฮเตลแลวิลลาเหล่านั้นตั้งอยู่กลางสวนดอกไม้บ้าง กลางสวนองุ่นบ้าง มีไร่ดอกไม้คล้ายซันเรโมแต่ไม่ใคร่จะมีดอกมาก แวะซื้อของบ้างถ่ายรูปบ้าง แล้วกลับมาพยกระบวนแห่ที่เขาเตรียมจะแห่กันวันนี้ พอถึงหัวตลาดถูกห้ามไม่ให้รถโมเตอคาร์เดินทางในตลาด ต้องอ้อมไปทางข้างหลัง พ่ออยากจะดูว่าจะพระการใหญ่กันอย่างไรบ้าง เพราะไม่นึกว่าจะไปตอนบ่าย จะดูเสียก่อนเวลาคนยังไม่แน่น ครั้นคนแน่นนักกลัวจะถูกรุม จึงให้รถอ้อมไปทางหลังตลาด ลงเดินมาในตลาดกับบริพัตรอุรุพงษ์ ดุ๊ก สี่คนด้วยกัน ตลาดนั้นเห็นจะยาวสักเท่าตลาดเมืองสงขลาได้